HANDBOK

Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

© Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) och Europarådet, 2015

Manuskriptet till denna handbok färdigställdes i juni 2015.

Framtida uppdateringar kommer att finnas tillgängliga på FRA:s webbplats på adressen fra.europa.eu, på Europarådets webbplats på adressen www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights och på Europadomstolens webbplats echr.coe.int under "Case-Law".

Återgivning tillåten med angivande av källan.

Europe Direct är en tjänst som hjälper dig att få svar på dina frågor om Europeiska unionen.

Gratis telefonnummer (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Varken informationen eller samtalen kostar i regel något (men vissa operatörer, telefonkiosker och hotell kan ta betalt för samtalen).

Foto (titelsidan & insidan): © iStockphoto

En stor mängd övrig information om Europeiska unionen är tillgänglig på internet via Europa-servern (http://europa.eu).

Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå, 2016

Europarådet:	ISBN 978-92-871-9896-9		
FRA – print:	ISBN 978-92-9239-897-2	doi:10.2811/223153	TK-04-15-510-SV-C
FRA – web:	ISBN 978-92-9239-913-9	doi:10.2811/48407	TK-04-15-510-SV-N

Printed in Belgium

Tryckt på papper som återvunnits utan användning av klor (PCF)

Handboken har utarbetats på engelska. Europadomstolen ansvarar inte för kvaliteten på översättningar till andra språk. De åsikter som framförs i denna handbok är inte bindande för Europadomstolen. I handboken hänvisas till ett urval av kommentarer och handböcker. Europadomstolen ansvarar inte för deras innehåll och deras införande i listan innebär inte något godkännande av dessa publikationer. Ytterligare publikationer finns listade på Europadomstolens biblioteks internetsidor: echr.coe.int och mer resursmaterial finns på coe.int/children.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter

Förord

Denna handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter har utarbetats gemensamt av Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) och Europarådet tillsammans med Europadomstolens kansli. Det är den fjärde i en serie av handböcker om europeisk rätt som har utarbetats gemensamt av våra organisationer. Tidigare handböcker har behandlat europeisk rätt inom områden som icke-diskriminering, asyl-, gräns- och invandringsfrågor samt dataskydd.

Vi inledde detta nya gemensamma projekt i samband med firandet av 25-årsdagen av FN-konventionen om barnets rättigheter – som är ratificerad av samtliga stater i Europa – för att belysa de europeiska rättsnormernas betydelse för att säkerställa att barn får ta del av sina universella rättigheter.

Barn har alldeles egna rättigheter. Denna handbok syftar till att öka medvetenheten och förbättra kunskapen om de rättsnormer som skyddar och främjar barns rättigheter i Europa. I fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget) fastställs att unionen ska främja skydd av barnets rättigheter. Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EU:s förordningar och direktiv samt EU-domstolens rättspraxis har bidragit till att ytterligare fastställa hur barns rättigheter ska skyddas. Europarådet har ett stort antal konventioner som behandlar specifika aspekter av hur barns rättigheter ska skyddas och som omfattar alltifrån deras rättigheter och säkerhet på nätet till adoption av barn. Dessa konventioner bidrar till att komplettera det skydd som barn får genom Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och Europeiska sociala stadgan, däribland Europadomstolens rättspraxis och de avgöranden som har fällts i Europeiska kommittén för sociala rättigheter.

Denna handbok är utformad för icke-specialister som är jurister, domare, åklagare, myndigheter som arbetar med att skydda barn samt andra yrkesutövare och organisationer som ansvarar för att säkerställa att barnets rättigheter får rättsligt skydd.

Vi vill tacka professor Ton Liefaard, LL.M. Simona Florescu, JD. Margaret Fine, professor Karl Hanson, professor Ursula Kilkelly, dr Roberta Ruggiero, professor Helen Stalford och professor Wouter Vandenhole för deras bidrag till utarbetandet av denna handbok. Vi skulle även vilja tacka alla som har bidragit med synpunkter och stöd under förberedelsearbetet.

Snežana Samardžić-Marković

Generaldirektör för demokrati
vid Europarådet

Michael O'Flaherty

Direktör vid Europeiska unionens
byrå för grundläggande rättigheter

Innehåll

FÖRORD ... 3

FÖRKORTNINGAR ... 11

HUR HANDBOKEN BÖR ANVÄNDAS ... 13

1 INTRODUKTION TILL DEN EUROPEISKA RÄTTEN OM BARNETS RÄTTIGHETER: BAKGRUND OCH GRUNDPRINCIPER ... 15

1.1. Grundläggande begrepp ... 17

Viktig punkt ... 17

1.1.1. Tillämpningsområde för den europeiska rätten om barnets rättigheter ... 17

1.1.2. ”Barnet” som rättsinnehavare ... 18

1.2. Bakgrund till den europeiska rätten om barnets rättigheter ... 20

1.2.1. Europeiska unionen: utvecklingen av rätten om barnets rättigheter samt vilka skyddsområden som omfattas ... 20

1.2.2. Europarådet: utvecklingen av barnets rättigheter samt vilka skyddsområden som omfattas ... 23

1.3. Den europeiska rätten om barnets rättigheter och FN:s konvention om barnets rättigheter ... 27

Viktig punkt ... 27

1.4. De europeiska domstolarnas betydelse för att tolka och genomföra europeiska barns rättigheter ... 29

1.4.1. Europeiska unionens domstol ... 29

1.4.2. Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna ... 31

1.5. Europeiska kommittén för sociala rättigheter ... 32

2 GRUNDLÄGGANDE MEDBORGERLIGA RÄTTIGHETER OCH FRIHETER ... 35

2.1. Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet ... 37

Viktiga punkter ... 37

2.1.1. Barnets rätt till religionsfrihet ... 37

2.2. Föräldrarnas rättigheter och deras barns religionsfrihet ... 39

2.3. Yttrandefrihet och informationsfrihet ... 41

Viktiga punkter ... 41

2.4. Rätt att bli hörd ... 43

Viktiga punkter ... 43

2.5. Rätt till mötes- och föreningsfrihet 46
Viktiga punkter 46

3 JÄMLIKHET OCH ICKE-DISKRIMINERING 49
3.1. Europeisk rätt mot diskriminering 51
Viktiga punkter 51
3.2. Icke-diskriminering på grundval av ras eller etniskt ursprung 53
Viktiga punkter 53
3.3. Icke-diskriminering på grundval av medborgarskap och migrationsstatus 56
Viktiga punkter 56
3.4. Icke-diskriminering på grundval av ålder 58
Viktig punkt 58
3.5. Icke-diskriminering på grundval av andra skyddsgrunder 59
Viktig punkt 59

4 FRÅGOR SOM RÖR PERSONLIG IDENTITET 63
4.1. Registrering av födelse och rätten till ett namn 65
Viktig punkt 65
4.2. Rätten till personlig identitet 67
Viktiga punkter 67
4.2.1. Fastställande av faderskap 68
4.2.2. Fastställande av moderskap: anonyma födslar 71
4.3. Fastställande av ursprung: adoption 71
4.4. Identitetsstöld 72
Viktig punkt 72
4.5. Rätt till medborgarskap 73
Viktiga punkter 73
4.6. Identitet hos barn som tillhör nationella minoriteter 75
Viktig punkt 75

5 FAMILJELIV 77
5.1. Rätten till skydd för familjelivet 79
Viktiga punkter 79
5.2. Barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar 80
Viktiga punkter 80
5.3. Rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna 83
Viktiga punkter 83

5.4. Olovligt bortförande av barn över nationsgränserna 91
Viktiga punkter 91

6 ALTERNATIV OMVÅRDNAD I STÄLLET FÖR OMVÅRDNAD I FAMILJ OCH ADOPTION 97
6.1. Alternativ omvårdnad: allmänna principer 99
Viktiga punkter 99
6.2. Placering av barn i alternativ omvårdnad 103
Viktiga punkter 103
6.3. Adoption 109
Viktiga punkter 109

7 SKYDD FÖR BARN MOT VÅLD OCH UTNYTTJANDE 117
7.1. Våld i hemmet, skolan eller andra miljöer 120
Viktiga punkter 120
7.1.1. Staternas ansvarsområde 120
7.1.2. Kroppslig bestraffning 124
7.1.3. Sexuella övergrepp 126
7.1.4. Våld i hemmet och vanvård av barn 128
7.2. Utnyttjande av barn, pornografi och gromning (kontakter med barn i sexuellt syfte) 131
Viktig punkt 131
7.2.1. Tvångsarbete 131
7.2.2. Handel med barn 133
7.2.3. Barnpornografi och gromning (kontakter med barn i sexuellt syfte) 137
7.3. Högriskgrupper 139
Viktig punkt 139
7.3.1. Barn som tillhör en minoritet 139
7.3.2. Barn med funktionsnedsättning 140
7.4. Försvunna barn 141

8 EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER SAMT EN TILLFREDSSTÄLLANDE LEVNADSSTANDARD 143
8.1. Olika synsätt på ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 146
Viktiga punkter 146
8.2. Rätt till utbildning 147
Viktiga punkter 147

8.2.1. Migrerande barns rätt till utbildning ... 151
8.3. Rätt till hälsa ... 155
Viktiga punkter ... 155
8.4. Rätt till bostad ... 161
Viktiga punkter ... 161
8.5. Rätt till en tillfredsställande levnadsstandard samt rätt till social trygghet ... 164
Viktiga punkter ... 164

9 MIGRATION OCH ASYL ... 169
9.1. Inresa och vistelse ... 172
Viktiga punkter ... 172
9.2. Åldersbedömning ... 175
Viktiga punkter ... 175
9.3. Familjeåterförening för barn som skilts från sina föräldrar ... 177
Viktiga punkter ... 177
9.4. Frihetsberövande ... 180
Viktiga punkter ... 180
9.5. Utvisning ... 183
Viktiga punkter ... 183
9.6. Tillgång till rättslig prövning ... 187
Viktig punkt ... 187

10 KONSUMENT-OCH DATASKYDD ... 191
10.1. Barns skydd som konsumenter ... 193
Viktiga punkter ... 193
10.1.1. Konsumenträttigheter ... 193
10.1.2. Otillbörliga affärsmetoder gentemot barn ... 195
10.1.3. Produktsäkerhet ... 195
10.1.4. Kliniska prövningar på barn ... 196
10.1.5. Livsmedel för spädbarn och småbarn ... 197
10.1.6. Leksakers säkerhet ... 197
10.1.7. Barn och reklam ... 198
10.2. Barn och skyddet av personuppgifter ... 199
Viktiga punkter ... 199
10.2.1. Europeiskt dataskydd ... 199

11 BARNS RÄTTIGHETER INOM STRAFFRÄTTSLIGA OCH ALTERNATIVA FÖRFARANDEN (UTANFÖR DOMSTOL) ... 205
11.1. Garantier om en rättvis rättegång ... 207
Viktiga punkter ... 207
11.1.1. Effektiv medverkan ... 212
11.1.2. Tillgång till försvarare ... 214
11.2. Unga förövares rättigheter i samband med frihetsberövande ... 215
Viktiga punkter ... 215
11.2.1. Olika former av frihetsberövande (materiella och processuella garantier) ... 216
11.2.2. Villkor för frihetsberövande ... 220
11.2.3. Skydd mot övergrepp och misshandel ... 221
11.3. Skydd av barn som är brottsoffer och vittnen ... 222
Viktig punkt ... 222
VIDARE LÄSNING ... 231
RÄTTSPRAXIS ... 245
HUR MAN HITTAR RÄTTSPRAXIS FRÅN DE EUROPEISKA DOMSTOLARNA ... 255
RÄTTSLIGA INSTRUMENT SOM DET HÄNVISAS TILL I HANDBOKEN ... 261
FN:s rättsliga instrument ... 261
Europarådets rättsliga instrument ... 261
EU:s rättsliga instrument ... 264

FÖRKORTNINGAR

CJEU	Europeiska unionens domstol (före december 2009 EG-domstolen)
CoE	Europarådet
CPT	Europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning
CRC	FN:s konvention om barnets rättigheter
CRD	Direktivet om konsumenträttigheter
CRPD	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
ECHR	Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (ofta kallad Europakonventionen)
Ecosoc	FN:s ekonomiska och sociala råd
ECtHR	Europadomstolen
ECPT	Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning
ECSR	Europeiska kommittén för sociala rättigheter
EEG	Europeiska ekonomiska gemenskapen
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
ESC	Europeiska sociala stadgan
EU	Europeiska unionen
FCNM	Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter
FEU	Fördraget om Europeiska unionen, EU-fördraget
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
FN	Förenta nationerna
FRA	Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter
GC	Stor avdelning (Europadomstolen)

GPSD	Direktivet om allmän produktsäkerhet
Greta	Expertgruppen för åtgärder mot människohandel
ICCPR	FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter
ICERD	Internationell konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering
ICESCR	Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
ILO	Internationella arbetsorganisationen
PACE	Europarådets parlamentariska församling
TCN	Tredjelandsmedborgare
TSD	Direktivet om leksakers säkerhet
UCPD	Direktivet om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter på den inre marknaden
UNHCR	FN:s flyktingkommissariat

Hur handboken bör användas

Denna handbok ger en översikt över barns grundläggande rättigheter i Europeiska unionens (EU:s) och Europarådets medlemsstater. Den är brett upplagd och behandlar alla mänskliga/grundläggande rättigheter som barn är berättigade till samt det särskilda regelverk som gäller för barn med tanke på deras särskilda egenskaper. Barns rättigheter är ett rättsområde som täcker in många olika sektorer. I denna handbok ligger tyngdpunkten på de rättsområden som är särskilt relevanta för barn.

Denna handbok är avsedd som stöd för rättstillämpare som inte är specialister på området barns rättigheter. Den är avsedd för jurister, domare, åklagare, socialarbetare och andra som arbetar med nationella myndigheter, samt för icke-statliga organisationer och andra organ som kan ställas inför rättsliga frågeställningar beträffande dessa områden. Den är en referenspunkt om både unionsrätten och Europakonventionen avseende dessa ämnesområden och förklarar hur varje fråga regleras enligt unionsrätten och enligt Europakonventionen, den europeiska sociala stadgan och Europarådets övriga instrument. Varje kapitel inleds med en tabell över tillämpliga rättsregler i de båda europeiska rättssystemen. Därefter presenteras gällande lag i de båda systemen i tur och ordning. Det gör det möjligt för läsaren att se var de båda rättssystemen är lika och var de skiljer sig åt. Där det är relevant, finns det även hänvisningar till Förenta nationernas (FN:s) konvention om barnets rättigheter och andra internationella instrument. Vänligen notera att hyperlänkar i denna handbok vanligtvis länkar till den engelska originalversionen av Europarådets och FN: s rättsliga instrument. Hänvisningar till svenska översättningar av dessa instrument finns i översiktstabellerna i avsnittet ”Rättsliga instrument som det hänvisas till i instrument.”

Vänligen notera att hyperlänkar i denna handbok vanligtvis länkar till den engelska originalversionen av Europarådets och FN: s rättsliga instrument. Hänvisningar till svenska översättningar av dessa instrument finns i översiktstabellerna i avsnittet ”Rättsliga instrument som det hänvisas till i handboken”.

Rättstillämpare i stater utanför EU som är medlemmar i Europarådet och därmed parter till Europakonventionen kan få tillgång till information som är relevant för deras eget land genom att gå direkt till avsnitten om Europarådet. Rättstillämpare i EU-medlemsstater behöver använda båda avsnitten, eftersom deras länder är bundna av båda rättsordningarna. För de läsare som behöver mer information om en viss fråga finns det en förteckning med referenser till mer specialiserat material i avsnittet ”Vidare läsning” i handboken.

Europakonventionens bestämmelser presenteras genom korta hänvisningar till ett urval av Europadomstolens domar som berör de ämnen som handboken täcker. Dessa har valts ut bland domar och beslut från Europadomstolen som berör barns rättigheter.

Unionsrätten grundas på lagstiftningsförslag som har antagits på grundval av berörda bestämmelser i fördragen och i synnerhet på EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna såsom de tolkats i rättspraxis från EU-domstolen (EG-domstolen fram till december 2009).

Den rättspraxis som beskrivs eller citeras i handboken ger exempel på en viktig del av både Europadomstolens och EU-domstolens rättspraxis. I handboken beskrivs i möjligaste mån rättsutvecklingen fram till den 1 januari 2015, men det ska ändå framhållas att handboken är att betrakta som en introduktion och att utrymmet varit begränsat. Senare utveckling har behandlats i de fall då detta varit möjligt.

Handboken innehåller ett introduktionskapitel som ger en kortfattad förklaring av de båda rättssystemens roll enligt Europakonventionen och unionsrätten, samt tio kapitel som täcker följande frågor:

- Medborgerliga rättigheter och friheter.
- Jämlikhet.
- Frågor som rör personlig identitet.
- Familjeliv.
- Alternativ omvårdnad och adoption.
- Skydd för barn mot våld och utnyttjande.
- Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.
- Migration och asyl.
- Konsument- och dataskydd.
- Barns rättigheter inom straffrättsliga och alternativa förfaranden.

Varje kapitel täcker in ett visst ämne och korshänvisningar till andra ämnen och kapitel ger en mer heltäckande förståelse av det gällande regelverket. Viktiga punkter presenteras i slutet av respektive kapitel.

1

Introduktion till den europeiska rätten om barnets rättigheter: bakgrund och grundprinciper

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
Direktivet om fri rörlighet (2004/38/EG), artikel 2.2 c	”Barnet” som rätts-innehavare	Konventionen om bekämpande av människohandel, artikel 4 d. Konventionen om skydd för barn mot sexuell exploatering och sex-uella övergrepp (Lanzarotekon-ventionen), artikel 3 a Europadomstolens dom i mål nr 6833/74, *Marckx mot Belgien*, ECHR-1979 (klaganden var ett sexårigt barn när domstolen av-kunnade sin dom)
Direktivet om skydd av minder-åriga i arbetslivet (94/33/EG), artikel 3	Skydd av minderåriga i arbetslivet	Europeiska sociala stadgan (revi-derad), artikel 7 (rätt till skydd för barn och ungdom)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 14.2 (rätt till utbildning)	Rätt att kostnads-fritt följa den obligatoriska utbildningen	
EU-stadgan om de grundläg-gande rättigheterna, artikel 21 (icke-diskriminering)	Förbud mot diskrimi-nering på grund av ålder	

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 32 (förbud mot barnarbete och skydd av ungdomar i arbetslivet) Direktivet om bekämpandet av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (2011/93/EU) Direktivet om förebyggande och bekämpande av människohandel (2011/36/EU)	Förbud mot exploatering av barn som arbetskraft	Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel 7 (rätt till skydd för barn och ungdom)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24 (barnets rättigheter) Fördraget om Europeiska unionen, artikel 3.3	Skyddet av barnets rättigheter (allmänt)	
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 7 (respekt för privat- och familjelivet)	Rätten till skydd för privat- och familjelivet	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för privat- och familjelivet) Konventionen om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning Konventionen om adoption av barn (reviderad) Konventionen om kontakt med barn Konventionen om utövandet av barns rättigheter Europadomstolens dom i mål nr 1638/03, *Maslov mot Österrike* [stor avdelning], ECHR-2008 (klaganden utvisades på grund av ungdomsbrottslighet)
EU-domstolens dom i mål C-413/99, *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*, REG 2002 EU-domstolens dom i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*, REG 2004 EU-domstolens dom i mål C-148/02, *Carlos Garcia Avello mot Belgiska staten*, REG 2003	Fri rörlighet	

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-domstolens dom i mål C-310/08, *London Borough of Harrow mot Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department*, REU 2010 EU-domstolens dom i mål C-480/08, *Maria Teixeira mot London Borough of Lambeth och Secretary of State for the Home Department*, REU 2010		

I detta inledande kapitel förklarar vi hur rätten om barnets rättigheter har utvecklats på den europeiska nivån, vilka grundprinciper som ska vara vägledande för rättstillämpningen samt vilka olika aspekter av barns rättigheter som den europeiska rätten framför allt inriktas på. Detta kapitel ger en bakgrund innan vi går in på olika ämnen i de senare kapitlen.

1.1. Grundläggande begrepp

Viktig punkt

- Europeisk rätt om barnets rättigheter baseras på befintliga åtgärder som har vidtagits på nationell och internationell nivå.

1.1.1. Tillämpningsområde för den europeiska rätten om barnets rättigheter

När vi talar om ”den europeiska rätten om barnets rättigheter” fokuserar vi i första hand på primära rättskällor (fördrag, konventioner, sekundärlagstiftning och rättspraxis) som härrör från Europarådet (CoE) och Europeiska unionen (EU). I tillämpliga fall hänvisar vi till andra europeiska källor som påverkar utvecklingen av den europeiska rätten om barnets rättigheter, däribland viktiga policydokument, riktlinjer och andra icke-bindande instrument (s.k. soft-law).

Barn är rättsinnehavare och inte bara skyddsobjekt. De är berättigade till alla mänskliga/grundläggande rättigheter och omfattas av ett särskilt regelverk med tanke på deras särskilda egenskaper. En stor del av den europeiska rättspraxisen härrör

från rättstvister som har inletts av föräldrar eller andra juridiska företrädare eftersom barn har begränsad rättskapacitet. Även om syftet med denna handbok är att illustrera hur lagen tillvaratar barns specifika intressen och behov visar den också vilken viktig roll som föräldrar/vårdnadshavare eller andra juridiska företrädare har. I tillämpliga fall hänvisas det därför till de fall då rättigheter och ansvar i första hand ligger hos barnets vårdnadshavare. I sådana fall tillämpas det synsätt som används i Förenta nationernas (FN:s) konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)[1], nämligen att föräldraansvaret ska utövas på ett sådant sätt att barnets bästa kommer i främsta rummet och så att det står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga.

1.1.2. ”Barnet” som rättsinnehavare

Inom internationell rätt fastställer barnkonventionens första artikel att med barn avses ”varje människa under 18 år”. Detta är den rättsparameter som nu tillämpas, även i Europa, för att definiera vad ett barn är.

Unionsrätten: I fördragen, dess sekundärlagstiftning eller rättspraxis finns det ingen gemensam formell definition av vad ett ”barn” är. Definitionen av ”barn” kan variera ganska så rejält inom EU-lagstiftningen beroende på vilket regelverk det handlar om. I den EU-lagstiftning som reglerar rätten till fri rörlighet för EU-medborgare och deras familjemedlemmar definieras exempelvis ”barn” som ”släktingar i rakt nedstigande led som är under 21 år eller är beroende för sin försörjning”.[2] Här utgår man i första hand från ett biologiskt och ekonomiskt perspektiv och inte från att det är en grupp som utgör en minoritet.

I en del EU-lagstiftning har barn olika rättigheter beroende på vilken ålder de har. I direktiv 94/33/EG om skydd av minderåriga i arbetslivet (direktivet om minderåriga arbetstagare)[3], som reglerar minimiåldern för att barn ska få arbeta och bli formellt anställda i EU:s medlemsstater, skiljer man till exempel mellan ”minderåriga” (ett övergripande begrepp för alla personer som är under 18 år),

1 FN:s generalförsamling (1989), Konvention om barnets rättigheter, 20 november 1989.

2 Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 30 april 2004, och EUT L 158, 29 april 2004, artikel 2.2 c).

3 Direktiv 94/33/EG av den 20 augusti 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet, EUT L 216, 1994, artikel 3.

”ungdomar” (varje person som har fyllt 15 men inte 18 år och som inte längre omfattas av skolplikt) och ”barn” (definierat som personer under 15 år – och som i huvudsak inte får bli formellt anställda).

Inom andra delar av EU-rätten – framför allt de områden där EU kompletterar medlemsstaternas egna insatser (exempelvis social trygghet, migrationsfrågor och utbildning) – överlåter man till den nationella rätten att avgöra vem som är ett barn. I dessa sammanhang tillämpas i allmänhet barnkonventionens definition.

Europarådets regelverk: I de flesta instrument som gäller barn tillämpas barnkonventionens definition av ett barn. Några exempel här är artikel 4 d i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel[4] eller artikel 3 a i Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen).[5]

Vad ett barn egentligen är definieras inte i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna (Europakonventionen). Enligt artikel 1 i konventionen ska i stället staternagarantera ”var och en” som befinner sig under deras jurisdiktion dessa rättigheter. Enligt artikel 14 i Europakonventionen ska åtnjutandet av de rättigheter som anges i konventionen säkerställas ”utan diskriminering på någon grund”, inbegripet åldersskäl.[6] Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) har godtagit ansökningar som kommer både från barn själva och som lämnas in för deras räkning, oberoende av barnens ålder.[7] I domstolens rättspraxis har den godtagit barnkonventionens definition av barn[8] och stöder därmed konceptet ”under 18 års ålder”.

Detsamma gäller för Europeiska sociala stadgan (ESC) såsom den tolkas av Europeiska kommittén för sociala rättigheter (ECSR).[9]

---

4 Europarådet, Konvention om bekämpande av människohandel, CETS nr 197, 15 maj 2005.

5 Europarådet, Konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, CETS nr 201, 25 oktober 2007.

6 Europadomstolens dom av den 10 juni 2010 i mål nr 25762/07, *Schwizgebel mot Schweiz*. Se även FRA och Europadomstolen (2010), s. 102.

7 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 13 juni 1979 i mål nr 6833/74, *Marckx mot Belgien*, där klaganden var ett sexårigt barn när domstolen avkunnade sin dom.

8 Europadomstolens dom av den 20 januari 2009 i mål nr 70337/01, *Güveç mot Turkiet*; Europadomstolens dom av den 9 oktober 2012 i mål nr 1413/07 *Çoşelav mot Turkiet*.

9 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna*, nr 47/2008, 20 oktober 2009, punkt 25.

1.2. Bakgrund till den europeiska rätten om barnets rättigheter

Den europeiska rätten om barnets rättigheter har hittills i första hand utarbetats av EU och Europarådet. Andra internationella institutioner som FN och Haagkonferensen för internationell privaträtt har också antagit viktiga instrument som fortsätter att bidra till utvecklingen av den europeiska rätten. Dessa internationella ramverk har visserligen fungerat oberoende av varandra, men med allt starkare kopplingar sinsemellan.[10] Det interinstitutionella samarbetet är särskilt starkt mellan Europarådet och EU.

1.2.1. Europeiska unionen: utvecklingen av rätten om barnets rättigheter samt vilka skyddsområden som omfattas

Tidigare har barnets rättigheter inom EU utvecklats lite fragmentariskt. Om man går tillbaka i tiden har den europeiska rätten om barn i första hand syftat till att åtgärda specifika barnrelaterade aspekter av mer omfattande ekonomiska och politiska initiativ, till exempel i fråga om konsumentskydd[11] och fri rörlighet för personer.[12] På senare tid har emellertid barns rättigheter tagits upp som ett led i en mer samordnad EU-agenda, som bygger på tre viktiga milstolpar:

- Införandet av Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.
- Ikraftträdandet av Lissabonfördraget i december 2009.
- Antagandet av Europeiska kommissionens meddelande om en särskild plats för barnen i EU:s yttre åtgärder samt rådets EU riktlinjer för främjande och skydd av barnets rättigheter.

10 Se exempelvis kapitel 5, som beskriver närmare hur EU:s familjerätt för gränsöverskridande bortföranden av barn samverkar med konventionen av den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn (Haagkonventionen om bortförande av barn).

11 Exempelvis Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/48/EG av den 18 juni 2009 om leksakers säkerhet, EUT L 170, 2009, varigenom säkerhetsåtgärder införs för barnleksaker.

12 Exempelvis direktiv 2004/38/EG.

Den första milstolpen var EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, som infördes 2000.[13] I och med Lissabonfördragets ikraftträdande den 1 december 2009 har stadgan samma rättsliga värde som EU-fördragen (artikel 6 i fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget)). Därigenom blir EU och dess medlemsstater skyldiga att skydda de rättigheter som är förankrade i stadgan när de genomför EU-rätten. EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller de första detaljerade hänvisningarna till barns rättigheter på EU-konstitutionell nivå, bland annat genom erkännandet av barns rätt att kostnadsfritt följa den obligatoriska utbildningen (artikel 14.2), ett förbud mot diskriminering på grund av ålder (artikel 21) samt ett förbud mot exploatering av barn som arbetskraft (artikel 32). Betecknande nog innehåller stadgan en särskild bestämmelse om barns rättigheter (artikel 24). Här formuleras de tre huvudprinciperna för barns rättigheter: deras rätt att fritt uttrycka sina åsikter, vilka ska beaktas i förhållande till deras ålder och mognad (artikel 24.1), rätten att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 24.2) och rätten att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna (artikel 24.3).

Den andra viktiga milstolpen var Lissabonfördraget, som alltså trädde i kraft den 1 december 2009.[14] Genom detta instrument infördes viktiga institutionella, förfarandemässiga och konstitutionella ändringar av EU genom de ändringar som gjordes i EU-fördraget och det tidigare fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen (nu fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget)).[15] I och med dessa ändringar fick EU bättre förutsättningar att vidareutveckla barns rättigheter, inte minst genom att fastställa att ”skydd av barnets rättigheter” är ett allmänt uttalat mål för EU (artikel 3.3 i EU-fördraget) och utgör en viktig aspekt av EU:s förbindelser med den övriga världen (artikel 3.5 i EU-fördraget). Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt innehåller också mer specifika hänvisningar till barn, som ger EU rätt att besluta om lagstiftningsåtgärder som syftar till att bekämpa sexuellt utnyttjande och människohandel (artiklarna 79.2 d och 83.1).

13 EU (2012), Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EUT C 326, 2012.

14 EU (2007), Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen, undertecknat i Lissabon, EUT C 306, s. 1–271.

15 Se Europeiska gemenskaperna (2012), konsoliderade versioner av fördraget om Europeiska unionen (FEU) och fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF), EUT C 326, 2012.

Detta har lett till att det har antagits direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi[16] respektive om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer,[17] som även innehåller bestämmelser som behandlar barns särskilda behov när de har utsatts för brott. Barn står också i fokus för många av bestämmelserna i det senaste direktivet om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem.[18]

Den tredje viktiga milstolpen genomfördes på ett mer strategiskt politiskt plan, till att börja med inom ramen för EU:s agenda för yttre samarbete och senare även i samband med interna frågor. Rådet antog då ”EU:s riktlinjer för främjande och skydd av barnets rättigheter”[19] och kommissionen antog sitt meddelande *En särskild plats för barnen i EU:s yttre åtgärder*[20] i syfte att integrera barns rättigheter i alla EU-åtgärder utanför EU:s medlemsstater. Under 2011 antog kommissionen även en EU-agenda för barns rättigheter, som anger huvudprioriteringarna för hur lagstiftning och politik ska utvecklas i EU:s medlemsstater när det gäller barns rättigheter.[21] I agendan behandlades också hur lagstiftningsförfarandena skulle kunna inriktas på att ge barn ett relevant skydd, till exempel genom antagandet av det ovannämnda direktivet om brottsoffers rättigheter.

På senare tid har detta kompletterats med den övergripande strategi som kommissionen har antagit i syfte att stödja medlemsstaterna att motverka fattigdom och social utestängning genom en rad olika insatser under de första åren (för barn i förskole- och grundskoleåldern).[22] Varken initiativet eller agendan är rättsligt bindande, men de har ändå stor betydelse eftersom de anger en plan för hur EU rent metodiskt ska gå tillväga för att normera barns rättigheter – en plan

16 Direktiv 2011/93/EU, EUT L 335, 2011, s. 1.

17 Direktiv 2011/36/EU, EUT L 101, 2011, s. 1.

18 Direktiv 2012/29/EU, EUT L 315, 2012, s. 57.

19 Europeiska unionens råd (2007), *EU:s riktlinjer för barnens rättigheter*, Bryssel den 10 december 2007.

20 Europeiska kommissionen (2008), *En särskild plats för barnen i EU:s yttre åtgärder: Meddelande från kommissionen till rådet, Europaparlamentet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén*, KOM (2008) 55 slutlig, Bryssel den 5 februari 2008.

21 Europeiska kommissionen (2011), *En EU-agenda för barns rättigheter: Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén*, KOM (2011) 0060 slutlig, Bryssel, 15 februari 2011.

22 Europeiska kommissionen (2013), *Bryta det sociala arvet – investera i barnens framtid*, rekommendation 2013/112/EU, Bryssel.

som har en nära koppling till barnkonventionen och bygger på ett synsätt som präglas av att barnet ska skyddas, ha möjlighet att delta och inte diskrimineras.

EU får lagstifta endast i de fall då unionen har tilldelats befogenhet enligt fördragen (artiklarna 2–4 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt). Eftersom barns rättigheter är ett rättsområde som täcker in många olika sektorer måste man fastställa EU:s behörighet från fall till fall. Hittills har följande områden visat sig vara relevanta för barns rättigheter och här har EU också en omfattande lagstiftning:

- Data- och konsumentskydd.
- Asyl och migration.
- Civil- och straffrättsligt samarbete.

I artikel 6.1 i EU-fördraget samt artikel 51.2 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna fastställs att stadgan inte utökar EU:s befogenheter och inte heller ändrar eller medför någon ny befogenhet eller uppgift för EU. Bestämmelserna i stadgan riktar sig till EU:s institutioner och medlemsstater enbart när de genomför EU-rätten. Även om dessa bestämmelser alltid är bindande för EU, blir de rättsligt bindande för medlemsstaterna först när de tillämpar unionsrätten.

Vart och ett av följande kapitel innehåller en kort översikt över EU:s behörighet inom de områden som behandlas i respektive kapitel.

1.2.2. Europarådet: utvecklingen av barnets rättigheter samt vilka skyddsområden som omfattas

Till skillnad från EU har Europarådet haft ett klart uttalat uppdrag att skydda och främja mänskliga rättigheter ända från första start. Dess viktigaste konvention om mänskliga rättigheter, som har ratificerats av samtliga medlemsstater i Europarådet, är konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, även kallad den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna (Europakonventionen), som innehåller specifika hänvisningar till barn. Det rör sig framför allt om följande: i artikel 5.1 d fastställs att ett barn lagligen får frihetsberövas för att genomgå skyddsuppfostran, i artikel 6.1 begränsas rätten till en rättvis och offentlig rättegång om detta är i ungdomarnas

intresse och i artikel 2 i protokoll nr 1 fastställs rätten till utbildning samt att staten ska respektera föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse i samband med barnens utbildning. Dessutom gäller att alla övriga allmänna bestämmelser i Europakonventionen är tillämpliga för alla, även barn. Vissa av dessa har visat sig vara särskilt relevanta för barn, nämligen artikel 8, som säkerställer rätten till skydd för privat- och familjeliv, och artikel 3, som förbjuder tortyr, omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning. Genom att använda sig av tolkningsstrategier där man utgår från de positiva skyldigheter som framgår av Europakonventionens bestämmelser har Europadomstolen utarbetat en omfattande rättspraxis om barns rättigheter, med ett stort antal hänvisningar till barnkonventionen. Det ska emellertid påpekas att Europadomstolen analyserar ansökningarna från fall till fall och därför inte tillhandahåller någon övergripande översikt av barns rättigheter enligt Europakonventionen.

Europarådets andra huvudkonvention om mänskliga rättigheter, Europeiska sociala stadgan (ESC[23] – som reviderades 1996[24]), syftar till att säkerställa ett skydd för sociala rättigheter, och barns rättigheter omnämns här särskilt. Stadgan innehåller två bestämmelser som är av särskild vikt för barns rättigheter: I artikel 7 fastställs skyldigheten att skydda barn mot ekonomiskt utnyttjande. Enligt artikel 17 ska staterna vidta alla ändamålsenliga och nödvändiga åtgärder avsedda att trygga att barn får den omvårdnad, hjälp, undervisning och yrkesutbildning de behöver (inbegripet kostnadsfri grundskole- och gymnasieutbildning), att skydda barn och ungdomar mot försummelse, våld eller utnyttjande samt att tillhandahålla skydd till barn som saknar stöd från familjen. Genomförandet av Europeiska sociala stadgan övervakas av Europeiska kommittén för sociala rättigheter (ECSR), som är sammansatt av oberoende sakkunniga. De prövar överensstämmelsen av nationell rätt och praxis inom ramen för Europeiska sociala stadgan genom två olika förfaranden, antingen ett kollektivt klagomålsförfarande eller också ett nationellt rapporteringsförfarande.

Utöver detta har Europarådet antagit ett antal olika konventioner som behandlar olika frågor med koppling till barns rättigheter, bland annat följande:

- Konventionen om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning.[25]

23 Europarådet, Europeiska sociala stadgan, CETS nr 35, 18 oktober 1961.

24 Europarådet, Europeiska sociala stadgan (reviderad), CETS nr 163, 3 maj 1996.

25 Europarådet, Europeisk konvention om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning, CETS nr 85, 15 oktober 1975.

- Konventionen om adoption av barn, reviderad 2008.[26]
- Konventionen om kontakt med barn.[27]
- Konventionen om utövandet av barns rättigheter.[28]
- Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen).[29]

På policynivå ska det även noteras att Europarådet 2006 inledde sitt program ”Att bygga ett Europa för och med barn” – en övergripande handlingsplan för att ta itu med olika frågor som rör barns rättigheter. Bland annat ska det antas standardsättande instrument inom en rad olika områden.[30] I nuläget prioriteras följande fyra huvudområden:[31]

- Främja barnvänliga tjänster och system.
- Undanröja alla former av våld mot barn.
- Garantera rättigheterna för barn som befinner sig i utsatta situationer.
- Främja barns deltagande.

Huvudsyftet med Europarådets program för barns rättigheter är att stödja att samtliga Europarådets medlemsstater genomför internationella standarder i fråga om barns rättigheter, och framför allt att främja genomförandet av barnkonventionen, med särskilt fokus på dess huvudprinciper: icke-diskriminering, rätten till liv och utveckling, att barnets bästa ska komma i främsta rummet för beslutsfattarna samt barns rätt att göra sin röst hörd.[32]

26 Europarådet, European convention on the Adoption of Children (Revised) (Europeisk konvention om adoption av barn (reviderad)), CETS nr 202, 27 november 2008.

27 Europarådet, Convention on Contact concerning Children (konvention om kontakt med barn), CETS nr 192, 15 maj 2003.

28 Europarådet, European Convention on the Exercise of Children’s Rights (europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter), CETS nr 160, 25 januari 1996.

29 Europarådet, Konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, CETS nr 201, 25 oktober 2007.

30 Mer information: www.coe.int/t/dg3/children/.

31 Europarådet, ministerkommittén (2011), Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (Europarådets strategi för barns rättigheter) (2012–2015), CM (2011)171 final, 15 februari 2012.

32 *Ibid.*

Under programmets gång har det antagits flera instrument för barns rättigheter som ger praktisk vägledning och kompletterar bindande europeiska rättsliga åtgärder. Några exempel:

- Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende.[33]
- Riktlinjer för barnvänlig hälso- och sjukvård.[34]
- Rekommendation om integrerade nationella strategier för att skydda barn mot våld.[35]
- Rekommendation om barns rättigheter samt barn- och familjevänliga sociala tjänster.[36]
- Rekommendation om deltagande för barn och ungdomar under 18 års ålder.[37]

Programmet har därmed säkerställt att Europa spelar en central roll i det standardsättande arbetet för barns rättigheter och även på olika sätt banat väg för att se till så att processen utformas utifrån barnens egna åsikter. Programmet syftar också till att stödja genomförandet av Europakonventionen och Europeiska sociala stadgan samt att främja andra av Europarådets befintliga rättsliga instrument som rör barn (deltagande, skydd och rättigheter), ungdomar och familj.[38]

33 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010.

34 Europarådet, ministerkommittén (2011), *Guidelines on child-friendly health care*, 21 september 2011.

35 Europarådet, ministerkommittén (2009), Recommendation CM/Rec(2009)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence, 18 november 2009.

36 Europarådet, ministerkommittén (2011), Recommendation Rec (2011)12 on children's rights and social services friendly to children and families, 16 november 2011.

37 Europarådet, ministerkommittén (2012), Recommendation Rec(2012)2 on the participation of children and young people under the age of 18, 28 mars 2012.

38 Europarådet, ministerkommittén (2011), *Europarådets strategi för barns rättigheter (2012–2015),* CM (2011)171 final, 15 februari 2012.

1.3. Den europeiska rätten om barnets rättigheter och FN:s konvention om barnets rättigheter

Viktig punkt

- Den europeiska lagstiftningen om barnets rättigheter bygger till stor del på FN:s konvention om barnets rättigheter.

Alla EU:s och Europarådets medlemsstater är parter till barnkonventionen, vilket innebär att denna konvention har en betydelsefull ställning på europeisk nivå. Därigenom införs på ett effektivt sätt gemensamma rättsliga skyldigheter för länderna i Europa, vilket i sin tur påverkar hur de europeiska institutionerna utarbetar och tillämpar barns rättigheter.

Detta har inneburit att barnkonventionen har blivit riktmärket för hur den europeiska rätten om barnets rättigheter ska utvecklas, och Europarådet och EU tillmäter den allt större betydelse. Barnkonventionens betydelse ökar, framför allt eftersom principer och bestämmelser integreras i bindande instrument och rättspraxis på europeisk nivå. Det skapar förutsättningar för effektivare genomförandekanaler för dem som vill hävda barns rättigheter i Europa. I denna handbok ger vi specifika exempel på detta.

EU är inte part till barnkonventionen och kan inte heller bli det, eftersom konventionen inte omfattar någon rättslig mekanism för att andra enheter än stater ska kunna tillträda den. EU utgår emellertid från ”unionsrättens allmänna principer” (skrivna och oskrivna principer som följer av medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner) som ska komplettera och vägleda tolkningar av EU-fördragen (artikel 6.3 i EU-fördraget). Avgöranden i Europeiska unionens domstol (EU-domstolen) har bekräftat att skyldigheter som följer av EU-medlemskapet inte får påverka medlemsstaternas skyldigheter som följer av deras nationella författningar och internationella skyldigheter för mänskliga rättigheter.[39] Eftersom samtliga EU:s medlemsstater har ratificerat barnkonventionen, måste EU följa

39 Exempelvis EU-domstolens dom av den 14 maj 1974 i mål C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung mot Europeiska gemenskapernas kommission*.

de principer och bestämmelser som är förankrade där, åtminstone när det gäller de frågor som faller under EU:s behörighet (som fastställs i EU-fördragen).

Denna skyldighet stärks genom andra EU-fördrag och i synnerhet genom EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna. Artikel 24 i stadgan är direkt inspirerad av barnkonventionens bestämmelser. Några av dessa har kommit att betraktas som ”barnkonventionens grundläggande principer”, framför allt principen om barnets bästa (artikel 3 i barnkonventionen), principen om barnets deltagande (artikel 12 i barnkonventionen) och barnets rätt att bo med och/eller ha en relation till sina föräldrar (artikel 9 i barnkonventionen).

Barnkonventionens vägledande betydelse för hur barns rättigheter utvecklas i EU kommer till uttryck i kommissionens agenda för barns rättigheter, där det bekräftas att ”barnkonventionens standarder och principer måste fortsätta att vara en ledstjärna för EU-politik och EU-insatser som påverkar barns rättigheter”.[40] I linje med detta innehåller de juridiska instrument som rör barn nästan alltid antingen en explicit hänvisning till barnkonventionen eller också en mer implicit hänvisning till principerna om barns rättigheter, till exempel barnets bästa, barns rätt att vara delaktiga i beslut som rör dem eller deras rätt att skyddas mot diskriminering.

Eftersom Europarådet är en organisation har det liksom EU ingen rättslig skyldighet att följa barnkonventionen, även om alla Europarådets medlemsstater är enskilda parter till konventionen. Europakonventionen kan emellertid inte tolkas i ett vakuum, utan måste tolkas i harmoni med de allmänna principer som gäller för internationell rätt. Alla relevanta bestämmelser inom internationell rätt som är tillämpliga på konventionsstaternas relationer till Europakonventionen bör beaktas, särskilt bestämmelserna om det universella skyddet av de mänskliga rättigheterna. Av Europakonventionen följer att konventionsstaterna har vissa skyldigheter i fråga om barns rättigheter, och dessa ska tolkas i ljuset av barnkonventionen.[41] Europeiska kommittén för sociala rättigheter har också uttryckligen hänvisat till barnkonventionen i sina beslut.[42] Europarådets standardsättande

40 Europeiska kommissionen (2011), *En EU-agenda för barns rättigheter*, KOM (2011) 60 slutlig, Bryssel.

41 Europadomstolens dom av den 4 oktober 2012 i mål nr 43631/09, *Harroudj mot Frankrike*, punkt 42.

42 ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) mot Irland*, klagomål nr 18/2003, 7 december 2004, punkterna 61–63; ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna*, klagomål nr 47/2008, 20 oktober 2009.

insatser och arbetet med olika konventioner påverkas dessutom av barnkonventionens principer och bestämmelser. *Riktlinjerna för ett barnvänligt rättsväsende*[43] bär till exempel tydlig prägel av olika bestämmelser i barnkonventionen, inte minst de åtföljande allmänna kommentarerna från FN-kommittén för barnets rättigheter.[44]

1.4. De europeiska domstolarnas betydelse för att tolka och genomföra europeiska barns rättigheter

1.4.1. Europeiska unionens domstol

EU-domstolen har en rad olika behöriheter. I mål som rör barns rättigheter har EU-domstolen hittills i första hand granskat begäran om förhandsavgörande (artikel 267 i EUF-fördraget).[45] Detta är förfaranden där en nationell domstol vänder sig till EU-domstolen för att få en tolkning av EU:s primärlagstiftning (dvs. fördragen) eller sekundärlagstiftning (dvs. beslut och annan lagstiftning) som är av relevans för ett nationellt mål som ska avgöras vid den nationella domstolen.

Hittills har EU-domstolen endast avkunnat domar i ett fåtal mål som rör barns rättigheter. Men efterhand som det antas mer explicita lagar om barns rättigheter och dessa frågor får allt större tyngd, kommer det sannolikt att bli allt vanligare att EU-domstolen tar upp barns rättigheter.

De flesta av EU-domstolens domar som rör barns rättigheter gäller fri rörlighet och EU-medborgarskap – områden där EU:s behörighet sträcker sig långt tillbaka i tiden. I dessa fall har EU-domstolen uttryckligen bekräftat att barn åtnjuter de förmåner som följer av EU-medborgarskapet i egen rätt, och fastställer därmed

43 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010.

44 Se FN, kommittén för barnets rättigheter (2007), *Allmän kommentar nr 10: Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare*, 25 april 2007; (2009), FN, kommittén för barnets rättigheter (2009), *Allmän kommentar nr 12 (2009): Barnets rätt att bli hörd*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, och (2013), FN, kommittén för barnets rättigheter (2013), *Allmän kommentar nr 14 (2013): Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet (artikel 3.1)*, CRC/C/GC/14, 29 maj 2013.

45 Det enda undantaget är en talan om ogiltigförklaring: EU-domstolens dom av den 27 juni 2006 i mål C-540/03, *Europaparlamentet mot Europeiska unionens råd* [stor avdelning].

att barns EU-medborgarskap innebär att de har en fristående uppehållsrätt samt en rätt till både sociala förmåner och utbildning.[46]

Målet *Dynamic Medien GmbH v. Avides Media AG* är enda gången som EU-domstolen direkt har tillämpat barnkonventionen för att avgöra hur EU-lagstiftningen bör tolkas i förhållande till barn. Detta mål gällde frågan om de märkningsrestriktioner som tillämpades för importerade DVD-skivor och videoband i Tyskland var tillåtna, eftersom dessa produkter redan hade genomgått liknande kontroller i Storbritannien. EU-domstolen slog fast att de tyska märkningskontrollerna utgjorde en tillåten begränsning av EU:s bestämmelser om fri rörlighet för varor (som annars inte godtar den här typen av dubbla regleringsförfaranden), eftersom de syftade till att skydda barns välfärd. Till stöd för sitt beslut åberopade EU-domstolen artikel 17 i barnkonventionen, som uppmuntrar konventionsstaterna att utveckla lämpliga riktlinjer för att skydda barnet mot information och material som är till skada för barnets välbefinnande.[47] Vad gäller det granskningsförfarande som har införts för att skydda barn ställs det emellertid krav på proportionalitet: det ska vara lättillgängligt och kunna slutföras inom rimlig tid.[48]

I övriga mål har EU-domstolen åberopat de allmänna principer om barns rättigheter som även framgår av barnkonventionens bestämmelser (såsom barnets bästa och rätten att bli hörd), framför allt i de mål som rör gränsöverskridande bortföranden av barn.[49]

Men utöver detta har unionen traditionellt sett varit försiktig med att tillmäta barnkonventionen en avgörande betydelse, framför allt när det handlar om mer

46 Se EU-domstolens dom av den 17 september 2002 i mål C-413/99, *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*; EU-domstolens dom av den 19 oktober 2004 i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*, EU-domstolens dom av den 2 oktober 2003 i mål C-148/02, *Carlos Garcia Avello mot Belgiska staten*; EU-domstolens dom av den 23 februari 2010 i mål C-310/08, *London Borough of Harrow mot Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department* [stor avdelning]; EU-domstolens dom av den 23 februari 2010 i mål C-480/08, *Maria Teixeira mot London Borough of Lambeth och Secretary of State for the Home Department*. Dessa mål behandlas även i kapitel 8 och 9.

47 EU-domstolens dom av den 14 februari 2008 i mål C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH mot Avides Media AG*, punkterna 42 och 52.

48 *Ibid.*, punkterna 49 och 50.

49 EU-domstolens dom av den 22 december 2010 i mål C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz*. Se vidare kapitel 5.

politiskt känsliga områden som invandringskontroll.[50] I senare rättspraxis kan man emellertid se en förändring, vilket vi kommer att behandla mer ingående i senare kapitel. Sedan EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna antogs följer EU-domstolens hänvisningar till de artiklar i stadgan som berör barns rättigheter ofta hänvisningarna till barnkonventionen, eftersom det finns en likhet mellan dessa bestämmelser.

1.4.2. Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Europadomstolen fattar framför allt beslut om ansökningar som har lämnats in av enskilda personer i enlighet med artiklarna 34 och 35 i Europakonventionen. Europadomstolen är behörig i alla frågor som rör tolkningen och tillämpningen av konventionen och protokollen till denna (artikel 32 i Europakonventionen).

Till skillnad från EU-domstolen har Europadomstolen en omfattande rättspraxis om barns rättigheter. I många mål som behandlas enligt artikel 8 i Europakonventionen om rätten till skydd för privat- och familjeliv är perspektivet visserligen snarare föräldrarnas än barnens rättigheter, men de mål som behandlas under andra materiella bestämmelser omfattar inte nödvändigtvis föräldrarna och har ett tydligare fokus på de berörda barnens rättigheter. Så är bland annat fallet för mål som rör rätten till skydd mot omänsklig och förnedrande behandling (artikel 3 i Europakonventionen) eller rätten till en rättvis rättegång (artikel 6 i Europakonventionen).

Även om Europadomstolen ofta hänvisar till barnkonventionen när det gäller anmälningar som har gjorts av barn eller för barns räkning, tillmäter inte alltid domstolen konventionen någon avgörande betydelse. I vissa fall har de principer om barns rättigheter som fastställs i barnkonventionen haft stor inverkan på Europadomstolens resonemang. Det gäller exempelvis för domstolens tolkning av artikel 6 i Europakonventionen (rätt till en rättvis rättegång) om hur man ska behandla barn som lever i konflikt med lagen (se kapitel 11). Inom andra områden kan Europadomstolen avvika något från barnkonventionen, till exempel i fråga om hur barn ska förhöras i domstol (se kapitel 2). I vissa mål har Europadomstolen också uttryckligen utgått från det som sägs i barnkonventionen.

50 EU-domstolens dom av den 27 juni 2006 i mål C-540/03, *Europaparlamentet mot Europeiska unionens råd* [stor avdelning].

Exempel: Målet *Maslov mot Österrike*[51] gällde utvisning av klaganden som hade dömts för ett antal fall av ungdomsbrottslighet. När det gäller utvisning av en ungdomsbrottsling fann Europadomstolen att skyldigheten att beakta barnets bästa även inbegrep en skyldighet att underlätta barnets återanpassning i enlighet med artikel 40 i barnkonventionen. Enligt Europadomstolen skulle en återanpassning inte uppnås om man skilde barnet från dess familj eller sociala band genom utvisning.[52] Barnkonventionen utgör därför en av de grunder som används för att komma fram till slutsatsen att utvisning utgör en oproportionerlig kränkning av klagandens rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen (skydd för familjeliv).

1.5. Europeiska kommittén för sociala rättigheter

Europeiska kommittén för sociala rättigheter är sammansatt av oberoende och opartiska sakkunniga. De prövar överensstämmelsen av nationell rätt och praxis inom ramen för Europeiska sociala stadgan genom två olika förfaranden, antingen ett kollektivt klagomålsförfarande eller också ett nationellt rapporteringsförfarande.[53] Särskilt utsedda nationella och internationella organisationer kan lämna kollektiva klagomål mot stater som är parter till Europeiska sociala stadgan och har godtagit klagomålsförfarandet. Hittills har klagomålen gällt huruvida stater har kränkt barns rättigheter enligt Europeiska sociala stadgan i fråga om ekonomiskt utnyttjande av barn,[54] barns fysiska integritet,[55] migrerande barns rätt till hälso- och sjukvård[56] samt funktionshindrade barns rätt till utbildning.[57]

51 Europadomstolens dom av den 23 juni 2008 i mål nr 1638/0323, *Maslov mot Österrike* [stor avdelning].

52 *Ibid.*, punkt 83.

53 Gå in på ECSR:s webbplats för mer information: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

54 ECSR, *International Commission of Jurists (ICJ) mot Portugal*, klagomål nr 1/1998, 9 september 1999.

55 ECSR, *World Organisation Against Torture (OMCT) mot Grekland*, klagomål nr 17/2003, 7 december 2004.

56 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Belgien*, klagomål nr 69/2011, 23 oktober 2012.

57 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien*, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008, punkt 35.

Exempel: I målet *International Commission of Jurists (ICJ) mot Portugal*[58] gjordes det gällande att minimiåldern för att få anställning enligt artikel 7.1 i Europeiska sociala stadgan (15 år) visserligen föreskrivits i den portugisiska lagstiftningen, men att bestämmelsen inte genomförts på lämpligt sätt. ECSR ansåg att syftet med Europeiska sociala stadgan var att skydda rättigheter inte bara i teorin utan även i praktiken, och att lagen därför måste tillämpas på ett effektivt sätt. Kommittén konstaterade att ett stort antal barn var anställda illegalt i Portugal och slog fast att detta utgjorde en överträdelse av artikel 7.1 i Europeiska sociala stadgan.

58 ECSR, *International Commission of Jurists (ICJ) mot Portugal*, klagomål nr 1/1998, 9 september 1999.

2 Grundläggande medborgerliga rättigheter och friheter

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 10 (religionsfrihet) och 14 (rätt till utbildning)	Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet	Europakonventionen, artiklarna 9 (religionsfrihet) och 14 (förbud mot diskriminering); artikel 2 i protokoll nr 1 (föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn undervisning som står i överensstämmelse med deras övertygelse) Europadomstolens dom i mål nr 27058/05, *Dogru mot Frankrike*, ECHR-2008 (rätten att bära islamisk huvudduk vid en statlig högstadie- och gymnasieskola) Europadomstolens dom i mål nr 31645/04, *Kervanci mot Frankrike*, ECHR-2008 (rätten att bära islamisk huvudduk vid en statlig högstadie- och gymnasieskola) Europadomstolens dom i mål nr 7710/02, *Grzelak mot Polen*, ECHR-2010 (alternativ till religionsundervisning i grund- och gymnasieskolor) Europadomstolens dom i mål nr 30814/06, *Lautsi m.fl. mot Italien* [stor avdelning], ECHR-2011 (förekomst av krucifix i statliga skolor)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 11 (yttrandefrihet)	Yttrandefrihet och informationsfrihet	Europakonventionen, artikel 10 (yttrandefrihet) Europadomstolens dom i mål nr 5493/72, *Handyside mot Förenade kungariket*, ECHR-1976 (förbud av en barnbok) Europadomstolens dom i mål nr 10454/83, *Gaskin mot Förenade kungariket*, ECHR-1989 (tillgång till journalmaterial från barndomen)

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24 (barnets rättigheter). EU-domstolens dom i mål C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz*, (rätten att bli hörd, internationellt bortförande av barn).	**Rätt att bli hörd**	Europakonventionen, artikel 6 (rättvis rättegång) Europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter (på engelska), artiklarna 3, 4, 6 och 7 Europadomstolens dom i mål nr 30943/96, *Sahin mot Tyskland* [stor avdelning], ECHR-2003 (förhör av ett barn i domstol vid förfaranden som gäller umgängesrätt)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 12 (mötes- och föreningsfrihet)	**Rätt till mötes- och föreningsfrihet**	Europakonventionen, artikel 11 (frihet till fredliga sammankomster samt föreningsfrihet) Europadomstolens dom i mål nr 28793/02, *Christian Democratic People's Party mot Moldavien*, ECHR-2006 (deltagande i offentliga sammankomster)

Alla personer åtnjuter de medborgerliga rättigheter och friheter som fastställs i olika instrument, i första hand EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna och den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna (Europakonventionen) såsom de tolkas av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Utöver stadgan har EU inget rättsligt instrument som specifikt tar upp barns civila rättigheter som behandlas i detta kapitel. För Europarådets del har däremot dessa civila rättigheter utvecklats och tolkats i allt större omfattning genom åren, framför allt genom Europadomstolens rättspraxis.

Detta kapitel innehåller en översikt över de friheter som räknas upp i avdelning II i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna i den mån de inverkar på barns rättigheter. Här analyseras barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet (avsnitt 2.1), yttrandefrihet och informationsfrihet (avsnitt 2.3), barnets rätt att bli hörd (avsnitt 2.4) samt rätten till mötes- och föreningsfrihet (avsnitt 2.5).

2.1. Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet

Viktiga punkter

- Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet, som garanteras enligt EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna och Europakonventionen, innefattar friheten att byta religion eller övertygelse samt friheten att utöva sin religion eller övertygelse genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.
- Föräldrarna har rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.
- Föräldrarna har rätt och skyldighet att vägleda barnet att utöva sin rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet så att det står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga.

2.1.1. Barnets rätt till religionsfrihet

Unionsrätten: Enligt artikel 10 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar friheten att byta religion eller övertygelse liksom friheten att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller övertygelse genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer. Rätten till vapenvägran ska erkännas enligt nationella lagar (artikel 10.2).

Europarådets regelverk: Rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet fastställs i artikel 9 i Europakonventionen. Enligt Europadomstolens rättspraxis omfattar rätten till religionsfrihet tre olika dimensioner: den interna dimensionen, friheten att byta religion eller övertygelse och friheten att utöva religion eller övertygelse. De första båda dimensionerna är absoluta och får inte under några omständigheter inskränkas av en stat.[59] Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana begränsningar som är föreskrivna i lag, avse ett legitimt syfte och som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle (artikel 9.2 i Europakonventionen).

59 Europadomstolens dom av den 23 oktober 1990 i mål nr 11581/85, *Darby mot Sverige*.

I sin rättspraxis har Europadomstolen behandlat barns tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet i huvudsak när det gäller rätten till utbildning och det statliga skolsystemet. En fråga som varit mycket omdiskuterad i den offentliga debatten i Europa är hur man ska behandla religion i skolorna.

Exempel: Målen *Dogru mot Frankrike* och *Kervanci mot Frankrike*[60] gällde två flickor, 11 och 12 år gamla, som hade stängts av under det första året som de gick i en fransk statlig högstadieskola, eftersom de hade vägrat att ta av sig sin huvudduk under idrottsundervisningen. Europadomstolen noterade att syftet med att inskränka de klagandes rätt att utöva sin religiösa övertygelse var att hänföra till kravet på sekularism i de statliga skolorna. Enligt de nationella myndigheterna var det av hälso- och säkerhetsskäl inte möjligt att bära slöja, såsom en islamisk huvudduk, under idrottsundervisningen. Europadomstolen bedömde detta som rimligt, eftersom skolan måste göra en avvägning mellan de klagandes religiösa övertygelse och kravet på att skydda andras rättigheter och friheter samt den allmänna ordningen. Domstolen slog följaktligen fast att intrånget i elevernas frihet att utöva sin religion hade varit berättigat och proportionerligt i förhållande till det mål som skulle uppnås. Domstolen fann därför att det inte hade skett någon överträdelse av artikel 9 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *Grzelak mot Polen*[61] gällde underlåtenheten att erbjuda en elev som befriats från religionsundervisningen etikundervisning och tillhörande betyg. Under hela sin skolgång från grundskole- till gymnasienivå (mellan 7 och 18 års ålder) deltog inte klaganden i religionsundervisningen. Detta var enligt önskemål från föräldrarna, som var uttalade agnostiker. Eftersom det inte fanns tillräckligt många intresserade elever, anordnades det inte någon alternativ undervisning i etik, vilket resulterade i att hans skolbetyg innehöll ett streck i stället för ett betyg för ”religion/etik”. Enligt Europadomstolen utgjorde avsaknaden av betyg för ”religion/etik” i pojkens skolbetyg ett exempel på negativ tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet, eftersom skolbetygen kunde ange att han saknade religiös tillhörighet. Detta innebar därför en form av omotiverad stigmatisering. Skillnaden i behandling mellan icke-troende som önskade delta

60 Europadomstolens dom av den 4 december 2008 i mål nr 27058/05, *Dogru mot Frankrike*; Europadomstolens dom av den 4 december 2008 i mål nr 31645/04, *Kervanci mot Frankrike* (tillgänglig på franska).

61 Europadomstolens dom av den 15 juni 2010 i mål nr 7710/02, *Grzelak mot Polen*.

i etikundervisning och elever som deltog i religionsundervisning var därför inte objektivt och skäligt berättigad, och det fanns inte heller någon rimlig proportionalitet mellan de använda medlen och det mål som skulle uppnås. I detta mål ansågs staten ha överskridit sitt utrymme för skönsmässig bedömning, eftersom det hade gjorts en inskränkning av själva grunden i klagandens rätt att inte utöva sin religion eller övertygelse, vilket utgjorde en överträdelse av artikel 14 i Europakonventionen jämförd med artikel 9 i Europakonventionen.

2.2. Föräldrarnas rättigheter och deras barns religionsfrihet

Föräldrarnas rättigheter i samband med den religionsfrihet som deras barn har behandlas på olika sätt inom EU-rätten och barnkonventionen.

Unionsrätten: Vederbörlig hänsyn ska tas till föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa, filosofiska och pedagogiska övertygelse, särskilt vad gäller friheten att inrätta undervisningsanstalter (artikel 14.3 i stadgan).

Europarådets regelverk: Framför allt enligt artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen måste stater beakta förälderns (religiösa) övertygelse när de utövar alla olika former av verksamhet i samband med utbildning och undervisning. Enligt Europadomstolen är detta en omfattande skyldighet, eftersom den inte bara omfattar kursplanens innehåll och genomförande, utan även utövandet av samtliga funktioner som åligger en stat.[62] Detta omfattar organisation och finansiering av offentlig utbildning, fastställande och planering av kursplanen, förmedling av den information eller kunskap som ingår i kursplanen på ett objektivt, kritiskt och pluralistiskt sätt (vilket innebär att staten inte får eftersträva en indoktrinering som kan anses brista i respekt mot föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse) samt organisation av skolmiljön, däribland förekomsten av krucifix i klassrummen i statliga skolor.

62 Se Europadomstolens relevanta rättspraxis: Europadomstolens dom av den 7 december 1976 i mål nr 5095/71, 5920/72 och 5926/72, *Kjeldsen, Busk Madsen och Pedersen mot Danmark*; Europadomstolens dom av den 18 december 1996 i mål nr 21787/93, *Valsamis mot Grekland*; Europadomstolens dom av den 29 juni 2007 i mål nr 15472/02, *Folgerø m.fl. mot Norge* [stor avdelning]; Europadomstolens dom av den 9 oktober 2007 i mål nr 1448/04, *Hasan och Eylem Zengin mot Turkiet*; Europadomstolens dom av den 18 mars 2011 i mål nr 30814/06, *Lautsi m.fl. mot Italien* [stor avdelning].

Exempel: Målet *Lautsi m.fl. mot Italien*[63] gällde förekomsten av krucifix i klassrummen i statliga skolor. En förälder klagade över att det fanns krucifix i klassrummen i den statliga skola där hennes barn gick och att detta stred mot den sekularismprincip som hon försökte uppfostra sina barn efter. Europadomstolens stora avdelning fann att det var upp till staten att, som ett led i sin utbildnings- och undervisningsverksamhet, avgöra om det skulle finnas krucifix i klassrummen i statliga skolor, samt att detta omfattades av artikel 2 andra meningen i protokoll nr 1 till Europakonventionen. Domstolen hävdade att det i princip var upp till den svarande staten att avgöra detta och att det inte fanns någon europeisk samsyn när det gäller förekomsten av religiösa symboler i statliga skolor. Det stämmer visserligen att förekomsten av krucifix i klassrummen i statliga skolor – en symbol som utan tvivel för tankarna till kristendomen – utgör en synlig påminnelse i skolmiljön om vad som är landets majoritetsreligion. Detta räcker emellertid inte för att kunna påvisa att den svarande staten utövar indoktrinering. Enligt Europadomstolen utgör ett krucifix på väggen i huvudsak en passiv symbol som inte kan anses ha samma påverkan på eleverna som ett tal eller deltagande i religiös verksamhet. Domstolen (stor avdelning) drog därför slutsatsen att det var upp till myndigheterna att bedöma om de skulle behålla krucifix i den statliga skolans klassrum där barnen vistades och om de därmed respekterade föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.

Inom internationell rätt fastställs det i artikel 14.2 i barnkonventionen att konventionsstaterna ska respektera föräldrarnas rättigheter och skyldigheter att på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling ge barnet ledning då det utövar sin rätt. Till skillnad från artikel 14.3 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna behandlar barnkonventionen alltså barnets egen rätt att utöva denna frihet. Enligt barnkonventionen har föräldrarna rätt att ge vägledning inte enligt sin egen övertygelse, utan enligt barnens egen övertygelse. Artikel 14.2 i barnkonventionen är formulerad i enlighet med den allmänna föreställningen om föräldrarnas ansvar som kommer till uttryck i barnkonventionen, där det fastställs att deras ansvar ska utövas på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling (artikel 5 i barnkonventionen) och utformat efter barnets bästa (artikel 18 första stycket i barnkonventionen).

63 Europadomstolens dom av den 18 mars 2011 i mål nr 30814/06, *Lautsi m.fl. mot Italien* [stor avdelning].

2.3. Yttrandefrihet och informationsfrihet

Viktiga punkter

- Såväl EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna som Europakonventionen säkerställer rätten till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning.
- Rätten till informationsfrihet inbegriper inte rätten att få tillgång till journalmaterial från barndomen.
- Det kan vara förenligt med artikel 8 (rätten till skydd för privat- och familjeliv) i Europakonventionen att den som har lämnat informationen får ge sitt samtycke, förutsatt att en oberoende myndighet tar det slutgiltiga beslutet om att tillgång ska beviljas.

Unionsrätten: Rätten till yttrandefrihet innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser (artikel 11 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna).

Europarådets regelverk: Yttrandefrihet säkerställs genom artikel 10 i Europakonventionen och får endast underkastas sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag, avser något av de legitima syften som anges i artikel 10.2 och som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle.

I sin rättspraxis har Europadomstolen understrukit att yttrandefrihet utgör en av de väsentliga grunderna för ett [demokratiskt] samhälle, en av de grundläggande förutsättningarna för att såväl samhället som varje människa ska utvecklas. Denna rätt gäller inte bara för ”upplysningar” eller ”idéer” som mottas positivt eller betraktas som icke stötande eller med likgiltighet, utan även sådana som väcker anstöt, chockerar eller är störande för staten eller någon del av befolkningen.[64]

Exempel: I målet *Handyside mot Förenade kungariket*[65] fann Europadomstolen att det förbud som myndigheterna infört mot en bok med titeln *Little Red School Book* var i linje med det undantag som fastställs

64 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 7 december 1976 i mål nr 5493/72, *Handyside mot Förenade kungariket*, punkt 49.

65 *Ibid.*

i artikel 10.2 i Europakonventionen om skydd för moral. Detta mål gäller rätten att få information som är lämplig för ett barns ålder och mognad – en aspekt av rätten till yttrandefrihet som är särskilt relevant för barn. Denna bok, som var en översättning från danska, var skriven för barn i skolåldern och ifrågasatte en rad olika sociala normer, bland annat i fråga om sexualitet och droger. Under en kritisk utvecklingsfas skulle barn och ungdomar kunna tolka vissa delar av boken som en uppmaning till dem att alltför tidigt börja ägna sig åt verksamhet som skulle vara skadlig för dem eller till och med att begå vissa brott. Europadomstolen ansåg därför att de behöriga engelska domarna vid utövandet av sitt bedömningsutrymme hade gjort en berättigad bedömning att boken vid den aktuella tidpunkten skulle få negativa moraliska effekter på många av de barn och ungdomar som skulle läsa den.[66]

Andra mål rörande barn där det hänvisas till artikel 10 i Europakonventionen gäller rätten att få tillgång till information om barn som har omhändertagits.

Exempel: Målet *Gaskin mot Förenade kungariket*[67] gällde en person som hade placerats i alternativ omvårdnad under en stor del av sin uppväxttid. Från denna period hade den lokala myndigheten journalmaterial som omfattades av insynsskydd. Här fanns bland annat olika rapporter från läkare, lärare, poliser och övervakare, socialarbetare, distriktssköterskor, fosterföräldrar och internatskolepersonal. När klaganden begärde ut detta material för att kunna väcka talan mot den lokala myndigheten för åsamkad personskada, fick han avslag. Det ansågs berättigat att låta detta material vara insynsskyddat eftersom det fanns ett allmänt intresse för att omsorgsverksamheten för barn fungerade ordentligt, vilket skulle äventyras om uppgiftslämnarna inte skulle vilja lämna lika uppriktiga rapporter framöver. Europadomstolen var införstådd med att de personer som hade varit i statlig vård som barn hade stort intresse av att få nödvändig information för att veta mer och förstå det som hänt under deras barndom och tidiga utveckling.[68] Det behöver visserligen säkerställas att det finns ett insynsskydd för offentliga akter, men i princip skulle ett system som det brittiska – där akterna var tillgängliga förutsatt att den som lämnat informationen gav sitt samtycke – kunna vara förenligt med artikel 8 i Europa-

66 *Ibid.*, punkt 52.

67 Europadomstolens dom av den 7 juli 1989 i mål nr 10454/83, *Gaskin mot Förenade kungariket*.

68 *Ibid.*, punkt 49.

konventionen. I så fall måste intressena för den person som begär tillgång till akterna kunna säkerställas när den som lämnat informationen inte är tillgänglig eller på felaktiga grunder har vägrat att ge sitt samtycke. Det bör då finnas en oberoende myndighet som kan fatta det slutliga beslutet om huruvida åtkomst ska beviljas eller ej. I det aktuella fallet hade klaganden inte tillgång till något sådant förfarande och domstolen slog fast att det hade skett en kränkning av klagandens rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen. Europadomstolen fann emellertid inte att det hade skett någon överträdelse av artikel 10 i Europakonventionen och framhöll att rätten att ta emot information innebär att staten inte får hindra en person från att ta emot information som andra önskar eller kan vilja dela med sig av, men det innebär inte att staten i fråga åläggs att delge personen denna information.

2.4. Rätt att bli hörd

Viktiga punkter

- Enligt unionsrätten har barn rätt att fritt uttrycka sina åsikter. Deras åsikter ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad.
- Enligt Europakonventionen är det inget absolut krav att ett barn ska förhöras i domstol. Beslutet att förhöra i domstol eller ej måste fattas med hänsyn till de särskilda omständigheterna i varje enskilt fall och i förhållande till barnets ålder och mognad.
- Inom FN-rätten har barns rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem erkänts som en av de allmänna principerna i konventionen om barnets rättigheter.

Unionsrätten: I artikel 24.1 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna fastställs att barn fritt ska kunna uttrycka sina åsikter. Dessa åsikter ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad. Denna bestämmelse är allmänt tillämplig och inte begränsad till särskilda förfaranden. EU-domstolen har tolkat innebörden av denna bestämmelse jämförd med Bryssel IIa-förordningen.

Exempel: Målet *Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz*[69] gällde ett underårigt barn som bortförts från Spanien till Tyskland i strid med vårdnadsbeslut. EU-domstolen fick frågan om den tyska domstolen (dvs. domstolen i det land som barnet bortförts till) skulle kunna motsätta sig verkställighetsbeslutet från den spanska domstolen (i ursprungslandet) utifrån att barnet inte hade hörts, vilket därmed skulle innebära en överträdelse av artikel 42.2 a i förordning nr 2201/2003 (Bryssel II-förordningen) och artikel 24 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Barnet hade motsatt sig att återvända när hon hade uttryckt sina åsikter i förfarandena vid den tyska domstolen. Enligt EU-domstolens resonemang är det inte någon absolut rättighet att ett barn ska höras, men om en domstol beslutar att detta är en nödvändig åtgärd måste den ge barnet en verklig och faktiskt möjlighet att uttrycka sina åsikter. Domstolen ansåg också att barnets rätt att göra sin röst hörd i enlighet med stadgan och Bryssel IIa-förordningen förutsätter att barnet ska få tillgång till de rättsliga förfaranden och de villkor som är nödvändiga för att de fritt ska kunna uttrycka sina åsikter, och att dessa åsikter tas upp av domstolen. Domstolen ska också vidta alla lämpliga åtgärder för att barnet ska kunna höras och i samband med detta ta hänsyn till barnets bästa och omständigheterna i det enskilda fallet. Men enligt EU-domstolens domslut kunde myndigheterna i det land som barnet hade bortförts till (Tyskland) inte invända mot att barnet hade återlämnats, med hänvisning till att det inte fått göra sin röst hörd i ursprungslandet (Spanien).

Europarådets regelverk: Europadomstolen tolkar inte rätten till skydd för privat- och familjeliv (artikel 8 i Europakonventionen) som att barnet alltid måste höras i domstol. Generellt sett är det upp till de nationella domstolarna att pröva den bevisning som lagts fram för dem, inbegripet de medel som används för att styrka relevanta omständigheter. Nationella domstolar behöver inte alltid höra ett barn i domstol när det gäller umgängesrätten för en förälder som inte har vårdnadsrätt. Denna fråga måste bedömas med hänsyn till de specifika omständigheterna i varje enskilt fall, med vederbörlig hänsyn till det berörda barnets ålder och mognad. Europadomstolen säkerställer ofta att myndigheterna har vidtagit lämpliga åtgärder för att deras beslut ska åtföljas av nödvändiga skyddsåtgärder med stöd av den del av artikel 8 som rör själva förfarandet.

69 EU-domstolens dom 22 december 2010 i mål C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz*; se även avsnitt 5.4, där detta beslut och Bryssel IIa-förordningen diskuteras mer ingående.

Exempel: I målet *Sahin mot Tyskland*[70] förbjöd en mamma all vidare kontakt mellan klaganden och hans fyraåriga dotter. På grund av de allvarliga motsättningarna mellan föräldrarna beslöt den tyska regionala domstolen att det vore skadligt för barnet om pappan fick umgängesrätt. Detta beslut fattades utan att barnet hördes i frågan om hon ville fortsätta träffa sin pappa. När det gäller frågan om barnet skulle höras i domstol hänvisade Europadomstolen till den sakkunniges utlåtande vid den regionala domstolen i Tyskland. Den sakkunnige hade träffat barnet, hennes mamma och klaganden vid ett flertal tillfällen och bedömde att det skulle ha medfört en risk för barnet om hon hade behövt höras och att denna risk inte hade kunnat förhindras genom olika specialarrangemang i rätten. Under dessa omständigheter fann Europadomstolen att de processuella krav om att ett barn ska höras i domstol som implicit framgår av artikel 8 i Europakonventionen inte omfattade något krav på att barnet direkt skulle höras om relationen med sin pappa.

Exempel: I målet *Sommerfeld mot Tyskland*[71] hade klagandens 13-åriga dotter uttryckt en tydlig önskan om att hon inte ville träffa klaganden och hållit fast vid denna ståndpunkt i flera år. De nationella domstolarna ansåg att det allvarligt skulle rubba hennes känslomässiga och psykiska jämvikt om hon tvingades till umgänge med klaganden. Europadomstolen godtog därför att klagandens intressen hade fått tillräckligt skydd i beslutsprocessen.[72]

I Europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter behandlas barns rätt att fritt uttrycka sina åsikter.[73] Syftet med denna konvention är att främja barns rättigheter genom att tilldela barn särskilda processuella rättigheter i familjemål vid domstol, i synnerhet i mål som gäller utövandet av föräldraansvar, såsom boende och umgängesrätt med barn. Enligt artikel 3 i konventionen är det en processuell rättighet för barn att få information och göra sin mening hörd i rättsprocessen. I artikel 4 fastställs att barnet har rätt att ansöka om att det

70 Europadomstolens dom av den 8 juli 2003 i mål nr 30943/96, *Sahin mot Tyskland* [stor avdelning], punkt 73. Vad gäller den specifika aspekt som rör nationella domstolars värdering av den bevisning som de har erhållit och bedömning av hur relevant den bevisning är som en part vill lägga fram, se även Europadomstolens dom av den 22 april 1992 i mål nr 12351/86, *Vidal mot Belgien*, punkt 33.

71 Europadomstolens dom av den 8 juli 2003 i mål nr 31871/96, *Sommerfeld mot Tyskland* [stor avdelning].

72 *Ibid.*, punkterna 72 och 88.

73 Europarådet, Europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter, CETS nr 160, 1996.

förordnas ett särskilt ombud vid en process som berör barnet inför en rättslig myndighet. I enlighet med artikel 6 måste myndigheter säkerställa att barnet har fått all relevant information, inhämta barnets mening där så är lämpligt, vid behov från barnet självt, samt ge barnet möjlighet att framföra sina synpunkter.

Inom internationell rätt bekräftar artikel 12.1 i barnkonventionen att ett barn som är i stånd att bilda egna åsikter har rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Artikel 12.2 i barnkonventionen föreskriver också att barnet särskilt ska beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella rättens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

FN:s kommitté för barnets rättigheter har understrukit att konventionsstaterna antingen ska säkerställa denna rättighet direkt eller också anta eller revidera lagstiftning så att denna rättighet kan åtnjutas fullt ut av barnet.[74] Vidare ska de säkerställa att barnet får all information och rådgivning som krävs för att det ska kunna fatta ett beslut för sitt eget bästa. Kommittén konstaterar också att barnet har rätt att inte utöva denna rätt: att ge uttryck för åsikter är en valmöjlighet för barnet, inte en skyldighet.

2.5. Rätt till mötes- och föreningsfrihet

Viktiga punkter

- Såväl EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna som Europakonventionen säkerställer rätten att delta i fredliga sammankomster samt föreningsfriheten.
- Denna rätt ger enskilda personer möjlighet och skydd att arbeta för sina ideal tillsammans med andra.

Unionsrätten: I artikel 12 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna fastställs att var och en har rätt att välja om de vill delta i fredliga sammankomster samt till föreningsfrihet på alla nivåer, särskilt på det politiska, fackliga

74 Förenta nationerna (FN), kommittén för barnets rättigheter (CRC), *Allmän kommentar nr 14 (2013): Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet (artikel 3.1)*, CRC/C/GC/14, 29 maj 2013.

och medborgerliga området. Detta innebär också en rätt för var och en att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen.

Europarådets regelverk: Rätten till mötes- och föreningsfrihet, med de begränsningar som anges i artikel 11.2, säkerställs genom artikel 11.1 i Europakonventionen.

Europadomstolen har uttryckligen bekräftat att barn har rätt att delta i sammankomster på offentliga platser. Som domstolen konstaterade i målet *Christian Democratic People's Party mot Moldavien* skulle det strida mot föräldrars och barns mötesfrihet om de förhindrades att delta i evenemang, exempelvis för att protestera mot regeringens skolpolitik.

Inom internationell rätt omfattas såväl enskilda barn som barnorganisationer av det skydd som fastställs i artikel 15 i barnkonventionen, som föreskriver rätten till föreningsfrihet och till fredliga sammankomster. En rad olika organisationsformer som barn deltar i har tilldelats internationellt skydd.

3 Jämlikhet och icke-diskriminering

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, avdelning III (jämlikhet), däribland artiklarna 20 (likhet inför lagen), 21 (icke-diskriminering) och 23 (jämställdhet mellan kvinnor och män)	Jämlikhet och icke-diskriminering	Europakonventionen, artikel 14; protokoll nr 12 till Europakonventionen, artikel 1 (icke-diskriminering) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel E (icke-diskriminering)
Direktivet mot etnisk diskriminering (2000/43/EG)	Icke-diskriminering på grundval av ras och etniskt ursprung	Europadomstolens dom i mål nr 57325/00, *D.H. m.fl. mot Tjeckien* [stor avdelning], ECHR-2007 (placering av romska barn i särskilda skolor) Europadomstolens dom i mål nr 15766/03, *Oršuš m.fl. mot Kroatien* [stor avdelning], ECHR-2010 (klasser med enbart romska barn i grundskolor) Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, (FCNM), artiklarna 4 och 12

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 45 (rörelse- och uppehållsfrihet) EU-domstolens dom i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*, 2004 (uppehållstillstånd för föräldrar som är medborgare i tredjeland).	Icke-diskriminering på grundval av medborgarskap och migrationsstatus	Europadomstolens dom i mål nr 5335/05, *Ponomaryovi mot Bulgarien*, ECHR-2011 (skolavgifter för personer med tillfälligt uppehållstillstånd) Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, artiklarna 4 och 12.3
Direktivet om likabehandling i arbetslivet (2000/78/EG)	Icke-diskriminering på grundval av ålder	Europakonventionen, artikel 14; protokoll nr 12 till Europakonventionen, artikel 1 (icke-diskriminering)
EU-domstolens dom i mål C-303/06, *S. Coleman mot Attridge Law och Steve Law* [stor avdelning], REG 2008.	Icke-diskriminering på grundval av andra skyddsgrunder	Europadomstolens dom i mål nr 16574/08, *Fabris mot Frankrike* [stor avdelning], ECHR-2013 (arvsrätt för utomäktenskapliga barn)

Icke-diskriminering är en av grundprinciperna för ett demokratiskt samhälle. Såväl EU som Europarådet har spelat en avgörande roll vid tolkningen av den här principen. EU-institutionerna har antagit en rad olika direktiv som är ytterst relevanta för barn. Europadomstolen har utarbetat en omfattande rättspraxis om icke-diskriminering enligt artikel 14 i Europakonventionen som rör förbudet mot diskriminering, jämförd med andra artiklar i konventionen.

Europeiska kommittén för sociala rättigheter (ECSR) anser att artikel E i Europeiska sociala stadgan (ESC) om icke-diskriminering har ungefär samma funktion som artikel 14 i Europakonventionen: den är inte fristående till sin karaktär utan måste kombineras med någon av stadgans materiella bestämmelser.[75]

I detta kapitel behandlas principen om jämställdhet och icke-diskriminering, med särskilt fokus på de grunder där det har utvecklats rättspraxis i fråga om barn. Här ger vi först en allmän översikt över den europeiska rätten mot diskriminering (avsnitt 3.1) för att därefter gå in på jämställdhet och diskriminering av barn på grundval av etniskt ursprung (avsnitt 3.2), medborgarskap och migrationsstatus (avsnitt 3.3), ålder (avsnitt 3.4) samt andra skyddsgrunder, däribland kön, språk och personlig identitet (avsnitt 3.5).

75 ECSR, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) mot Frankrike*, klagomål nr 26/2004, 15 juni 2005, punkt 34.

3.1. Europeisk rätt mot diskriminering

Viktiga punkter

- Enligt EU-rätten och Europarådets regelverk ska diskriminering vara förbjuden på grundval av kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, genetiska särdrag, språk, religion eller övertygelse, politisk eller annan åskådning, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd, funktionsnedsättning, ålder eller sexuell läggning.[76]
- När Europadomstolen konstaterar att personer har blivit olika behandlade i en jämförbar situation, prövar den om detta kan motiveras på ett objektivt och rimligt sätt. I annat fall drar domstolen slutsatsen att detta utgör en diskriminerande behandling och en överträdelse av artikel 14 i Europakonventionen om förbudet mot diskriminering.

Unionsrätten: Förbudet mot diskriminering i artikel 21 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna utgör en oberoende princip som gäller även i de situationer där ingen annan bestämmelse i stadgan tillämpas. I denna bestämmelse anges att diskriminering är uttryckligen förbjuden på grundval av kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, genetiska särdrag, språk, religion eller övertygelse, politisk eller annan åskådning, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd, funktionsnedsättning, ålder eller sexuell läggning. I artikel 19 i EUF-fördraget anges endast kön, ras, etniskt ursprung, religion eller övertygelse, funktionsnedsättning, ålder eller sexuell läggning som förbjudna diskrimineringsgrunder.

Diskriminering på arbetsmarknaden, inom välfärdssystemet samt för varor och tjänster förbjuds genom ett flertal EU-direktiv. Samtliga dessa områden kan vara relevanta för barn. Genom rådets direktiv 2000/78/EG om inrättande av en allmän ram för likabehandling (direktivet om likabehandling i arbetslivet)[77] förbjuds diskriminering på grundval av religion eller övertygelse, funktionsnedsättning, ålder eller sexuell läggning. Genom rådets direktiv 2000/43/EG om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung (direktivet om likabehandling oavsett ras) förbjuds diskriminering på grundval av ras eller etnicitet inte bara i fråga om anställning och tillgång till

76 För en översikt över den europeiska rätten mot diskriminering, såsom den fastställs enligt EU-direktiven mot diskriminering samt artikel 14 i Europakonventionen och protokoll 12 till denna konvention, se: FRA och ECtHR (2011), och dess uppdaterade rättspraxis juli 2010–december 2011.

77 Rådets direktiv 2000/78/EG, EGT L 303, 2000. Alla EU:s rättsliga instrument är tillgängliga via EU:s internetportal Eur-Lex: http://eur-lex.europa.eu/homepage.html.

varor och tjänster, utan även när det gäller välfärdssystem (däribland socialt skydd, social trygghet samt hälso- och sjukvård) och utbildning.[78] Andra direktiv har använts för att genomföra principen om likabehandling av kvinnor och män i arbetslivet (jämställdhetsdirektivet)[79] samt när det gäller tillgång till och tillhandahållande av varor och tjänster (likabehandlingsdirektivet).[80]

Europarådets regelverk: Förbudet mot diskriminering ska tillämpas vid utövandet av varje väsentlig rättighet och frihet som fastställs i Europakonventionen (artikel 14) samt vid åtnjutandet av varje rättighet som anges i nationell rätt eller genom en myndighetsåtgärd (artikel 1 i protokoll nr 12 till Europakonventionen). Protokoll 12 har emellertid begränsad tillämplighet eftersom det endast har ratificerats av ett mindre antal länder. Hittills har detta protokoll inte åberopats för att avgöra några mål som rör barn. Bestämmelserna i båda dessa instrument innehåller en icke-uttömmande uppräkning över förbjudna diskrimineringsgrunder: kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller annan status. Om Europadomstolen anser att personer i jämförbar ställning har behandlats olika, kommer den att pröva om denna skillnad kan motiveras på ett objektivt och rimligt sätt.[81]

Artikel E i Europeiska sociala stadgan innehåller också en icke-uttömmande uppräkning över förbjudna diskrimineringsgrunder: ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationell härstamning eller socialt ursprung, hälsa, tillhörighet till nationell minoritet eller börd. I tillägget till denna artikel fastställs att särbehandling som kan motiveras på ett objektivt och rimligt sätt omfattar kravet på en viss ålder eller viss kapacitet för tillträde till vissa utbildningsformer[82] – och därför ansågs den sistnämnda inte vara diskriminerande.

Enligt artikel 4 i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter[83] ska konventionsstaterna åta sig att tillförsäkra personer som tillhör en nationell mino-

78 Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung, EGT L 180.

79 Direktiv 2006/54/EG (omarbetning), EUT L 204, 2006.

80 Rådets direktiv 2004/113/EG, EUT L 373, 2004, s. 37.

81 För en översikt över Europadomstolens rättspraxis, se FRA och Europadomstolen (2011) och dess uppdaterade rättspraxis juli 2010–december 2011.

82 Europarådet, Europeiska sociala stadgan (reviderad) (1996), Explanatory report (förklarande rapport), punkt 136.

83 Europarådet, Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, (FCNM), CETS nr 157, 1995.

ritet rätt till likhet inför lagen och till lika skydd inför lagen. I detta hänseende ska all diskriminering på grundval av tillhörighet till en nationell minoritet vara förbjuden. De åtar sig också att där så är nödvändigt vidta lämpliga åtgärder för att inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen.

I följande avsnitt analyserar vi särskilda diskrimineringsgrunder som har visat sig vara särskilt relevanta för barn.

3.2. Icke-diskriminering på grundval av ras eller etniskt ursprung

Viktiga punkter

- Ras och etniskt ursprung är förbjudna diskrimineringsgrunder.
- Såväl EU som Europarådet tar upp frågan om diskriminering av romer när det gäller utbildning, arbete, hälso- och sjukvård och bostäder.
- Om barn som tillhör en viss etnisk grupp är överrepresenterade eller segregerade i vissa särskilda skolor eller klasser, kan detta endast vara objektivt motiverat om det har införts lämpliga skyddsåtgärder för att hänvisa barnen till dessa skolor eller klasser.

Unionsrätten: Enligt direktivet om likabehandling oavsett ras ska diskriminering på grundval av ras eller etnicitet vara förbjuden, inte bara inom arbetslivet och i fråga om varor och tjänster utan även vad gäller tillträde till välfärdssystemet, utbildning och social trygghet. Romerna, som utgör en särskilt omfattande och utsatt etnisk grupp, omfattas klart och tydligt av direktivets tillämpningsområde. Ett viktigt led i arbetet för att bekämpa diskriminering av romer på EU-nivå var antagandet av en EU-ram för nationella strategier för integrering av romer fram till 2020.[84] Denna ram har följts av kommissionens årliga övervakning av de nationella strategier som tagits fram av EU:s medlemsstater. Direktivet om

84 Europeiska kommissionen (2011), *En EU-ram för nationella strategier för integrering av romer fram till 2020: Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén*, KOM(2011) 173 slutlig, Bryssel, 5 april 2011.

likabehandling oavsett ras omfattar minst fyra huvudområden som är av betydelse för romska barn: utbildning, arbetsmarknad, hälso- och sjukvård och bostäder. För att uppnå fullständig jämlikhet kan det i vissa fall krävas positiva åtgärder specifikt för romer, särskilt inom dessa fyra huvudområden.[85]

Europarådets regelverk: Europadomstolen har kommit med avgöranden i flera viktiga mål som rör särbehandling av romska barn i utbildningssystemet. Dessa mål har prövats enligt artikel 14 jämförd med artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen. Europadomstolen har slagit fast att det endast kan vara objektivt motiverat att romska barn är överrepresenterade eller segregerade i särskilda skolor eller klasser om det införs lämpliga skyddsåtgärder för att hänvisa barn till dessa skolor eller klasser såsom tester som är särskilt utformade för och mottagliga för de romska barnens behov. Framstegen bör utvärderas och följas upp på lämpligt sätt så att barnen kan integreras i vanliga klasser så snart som inlärningssvårigheterna har åtgärdats. Positiva åtgärder bör också vidtas för att åtgärda inlärningssvårigheter. Eftersom det inte förekom några effektiva åtgärder för att motivera segregeringen, kunde det inte vara befogat att förlänga segregeringen av romska barn i en vanlig skola med en normal kursplan.[86]

Exempel: I målet *D.H. m.fl. mot Tjeckien*[87] fann Europadomstolen att ett oproportionerligt stort antal romska barn placerats i särskilda skolor för barn med inlärningssvårigheter utan att det fanns särskilda skäl till detta. Domstolen uttryckte oro över att dessa skolor erbjöd en enklare kursplan och att systemet i sig orsakade segregering. Detta innebar att de romska barnen fick en utbildning som förvärrade deras svårigheter och försvårade deras senare personliga utveckling i stället för att hjälpa dem att komma in i det vanliga utbildningssystemet och utveckla färdigheter som skulle underlätta ett liv bland majoritetsbefolkningen. Europadomstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 14 i konventionen jämförd med artikel 2 i protokoll nr 1 till konventionen.

85 Europeiska kommissionen (2014), *Gemensam rapport om tillämpningen av rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung ("direktivet om likabehandling oavsett ras eller etniskt ursprung") och av rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling ("direktivet om likabehandling i arbetslivet")*, rapport från kommissionen till Europaparlamentet och rådet, COM(2014) 2 final, Bryssel, 17 januari 2014.

86 Europadomstolens dom av den 30 maj 2013 i mål nr 7973/10, *Lavida m.fl. mot Grekland* (tillgänglig på franska).

87 Europadomstolens dom av den 13 november 2007 i mål nr 57325/00, *D.H. m.fl. mot Tjeckien* [stor avdelning], punkterna 206–210.

Exempel: I målet *Oršuš m.fl. mot Kroatien*[88] prövade Europadomstolen praxisen att använda sig av klasser med enbart romska barn i vanliga primärskolor. Principiellt sett utgör det ingen diskriminering att tillfälligt placera barn i en särskild klass enbart för att de saknar kunskaper i undervisningsspråket. En sådan placering kan ses som ett sätt att anpassa utbildningssystemet till de särskilda behoven hos barn med språksvårigheter. Men så snart som placeringen enbart eller i oproportionerlig utsträckning drabbar en viss etnisk grupp krävs det vissa skyddsåtgärder. När det gäller den inledande placeringen i separata klasser konstaterade Europadomstolen att detta inte var någon allmän praxis som tillämpades för att komma till rätta med barns bristfälliga språkkunskaper samt att det inte hade genomförts några tester av barnens språkkunskaper. Kursplanen innehöll inte heller någon specifik undervisning för vissa barn (dvs. särskilda språkklasser) för att de så snabbt som möjligt skulle uppnå nödvändiga språkkunskaper. Det fanns inget särskilt överflyttnings- eller kontrollsystem för att se till så att romska barn direkt och automatiskt flyttades över till blandade klasser så snart de hade fått de språkkunskaper som krävdes. Domstolen fastslog följaktligen att detta utgjorde en överträdelse av artikel 14 i Europakonventionen jämförd med artikel 2 i protokoll nr 1.

Europeiska kommittén för sociala rättigheter anser att utbildningspolicyn för romska barn visserligen kan innefatta viss flexibilitet för att ta hänsyn till gruppens mångfald och helt eller delvis kringflyttande liv, men att det ändå inte bör finnas särskilda skolor för romska barn.[89]

Enligt artikel 4.2 och 4.3 i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (FCNM) ska de särskilda åtgärder som vidtas för att främja effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet inte betraktas som en diskriminerande handling. I enlighet med artikel 12.3 i FCNM åtar sig dessutom konventionsstaterna uttryckligen att främja lika möjligheter till tillträde till utbildning på alla nivåer för personer som tillhör nationella minoriteter. Rådgivande kommittén för ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter har regelbundet behandlat frågan om romska barns lika tillgång till utbildning i enlighet med den bestämmelsen.[90]

88 Europadomstolens dom av den 16 mars 2010 i mål nr 15766/03, *Oršuš m.fl. mot Kroatien* [stor avdelning], punkt 157.

89 ECSR, Europeiska sociala stadgan (reviderad) – slutsatser 2003 (Bulgarien), artikel 17.2, s. 53.

90 Se Europarådet, rådgivande kommittén för ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (2006), ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Icke-diskriminering på grundval av medborgarskap och migrationsstatus

Viktiga punkter

- EU-rätten ger ett mer begränsat skydd mot diskriminering på grundval av nationalitet än Europarådets regelverk.
- Enligt unionsrätten är det endast medborgare i EU:s medlemsstater som omfattas av skyddet mot diskriminering på grundval av nationalitet, vilket är förankrat i artikel 45 (fri rörelse- och uppehållsfrihet) i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna.
- I Europakonventionen säkerställs att rättigheterna ska åtnjutas av alla personer som befinner sig inom en medlemsstats jurisdiktion.

Unionsrätten: Skyddet mot diskriminering på grundval av nationalitet är särskilt starkt när det gäller den fria rörligheten för personer. Om tredjelandsmedborgare (dvs. personer som är medborgare i ett icke-EU-land) uppfyller kraven för att bedömas som varaktigt bosatta medborgare, har de rätt till samma behandling inom i princip samma områden som de som omfattas av icke-diskriminerings-direktiven. För att kunna uppfylla de krav som ställs enligt direktivet om tredjelandsmedborgare krävs bland annat att de ska ha varit varaktig bosatta i landet i fem år.[91] Enligt direktiv 2003/86/EG om rätt till familjeåterförening (direktivet om familjeåterförening)[92] får tredjelandsmedborgare som lagligen vistas i en medlemsstat under vissa villkor förenas med familjemedlemmar (se även avsnitt 9.5).

Exempel: I *Chen*-målet[93] behandlades frågan om ett barn till en tredjelandsmedborgare hade rätt att få uppehållstillstånd i en viss EU-medlemsstat när hon var född i en annan medlemsstat och var medborgare där. Barnet var försörjningsberoende av sin mamma, som var tredjelandsmedborgare. EU-domstolen ansåg att i de fall då en medlemsstat har infört vissa krav för enskilda personer som ansöker om medborgarskap och dessa

91 Direktiv 2003/109/EG av den 23 januari 2004 om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning, EUT L 16, 2004, s. 44.

92 Direktiv 2003/86/EG av den 3 oktober 2003 om rätt till familjeåterförening, EUT L 251, 2003, s. 12.

93 EU-domstolens dom av den 19 oktober 2004 i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*.

krav är uppfyllda, är inte en annan medlemsstat behörig att ifrågasätta denna rätt när modern och barnet ansöker om uppehållstillstånd. EU-domstolen slog fast att en medlemsstat inte kan förvägra den förälder som har vårdnaden om ett barn som i sin tur är EU-medborgare rätten att uppehålla sig i landet, eftersom detta skulle innebära att barnets rätt att uppehålla sig i EU blev helt verkningslös.

Europarådets regelverk: Enligt Europakonventionen ska rättigheterna åtnjutas av samtliga personer som är bosatta inom en medlemsstats jurisdiktion, oavsett om de är medborgare i landet eller ej. Detta inbegriper även personer som är bosatta utanför det nationella territoriet, i områden som står under en medlemsstats faktiska kontroll. När det gäller utbildning anser Europadomstolen därför att olika behandling på grundval av nationalitet och migrationsstatus skulle kunna utgöra diskriminering.

Exempel: I målet *Ponomaryovi mot Bulgarien*[94] behandlades frågan om huruvida utländska medborgare som saknar permanenta uppehållstillstånd ska behöva betala skolavgifter för sekundär utbildning. Normalt finns det ett stort utrymme för skönsmässig bedömning när det gäller allmänna strategiåtgärder inom det ekonomiska eller sociala området. För utbildning måste detta principiellt sett prövas, av två olika skäl:

- Rätten till utbildning omfattas av direkt skydd enligt Europakonventionen.
- Utbildning är en mycket speciell kategori av offentlig tjänst som uppfyller omfattande samhällsfunktioner.

Enligt Europadomstolen ökar utrymmet för skönsmässig bedömning med utbildningsnivån och står i omvänd proportion till utbildningens betydelse för de berörda och för samhället i stort. Samtidigt som det är svårt att motivera att (högre) avgifter tas ut från utlänningar på primär utbildningsnivå, kan avgifter därför vara fullt berättigade på universitetsnivå. Med tanke på den sekundära utbildningens betydelse för den personliga utvecklingen samt den sociala och yrkesmässiga integrationen behöver det göras en noggrannare prövning av om särbehandlingen på denna utbildningsnivå är proportionerlig. Domstolen klargjorde att den inte tog ställning i frågan om

94 Europadomstolens dom av den 21 juni 2011 i mål nr 5335/05, *Ponomaryovi mot Bulgarien*, punkt 60.

en stat har rätt att frånta alla irreguljära invandrare de utbildningsförmåner som den erbjuder sina egna medborgare och vissa begränsade kategorier av utlänningar. I sin prövning av de särskilda omständigheterna i målet fann domstolen inte att överväganden relaterade till behovet att förhindra eller vända strömmen av irreguljära invandrare var tillämpliga i detta fall. De klagande hade inte försökt missbruka det bulgariska utbildningssystemet, eftersom de hade kommit till Bulgarien redan i tidig ålder när deras mamma hade gift sig med en bulgarisk man. Därför hade de inget annat val än att gå i skolan i Bulgarien. Europadomstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 14 i konventionen jämförd med artikel 2 i protokoll nr 1 till konventionen.

3.4. Icke-diskriminering på grundval av ålder

Viktig punkt

- Diskriminering på grund av ålder är förbjudet enligt såväl unionsrätten som Europakonventionen.

Unionsrätten: I artikel 21 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna anges uttryckligen att ”ålder” är en förbjuden diskrimineringsgrund. I artikel 24 fastställs att barnets rättigheter hör till de grundläggande rättigheter som ska skyddas. Enligt den nuvarande EU-rätten mot diskriminering är skyddet mot diskriminering på grund av ålder mer begränsat än skyddet på grund av ras och etnicitet eller på grund av kön. För närvarande skyddas ålder endast i samband med rätten till anställning, och det samma gäller också för grunderna sexuell läggning, funktionsnedsättning samt religion eller övertygelse.

Direktivet om likabehandling i arbetslivet gäller för barn som har laglig rätt att arbeta. Enligt Internationella arbetsorganisationens konvention om minimiålder för tillträde till arbete[95], som har ratificerats av samtliga EU-medlemsstater, ska minimiåldern visserligen vara 15 år. Men i praktiken förekommer det fortfarande

95 Internationella arbetsorganisationen (ILO) (1973), Konventionen om minimiålder för tillträde till arbete, nr 138.

en del skillnader mellan medlemsstaterna här.[96] Enligt artikel 6 i direktivet om likabehandling i arbetslivet har medlemsstaterna möjlighet att motivera varför de tillämpar särbehandling på grund av ålder. En sådan särbehandling ska inte utgöra diskriminering om den kan motiveras på ett objektivt och rimligt sätt och om sätten för att genomföra detta syfte är lämpliga och nödvändiga. För barn och ungdomar kan särbehandling exempelvis innebära att det införs särskilda villkor för tillträde till anställning och till yrkesutbildning eller särskilda anställnings- och arbetsvillkor, i syfte att främja deras anställbarhet eller att skydda dem.

Europarådets regelverk: I artikel 14 i Europakonventionen och artikel 1 i protokoll 12 till denna konvention räknas ”ålder” inte uttryckligen upp som en av de förbjudna diskrimineringsgrunderna. Europadomstolen har emellertid prövat frågor som rör åldersdiskriminering i samband med olika rättigheter som skyddas av Europakonventionen och i samband med detta indirekt analyserat ålder som att detta ingår under ”ställning i övrigt”. I målen *D.G. mot Irland*[97] och *Bouamar mot Belgien*[98] fann exempelvis Europadomstolen att det inom ländernas respektive rättssystem fanns en skillnad i behandlingen av vuxna och barn i samband med frihetsberövande, som var relevant för konventionens tillämpning. Denna skillnad i behandling berodde på att frihetsberövandet hade ett bestraffande syfte för vuxna och ett förebyggande syfte för barn. Domstolen har därmed erkänt att ”ålder” utgör en möjlig diskrimineringsgrund.

3.5. Icke-diskriminering på grundval av andra skyddsgrunder

Viktig punkt

- Andra diskrimineringsgrunder som funktionsnedsättning eller börd har behandlats i den europeiska rättspraxisen om barn.

96 Europeiska nätverket för juridiska experter i fråga om icke-diskriminering, O’Dempsey, D. och Beale, A. (2011), *Age and employment*, Europeiska kommissionen, generaldirektoratet för rättsliga frågor. Luxemburg, Publikationsbyrån.

97 Europadomstolens dom av den 16 maj 2002 i mål nr 39474/98, *D.G. mot Irland*, (se även avsnitt 11.2.2).

98 Europadomstolens dom av den 29 februari 1988 i mål nr 9106/80, *Bouamar mot Belgien*, (se även avsnitt 11.2.2).

Unionsrätten: Genom artikel 21 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna förbjuds även andra diskrimineringsgrunder som är särskilt relevanta för barn, såsom kön, genetiska särdrag, språk, funktionsnedsättning eller sexuell läggning. Åtminstone vad gäller funktionsnedsättning har EU-domstolen godtagit att EU-rätten även skyddar mot så kallad diskriminering på grund av anknytning, dvs. diskriminering av en person med anknytning till en annan person som har den skyddade egenskapen (exempelvis mamman till ett barn med funktionsnedsättning).

Exempel: I målet *S. Coleman mot Attridge Law och Steve Law*[99] konstaterade EU-domstolen att direktivet om likabehandling i arbetslivet innehåller vissa bestämmelser som syftar till att specifikt tillgodose behoven hos personer med funktionsnedsättning. Detta leder emellertid inte till slutsatsen att den princip om likabehandling som är förankrad i direktivet måste tolkas strikt, dvs. som att den enbart förbjuder direkt diskriminering på grund av funktionsnedsättning och att den enbart avser personer med funktionsnedsättning. Enligt EU-domstolen gäller direktivet inte en viss kategori av personer, utan diskrimineringen i sig. En tolkning där tillämpningen begränsas till personer med funktionsnedsättning skulle leda till att direktivet blir betydligt mindre ändamålsenligt och ger ett mindre omfattande skydd än avsett. EU-domstolen drog slutsatsen att direktivet måste tolkas så att dess förbud mot direkt diskriminering inte är begränsat till personer med funktionsnedsättning. Om en arbetsgivare behandlade en anställd som inte hade en funktionsnedsättning mindre förmånligt än en annan anställd i en jämförbar situation, eftersom den förstnämnda anställda personen hade ett barn med funktionsnedsättning som personen i fråga hade den huvudsakliga vårdnaden om, skulle denna behandling därför vara i strid med direktivets förbud mot direkt diskriminering.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har behandlat diskriminering mot barn i en rad andra situationer utöver dem som redan har nämnts, exempelvis diskriminering på grundval av språk[100] eller tillhörighet.[101]

99 EU-domstolens dom av den 17 juli 2008 i mål C-303/06, *S. Coleman mot Attridge Law och Steve Law* [stor avdelning].

100 Europadomstolens dom av den 23 juli 1968 i mål nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 och 2126/64, *gällande vissa aspekter av lagar om språkanvändningen i undervisning i Belgien, mot Belgien*.

101 Europadomstolens dom av den 7 februari 2013 i mål nr 16574/08, *Fabris mot Frankrike* [stor avdelning].

Exempel: I målet *Fabris mot Frankrike*[102] gällde klagandens talan att han inte hade omfattats av en lag som införts 2001 och som gav barn födda genom en utomäktenskaplig förbindelse samma arvsrätt som barn födda inom äktenskap. Denna lag hade röstats igenom efter Europadomstolens dom i målet *Mazurek mot Frankrike*[103] 2000. Domstolen ansåg att det legitima syftet att skydda arvsrätten för klagandens halvbror och halvsyster inte vägde tyngre än hans rätt till en andel av moderns egendom. I det här fallet hade särbehandlingen utgjort en diskriminering, eftersom den inte kunde motiveras på ett objektivt och rimligt sätt. Domstolen fastslog att detta utgjorde en överträdelse av artikel 14 i Europakonventionen jämförd med artikel 1 i protokoll nr 1 till samma konvention.[104]

När det gäller barn med funktionsnedsättning anser Europeiska kommittén för sociala rättigheter att man kan skilja mellan barn med och utan funktionsnedsättning när artikel 17.2 i Europeiska sociala stadgan tillämpas. Barn med funktionsnedsättning bör emellertid normalt integreras i vanliga skolor, där särskilda åtgärder vidtas för att tillgodose deras speciella behov, och särskolor bör vara undantaget.[105] Barn som går i särskolor i enlighet med artikel 17.2 i Europeiska sociala stadgan måste få tillräckligt med undervisning och utbildning så att proportionellt sett lika många barn i särskolor som i vanliga skolor fullföljer sin utbildning.[106] Barns rättigheter i samband med utbildning behandlas ytterligare i avsnitt 8.2.

102 *Ibid.*

103 Europadomstolens dom av den 1 februari 2000 i mål nr 34406/97, *Mazurek mot Frankrike*.

104 Europadomstolens dom av den 7 februari 2013 i mål nr 16574/08, *Fabris mot Frankrike* [stor avdelning].

105 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) mot Frankrike*, klagomål nr 13/2002, 4 november 2003.

106 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien*, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008.

Artikel 2 i FN:s barnkonventionen innehåller ett förbud mot diskriminering mot barn, där ”börd” anges specifikt i den icke-uttömmande listan över diskrimineringsgrunder. I artikel 2 fastställs följande:

> *1. Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.*
>
> *2. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.*

4

Frågor som rör personlig identitet

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
	Registrering av födelse och rätten till ett namn	Europadomstolens dom i mål nr 10163/02, 2007, *Johansson mot Finland*, (vägran att registrera ett namn som tidigare har godkänts för andra personer) Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, artikel 11 (rätten att använda sitt efternamn på ursprungsspråket) Europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad), artikel 11.3 (bibehållande av ett adopterat barns ursprungliga namn)
	Rätten till personlig identitet	Europakonventionen, artiklarna 6 (rättvis rättegång) och 8 (rätt till skydd för privat- och familjeliv) Europadomstolens dom i mål nr 10454/83, 1989, *Gaskin mot Förenade kungariket*, (nekad tillgång till material som rör omhändertagande av ett barn) Europadomstolens dom i mål nr 26111/02, 2006, *Mizzi mot Malta*, (begränsad möjlighet att ifrågasätta faderskap) Europadomstolens dom i mål nr 65192/11, 2014, *Mennesson mot Frankrike*, (surrogatgraviditet där den biologiska pappan var den tilltänkta pappan) Europadomstolens dom i mål nr 33783/09, 2012, *Godelli mot Italien*, (icke-identifierande information om den genetiska mamman) Europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad), artikel 22

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
	Identitetsstöld	Europadomstolens dom i mål nr 2872/02, 2008, *K.U. mot Finland*, (annons lades ut på internet utan att offret hade kännedom om det)
EU-domstolens dom i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*, REG 2004 (uppehållsrätt för den huvudsakliga vårdnadshavaren till ett barn som är EU-medborgare) EU-domstolens dom i mål C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano mot Office National de l'Emploi (ONEm)*, 2011 (uppehållsrätt för tredjelandsmedborgare med underåriga barn som är EU-medborgare)	Medborgarskap	Europadomstolens dom i mål nr 53124/09, 2011, *Genovese mot Malta*, (godtyckligt avslag av medborgarskap för utomäktenskapligt barn) Europeiska konventionen om medborgarskap Europarådets konvention om undvikande av statslöshet i samband med statssuccession
	Identitet i samband med tillhörighet till nationell minoritet	Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, artikel 5.1 (bevarande av de väsentliga beståndsdelarna av identiteten)

Frågor som rör personlig identitet har i allmänhet inte behandlats på EU-nivå, eftersom EU har begränsad behörighet inom det området. I samband med principen om fri rörlighet har emellertid EU-domstolen i förbigående fattat beslut om rätten till ett namn (framför allt rätten till att ett namn som har erkänts i en viss EU-medlemsstat även ska erkännas i andra medlemsstater). Aspekter som rör medborgarskap och uppehållsrätt har även bedömts med hänsyn till artikel 20 i EUF-fördraget. Europarådet har å andra sidan tolkat och utarbetat tillämpningen av flera grundläggande rättigheter som rör den personliga identiteten, framför allt genom Europadomstolens rättspraxis. Därför behandlar vi i följande avsnitt endast Europarådets regelverk, med undantag av de områden där olika frågor som rör personlig identitet har tagits upp på EU-nivå.

Detta kapitel gäller inte en specifik grundläggande rättighet. Här tar vi i stället upp övergripande frågor som rör grundläggande rättigheter kopplade till identitet,

exempelvis registrering av födelse och rätten till ett namn (avsnitt 4.1), rätten till personlig identitet (avsnitt 4.2), identitetsstöld (avsnitt 4.4), rätten till medborgarskap (avsnitt 4.5) samt identitet för barn som tillhör nationella minoriteter (avsnitt 4.6). Flera relaterade frågor behandlas i andra kapitel, särskilt i samband med sexuella övergrepp (kapitel 7.1.3) eller dataskydd (kapitel 10). Vissa av dessa rättigheter, exempelvis rätten till ett namn, har framför allt åberopats som föräldrarnas rättigheter, men denna rätt skulle precis lika gärna kunna göras gällande för barnen, med tanke på konsekvenserna för deras egna rättigheter.

4.1. Registrering av födelse och rätten till ett namn

Viktig punkt

- Vägran att registrera ett redan erkänt förnamn, med argumentet att namnet i fråga är olämpligt för barn, kan utgöra en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen (rätten till skydd för privat- och familjeliv).

Till skillnad från FN-fördragen (exempelvis artikel 24.2 i internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR), artikel 7.1 i barnkonventionen och artikel 18 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD)) innehåller de europeiska instrumenten om grundläggande rättigheter inga uttryckliga bestämmelser om rätten att registreras omedelbart efter födseln eller rätten att ges ett namn redan från födseln.

Unionsrätten: Rätten till ett namn har behandlats utifrån perspektivet av den fria rörligheten. EU-domstolen anser att den fria rörligheten utgör hinder för att en EU-medlemsstat ska kunna vägra erkänna ett barns efternamn om detta namn är registrerat i en annan medlemsstat där barnet är medborgare eller där barnet är fött och bosatt.[107]

Europarådets regelverk: Vägran att registrera ett barns födelse kan ge upphov till frågor rörande artikel 8 i Europakonventionen.

107 Se EU-domstolens dom av den 2 oktober 2003 i mål C-148/02, *Carlos Garcia Avello mot Belgiska staten*; EU-domstolens dom av den14 oktober 2008 i mål C-353/06, *Stefan Grunkin och Dorothee Regina Paul* [stor avdelning].

Europadomstolen har för det första funnit att namnet, som utgör ett sätt att identifiera personer inom familjen och samhället, faller under den rätt till skydd för privat- och familjeliv som är förankrad i artikel 8 i Europakonventionen.[108] Vilket förnamn[109] och efternamn[110] föräldrarna väljer att ge sitt barn hör till deras privatliv. Domstolen har slagit fast att det inte utgör en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen om de statliga myndigheterna vägrar att registrera ett valt förnamn för att det kan orsaka barnet skada eller olägenheter.[111] Vägran att registrera ett redan erkänt förnamn som inte är olämpligt för barn, kan emellertid utgöra en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: I målet *Johansson mot Finland*[112] vägrade myndigheterna att registrera förnamnet "Axl Mick", eftersom denna stavning inte följde finländsk namnpraxis. Europadomstolen godtog att vederbörlig hänsyn måste tas till barnets bästa och att det fanns ett allmänt intresse att bevara en nationell namnpraxis. Domstolen fann emellertid att namnet hade godtagits och blivit officiellt registrerat i andra fall. Det kunde därför inte anses olämpligt för ett barn. Eftersom namnet redan var accepterat i Finland och man inte hade kunnat bekräfta att namnet hade fått några negativa följder för landets kulturella och språkliga identitet, slog Europadomstolen fast att övervägandena med hänsyn till allmänintresset inte vägde tyngre än intresset att registrera barnet under det valda namnet. Domstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Europadomstolen har även konstaterat att regeln om att barn som är födda inom äktenskapet ska få mannens efternamn när födelsen registreras inte i sig utgör en överträdelse av Europakonventionen. Men eftersom det i praktiken var omöjligt att frångå denna generella regel, ansågs den vara alltför strikt och

108 Europadomstolens dom av den 24 oktober 1993 i mål nr 22500/93, *Guillot mot Frankrike*, punkt 21.

109 Europadomstolens dom av den 6 september 2007 i mål nr 10163/02, *Johansson mot Finland*, punkt 28; Europadomstolens dom av den 24 oktober 1993 i mål nr 22500/93, *Guillot mot Frankrike*, punkt 22.

110 Europadomstolens dom av den 7 januari 2014 i mål nr 77/07, *Cusan och Fazzo mot Italien*, punkt 56.

111 Europadomstolens dom av den 24 oktober 1993 i mål nr 22500/93, *Guillot mot Frankrike*, punkt 27.

112 Europadomstolens dom av den 6 september 2007 i mål nr 10163/02, *Johansson mot Finland*.

diskriminerande för kvinnor och bedömdes därför utgöra en överträdelse av artikel 14 jämförd med artikel 8 i Europakonventionen.[113]

I artikel 11 i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter fastställs att varje person som tillhör en nationell minoritet har rätt att använda sitt efternamn (fadersnamn) och förnamn på minoritetsspråket och rätt till officiellt erkännande av dessa namn i enlighet med bestämmelserna i respektive parts rättssystem.

Artikel 11.3 i den reviderade europeiska konventionen om adoption av barn (adoptionskonventionen)[114] ger möjlighet för konventionsstaterna att tillåta att ett adopterat barn behåller sitt ursprungliga efternamn. Detta är ett undantag till den generella principen om att den rättsliga relationen mellan det adopterade barnet och ursprungsfamiljen ska upphöra.

4.2. Rätten till personlig identitet

Viktiga punkter

- Rätten att känna till sitt ursprung utgör en del av barnets privatliv.
- När faderskap ska fastställas måste det göras en noggrann avvägning mellan barnets intresse att känna till sin identitet, den förmodade eller utpekade pappans intresse och det allmänna intresset.
- Anonyma födslar kan vara tillåtna enligt artikel 8 i Europakonventionen (rätten till skydd för privat- och familjeliv), förutsatt att barnet kan få åtminstone icke-identifierande information om mamman och att mamman har möjlighet att begära undantag från reglerna om insynsskydd.
- Ett adopterat barn har rätt att få tillgång till information om sitt ursprung. De biologiska föräldrarna kan ha laglig rätt att inte röja sin identitet, men detta utgör inget absolut veto.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har slagit fast att artikel 8 i Europakonventionen innefattar rätten till identitet och personlig utveckling. Upplysningar om en persons identitet och intresset att få den information som

113 Europadomstolens dom av den 7 januari 2014 i mål nr 77/07, *Cusan och Fazzo mot Italien*, punkt 67.

114 Europarådet, Europeisk konvention om adoption av barn (reviderad), CETS nr 202, 2008.

krävs för att få veta sanningen om viktiga aspekter av sin personliga identitet, såsom föräldrarnas identitet[115] har bedömts vara relevanta för den personliga utvecklingen. Födelsen och omständigheter kring födelsen utgör en del av ett barns privatliv. Information om ytterst personliga aspekter av en persons barndom, utveckling och historia kan utgöra en viktig informationskälla om en persons bakgrund och utvecklingsår[116] och barnets bristande tillgång till sådana upplysningar ger därför upphov till frågor enligt artikel 8 i Europakonventionen.

Inom internationell rätt föreskriver artikel 8 i barnkonventionen ett högt och ganska detaljerat skydd av rätten att behålla ett barns identitet. Denna rätt skyddar mot olagliga ingripanden mot bevarandet av identiteten, innefattande medborgarskap, namn och släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag. Om ett barn olagligt berövas en del eller hela sin identitet garanterar den också ”lämpligt bistånd och skydd” i syfte att snabbt återupprätta barnets identitet.

4.2.1. Fastställande av faderskap

Europarådets regelverk: Barn har inkommit med klagomål till Europadomstolen om att det inte har gått att fastställa vem som är deras biologiska pappa. I samband med detta har Europadomstolen slagit fast att fastställandet av rättsförhållandet mellan ett barn och den utpekade biologiska pappan varit något som hörde till privatlivet (artikel 8 i Europakonventionen). Att känna till vem man är släkt med är en grundläggande aspekt av ens identitet.[117] Ett barns intresse av att faderskapet fastställs måste emellertid vägas mot den förmodade pappans intressen liksom mot det allmänna intresset. Ett barns intresse av att med juridisk visshet veta vem som är pappan väger i själva verket inte tyngre än pappans intresse av att kunna motbevisa den legala presumtionen om faderskap.

Exempel: I målet *Mikulic mot Kroatien*[118] hade klaganden fötts utanför äktenskapet och väckt faderskapstalan mot sin förmodade pappa. Svaranden hade vid ett flertal tillfällen låtit bli att infinna sig till den DNA-under-

115 Europadomstolens dom av den 13 februari 2003 i mål nr 42326/98, *Odièvre mot Frankrike* [stor avdelning], punkt 29.

116 Europadomstolens dom av den 7 juli 1989 i mål nr 10454/83, *Gaskin mot Förenade kungariket*, punkt 36.

117 Europadomstolens dom av den 26 juni 2014 i mål nr 65192/11, *Mennesson mot Frankrike*, punkt 96.

118 Europadomstolens dom av den 7 februari 2002 i mål nr 53176/99, *Mikulić mot Kroatien*, punkterna 64–65.

sökning som domstol beslutat om, vilket ledde till att faderskapsprocessen blev onödigt utdragen och varade i fem år. Europadomstolen ansåg att om man enligt nationell rätt inte kunde tvinga utpekade fäder att genomgå medicinska undersökningar, måste landet i stället kunna erbjuda alternativa metoder för att skyndsamt identifiera den biologiska fadern med hjälp av en oberoende myndighet. Domstolen fann att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen i klagandens fall.

Exempel: I målet *Mizzi mot Malta*[119] kunde den förmodade fadern inte förneka faderskap till ett barn som hade fötts av hans fru eftersom den lagliga klagofristen på sex månader hade löpt ut. Europadomstolen prövade ärendet både med hänsyn till artikel 6 (rätt till en rättvis rättegång) och artikel 8 (skydd för privat- och familjelivet) i Europakonventionen. Domstolen konstaterade att syftena med att införa en klagofrist för möjligheten att förneka faderskap är att ta tillvara rättssäkerheten och skydda barnets intressen att få veta vem pappan är. Dessa syften väger emellertid inte tyngre än faderns rätt att kunna förneka faderskap. Eftersom det praktiskt sett hade varit omöjligt att förneka faderskapet ända från den dag då barnet föddes hade man i det här fallet lagt en alltför tung börda på den förmodade pappan. Därmed hade det skett en kränkning av hans rätt till domstolsprövning och en rättvis rättegång, som är förankrad i artikel 6 i Europakonventionen. Det hade också utgjort ett oproportionerligt intrång i hans rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen.[120]

I vissa fall kan barnets intressen av att vilja fastställa faderskap och den biologiska pappans intressen sammanfalla. Så var det i ett fall där pappan saknade rättskapacitet och därför inte kunde vidta rättsliga åtgärder på nationell nivå för att få faderskapet för sitt barn fastställt. Europadomstolen ansåg att det inte låg i barnets bästa att den biologiska fadern till ett utomäktenskapligt barn inte hade möjlighet att vidta rättsliga åtgärder för att fastställa faderskapet och att barnet därför var helt beroende av om de statliga myndigheterna valde att fastställa faderskapet eller ej.[121]

119 Europadomstolens dom av den 12 januari 2006 i mål nr 26111/02, *Mizzi mot Malta*.

120 *Ibid.*, punkterna 112–114.

121 Europadomstolens dom av den 21 juni 2011 i mål nr 46185/08, *Krušković mot Kroatien*, punkterna 38–41.

Myndigheterna kan ha en positiv skyldighet att ingripa och fastställa faderskapet med hänsyn till barnets bästa, om dess juridiska ombud (i det här fallet mamman) saknar förmåga att verkligen ta tillvara barnets intressen, exempelvis på grund av ett allvarligt funktionshinder.[122]

Vad gäller specialfallet med släktskap mellan så kallade sociala föräldrar och barn födda genom surrogatgraviditet har domstolen i princip godkänt att staterna har ett stort utrymme att själva avgöra detta, eftersom det inte finns någon europeisk samsyn kring reglerna för att tillåta eller erkänna släktskap vid surrogatarrangemang. Men eftersom släktskap är en viktig aspekt av ett barns identitet minskar detta också utrymmet för skönsmässig bedömning.

Exempel: Målet *Mennesson mot Frankrike*[123] gällde de franska myndigheternas beslut att inte registrera barn födda genom surrogatgraviditet i USA i det franska folkbokföringsregistret med hänsyn till den allmänna rättsordningen. Europadomstolen fann inte att det hade skett någon kränkning av klagandenas rätt till skydd för familjelivet och konstaterade att de inte alls hade förhindrats att leva familjeliv i Frankrike. De administrativa svårigheter som de hade ställts inför hade heller inte varit oöverstigliga. När det gäller barnens rätt till skydd för privatlivet lade domstolen stor vikt vid att deras bästa skulle komma i främsta rummet. Domstolen framhöll särskilt att mannen som var tänkt att registreras som barnens far på födelseattesten även var deras biologiska pappa. Att förneka ett barn rättsligt släktskap när det biologiska släktskapet redan är fastställt och när den berörda föräldern också erkänner barnet fullt ut kan inte anses vara till barnets bästa. Domstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen i den del av barnens klagomål som gällde ”privatlivet”.[124]

122 Europadomstolens dom av den 14 februari 2012 i mål nr 2151/10, *A.M.M. mot Rumänien*, punkterna 58–65 (tillgänglig på franska).

123 Europadomstolens dom av den 26 juni 2014 i mål nr 65192/11, *Mennesson mot Frankrike*.

124 *Ibid.*, punkt 100; se även Europadomstolens dom av den 26 juni 2014 i mål nr 65941/11, *Labassee mot Frankrike*, punkt 79.

4.2.2. Fastställande av moderskap: anonyma födslar

Europarådets regelverk: Ett barns intresse av att känna till sitt ursprung och framför allt att veta vem mamman är måste vägas mot andra privata och allmänna intressen, såsom den eller de inblandade familjernas intressen, det allmänna intresset att förhindra att olagliga aborter begås, att barn överges eller att främja skydd av hälsan. Det kan vara förenligt med artikel 8 i Europakonventionen om den genetiska mamman väljer att vara anonym, men barnet ändå kan få icke-identifierande information om henne och barnet har möjlighet att ansöka om att mamman ska göra ett undantag från reglerna om insynsskydd.[125]

Exempel: I målet *Godelli mot Italien*[126] hade klaganden vid födseln övergetts av sin mor, som inte hade tillåtit att hennes namn skulle stå med på födelseattesten. Klaganden kunde inte få tillgång till icke-identifierande information om sitt ursprung eller upplysningar om sin mors identitet. Europadomstolen slog fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen, eftersom staten inte hade gjort en lämplig avvägning mellan den genetiska moderns och barnets intressen.

4.3. Fastställande av ursprung: adoption

Ett barns rätt att känna till sitt ursprung blir särskilt betydelsefull i samband med adoptioner. Utöver rätten att känna till sitt ursprung omfattar adoption även andra materiella garantier. Dessa behandlas närmare i avsnitt 6.3.

Europarådets regelverk: Artikel 22.3 i den europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad) är en bestämmelse som ger det adopterade barnet en ganska stark rätt att få tillgång till myndigheternas information om barnets ursprung. Konventionsstaterna ska ge ursprungsföräldrarna en laglig rätt att inte röja sin identitet så länge detta inte utgör en absolut vetorätt. Den behöriga myndigheten måste kunna bedöma om den ska åsidosätta ursprungsföräldrarnas rätt och röja identifierande information med hänsyn till omständigheterna och de olika rättigheterna i respektive fall. Vid en så kallad stark adoption ska

125 Europadomstolens dom av den 13 februari 2003 i mål nr 42326/98, *Odièvre mot Frankrike* [stor avdelning], punkterna 48–49.

126 Europadomstolens dom av den 25 september 2012 i mål nr 33783/09, *Godelli mot Italien*, punkt 58.

det adopterade barnet åtminstone kunna få ett dokument som anger födelsedatum och födelseort.[127]

Inom internationell rätt föreskriver Haagkonventionen om internationella adoptioner att ett adopterat barn ska ha tillgång till information om föräldrarnas identitet "under lämplig vägledning", men överlåter till respektive konventionsstat att tillåta detta eller ej.[128]

4.4. Identitetsstöld

Viktig punkt

- Barn måste garanteras ett praktiskt och effektivt skydd mot identitetsstölder.

Identitetsstöld avser situationer där ett barns namn används utan att barnet själv känner till det.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har behandlat identitetsstölder under artikel 8 i Europakonventionen om rätten till skydd för privat- och familjeliv. Domstolen har slagit fast att staterna måste säkerställa att barn får ett praktiskt och effektivt skydd mot identitetsstölder. Staterna måste vidta effektiva åtgärder för att identifiera och lagföra förövaren.[129]

Exempel: Målet *K.U. mot Finland*[130] gällde en annons om en tolvårig pojke som hade lagts ut på en dejtingsajt på internet utan pojkens vetskap. I annonsen angavs hans ålder och telefonnummer. Där fanns också en fysisk beskrivning av pojken samt en länk till en webbplats där hans foto fanns tillgängligt. Annonsen var av sexuell karaktär och det angavs att han sökte ett intimt förhållande med en pojke i hans egen ålder eller äldre, vilket gjorde honom till en måltavla för pedofiler. På grund av gällande rätt

127 Europarådet, Europeisk konvention om adoption av barn (reviderad), CETS nr 202, 2008, artikel 22.

128 Haagkonferensen för internationell privaträtt, konvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, 29 maj 1993, artikel 30.2.

129 Europadomstolens dom av den 2 december 2008 i mål nr 2872/02, *K.U. mot Finland*, punkt 49.

130 Europadomstolens dom av den 2 december 2008 i mål nr 2872/02, *K.U. mot Finland*.

gick det inte att begära ut annonsörens identitet från internetleverantören. Europadomstolen ansåg att den positiva skyldighet som fastställs i artikel 8 i Europakonventionen inte enbart handlade om att straffbelägga brott utan även om att verkligen utreda och lagföra dem. Detta har ännu större betydelse när brottet utgör ett hot mot ett barns fysiska och moraliska välbefinnande. I detta fall ansåg domstolen att det utgjorde ett hot mot barnets fysiska och moraliska välbefinnande att han hade exponerats som måltavla för pedofiler. Det hade följaktligen skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Aspekter som rör identitetsstölder är nära kopplade till barnpornografi och gromning (kontakter med barn i sexuellt syfte). Dessa frågor behandlas i avsnitt 7.2.

4.5. Rätt till medborgarskap

Viktiga punkter

- För barn som är EU-medborgare gäller att deras rätt att uppehålla sig i EU inte får bli verkningslös genom att barnets förälder (föräldrar) förvägras samma rätt.
- Europakonventionen ger ingen garanterad rätt till medborgarskap, men om medborgarskap nekas på godtyckliga grunder kan detta falla under artikel 8 i Europakonventionen (rätten till skydd för privat- och familjeliv) eftersom det inverkar på den enskilda personens privatliv.

Unionsrätten: Enligt artikel 20.1 i EUF-fördraget ska varje person som är medborgare i en medlemsstat också vara unionsmedborgare. EU-domstolen har avgjort frågan om den rättsliga verkan av ett barns uppehållsrätt i det fall då barnet i fråga är EU-medborgare men inte medborgare i det EU-land där det uppehåller sig. Frågan gällde om det var möjligt att förvägra en förälder rätt att uppehålla sig i landet om samma förälder dessutom var vårdnadshavare för ett barn med EU-medborgarskap. EU-domstolen ansåg att om en förälder som har den huvudsakliga vårdnaden om ett barn förvägras uppehållsrätt, skulle detta innebära att barnets rätt att uppehålla sig där blev helt verkningslös. Den förälder som har den huvudsakliga vårdnaden har därför rätt att uppehålla sig tillsammans med barnet i den mottagande staten.[131] Dessa aspekter behandlas mer ingående i avsnitt 9.5.

131 EU-domstolens dom av den 19 oktober 2004 i mål C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department*, punkterna 45–46.

Europarådets regelverk: Rätten till medborgarskap säkerställs inte i Europakonventionen.[132] Skulle emellertid medborgarskap nekas på godtyckliga grunder kan detta falla under artikel 8 i Europakonventionen eftersom det är något som kan få konsekvenser för den berörda personens privatliv och som innefattar olika aspekter av ett barns sociala identitet[133] (vilket här avser den identitet som ett barn har i samhället).

Exempel: Målet *Genovese mot Malta* gällde vägran att bevilja maltesiskt medborgarskap till ett utomäktenskapligt barn som fötts utanför Malta av en mor utan maltesiskt medborgarskap. Barnet hade dock en rättsligt erkänd maltesisk far. Vägran att bevilja medborgarskap innebar inte i sig en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen, men eftersom beslutet hade fattats på godtyckliga grunder då barnet fötts utanför äktenskapet väckte det frågor om diskriminering. För att godtycklig särbehandling ska tillåtas på dessa grunder måste det finnas tungt vägande skäl. Eftersom det inte förelåg några sådana skäl fann domstolen att det hade skett en överträdelse av artikel 8 jämförd med artikel 14 i Europakonventionen.[134]

En bakomliggande tanke med fördragsbestämmelserna som rör rätten att förvärva medborgarskap är att statslöshet ska undvikas. Den europeiska konventionen om medborgarskap innehåller detaljerade bestämmelser om hur barn får sin nationalitet på laglig väg samt begränsar möjligheterna för barn att förlora medborgarskap.[135] Europarådets konvention om undvikande av statslöshet i samband med statssuccession innehåller en skyldighet att undvika att personer föds till statslöshet (artikel 10) och föreskriver rätten till nationalitet i successionsstaten i händelse av statslöshet (artikel 2).[136] I artikel 12 i den reviderade europeiska konventionen om adoption av barn upprepas också hur viktigt det är att undvika statslöshet; stater måste göra det lättare för ett barn som adopteras av en medborgare i landet att få nationellt medborgarskap och förlust av

132 Europadomstolens dom av den 23 januari 2002 i mål nr 48321/99, *Slivenko m.fl. mot Lettland* [stor avdelning], beslut att förklara ansökan tillåtlig, punkt 77.

133 Europadomstolens dom av den 11 oktober 2011 i mål nr 53124/09, *Genovese mot Malta*, punkt 33.

134 *Ibid.*, punkterna 43–49.

135 Europarådet, Europeiska konventionen om medborgarskap, CETS nr 166, 1997, artiklarna 6 och 7.

136 Europarådet, Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (konvention om undvikande av statslöshet i samband med statssuccession), CETS nr 200, 2006.

medborgarskap till följd av adoption ska villkoras av innehav eller förvärv av ett annat medborgarskap.

Inom internationell rätt säkerställer artikel 7 i barnkonventionen rätten att förvärva ett medborgarskap, liksom artikel 24.3 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR).

4.6. Identitet hos barn som tillhör nationella minoriteter

Viktig punkt

- Ett barn som tillhör en nationell minoritet har rätt att ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion och använda sitt eget språk.[137]

Unionsrätten: Identiteten hos barn som tillhör nationella minoriteter har inte behandlats specifikt när det gäller grundläggande rättigheter. Det saknas också ledande rättspraxis i EU som tillför något utöver Europarådets normer.

Europarådets regelverk: I artikel 5.1 i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter anges uttryckligen att konventionsstaterna ska åta sig att bevara de väsentliga beståndsdelarna av identiteten hos de personer som tillhör de nationella minoriteterna, dvs. religion, språk, traditioner och kulturarv. Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter innehåller inga specifika bestämmelser om barn. Frågan om vilket språk som används i undervisningen behandlas i avsnitt 8.2.

Inom internationell rätt garanterar artikel 30 i barnkonventionen ett barn som tillhör en sådan minoritet eller urbefolkning att ”ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk” tillsammans med andra medlemmar av sin grupp.

137 För andra aspekter av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, se vidare kapitel 8.

5 Familjeliv

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 7 (rätten till respekt för familjelivet)	Rätten till skydd för familjelivet	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för familjelivet)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24 (barnets rättigheter) Underhållsförordningen (förordning (EG) nr 4/2009)	Rätten att bli omvårdad av sina föräldrar	Europadomstolens dom i mål nr 28775/12, *R.M.S. mot Spanien*, 2013 (berövande av kontakt med dotter)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24.3 (rätten att upprätthålla kontakter med båda föräldrarna) Bryssel IIa-förordningen (förordning (EG) nr 2201/2003) Medlingsdirektivet (2008/52/EG)	Rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna	Konventionen om kontakt med barn

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
Direktivet om rättslig prövning (2002/8/EG) (möjligheterna till rättslig prövning i gränsöverskridande tvister)	Föräldrarnas separation	Europadomstolens dom i mål nr 35141/06, *Levin mot Sverige*, 2012 (begränsning av rätten till kontakt) Europadomstolens dom i mål nr 17080/07, *Schneider mot Tyskland*, 2011 (kontakt mellan ett barn och en pappa som inte är rättsligt erkänd) Europadomstolens dom i mål nr 31871/96, *Sommerfeld mot Tyskland* [stor avdelning], 2003 (kontakt mellan pappa och dotter) Europadomstolens dom i mål nr 4694/03, *Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet*, nr 4694/03, 2010 (kontakt mellan syskon efter tilldelning av vårdnaden) Europadomstolens dom i mål nr 29617/07, *Vojnity mot Ungern*, 2013 (begränsad umgängesrätt på grund av religiös övertygelse)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24 (barnets rättigheter) Bryssel IIa-förordningen (förordning (EG) nr 2201/2003) EU-domstolens dom i mål C-211/10 PPU, *Doris Povse mot Mauro Alpago*, 2010 (intyg om verkställighet)	Bortförande av barn	Konventionen om kontakt med barn Europadomstolens dom i mål nr 41615/07, *Neulinger och Shuruk mot Schweiz* [stor avdelning], 2010 (moderns bortförande av barn) Europadomstolens dom i mål nr 27853/09, *X mot Lettland* [stor avdelning], 2013 (allvarlig risk om ett barn återvänder enligt Haagkonventionen)

Rätten till skydd för familjelivet är förankrad inom europeisk rätt – genom såväl EU som Europarådet (artikel 7 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna; artikel 8 i Europakonventionen). EU:s behörighet i frågor som rör familjelivet gäller gränsöverskridande tvister, däribland erkännande och verkställighet av domar mellan medlemsstaterna. EU-domstolen behandlar ärenden som rör barnets bästa och rätten till familjeliv i enlighet med EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna och i enlighet med Bryssel IIa-förordningen. Inom Europadomstolens rättspraxis om familjelivet fastställs olika rättigheter som inbördes hänger samman, exempelvis rätten till familjeliv samt barns rätt att deras bästa ska komma i främsta rummet. Inom denna rättspraxis bekräftas också att barn ibland kan ha motstående rättigheter. Barns rätt till skydd för familjelivet kan exempelvis ibland

vara begränsad för att skydda deras eget bästa. Utöver detta har Europarådet antagit olika instrument som gäller frågor som uppkommer i samband med kontakt, vårdnad och utövande av barns rättigheter.

I detta kapitel undersöker vi barnets rätt till skydd för familjelivet och anknytande rättigheter, särskilt dessa rättigheters innebörd och omfattning, samt anknytande rättsliga skyldigheter och hur de samspelar med andra rättigheter. Här tar vi bland annat upp olika aspekter som rör rätten till skydd för familjelivet och dess begränsningar (avsnitt 5.1), barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar (avsnitt 5.2), rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna (avsnitt 5.3) samt bortförande av barn (avsnitt 5.4).

5.1. Rätten till skydd för familjelivet

Viktiga punkter

- Stater har positiva skyldigheter att se till så att barn verkligen får åtnjuta sin rätt till skydd för familjelivet.
- Enligt såväl unionsrätten som Europarådets regelverk ska rättsvårdande och administrativa myndigheter sätta barnets bästa i främsta rummet i samtliga beslut som rör barnets rätt till skydd för familjelivet.

Barnets rätt till skydd för familjelivet omfattar ett antal sammansatta rättigheter, såsom barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar (avsnitt 5.2), rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna (avsnitt 5.3), rätten att inte skiljas från sina föräldrar, om det inte är för barnets bästa (avsnitt 5.4 och kapitel 6) samt rätten till familjeåterförening (kapitel 9).

Unionsrätten samt Europarådets regelverk: Rätten till skydd för familjelivet är ingen absolut rättighet, utan omfattas av en rad olika begränsningar. Som klargörs i de förklarande anmärkningarna till EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna är dessa begränsningar desamma som gäller för motsvarande bestämmelse i Europakonventionen, särskilt artikel 8.2,[138] nämligen: med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den

138 Europaparlamentet, Europeiska unionens råd, Europeiska kommissionen (2007), *Förklaringarna avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna*, 2007/C 303/02, EUT 2007 C 303, 14 december 2007, s. 17–35, se förklaringen till artikel 7.

nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välstånd, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.[139]

I EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna anges uttryckligen att denna rätt innefattar ett åtagande att beakta barnets bästa (artikel 24.2).[140] Även om skyldigheten att beakta barnets bästa inte uttryckligen fastställs i Europakonventionen, införlivar Europadomstolen denna skyldighet i sin rättspraxis.[141]

5.2. Barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar

Viktiga punkter

- EU-rätten reglerar processuella aspekter av barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar.
- Enligt Europakonventionen har stater både negativa och positiva skyldigheter att respektera barns och föräldrars rätt till familjeliv.

Barns rätt att känna till sina föräldrars identitet samt rätten att bli omvårdad av sina föräldrar utgör två grundkomponenter i barns rätt till skydd för familjelivet. Till viss del hänger dessa komponenter inbördes samman med varandra, eftersom barns rätt att känna till sina föräldrar tryggas genom föräldrarnas omvårdnad. Ibland är rättigheterna däremot åtskilda. Så är till exempel fallet för barn som är adopterade eller födda efter medicinskt assisterad befruktning. Här hänger rätten snarare samman med barnets rätt till identitet, med vad det innebär att känna till sitt biologiska ursprung, och behandlas därför i kapitel 4. I detta avsnitt ligger fokus på den andra rättigheten: barnets rätt att bli omvårdat av sina föräldrar.

Unionsrätten: Det finns inga bestämmelser som behandlar den materiella omfattningen av rätten att bli omvårdad av sina föräldrar. EU-instrument kan gälla

139 Europarådet, Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, CETS nr 5, 1950, artikel 8.

140 EU-domstolens dom 5 oktober 2010 i mål C-400/10 PPU, *J. McB. mot L.E.*

141 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 25 januari 2000 i mål nr 31679/96, *Ignaccolo-Zenide mot Rumänien*, punkt 94.

olika gränsöverskridande aspekter, såsom erkännande och verkställighet av domar mellan medlemsstaterna. Förordning 4/2009 om domstols behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt samarbete i fråga om underhållsskyldighet (underhållsförordningen) behandlar till exempel gränsöverskridande ansökningar som rör underhållsskyldighet till följd av familjeförhållanden.[142] Genom denna förordning fastställs gemensamma regler för hela EU i syfte att säkerställa indrivning av underhållsbidrag även om den underhållsskyldige eller den underhållsberättigade befinner sig i ett annat land.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har understrukit att artikel 8 i Europakonventionen i första hand fastställer att staten har en skyldighet att inte ingripa i familjelivet.[143] Men stater har också en positiv skyldighet att vidta de åtgärder som krävs för att stödja föräldrar och familjer såväl som att skydda barn mot övergrepp.[144] Barn bör endast skiljas från sina föräldrar i undantagsfall. I dessa fall måste allt göras för att upprätthålla de personliga förhållandena och för att ”återställa” familjen när detta är lämpligt. Stater har ett stort utrymme att själva bedöma när de ska fatta det första beslutet om att skilja barn från deras föräldrar.[145] Däremot måste det göras en noggrannare prövning om det är aktuellt med ytterligare inskränkningar, till exempel restriktioner i fråga om föräldrarnas umgängesrätt samt eventuella rättsliga skyddsmekanismer som är tänkta att garantera ett effektivt skydd av föräldrars och barns rätt till skydd för familjelivet. Sådana ytterligare begränsningar kan i hög grad inverka negativt på familjerelationerna mellan ett litet barn och den ena eller båda föräldrarna. På samma sätt måste det också finnas extra tungt vägande skäl för att skilja mamman från det nyfödda barnet.[146]

Bedömningsutrymmet minskar ju längre tid som barn är skilda från sina föräldrar, och de statliga myndigheterna måste kunna lägga fram starka skäl för att beslutet

142 Europeiska unionens råd (2008), rådets förordning (EG) nr 4/2009 av den 18 december 2008 om domstols behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt samarbete i fråga om underhållsskyldighet, EUT L 7, 2008 (underhållsförordningen).

143 Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 28775/12, *R.M.S. mot Spanien*, punkt 69.

144 *Ibid.*, punkt 69 ff.

145 Europadomstolens dom av den 13 mars 2012 i mål nr 4547/10, *Y.C. mot Förenade kungariket*, punkt 137.

146 Europadomstolens dom av den 12 juli 2001 i mål nr 25702/94, *K. och T. mot Finland* [stor avdelning], punkt 168.

om att skilja dem åt ska bestå.[147] Europadomstolen prövar om beslutsprocessen har varit rättvis och om samtliga berörda parter har fått möjlighet att yttra sig.

Exempel: I *R.M.S. mot Spanien*[148] hävdade klaganden att hon, på grund av sin socioekonomiska ställning, hade berövats all kontakt med sin dotter från det att dottern var tre år och tio månader. Domstolen fann att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen och underströk att de spanska administrativa myndigheterna borde ha övervägt andra, mindre drastiska åtgärder än att omhänderta barnet. Domstolen konstaterade även att de sociala myndigheternas uppgift är just att hjälpa personer i svårigheter, att ge dem vägledning och rådgivning om vilka olika typer av förmåner som finns tillgängliga, vilka möjligheter till subventionerat boende det finns samt andra sätt att komma till rätta med sina problem, vilket var det som klaganden ursprungligen sökte hjälp för. Europadomstolen ansåg därför att de spanska myndigheterna hade underlåtit att vidta lämpliga och tillräckliga åtgärder för att trygga klagandens rätt att leva med sitt barn.[149]

Inom internationell rätt fastställs genom artikel 5 i barnkonventionen att ”[k]onventionsstaterna skall respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar […] att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention”. I artikel 9 i barnkonventionen fastställs vidare att ett barn inte får skiljas från sina föräldrar mot deras vilja samt att alla berörda parter ska beredas möjlighet att delta i förfaranden som rör denna situation. FN:s riktlinjer om alternativ omvårdnad innehåller en närmare beskrivning av barns rättigheter i sådana fall samt staternas motsvarande skyldigheter.[150]

147 Europadomstolens dom av den 13 mars 2012 i mål nr 4547/10, *Y.C. mot Förenade kungariket*, punkt 137.

148 Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 28775/12, *R.M.S. mot Spanien*.

149 *Ibid.*, punkterna 86 och 93.

150 FN:s råd för mänskliga rättigheter (2009), *UN Guidelines for the Alternative Care of Children,* UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15 juni 2009.

5.3. Rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna

Viktiga punkter

- Barnets rätt att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna omfattar alla former av separation från föräldrarna: oavsett om den är familjerelaterad eller sanktionerad av staten.
- Arbetet för att säkerställa barnets rätt att upprätthålla kontakten med sina föräldrar samt rätt till familjeåterförening kräver att barnets bästa sätts i främsta rummet och att vederbörlig hänsyn tas till barnets egna synpunkter, beroende på hans eller hennes ålder och mognad.

Rätten att upprätthålla kontakten med sina föräldrar kan vara olika omfattande, beroende på omständigheterna. Om det är föräldrarna som väljer att separera från varandra är tillämpningsområdet mer omfattande och begränsas normalt enbart av barnets bästa. Om det rör sig om en statssanktionerad separation, som är ett resultat av att en förälder exempelvis utvisas eller fängslas, har de statliga myndigheterna till uppgift att främja ett skyddsintresse och måste göra en rimlig avvägning mellan parternas olika intressen och skyldigheten att se till barnets bästa. Barn har rätt att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna i båda dessa fall.

Unionsrätten: I artikel 24.3 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna erkänns uttryckligen varje barns rätt att upprätthålla kontakten med *båda* föräldrarna. I denna bestämmelse förtydligas vad denna rätt egentligen omfattar, särskilt innebörden av kontakt, som ska ske *regelbundet*, möjliggöra utveckling av *ett personligt förhållande* och ske i form av *direkt kontakt*. Det finns emellertid en inskränkning: varje barns rätt att upprätthålla kontakten med sina föräldrar begränsas uttryckligen av att hänsyn måste tas till barnets eget bästa. Som klargörs i de förklarande anmärkningarna till stadgan uttrycks principerna för denna bestämmelse explicit i artikel 9 i barnkonventionen.

I enlighet med EU:s befogenheter (se kapitel 1) har fokus framför allt legat på det rättsliga samarbetet (i syfte att skapa ett område av frihet, säkerhet och rättvisa där personers fria rörlighet kan tryggas). Två EU-instrument är särskilt

viktiga här: rådets förordning (EG) nr 2201/2003[151] (Bryssel IIa-förordningen) samt Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/52/EG (medlingsdirektivet).[152] Sett till rättigheter har Bryssel IIa-förordningen särskilt stor betydelse. För det första gäller den för *samtliga* beslut om föräldraansvar, oberoende av föräldrarnas civilstånd. För det andra är barnets bästa uttryckligen en ledstjärna för bestämmelserna om domstolsbehörighet (som oftast fastställs genom barnets hemvist) och för det tredje läggs det särskild vikt vid att barn själva ska få uttrycka sina åsikter.[153]

I de fall då barn olovligt har bortförts efter ett ensidigt beslut av den ena föräldern har EU-domstolens rättspraxis framför allt syftat till att upprätthålla barnets grundläggande rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna (artikel 24.3 i stadgan), eftersom domstolen hävdar att denna rätt obestridligen sammanfaller med vad som är barnets bästa. Enligt EU-domstolen kan en åtgärd som hindrar barnet från att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna endast motiveras om ett annat av barnets intressen väger tyngre än det intresse som den grundläggande rättigheten vilar på.[154] Detta omfattar interimistiska åtgärder, däribland säkerhetsåtgärder, enligt artikel 20 i Bryssel IIa-förordningen. Domstolen slog fast att det måste göras en väl avvägd och rimlig bedömning av samtliga inblandade intressen genom ett förfarande enligt bestämmelserna i Bryssel IIa-förordningen. Denna bedömning ska grunda sig på objektiva överväganden beträffande barnets person och dess sociala miljö.[155]

Exempel: Ärendet *E. mot B.*[156] gällde ett mål mellan E. (pappan) och B. (mamman) och rörde frågan om brittiska domstolar är behöriga att besluta om barnet S:s boende och pappans umgängesrätt. Föräldrarna hade

151 Europeiska unionens råd (2003), rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000, EUT L 338, 2003 (Bryssel IIa-förordningen).

152 Europaparlamentet, Europeiska unionens råd (2008), Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/52/EG av den 21 maj 2008 om vissa aspekter på medling på privaträttens område, EUT L 136, 2008, s. 3 (*medlingsdirektivet*).

153 Se exempelvis rådets förordning (EG) nr 2201/2003, ingressen (skälen 5, 12, 13 och 19) och artiklarna 8, 41.2 c och 42.2 a.

154 EU-domstolens dom av den 23 december 2009 i mål C-403/09 PPU, *Jasna Detiček mot Maurizio Sgueglia*, punkt 59.

155 *Ibid.*, punkt 60.

156 EU-domstolens dom av den 1 oktober 2014 i mål C-436/13, *E. mot B.*, (omarbetad sammanfattning från http://cases.iclr.co.uk).

ingått ett avtal inför en spansk domstol, där det fastställdes att mamman skulle ha vårdnaden och pappan umgängesrätt. Efter detta försökte mamman begränsa den umgängesrätt som pappan hade beviljats genom avtalet. Pappan ansökte då till High Court om att det spanska avtalet skulle verkställas. Mamman hävdade att hon hade avtalat om behörighet för den spanska domstolen och yrkade att behörigheten skulle överföras till domstolarna i England och Wales. Efter pappans överklagande hänsköt appellationsdomstolen ett flertal frågor till EU-domstolen om hur artikel 12.3 i Bryssel IIa-förordningen skulle tolkas. EU-domstolen ansåg att om talan väcks vid en domstol i enlighet med artikel 12.3 i Bryssel IIa-förordningen, kan barnets bästa endast garanteras genom en omprövning i varje enskilt fall för att undersöka om det begärda avtalet om domstols behörighet är förenligt med barnets bästa. Ett avtal om domstols behörighet gäller därför endast med avseende på det särskilda förfarande i vilket talan har väckts vid den domstol som är behörig enligt detta avtal. Denna behörighet upphör till förmån för den domstol som har den allmänna behörigheten enligt artikel 8.1 i Bryssel IIa-förordningen när det förfarande som gav upphov till avtalet om domstols behörighet definitivt har avslutats.

När det gäller föräldraansvar gäller Bryssel IIa-förordningen parallellt med Haagkonventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.[157] Enligt artikel 61 ska Bryssel IIa-förordningen gälla framför Haagkonventionen a) om barnet i fråga har hemvist inom en medlemsstats territorium, eller b) när det är fråga om att en dom som meddelats av en medlemsstats behöriga domstol ska erkännas och verkställas på en annan medlemsstats territorium, även om barnet i fråga har hemvist i en icke-medlemsstat som är part i Haagkonventionen. Enligt Bryssel IIa-förordningen är det därför avgörande att fastställa var barnet har hemvist.

Exempel: I målet *Mercredi mot Chaffe*[158] hänsköt appellationsdomstolen i England och Wales ett mål till EU-domstolen som gällde ett barn på två månader som hade bortförts från Storbritannien till den franska ön Réunion. EU-domstolen slog fast att begreppet hemvist enligt artiklarna 8

157 Världsorganisationen för gränsöverskridande samarbete på privaträttens område (1996), Haagkonferensen för internationell privaträtt, konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn, 19 oktober 1996.

158 EU-domstolens dom av den 22 december 2010 i mål C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi mot Richard Chaffe*.

och 10 i Bryssel IIa-förordningen motsvarar den plats som i viss utsträckning avspeglar det förhållande som barnet är integrerat i socialt hänseende och familjehänseende. När det är fråga om ett spädbarn som har bortförts till en annan medlemsstat än den där barnet har sitt hemvist och som tillsammans med sin mamma har vistats i denna medlemsstat endast i några dagar, ska bland annat beaktas vistelsens varaktighet och regelbundenhet, villkoren för och skälen till vistelsen i denna EU-medlemsstat och till moderns flyttning till denna stat samt även, och särskilt med hänsyn till barnets ålder, mammans geografiska ursprung och familjeursprung samt mammans och barnets familjerelationer och sociala relationer i denna medlemsstat.

Särskilt relevanta för åtnjutandet av rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna vid gränsöverskridande tvister är också de instrument som behandlar hur tillgången till rättslig prövning ska regleras och klargör hur sådana komplicerade tvister ska hanteras. Ett sådant exempel är rådets direktiv 2002/8/EG (direktivet om tillgång till rättslig prövning) där det fastställs att man ska "förbättra möjligheterna till rättslig prövning i gränsöverskridande tvister genom att fastställa gemensamma minimiregler för rättshjälp i sådana tvister".[159] Detta direktiv har till syfte att förbättra möjligheterna till rättslig prövning i gränsöverskridande tvistemål genom att fastställa gemensamma minimiregler för rättshjälp, säkerställa att lämplig rättshjälp, under vissa omständigheter, beviljas personer som på grund av sin ekonomiska situation saknar förmåga att bära kostnaderna för förfaranden samt främja förenligheten mellan nationella lagar inom detta område samt föreskriva samarbetsmekanismer mellan medlemsstaternas myndigheter.

Europarådets regelverk: Varje barns rätt att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna framgår implicit av artikel 8 i Europakonventionen. Europadomstolen bekräftar att förälderns och barnets ömsesidiga åtnjutande av varandras sällskap utgör en grundläggande del av familjelivet.[160] Domstolen framhåller emellertid också att denna rätt kan begränsas av barnets bästa (se avsnitt 5.4. och kapitel 6). Denna rätt utgör själva grunden för de rättsliga beslut som rör vårdnad om och umgänge med barn.

159 Europeiska unionens råd (2003), rådets direktiv 2002/8/EG av den 27 januari 2003 om förbättring av möjligheterna till rättslig prövning i gränsöverskridande tvister genom fastställande av gemensamma minimiregler för rättshjälp i sådana tvister, EGT L 26, 2003 (direktivet om tillgång till rättslig prövning).

160 Europadomstolens dom av den 12 juli 2001 i mål nr 25702/94, *K. och T. mot Finland* [stor avdelning], punkt 151.

I en rad olika mål har Europadomstolen – antingen direkt eller indirekt – hänvisat till barnets bästa i samband med vårdnad och umgänge.

Exempel: I målet *Schneider mot Tyskland*[161] hade klaganden ett förhållande med en gift kvinna och gjorde gällande att han var biologisk far till kvinnans son, vars rättsligt erkända far var moderns make. Klaganden hävdade att hans rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen hade kränkts genom de nationella domstolarnas beslut att avslå hans begäran om umgänge med barnet och få information om barnets utveckling, med hänvisning till att han varken var barnets rättsliga far eller hade någon relation med barnet. När Europadomstolen skulle undersöka om det hade skett en kränkning behandlades i första hand de nationella domstolarnas underlåtenhet att pröva frågan om huruvida umgänge mellan barnet och klaganden skulle ha varit för barnets bästa, med hänsyn till omständigheterna.[162] Vad gäller klagandens begäran om att få information om barnets personliga utveckling ansåg domstolen att de nationella domstolarna inte hade anfört tillräckliga skäl som motiverade deras ingrepp med avseende på artikel 8.2[163] och att detta ingrepp därför inte hade varit ”nödvändigt i ett demokratiskt samhälle”.

Exempel: I målet *Levin mot Sverige*[164] gjorde klaganden gällande att inskränkningarna i hennes rätt att upprätthålla kontakten med sina tre barn, som omhändertagits i alternativ omvårdnad utanför familjen, utgjorde en kränkning av hennes rätt till skydd för familjelivet. Europadomstolen fokuserade på syftet med att inskränka umgängesrätten, dvs. att främja barnens bästa. I det aktuella fallet hade barnen vanvårdats när de var i klagandens omvårdnad och kontakt med henne väckte starka negativa reaktioner hos barnen. Domstolen slog fast att det inte hade skett någon överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen och fann att ingreppet i klagandens rättigheter hade varit proportionerligt i förhållande till det

161 Europadomstolens dom av den 15 september 2011 i mål nr 17080/07, *Schneider mot Tyskland*.

162 Se även Europadomstolens dom av den 21 december 2010 i mål nr 20578/07, *Anayo mot Tyskland*, punkterna 67 och 71.

163 Europadomstolens dom av den 15 september 2011 i mål nr 17080/07, *Schneider mot Tyskland*, punkt 104.

164 Europadomstolens dom av den 15 mars 2012 i mål nr 35141/06, *Levin mot Sverige*, punkterna 57och 69; Europadomstolens dom av den 12 juli 2001 i mål nr 25702/94, *K. och T. mot Finland [stor avdelning]*, punkt 151.

mål som skulle uppnås (barnens bästa) och låg inom ramen för de inhemska myndigheternas utrymme för skönsmässig bedömning.

Exempel: I målet *Sommerfeld mot Tyskland*[165] gällde klagomålet inskränkningarna i klagandens rätt att upprätthålla kontakten med sin dotter, som konsekvent hade sagt att hon inte ville ha någon kontakt med honom. Klaganden gjorde framför allt gällande att de nationella domstolarnas underlåtenhet att inhämta ett utlåtande från psykologisk expert innebar att det nationella förfarandet varit bristfälligt. Europadomstolen fann inte att det hade skett någon överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen och slog fast att den nationella domstolen hade varit väl rustad att värdera dotterns uttalanden och avgöra om hon själv kunde bestämma vad hon ville.

Exempel: I målet *Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet*[166] gjorde klagandena – pappa och son – gällande att villkoren i ett vårdnadsbeslut resulterat i en kränkning av deras rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen. Enligt dessa villkor fick sonen inte upprätthålla kontakten med sin syster, som hans mamma hade vårdnaden om. Pappan kunde inte heller träffa sina båda barn samtidigt, eftersom sonens umgänge med sin mamma sammanföll med hans eget umgänge med dottern. Europadomstolen ansåg att den nationella domstolens beslut om att skilja syskonen åt utgjorde en kränkning av klagandenas rätt till skydd för familjelivet, eftersom detta beslut inte bara förhindrade de båda syskonen från att träffa varandra, utan också gjorde det omöjligt för deras pappa att träffa sina barn samtidigt.

I sina beslut om vårdnads- och umgängesrätt förbjuder Europadomstolen även diskriminering som är oförenlig med artikel 14 i Europakonventionen.

Exempel: I målet *Vojnity mot Ungern*[167] gjorde klaganden gällande att han hade nekats umgängesrätt med sin son på grund av sin religiösa övertygelse.[168] Europadomstolen konstaterade att det hade skett en överträdelse

165 Europadomstolens dom av den 8 juli 2003 i mål nr 31871/96, *Sommerfeld mot Tyskland* [stor avdelning], punkt 72.

166 Europadomstolens dom av den 6 april 2010 i mål nr 4694/03, *Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet*.

167 Europadomstolens dom av den 12 februari 2013 i mål nr 29617/07, *Vojnity mot Ungern*; se även Europadomstolens dom av den 30 november 2010 i mål nr 35159/09, *P.V. mot Spanien* (tillgänglig på franska respektive spanska).

168 Europadomstolens dom av den 12 februari 2013 i mål nr 29617/07, *Vojnity mot Ungern*, punkt 22.

av artikel 14 jämförd med artikel 8 i Europakonventionen och noterade att det inte fanns några belägg för att klagandens religiösa övertygelse omfattade riskfyllda handlingar eller innebar att hans son utsattes för fysisk eller psykisk skada.[169] De nationella domstolarnas beslut om att frånta klaganden umgängesrätten gjorde det omöjligt att upprätthålla någon kontakt och ha någon annan form av familjeliv. Detta beslut hade fattats trots att ett totalt kontaktförbud endast kan motiveras i exceptionella fall.[170] Europadomstolen ansåg därför att det inte hade varit någon rimlig proportionalitet mellan ett totalt förbud av klagandens umgängesrätt och det mål som skulle uppnås, nämligen att skydda barnets bästa.[171]

Exempel: I målet *Salgueiro da Silva Mouta mot Portugal*[172] hade talan väckts av en pappa som begärt vårdnaden om sitt barn. Han hävdade att de portugisiska myndigheterna hade avslagit hans begäran i det nationella målet och tilldelat modern vårdnaden på grund av hans sexuella läggning. Europadomstolen fann att de nationella myndigheterna mycket riktigt hade nekat honom vårdnaden på grund av att han var homosexuell – ett beslut som inte kan motiveras på ett objektivt och rimligt sätt. Domstolen slog fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 jämförd med artikel 14 i Europakonventionen.

Barnets rätt att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna slås uttryckligen fast i Europarådets konvention om kontakt med barn.[173] I artikel 4.1 i denna konvention fastställs att ett barn och hans eller hennes föräldrar ska ha rätt att erhålla och upprätthålla regelbunden kontakt med varandra. För den rättspraxis som gäller kontakt ska det tillämpas vissa allmänna principer där det särskilt understryks att barn har rätt att bli informerade, hörda och att framföra sina synpunkter samt att barns åsikter ska tillmätas betydelse. I artikel 6 i Europarådets konvention om utövandet av barns rättigheter[174] fastställs de ytterligare rekvisiten för

169 *Ibid.*, punkt 38.

170 *Ibid.*, punkt 41.

171 *Ibid.*, punkt 43.

172 Europadomstolens dom av den 21 december 1999 i mål nr 33290/96, *Salgueiro da Silva Mouta mot Portugal*.

173 Europarådet, Konvention om kontakt med barn, CETS nr 192, 2003. Se även Världsorganisationen för gränsöverskridande samarbete på privaträttens område (1996), Haagkonferensen för internationell privaträtt, konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

174 Europarådet, Europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter, CETS nr 160, 1996.

rättsliga myndigheters beslutsprocess, däribland de rättsliga skyldigheterna att: överväga om den rättsliga myndigheten har tillräcklig information för att fatta beslut om barnets bästa, säkerställa barnets rätt till information om förfarande och resultat samt ge berörda barn en trygg miljö där de fritt kan framföra sina synpunkter på ett sätt som lämpar sig för deras ålder/mognad.

Det kan uppstå situationer där barn skiljs från en förälder av andra skäl, till exempel för att föräldern sitter i fängelse. En sådan situation var aktuell i målet *Horych mot Polen,*[175] där Europadomstolen behandlade de förhållanden som hade rått när klaganden, en fånge som klassificerades som farlig, hade tagit emot besök från sina underåriga döttrar. Domstolen konstaterade att barns fängelsebesök förutsätter specialarrangemang, och särskilda betingelser kan råda beroende på barnens ålder, de möjliga effekterna på deras känslotillstånd eller välbefinnande samt på de personliga omständigheterna för den person som får besök.[176] Domstolen konstaterade därefter att statens positiva skyldigheter enligt artikel 8 inbegriper en skyldighet att säkerställa att det finns lämpliga förutsättningar för att ta emot besök från barnen, på ett sådant sätt att besökarna utsätts för så lite stress som möjligt och med hänsyn tagen till de praktiska konsekvenserna av fängelsestraffet.[177]

Frihetsberövade barns rätt att upprätthålla kontakten med sina föräldrar stärks slutligen ytterligare genom vissa bestämmelser i Europarådets riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende.[178] I riktlinjerna bekräftas uttryckligen att frihetsberövade barn har rätt att upprätthålla regelbunden och meningsfull kontakt med föräldrar och familj (artikel 21 a) (se även kapitel 11).

Inom internationell rätt bekräftas rätten att upprätthålla kontakten med båda föräldrarna i artikel 9.3 i barnkonventionen: ”Konventionsstaterna skall respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.”

175 Europadomstolens dom av den 17 april 2012 i mål nr 13621/08, *Horych mot Polen*.

176 *Ibid.*, punkt 131.

177 *Ibid.*, punkt 131.

178 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*.

5.4. Olovligt bortförande av barn över nationsgränserna

Viktiga punkter

- Enligt Europadomstolen ska man se till barnets rättigheter när man bedömer olovliga bortföranden i strid med vårdnadsarrangemang: Artikel 8 i Europakonventionen (rätt till skydd för privat- och familjeliv) måste tolkas tillsammans med Haagkonventionen och barnkonventionen.
- Unionsrätten innehåller mer specifika krav om att barnet ska höras under återlämnandeförfarandena efter ett olovligt bortförande eller kvarhållande.

Bortförande av barn avser situationer där ett barn bortförs till eller kvarhålls i ett annat land i strid med befintliga vårdnadsarrangemang (artikel 3 i konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn[179] (Haagkonventionen)). Enligt Haagkonventionen ska ett barn som olovligen har förts bort eller hållits kvar återlämnas så fort som möjligt till det land där det har hemvist (artikel 11.1). Domstolarna i hemvistlandet ska avgöra om vårdnadstvisten är välgrundad. Domstolarna i det land som barnet har bortförts från ska besluta om att barnet ska återvända inom sex veckor från den dag då ansökan om återvändande lämnades in (artikel 11). Principen om barnets bästa ska vara vägledande för Haagkonventionen. Denna konvention bygger på antagandet att det olagliga bortförandet av ett barn är skadligt i sig och att *status quo ante* (dvs. den tidigare situationen) bör återställas så snart som möjligt för att undvika att den olovliga situationen blir lagligt befäst. Vårdnads- och umgängesfrågor ska avgöras av behöriga domstolar där barnet har hemvist och inte av domstolar i det land som barnet olovligen har bortförts till. Det finns ett flertal begränsade undantag till återlämnandemekanismen i artiklarna 12, 13 och 20 i Haagkonventionen. Artikel 13 innehåller de bestämmelser som har gett upphov till flest tvister, både på nationell och på internationell nivå. Där fastställs det att den stat som barnet har förflyttats till kan fatta beslut om att inte återlämna barnet om det finns en allvarlig risk att barnets återlämnande skulle utsätta det för en allvarlig risk för skada eller på annat sätt försätta det i en situation som inte är godtagbar (artikel 13.b). Återlämnande kan också nekas om barnet

179 Världsorganisationen för gränsöverskridande samarbete på privaträttens område (1980), Haagkonferensen för internationell privaträtt, konventionen av den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn (Haagkonventionen).

invänder mot detta. Men i så fall måste barnet ha uppnått en viss mognad för att själv kunna uttrycka sin åsikt (artikel 13.2).

Unionsrätten: Det viktigaste instrument som reglerar bortförande av barn mellan EU:s medlemsstater är Bryssel IIa-förordningen,[180] som till stor del bygger på bestämmelserna i Haagkonventionen. Denna förordning kompletterar och har företräde framför Haagkonventionen i bortförandeärenden inom EU (skäl 17 i ingressen och artikel 60 e). Även om Haagkonventionen fortfarande är huvudinstrumentet för bortföranden av barn, har Bryssel IIa-förordningen i vissa avseenden inneburit en ”skärpning” av bestämmelserna om domstolsbehörighet till förmån för domstolarna i ursprungslandet/hemvistlandet. Liksom i Haagkonventionen ska domstolarna i det land där barnet hade hemvist omedelbart före det olovliga bortförandet eller kvarhållandet vara behöriga att avgöra ärenden som rör bortförande av barn. Förordningen innehåller samma undantag för återlämnande som konventionen om bortförande av barn.

Men till skillnad från Haagkonventionen föreskriver Bryssel IIa-förordningen att hemviststaten ska ha fortsatt behörighet att avgöra om vårdnadstvisten är välgrundad även efter det att ett beslut om att inte återlämna barnet har meddelats i enlighet med artikel 13 b i Haagkonventionen (artikel 11.6–11.8 i Bryssel IIa-förordningen). Behörigheten får endast överföras till den stat som barnet har bortförts till i två olika situationer, som anges i artikel 10 i Bryssel IIa-förordningen: Den ena situationen innebär att domstolarna i tillflyktsstaten ska ha behörighet om barnet har fått hemvist i den staten i stället och om varje person som har vårdnad om barnet har godtagit bortförandet eller kvarhållandet.[181] Den andra situationen uppstår om barnet:har fått hemvist i den stat som det har bortförts till, det har gått ett år sedan den övergivna föräldern har fått eller borde ha fått kännedom om var barnet befinner sig, barnet har funnit sig till rätta i sin nya miljö

180 Europeiska unionens råd (2003), rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000, EUT L 338, 2003.

181 Artikel 10 a i Bryssel IIa-förordningen.

och minst ett av de fyra ytterligare villkor som anges i artikel 10 b i Bryssel IIa-förordningen är uppfyllda.[182]

Liksom EU:s alla övriga rättsinstrument måste Bryssel IIa-förordningen tolkas i enlighet med bestämmelserna i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, särskilt artikel 24. EU-domstolen har haft tillfälle att klargöra hur artikel 24 i stadgan ska tolkas vid bortföranden av barn. I målet *Aguirre Zarraga*, som behandlades i avsnitt 2.4, slog EU-domstolen fast att barnets rätt att bli hörd, som är förankrad i artikel 24 i stadgan, förutsätter att barnet ska få tillgång till de rättsliga förfaranden och de villkor som är nödvändiga för att de fritt ska kunna uttrycka sina åsikter, och att dessa åsikter tas upp av domstolen.[183] Men enligt EU-domstolen är det endast domstolarna i barnets ursprungsmedlemsstat som kan pröva lagenligheten av en sådan dom mot bakgrund av de krav som uppställts i EU:s stadga om de grundläggande friheterna samt Bryssel IIa-förordningen. Enligt principen om ömsesidigt förtroende ska medlemsstaternas rättssystem ge ett effektivt och likvärdigt skydd av grundläggande rättigheter. Om berörda parter vill invända mot beslutet med hänvisning till de mänskliga rättigheterna, måste de därför vända sig till de domstolar som enligt förordningen har behörighet att avgöra om vårdnadstvisten är välgrundad. EU-domstolen slog fast att domstolen i den medlemsstat som barnet olovligt hade bortförts till inte kunde invända mot verkställigheten av en med intyg försedd dom om att barnet skulle återlämnas, eftersom det endast är domstolarna i den stat som barnet har bortförts från som är behöriga att avgöra om bestämmelserna faktiskt har åsidosatts.

Exempel: Målet *Povse mot Alpago*[184] gällde en flicka som olagligen bortförts till Österrike av sin mor. De österrikiska domstolarna avslog pappans

182 I artikel 10 b i Bryssel IIa-förordningen anges följande fyra alternativa villkor: i) ingen begäran om återlämnande har lämnats in till de behöriga myndigheterna i den medlemsstat dit barnet har bortförts eller där barnet kvarhålls inom ett år efter det att den som har vårdnad om barnet har fått eller borde ha fått kännedom om var barnet befinner sig, ii) en begäran om återlämnande som lämnats in av den som har vårdnad om barnet har återkallats, och ingen ny begäran har lämnats in inom den tidsfrist som avses i led i, iii) ett ärende vid domstolen i den medlemsstat där barnet hade hemvist omedelbart före det olovliga bortförandet eller kvarhållandet har avslutats i enlighet med artikel 11.7, iv) en dom i vårdnadsfrågan som inte medför att barnet ska återlämnas har meddelats av domstol i den medlemsstat där barnet hade hemvist omedelbart före det olovliga bortförandet eller kvarhållandet.

183 EU-domstolens dom i mål C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz*, 22 december 2010. För aspekter som rör barnets medverkan i detta mål, se vidare analysen i avsnitt 2.4.

184 EU-domstolens dom i mål C-211/10, *Doris Povse mot Mauro Alpago*, 1 juli 2010.

begäran om att hans dotter skulle återlämnas till Italien, med motiveringen att det fanns en allvarlig risk för att detta skulle skada barnet. Efter en begäran från pappan slog den italienska domstolen samtidigt fast att den alltjämt hade behörighet att avgöra om vårdnadstvisten var välgrundad och utfärdade ett beslut om att barnet skulle återföras till Italien samt ett verkställighetsintyg i enlighet med artikel 42 i Bryssel IIa-förordningen. En österrikisk domstol hänsköt målet till EU-domstolen sedan modern begärt att detta verkställighetsintyg och det efterföljande beslutet om att barnet skulle återlämnas till Italien inte skulle tillämpas. EU-domstolen slog fast att så snart ett verkställighetsintyg har utfärdats finns det ingen möjlighet att överklaga återlämnandet i det land som barnet har bortförts till (i det här fallet Österrike), eftersom intyget ska verkställas med omedelbar verkan. EU-domstolen beslöt vidare att i det här fallet var det endast de italienska domstolarna som var behöriga att avgöra om barnets bästa skulle äventyras av ett återlämnande. Om man antar att dessa domstolar gjorde bedömningen att det fanns en sådan risk, skulle de fortfarande var ensamt behöriga att upphäva sitt eget verkställighetsbeslut[185].

Europarådets regelverk: Europarådets europeiska konvention om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn[186]och konventionen om kontakt med barn[187] innehåller skyddsmekanismer för att förhindra att barn olovligen bortförs och säkerställa att de återvänder.[188]

Europadomstolen behandlar ofta ärenden som rör bortförande av barn och vägleds i dessa fall normalt av bestämmelserna i Haagkonventionen när artikel 8 i Europakonventionen ska tolkas. Men i sådana mål gör Europadomstolen också alltid en analys av vad som är barnets bästa. Två ledande avgöranden från domstolens stora avdelning visar var domstolen står i den här frågan.

185 En ansökan på samma grunder lämnades senare till Europadomstolen och förklarades otillåtlig. Se Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 3890/11, *Povse mot Österrike*, beslut att förklara ansökan otillåtlig.

186 Europarådet, Europeiska konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, CETS nr 105, 1980.

187 Europarådet, Konvention om kontakt med barn, CETS nr 192, 2003.

188 *Ibid.*, artiklarna 10 b respektive 16; Europarådet, Europeiska konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, CETS nr 105, 1980, artikel 8.

Exempel: Talan i målet *Neulinger och Shuruk mot Schweiz*[189] väcktes av en kvinna som hade bortfört sin son från Israel till Schweiz trots befintliga vårdnadsarrangemang. Sedan pappan hade lämnat in en ansökan enligt Haagkonventionen beslutade de schweiziska myndigheterna att barnet skulle återföras till Israel. Enligt de nationella domstolarna och experterna skulle barnet endast kunna återföras till Israel om hans mamma följde med. Den aktuella åtgärden låg inom de nationella myndigheternas bedömningsutrymme för sådana ärenden. För att bedöma efterlevnaden av artikel 8 i Europakonventionen måste man emellertid också väga in vad som hade hänt efter den federala domstolens dom om att barnet skulle återföras. I det aktuella fallet var barnet schweizisk medborgare och hade funnit sig väl till rätta i landet, där han hade bott kontinuerligt i ungefär fyra år. Även om han var i en ålder då han fortfarande hade betydande anpassningsförmåga, skulle det förmodligen få allvarliga konsekvenser för honom om han behövde ryckas upp igen, och detta måste vägas mot eventuella fördelar som det skulle kunna innebära. Det måste också noteras att inskränkningar hade införts i pappans umgängesrätt redan innan barnet bortfördes. Pappan hade dessutom gift om sig två gånger sedan dess och nu blivit pappa på nytt, men underlät att betala underhåll för sin dotter. Europadomstolen var tveksam till att detta skulle vara gynnsamma förutsättningar för barnets välbefinnande och utveckling. Om mamman återvände till Israel skulle hon kunna drabbas av straffrättsliga påföljder, exempelvis en fängelsedom. Det var uppenbart att en sådan situation inte skulle vara till barnets bästa, eftersom hans mamma sannolikt var den enda person som han knöt an till. Att mamman inte ville återvända till Israel var därför inte helt grundlöst. Pappan hade dessutom aldrig själv bott med barnet och inte sett honom sedan barnet bortfördes vid två års ålder. Europadomstolen var därför inte övertygad om att det skulle vara till barnets bästa att återföras till Israel. I mammans fall skulle det ske ett oproportionerligt stort intrång i hennes rätt till skydd för familjelivet om hon tvingades återvända till Israel. För båda klagandena skulle det därför utgöra en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen om beslutet om återförande av den andra klaganden måste verkställas.

189 Europadomstolens dom av den 6 juli 2010 i mål nr 41615/07, *Neulinger och Shuruk mot Schweiz* [stor avdelning].

Exempel: I målet *X mot Lettland*[190] gjorde mamman gällande att hennes dotter skulle utsättas för allvarlig skada om hon måste återföras till Australien, som dottern olovligen hade bortförts från. När det fastställdes om de nationella domstolarna hade gjort en lämplig avvägning mellan de konkurrerande intressena när de fattade sitt beslut – inom ramen för staters bedömningsutrymme i sådana ärenden – måste barnets bästa komma i främsta rummet. För att få till stånd en harmonisk tolkning av Europakonventionen och Haagkonventionen måste den svarande staten väga in olika faktorer som kunde motivera ett undantag till regeln om att barnet omedelbart ska återföras enligt artiklarna 12, 13 och 20 i Haagkonventionen och därefter utfärda ett beslut som innehöll en tillräcklig motivering för detta. Detta beslut kunde sedan utvärderas med hänsyn till artikel 8 i Europakonventionen. Genom denna artikel införs en processuell skyldighet för de nationella myndigheterna: när domstolarna prövar en ansökan om återförande av ett barn måste de överväga eventuella anklagelser om att barnet utsätts för en ”allvarlig risk” om det måste återvända samt fatta ett specifikt motiverat beslut på dessa grunder. Vad gäller den exakta innebörden av ”allvarlig risk” avsåg undantaget enligt artikel 13 b i Haagkonventionen endast situationer som går utöver vad ett barn rimligtvis skulle kunna klara. I det aktuella fallet hade klaganden lämnat ett utlåtande från en sakkunnig psykolog till den lettiska appellationsdomstolen som slog fast att det fanns en risk att barnet utsattes för trauma om hon omedelbart måste skiljas från sin mamma. Även om det var upp till de nationella domstolarna att bedöma om det förelåg en ”allvarlig risk” för barnet och det psykologiska utlåtandet var direkt kopplat till barnets bästa, hade den regionala domstolen underlåtit att pröva utlåtandets slutsatser med hänsyn till artikel 13 b i Haagkonventionen. De nationella domstolarna hade inte heller behandlat frågan om det skulle vara möjligt för mamman att följa sin dotter till Australien och upprätthålla kontakten med henne. Eftersom de nationella domstolarna faktiskt inte hade prövat klagandens invändningar, uppfyllde beslutsprocessen enligt nationell rätt inte de processuella krav som framgår av artikel 8 i Europakonventionen, och klaganden hade därför utsatts för ett oproportionerligt stort ingrepp i sin rätt till skydd av familjelivet.

190 Europadomstolens dom av den 26 november 2013 i mål nr 27853/09, *X mot Lettland* [stor avdelning], punkterna 101, 106, 107 och 115–119.

6

Alternativ omvårdnad i stället för omvårdnad i familj och adoption

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 7 (familjelivet) och 24 (barnets rättigheter) Bryssel IIa-förordningen (2201/2003)	Alternativ omvårdnad i stället för omvårdnad i familj	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för privat- och familjelivet) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel 17 (rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd för barn och ungdomar) Europadomstolens dom i mål nr 23848/04, *Wallová och Walla mot Tjeckien*, 2006 (omhändertagande på grund av olämpligt boende) Europadomstolens dom i mål nr 39948/06, *Saviny mot Ukraina*, 2008 (omhändertagande av socioekonomiska skäl) Europadomstolens dom i mål nr 1285/03, *B. mot Rumänien (nr 2)*, 2013 (föräldrars medverkan i beslutsfattandet) Europadomstolens dom i mål nr 18734/09 och 9424/11, *B.B. och F.B. mot Tyskland*, 2013 (processuella brister i beslutsförfarandet). Europadomstolens dom i mål nr 10465/83, *Olsson mot Sverige (nr 1)*, 1988 (genomförande av vårdnadsbeslut) Europadomstolens dom i mål nr 19315/11, *T. mot Tjeckien*, 2014 (umgängesrättens betydelse).

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 24 (barnets rättigheter).	Adoption	Europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad) Europadomstolens dom i mål nr 78028/01 och 78030/01, 2004, *Pini m.fl. mot Rumänien*, (prioritering av barnets bästa vid adoption) Europadomstolens dom i mål nr 35991/04, *Kearns mot Frankrike*, 2008 (föräldrars samtycke till adoption). Europadomstolens dom i mål nr 43546/02, *E.B. mot Frankrike* [stor avdelning], 2008 (lesbisk kvinnas rätt att adoptera). Europadomstolens dom i mål nr 25951/07, *Gas och Dubois mot Frankrike*, 2012 (homosexuellt pars rätt att adoptera). Europadomstolens dom i mål nr 19010/07, *X m.fl. mot Österrike* [stor avdelning], 2013 (närståendeadoption för samkönat par). Europadomstolens dom i mål nr 43631/09, *Harroudj mot Frankrike*, 2012 (kafala och adoption).

Varje barn har rätt till skydd för familjelivet, en rätt som erkänns i artikel 7 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna och artikel 8 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) (se kapitel 5). Såväl unionsrätten som Europarådets regelverk avspeglar hur viktiga familjerelationerna är för barnet. Detta omfattar även barnets rätt att inte berövas kontakten med sina föräldrar, utom då detta strider mot barnets bästa.[191] Här gäller det att göra en avvägning mellan att dels se till att barnet stannar hos sin familj – i enlighet med principen om att familjelivet ska skyddas – och dels se till att barnet inte kommer till skada. Barn som flyttas från sin familj kan placeras antingen i ett familjehem (det som förr kallades fosterfamilj) eller också på ett hem. Familjelivet upphör inte i och med denna separation och förutsätter att kontakten upprätthålls till stöd för en familjeåterförening, om detta är till barnets bästa. Under vissa omständigheter får de flytta permanent genom en adoption. Eftersom adoption är en definitiv åtgärd, måste strikta krav följas.

191 EU (2012), Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EUT C 326, 2012, artikel 24.3.

I detta kapitel kommer vi att behandla europeisk rätt om alternativ omvårdnad. Inom unionsrätten (framför allt genom Bryssel IIa-förordningen) behandlas de gränsöverskridande processuella aspekterna av att barn placeras i alternativ omvårdnad. Denna förordning bör tolkas i enlighet med EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, särskilt artikel 24. Europadomstolen har även utvecklat en omfattande rättspraxis för såväl materiella som processuella frågor som aktualiseras av att barn placeras i alternativ omvårdnad.

I avsnitt 6.1 introduceras först några generella principer som gäller för barn som inte får omvårdnad genom sin familj, i avsnitt 6.2 beskrivs rätten för placering av barn i alternativ omvårdnad och i avsnitt 6.3 behandlas de europeiska adoptionsreglerna.

6.1. Alternativ omvårdnad: allmänna principer

Viktiga punkter

- Alternativ omvårdnad är en tillfällig skyddsåtgärd.
- Internationell rätt bekräftar att omhändertagande i familj är att föredra framför placering på ett hem.
- Barn har rätt att få information och att framföra sin synpunkter på placeringen i alternativ omvårdnad.

Unionsrätten, Europarådets regelverk och internationell rätt: En samlad bedömning av dessa regelverk visar att det finns sex generella principer för alternativ omvårdnad.

För det första är alternativ omvårdnad en skyddsåtgärd som ger barnet tillfällig trygghet och gör det lättare att återvända till familjen när så är möjligt.[192] Idealiskt sett är det därför en tillfällig lösning. Ibland är det en skyddsåtgärd i avvaktan på familjeåterförening, inför att exempelvis ensamkommande eller ensamma

192 FN, generalförsamlingen (GA), *Guidelines for the alternative care of children*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punkterna 48–51; FN kommittén för barnets rättigheter (2013), *Allmän kommentar nr 14 (2013): Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet*, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 maj 2013, punkterna 58–70.

migrerande barn återförenas med sina familjer.[193] I andra fall kan det vara en skyddsåtgärd som vidtas på grund av händelser i familjen, till exempel under tiden som en förälder tillfrisknar eller för att avlasta föräldrarna.

För det andra bekräftar internationell rätt att omhändertagande i familj (till exempel i familjehem) är den bästa formen av alternativ omvårdnad för att säkerställa barns skydd och utveckling. Detta bekräftas genom FN:s riktlinjer för alternativ omvårdnad av barn samt FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD), där EU är en av konventionsparterna.[194] I CRPD fastställs uttryckligen att ”[k]onventionsstaterna ska, om de närmast anhöriga inte är i stånd att ta hand om ett barn med funktionsnedsättning, vidta alla åtgärder för att erbjuda alternativ omsorg inom den utvidgade familjen och, i avsaknad av sådan, placering i familjeliknande miljö i samhället”.[195] Omvårdnad utanför familjemiljö (till exempel på hem) bör begränsas till sådana fall där en sådan miljö är särskilt lämplig, nödvändig och konstruktiv för det enskilda barnet, sett till dess bästa.[196]

För det tredje är barnets rätt till vårdnadshavare eller företrädare avgörande för att säkerställa dess mer omfattande rättigheter.[197] Även om det i unionsrätten inte explicit anges att det är en allmän skyldighet att utse vårdnadshavare för barn som saknar föräldrars omvårdnad, finns det åtminstone sju EU-direktiv där det fastställs att medlemsstaterna ska utse vårdnadshavare i olika sammanhang och vissa av dessa är direkt kopplade till barn som saknar föräldrars omvårdnad.[198] Denna lagstiftning konkretiseras dessutom genom FN:s riktlinjer för alternativ omvårdnad av barn (som generellt sett avser barn som saknar föräldrars omvårdnad), barnkonventionen (särskilt i fråga om ensamkommande barn) och

193 FN, generalförsamlingen (GA), konventionen om barnets rättigheter, 20 november 1989, artikel 22; CRC (2005), *Allmän kommentar nr 6, (2005):Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punkterna 81–83.

194 FN, generalförsamlingen (GA), *Guidelines for the alternative care of children*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punkterna 20–22; FN kommittén för barnets rättigheter (2006), *Allmän kommentar nr 7, (2005): Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 september 2006, punkt 18. FN, Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD), 13 december 2006, artikel 23.5 (se även artikel 7).

195 FN, Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD), 13 december 2006, artikel 23.5.

196 FN, generalförsamlingen (GA), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, punkt 21.

197 FRA (2014a), s. 31.

198 *Ibid.*, s. 14.

Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.[199] Vårdnadshavarens uppdrag handlar oftast om att värna om barnets bästa, säkerställa dess allmänna välbefinnande och komplettera dess begränsade rättskapacitet (samt ibland även att vara legal ställföreträdare).[200]

För det fjärde framgår det implicit av artikel 24 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna att det föreligger en rättslig skyldighet att vidta positiva åtgärder för att säkerställa att beslutsprocessen kring ett barns placering vägleds av barnets bästa[201] och dess egna synpunkter.[202] I de allmänna kommentarerna nr 5 och 14 från kommittén för barnets rättigheter[203] samt i FN:s riktlinjer för alternativ omvårdnad av barn framhålls särskilt hur viktigt det är att säkerställa barnets rätt till information, bland annat om dess olika rättigheter och alternativ, samt barnets rätt att bli hörd och att dess åsikter beaktas på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling.[204]

För det femte är barns mer omfattande rättigheter inom ramen för EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, Europakonventionen och barnkonventionen alltjämt tillämpliga när det gäller fall av alternativ omvårdnad (placering i fosterfamilj eller på hem). Detta omfattar deras medborgerliga och politiska rättigheter (till exempel deras rätt till privatliv, yttrande- och religionsfrihet samt skydd mot alla former av våld) samt deras socioekonomiska rättigheter (däribland deras rätt till utbildning, hälso- och sjukvård och deltagande i kulturlivet).[205]

199 FN, generalförsamlingen (GA), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, punkterna 100–103; FN, kommittén för barnets rättigheter, *Allmän kommentar nr 6, (2005): Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punkterna 33–38; Europarådet, Konvention om bekämpande av människohandel, CETS nr 197, artikel 10.4.

200 FRA (2014a), s. 15.

201 FN-kommittén för barnets rättigheter (2013), *Allmän kommentar nr 14 (2013): Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet (artikel 3.1),* UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 maj 2013.

202 FN-kommittén för barnets rättigheter (2009), *Allmän kommentar nr 12 (2009): Barnets rätt att bli hörd*, UN Doc. CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, punkt 97.

203 FN-kommittén för barnets rättigheter, *Allmän kommentar nr 14*, punkt 15 g, 29 maj 2013; *Allmän kommentar nr 5*, punkt 24, 27 november 2003.

204 FN, generalförsamlingen (GA) (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, punkt 6.

205 EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 3–4, 7, 10–11, 14 och 24; Europakonventionen, särskilt artikel 8; och konventionen om barnets rättigheter, artiklarna 13–14, 16, 19, 28, 29, 24, 31 och 37; FN, generalförsamlingen (GA) (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, avsnitt 2.

I artikel 4 i barnkonventionen uppmanas slutligen staterna att vidta ”alla tillämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder” för att genomföra konventionen. Detta gäller även för alternativ omvårdnad. Enligt artikel 17.1 c i den reviderade Europeiska sociala stadgan (ESC) ska staterna också vidta alla ändamålsenliga och nödvändiga åtgärder avsedda för att tillhandahålla skydd och särskild hjälp till barn och ungdomar som tillfälligt eller varaktigt saknar stöd från familjen.

Unionsrätten: EU-domstolen har slagit fast att Bryssel IIa-förordningen är tillämplig på beslut om att placera ett barn i alternativ omvårdnad. Som konstaterades i kapitel 5 införlivas principerna om barns rättigheter i Bryssel IIa-förordningen. I förordningen understryks att hänsyn bland annat ska tas till alla barns lika värde, barnets bästa och rätten att bli hörd.[206] Vägledande är här de ”skäl för att vägra erkännande av domar om föräldraansvar”, som anges i artikel 23 i Bryssel IIa-förordningen. I artikel 23 fastställs att domar inte ska erkännas

> *(a) om ett erkännande uppenbart skulle strida mot grunderna för rättsordningen i den medlemsstat där domen görs gällande (ordre public), med hänsyn tagen till barnets bästa,*
> *(b) om domen i strid med grundläggande rättegångsregler i den medlemsstat där den görs gällande har meddelats utan att barnet har fått möjlighet att komma till tals, såvida det inte är fråga om ett brådskande fall […].*

Enligt förordningen fastställs domstols behörighet utifrån barnets hemvist, med ett flertal begränsade undantag, däribland barnets bästa (artiklarna 8, 12 och 15 i Bryssel IIa-förordningen)

Europarådets regelverk: Europadomstolen bekräftar att familjen är den naturliga miljön för barns uppväxt och välbefinnande. Men om familjen inte kan ge barnet den omvårdnad och det skydd som krävs kan det behöva omhändertas i en annan miljö. Ett sådant omhändertagande utgör ett ingrepp i skyddet för familjelivet. Europadomstolen har klargjort att i de flesta fall ska placeringen av ett barn i alternativ omvårdnad ses som en tillfällig åtgärd och att barnet sedan ska återförenas med sin familj i enlighet med den rätten till skydd för privat- och familjeliv som fastställs i artikel 8 i Europakonventionen.[207]

206 Bryssel IIa-förordningen, ingress. Se även kapitel 5.

207 Europadomstolens dom av den 14 januari 2003 i mål nr 27751/95, *K.A. mot Finland*. Europarådets ministerkommitté har ställt sig bakom detta synsätt i sin rekommendation om barns rättigheter vid institutionsvård, som antogs den 16 mars 2005.

I Europakonventionen åläggs staterna visserligen inte någon särskild skyldighet i fråga om att ge barn omvårdnad och skydd, men enligt artikel 17 i Europeiska sociala stadgan ska de ”vidta alla ändamålsenliga och nödvändiga åtgärder avsedda […] att tillhandahålla skydd och särskild hjälp från samhällets sida till barn och ungdomar som tillfälligt eller varaktigt saknar stöd från familjen”.[208]

6.2. Placering av barn i alternativ omvårdnad

Viktiga punkter

- Om ett barn placeras i alternativ omvårdnad ska detta enligt Europarådets regelverk vara föreskrivet i lag, avse ett legitimt syfte och vara nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Den behöriga myndigheten måste kunna lägga fram relevanta och tillräckliga skäl för åtgärden.
- Enligt Europarådets regelverk måste beslutsprocessen följa vissa processuella skyddsmekanismer.

Europarådets regelverk:[209] Att ett barn placeras i alternativ omvårdnad är endast förenligt med artikel 8 i Europakonventionen om det är föreskrivet i lag, avser ett legitimt syfte (exempelvis att skydda barnets bästa) och anses nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Den sistnämnda aspekten innebär att domstolen måste kunna anföra skäl som är både relevanta och tillräckliga för de medel som används för att uppnå det avsedda målet.

Exempel: I mål *Olsson mot Sverige (nr 1)*[210] gällde målet beslutet att omhänderta klagandenas tre barn. Europadomstolen ansåg att beslutet om omhändertagande låg inom statens bedömningsutrymme, men fokuserade i stället på hur omhändertagandebeslutet hade genomförts. Eftersom det inte var aktuellt med någon adoption ansåg domstolen att omhändertagandebeslutet borde ha betraktats som en tillfällig åtgärd som

208 Europarådet, Europeiska sociala stadgan (reviderad), CETS nr 163, 1996, artikel 17.1 c.

209 Placeringen av barn i alternativ omvårdnad har också under många år varit en fråga i den politiska debatten i Europarådet. Se exempelvis ministerkommitténs *Resolution (77) 33 on the placement of children*, som antogs den 3 november 1977.

210 Europadomstolens dom av den 24 mars 1988 i mål nr 10465/83, *Olsson mot Sverige*.

skulle hävas så snart det var möjligt med hänsyn till omständigheterna. De åtgärder som vidtogs borde därför vara i linje med det slutliga syftet att återförena den naturliga familjen. Mot denna bakgrund konstaterade Europadomstolen att de nationella myndigheterna hade placerat barnen i olika familjehem, där de var långt ifrån både varandra och föräldrarna. Även om myndigheterna hade agerat i ärligt uppsåt när de genomförde omhändertagandebeslutet, konstaterade domstolen att det var oacceptabelt att administrativa svårigheter, såsom bristen på lämpliga fosterfamiljer eller placeringar, fick styra var barnen skulle placeras. Inom ett så grundläggande område som skyddet för familjelivet kunde sådana överväganden inte tillåtas spela mer än en sekundär roll. Europadomstolen slog därmed fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen och konstaterade att det inte fanns tillräckliga skäl för de åtgärder som myndigheterna hade vidtagit i syfte att genomföra omhändertagandebeslutet för att de skulle vara proportionerliga i förhållande till det legitima syftet enligt artikel 8.

På senare tid har Europadomstolen bedömt om beslut att placera barn i alternativ omvårdnad har varit välgrundade utifrån artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: I målet *Wallová och Walla mot Tjeckien*[211] gällde klagomålet att klagandenas fem barn hade placerats på två olika barnhem till följd av deras dåliga boendeförhållanden. På grund av föräldrarnas instabila ekonomi överfördes vårdnaden om barnen till barnhemmen 2002. Omhändertagandebesluten upphävdes senare när föräldrarnas ekonomi och boendesituation förbättrats. Vid sin prövning av ärendet fann Europadomstolen att det bakomliggande skälet för beslutet att omhänderta barnen hade varit bristen på lämpligt boende och att situationen kunde ha avhjälpts genom en mindre drastisk åtgärd. Enligt tjeckisk lag fanns det möjlighet att övervaka familjens levnadsvillkor och hygienförhållanden samt att ge föräldrarna anvisningar om vad de borde göra för att förbättra sin situation, men detta alternativ hade inte utnyttjats. Även om de anförda skälen för att omhänderta barnen var relevanta, så hade de inte varit tillräckliga, och myndigheterna hade inte gjort tillräckligt för att på andra sätt hjälpa klagandena att lösa sina svårigheter. Genom att domstolen slog fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen beaktade

211 Europadomstolens dom av den 26 oktober 2004 i mål nr 23848/04, *Wallová och Walla mot Tjeckien* (tillgänglig på franska).

domstolen också slutsatserna från FN-kommittén för barnets rättigheter, där det har konstaterats att principen om att barnets bästa ska komma i främsta rummet fortfarande inte på lämpligt sätt har definierats och fått genomslag i samtliga tjeckiska lagar, domstolsbeslut och riktlinjer som påverkar barn.

Exempel: Målet *Saviny mot Ukraina*[212] gällde klagandenas barn som omhändertagits på grund av att föräldrarna saknade ekonomiska medel, och den nationella domstolen hade slagit fast att deras personliga egenskaper medförde en risk för barnens liv, hälsa och moraliska uppfostran. Vid sin prövning av ärendet ifrågasatte Europadomstolen om den bevisning som låg till grund för de nationella myndigheternas bedömning var lämplig. Domstolen ansåg också att det saknades tillräcklig information om vilket socialt bistånd som hade tillhandahållits. Detta skulle ha varit relevant för att bedöma om myndigheterna hade fullgjort sin skyldighet att hålla samman familjen och om de gjort tillräckligt för att undersöka om fanns någon möjlighet att använda sig av mindre drastiska alternativ innan man valde att skilja barnen från föräldrarna. Domarna hade inte heller förhört barnen under något skede av förhandlingarna. Den samlade bedömningen var att de nationella myndigheterna visserligen hade anfört relevanta skäl för att omhänderta barnen, men att de inte var tillräckliga för att motivera till ett sådan allvarligt ingrepp i klagandenas familjeliv. Domstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

I enlighet med artikel 8 i Europakonventionen kräver Europadomstolen att beslut som rör skydd för familjelivet måste fattas enligt vissa processuella skyddsmekanismer. Domstolen slår fast att den beslutsprocess (administrativa förfaranden och domstolsförfaranden) som leder till ingripande åtgärder i familjelivet ska vara rimliga och på vederbörligt sätt respektera de intressen som skyddas genom artikel 8. Det som övervägs med hänsyn till artikel 8 är om föräldrarna har tillåtits medverka i beslutsprocessen i en sådan omfattning att deras intressen har fått nödvändigt skydd.[213] Detta inbegriper att hålla dem underrättade

212 Europadomstolens dom av den 18 december 2008 i mål nr 39948/06, *Saviny mot Ukraina*.

213 Europadomstolens dom av den 8 juli 1987 i mål nr 9749/82, punkt 64, *W. mot Förenade kungariket*.

om händelseutvecklingen, säkerställa att de får medverka i de beslut som involverar dem[214] samt under vissa omständigheter att de berörda barnen hörs.[215]

Exempel: I målet *B. mot Rumänien (nr 2)*[216] hade klaganden fått diagnosen paranoid schizofreni och vid ett flertal tillfällen förts iväg av polisen till olika psykiatriska institutioner för behandling. Hennes barn bodde inte längre hos henne och hade placerats på ett hem eftersom deras mamma var sjuk. Med tanke på att omhändertagandet av ett barn är ett allvarligt beslut måste Europadomstolen pröva om föräldrarnas intressen hade skyddats i tillräcklig utsträckning under hela beslutsprocessen. I samband med detta konstaterade domstolen att klaganden, som led av en allvarlig psykisk sjukdom, varken hade tilldelats någon advokat eller god man i ärendet som kunde företräda henne i förfarandet. Detta hade lett till att hon inte hade kunnat medverka i beslutsprocessen om sina underåriga barn. Dessutom hade klagandens och barnens situation endast prövats av domstol vid två olika tillfällen under den tolvårsperiod som föregick att båda barnen blev myndiga. Det fanns inte heller något som talade för att socialarbetarna skulle ha hållit regelbunden kontakt med klaganden, vilket annars skulle ha varit ett lämpligt sätt att företräda hennes intressen gentemot myndigheterna. Mot bakgrund av dessa omständigheter drog domstolen slutsatsen att hennes intressen inte hade skyddats på lämpligt sätt i samband med beslutsprocessen kring barnen och att det därför hade skett en kränkning av hennes rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: I målet *B.B. och F.B. mot Tyskland*[217] hade påståenden från klagandenas tolvåriga dotter om att hon och hennes åttaårige bror upprepade gånger hade blivit slagna av sin pappa lett till att vårdnaden överförts till ungdomsdomstolen och barnen placerats på barnhem. På grundval av barnens direkta vittnesmål utfärdade den lokala domstolen ett fullständigt beslut om att vårdnaden skulle överföras från klagandena till ungdomsmyndigheten. Ungefär ett år senare fick barnen för första gång-

214 Europadomstolens dom av den 24 februari 1995 i mål nr 16424/90, *McMichael mot Förenade kungariket*.

215 Europadomstolens dom av den 19 februari 2013 i mål nr 1285/03, *B. mot Rumänien (nr 2)*; Europadomstolens dom av den 14 mars 2013 i mål nr 18734/09 och 9424/11, *B.B. och F.B. mot Tyskland*.

216 Europadomstolens dom av den 19 februari 2013 i mål nr 1285/03, *B. mot Rumänien (nr 2)*.

217 Europadomstolens dom av den 14 mars 2013 i mål nr 18734/09 och 9424/11, *B.B. och F.B. mot Tyskland*.

en träffa sina föräldrar igen och dottern erkände då att hon hade ljugit om misshandeln. Barnen fick slutligen komma tillbaka till sina föräldrar. Klagandena hade anfört att myndigheterna inte hade gjort en korrekt bedömning av relevanta fakta. Vid sin prövning av klagomålet underströk Europadomstolen att bara för att experter hade gjort en felaktig bedömning innebar detta inte per automatik att de vidtagna åtgärderna var oförenliga med artikel 8 i Europakonventionen. Beslutet om omhändertagande skulle endast kunna bedömas utifrån de omständigheter som hade presenterats för de nationella myndigheterna vid den aktuella tidpunkten. Europadomstolen ansåg att det som var avgörande här var att den lokala domstolen endast hade utgått från barnens vittnesmål, trots att klagandena hade lämnat utlåtanden från medicinskt sakkunniga, som inte hade sett några tecken på övergrepp, samt att appellationsdomstolen inte hade förhört barnen på nytt. Eftersom barnen var säkert omhändertagna när den fullständiga prövningen genomfördes, hade det inte funnits någon anledning att påskynda ärendet. Domstolarna skulle därför på eget initiativ ha kunnat inleda en utredning, men det hade de inte gjort. Sammanfattningsvis hade de tyska domstolarna underlåtit att ange tillräckliga skäl för sitt beslut att frånta klagandena vårdnaden, vilket utgjorde en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Även när barn placeras i alternativ omvårdnad har de rätt att upprätthålla kontakten med sina föräldrar. Denna rätt har erkänts i Europakonventionen,[218] eftersom Europadomstolen anser att ömsesidig kontakt mellan föräldrar och barn är en grundläggande del av familjelivet enligt artikel 8. Eftersom placering i alternativ omvårdnad normalt ska vara en tillfällig åtgärd är det viktigt att upprätthålla familjerelationer för att säkerställa att barnet kan återvända till sin familj.[219] Enligt Europakonventionen medför dessa principer positiva skyldigheter, vilket framgår av följande mål.

Exempel: I målet *T. mot Tjeckien*[220] prövade Europadomstolen om rättigheterna för en pappa och dotter (klagandena) hade kränkts till följd av att barnet hade omhändertagits och myndigheterna inte hade främjat att de hade kontakt. Efter mammans död hade barnet placerats på en speci-

218 Europadomstolens dom av den 24 mars 1988 i mål nr 10465/83, *Olsson mot Sverige (nr 1)*.

219 Europadomstolens dom av den 22 juni 1989 i mål nr 11373/85, *Eriksson mot Sverige*.

220 Europadomstolens dom av den 17 juli 2014 i mål nr 19315/11, *T. mot Tjeckien* (tillgänglig på franska).

alistinstitution. Pappans ansökningar om att få vårdnaden avslogs eftersom man hade betänkligheter när det gällde hans personlighet. Därefter lämnade han in ansökningar om att få tillbringa semestern med sin dotter, men fick avslag även här. Ett behandlingscenter slog fast att barnet inte mådde bra av hans besök och att hon var rädd för honom. I samband med detta avslutades all kontakt. Längre fram beslutade domstolarna att de båda klagandena endast skulle ha skriftlig kontakt med varandra och att detta var enligt barnets önskemål. Europadomstolen underströk bland annat att det låg i barnets intresse att upprätthålla kontakten med sin familj, utom i vissa extrema fall där detta inte var till barnets bästa. Vid Europadomstolens prövning av beslutet att omhänderta barnet noterade domstolen med tillfredsställelse att de nationella myndigheterna noggrant hade övervägt sitt beslut, som hade tagits med hänsyn till psykologiska och psykiatriska expertutlåtanden samt barnets önskemål. Beslutet att omhänderta barnet hade därför inte utgjort någon överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen. Domstolen slog emellertid fast att artikel 8 hade kränkts till följd av inskränkningarna i umgänget mellan klagandena, särskilt med tanke på den bristande överblicken över de beslut om att neka umgängesrätt som fattats av barnets boendeinstitution, eftersom dessa beslut i förlängningen har minskat chanserna till familjeåterförening.

Exempel: I målet *K.A. mot Finland*[221] placerades den klagandes barn i alternativ omvårdnad efter anklagelser om att de hade blivit sexuellt utnyttjade. Under den tid som barnen var omhändertagna förekom det inte mycket kontakt mellan barnen och deras föräldrar och det gjordes inga större ansträngningar för att planera för deras återförening. Vid sin prövning av ärendet konstaterade Europadomstolen att staten har en positiv skyldighet att främja att familjen återförenas så snart detta är praktiskt genomförbart, med hänsyn till skyldigheten att värna om barnets bästa. Enligt Europadomstolen avspeglade de stränga inskränkningarna i klagandens rätt att träffa sina barn de sociala myndigheternas avsikt att stärka banden mellan barnen och fosterfamiljen snarare än att återförena den ursprungliga familjen. Detta gjordes trots att man hade konstaterat att pappans situation förbättrats. Domstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

221 Europadomstolens dom av den 14 januari 2003 i mål nr 27751/95, *K.A. mot Finland*.

6.3. Adoption

Viktiga punkter

- Genom adoption får barn som inte kan stanna hos sina biologiska familjer alternativ omvårdnad.
- Barnets bästa måste sättas i främsta rummet vid adoption.
- Enligt unionsrätten och Europarådets regelverk finns det ingen rätt att adoptera, men adoptionsprocessen måste uppfylla vissa kriterier för att säkerställa att barnets bästa står i centrum.[222]

Inom internationell rätt gäller att barnets bästa måste sättas i främsta rummet vid adoption. Vid sidan av principen om barnets bästa finns det också andra generella principer i barnkonventionen som vägleder och bidrar till hur den ska genomföras i samband med adoption: icke-diskriminering, rätten till liv, överlevnad och utveckling samt respekten för barns åsikter.[223] Särskilt relevant här är barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet.[224]

Ett av målen med Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner är också ”att upprätta garantier för att säkerställa att internationella adoptioner sker med beaktande av barnets bästa och med respekt för dess grundläggande rättigheter såsom dessa erkänns i internationell rätt”.[225]

Unionsrätten: De rättigheter och tillhörande rättsliga skyldigheter som anges i artikel 24 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna gäller även för adoption i den mån som detta behandlas av EU.

222 När det gäller barnets intresse att känna till sitt ursprung i samband med adoption, se kapitel 4.

223 Barnkonventionen, artiklarna 2, 3, 6 och 12. Se även FN, kommittén för barnets rättigheter (2010), Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23 november 2010, punkterna 23–27.

224 FN-kommittén för barnets rättigheter (2013), *Allmän kommentar nr 14 (2013): Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet*, CRC /C/GC/14, artikel 3.1.

225 Haagkonferensen för internationell privaträtt, Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, 29 maj 1993, artikel 1 a.

Europarådets regelverk: Rätten till skydd för familjelivet såsom den uttrycks i artikel 8 i Europakonventionen är en tillämplig och åberopad utgångspunkt i adoptionsärenden. För denna fråga har Europarådet även två särskilda konventioner: Europeiska konventionen om adoption av barn[226] och Europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad).[227] Enligt dessa instrument ska man se till barnets rättigheter i samband med adoption. I den europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad) fastställs exempelvis att den behöriga myndigheten inte får godkänna en adoption om den inte har försäkrat sig om att adoptionen kommer att vara till barnets bästa.[228] Europadomstolen framhåller också att barnets bästa kan väga tyngre än föräldrarns i vissa fall, däribland adoption.[229] Enligt den europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad) får den behöriga myndigheten inte heller godkänna adoptionen utan samtycke från det barn som enligt lag bedöms ha tillräcklig grad av förståelse.[230] Med ett barn som inte anses kunna förstå vad som händer ska också samråd ske så långt detta är möjligt, och barnets synpunkter och önskemål ska beaktas med hänsyn till dess mognadsgrad.[231]

Exempel: I målet *Pini m.fl. mot Rumänien*[232] klagade två italienska par över att de rumänska myndigheterna inte hade verkställt en rumänsk domstols beslut om att de skulle få adoptera två rumänska barn. I strid med domstolsbeslut hade den rumänska privata institution där barnen bodde vägrat att överlämna dem till klagandena. Europadomstolen ansåg att relationen mellan klagandena och deras adopterade barn omfattades av tillämpningsområdet för familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen, även om de aldrig hade bott tillsammans eller byggt upp några känslomässiga band. När Europadomstolen prövade ärendet tolkade domstolen artikel 8 mot bakgrund av barnkonventionen och Haagkonventionen och slog fast att myndigheternas positiva skyldighet att göra det möjligt för klagandena att skapa familjeband med sina adopterade barn hade begränsats med tanke

226 Europarådet, Europeisk konvention om adoption av barn (reviderad), CETS nr 202, 2008.

227 *Ibid.* Denna konvention öppnades för undertecknande 2008 och trädde i kraft 2011.

228 *Ibid.*, artikel 4.1.

229 Europadomstolens dom av den 22 juni 2004 i mål nr 78028/01 och 78030/01, *Pini m.fl. mot Rumänien*.

230 Europarådet, Europeisk konvention om adoption av barn (reviderad), CETS nr 202, 2008, artikel 5.1 b.

231 *Ibid.*, artikel 6.

232 Europadomstolens dom av den 22 juni 2004 i mål nr 78028/01 och 78030/01, *Pini m.fl. mot Rumänien*.

på barnets bästa.[233] Domstolen ansåg i det avseendet att barnets intressen kan väga tyngre än föräldrarnas, beroende på art och allvar. Domstolen slog också fast att det inte hade skett någon överträdelse av artikel 8 och underströk att i en relation som bygger på adoption är det viktigt att barnets intressen väger tyngre än föräldrarnas, eftersom adoption innebär att det är ett barn som får en familj, inte en familj som får ett barn.[234]

Exempel: I målet *Kearns mot Frankrike*[235] fann Europadomstolen att det var förenligt med Europakonventionen att en irländsk kvinna, som hade valt att adoptera bort sitt barn i Frankrike, inte kunde återta sitt formella samtycke till adoption sedan en tvåmånadersfrist hade löpt ut. Europadomstolen underströk först och främst att de nationella myndigheternas beslut att inte behandla begäran om återlämnande av barnet var i linje med det legitima syftet att skydda andra personers, i det här fallet barnets, rättigheter och friheter.[236] Tidsfristen för att återta samtycke som föreskrevs genom den franska lagstiftningen syftade till att upprätthålla en rimlig jämvikt och säkerställa proportionalitet mellan den biologiska moderns, barnets och adoptivfamiljens motstående intressen. I samband med detta måste barnets bästa väga tyngst.[237] Som framgår av den bevisning som presenterats för domstolen låg det i barnets intresse att snarast möjligt få stabila känslomässiga relationer i en ny familj och alla nödvändiga åtgärder hade vidtagits för att säkerställa att klaganden förstod de exakta följderna av sitt handlande. Mot bakgrund av dessa överväganden ansåg domstolen att Frankrike inte hade underlåtit att uppfylla de positiva skyldigheter som landet har gentemot klaganden enligt artikel 8 i Europakonventionen.

Europadomstolen bekräftade också att adoptionsbeslut måste genomföras på ett sådant sätt att det är förenligt med det förbud mot diskriminering som fastställs i artikel 14 i Europakonventionen. Europadomstolen har framför allt prövat om beslut om att utesluta de klagande från rätten till adoption på grund av antingen sexuell läggning eller ålder varit förenliga med artikel 14 jämförd med artikel 8. Därigenom har domstolen återigen bekräftat att det är av största vikt

233 *Ibid.*, punkt 155.

234 *Ibid*, punkt 156.

235 Europadomstolens dom av den 10 januari 2008 i mål nr 35991/04, *Kearns mot Frankrike*.

236 *Ibid.*, punkt 73.

237 *Ibid.*, punkt 79.

att man fullgör skyldigheten att vidta proportionerliga åtgärder för att skydda barnets bästa.

Exempel: I målet *Schwizgebel mot Schweiz*[238] klagade en ensamstående 47-årig kvinna på att hennes ansökan om att adoptera ett andra barn inte hade beviljats. Som motivering för avslaget angavs åldersskillnaden mellan henne och det nya adoptivbarnet. Klaganden ansåg att hon hade utsatts för diskriminering på grund av sin ålder. Europadomstolen ansåg att beslutet om att avslå ansökan om att adoptera ännu ett barn var i linje med det legitima syftet att skydda barnets välbefinnande och rättigheter.[239] Beslutet att inte godkänna placeringen av ett andra barn stred inte mot proportionalitetsprincipen. Som skäl för detta angavs att det inte fanns någon europeisk samsyn rörande ensamstående personers rätt att adoptera, nedre och övre åldersgränser för adoptivföräldrar samt åldersskillnader mellan adoptivförälder och adoptivbarnet. Staten hade därför stor frihet att utforma regelsystemet inom detta område och måste också se till barnets bästa.[240] Domstolen fann därför att myndighetens motivering föreföll objektiv och rimlig och att den omtvistade särbehandlingen inte hade utgjort diskriminering enligt artikel 14 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *E.B. mot Frankrike*[241] gällde de nationella myndigheternas avslag på en lesbisk kvinna ansökan om att få adoptera. Klaganden levde tillsammans med en partner, men ville adoptera som ensam person.[242] Domstolen erinrade om att artikel 8 i Europakonventionen inte i sig garanterade en rätt att bilda familj eller en rätt att adoptera. Ett klagomål om diskriminering skulle emellertid kunna falla inom det vidare tillämpningsområdet för en viss rättighet, även om denna rättighet inte garanterades genom Europakonventionen.[243] Eftersom den franska lagstiftningen ger en ensam person rätt att ansöka om tillstånd till adoption, skulle en sådan rättighet inte kunna nekas en ensam person av diskrimineringsskäl. Som de nationella domstolarna fastställt hade klaganden utan tvekan de per-

238 Europadomstolens dom av den 10 juni 2010 i mål nr 25762/07, *Schwizgebel mot Schweiz*.

239 *Ibid.*, punkt 86.

240 *Ibid.*, punkt 97.

241 Europadomstolens dom av den 22 januari 2008 i mål nr 43546/02, *E.B. mot Frankrike* [stor avdelning].

242 *Ibid.*, punkt 49.

243 *Ibid.*, punkterna 41–48.

sonliga egenskaper och den lämplighet som krävs för att uppfostra barn, vilket med all säkerhet var till barnets bästa, ett avgörande begrepp i relevanta internationella instrument.[244] Domstolen ansåg att klagandens sexuella läggning hade varit en avgörande faktor som lett till myndigheternas beslut att vägra henne tillstånd till adoption. Hon hade därmed diskriminerats i förhållande till andra ensamma personer som enligt nationell lagstiftning hade rätt att adoptera.[245]

Exempel: Målet *Gas och Dubois mot Frankrike*[246] gällde frågan om samkönade par ska ha samma rätt till närståendeadoption som heterosexuella par. Klagandena var ett samkönat par som hade ingått civilt partnerskap. De hade tillsammans uppfostrat en dotter, som hade avlats genom konstgjord befruktning och fötts av den ena av kvinnorna 2000. Den andra partnerns ansökan om svag adoption avslogs med motiveringen att adoptionen skulle leda till att den biologiska modern fråntogs vårdnaden, vilket skulle vara i strid med såväl klagandens avsikter som barnets bästa. Enda gången som en svag adoption inte kan leda till att de biologiska föräldrarna förlorar vårdnaden till adoptivföräldern är enligt fransk lag om en enskild person adopterar sin makes/makas barn. Klagandena hävdade att de hade diskriminerats i förhållande till såväl gifta som ogifta heterosexuella par. Vid Europadomstolens prövning av om de hade diskriminerats i förhållande till ett gift par slog den fast att äktenskapet medförde en viss status, som fick sociala, personliga och rättsliga konsekvenser. På grund av detta kunde inte klagandena sägas vara i en situation som gick att likställa med gifta par. Vad gäller jämförelsen med ogifta par av motsatt kön slog domstolen fast att ett jämförbart heterosexuellt par som ingått civilt partnerskap också skulle ha fått avslag på en ansökan om svag adoption enligt fransk lag. Europadomstolen slog därför fast att det inte hade förekommit någon särbehandling på grund av sexuell läggning och att det därför inte hade skett någon kränkning av klagandenas rättigheter enligt konventionen.

Exempel: Målet *X m.fl. mot Österrike*[247] gällde ett klagomål från ett samkönat par som ansåg att de hade blivit diskriminerade i förhållande till par

244 *Ibid.*, punkt 95.

245 *Ibid.*, punkt 96.

246 Europadomstolens dom av den 15 mars 2012 i mål nr 25951/07, *Gas och Dubois mot Frankrike*.

247 Europadomstolens dom av den 19 februari 2013 i mål nr 19010/07, *X m.fl. mot Österrike* [stor avdelning].

av olika kön i samband med närståendeadoption. Den första och tredje klagande hade en stadig relation med varandra och den första klagande ville adoptera den andra klagande, som var son till den tredje klagande. Liksom i målet *Gas och Dubois* avfärdade Europadomstolen tanken på att klagandenas situation kunde likställas med ett gift par där en make/maka önskar adoptera en annan makes/makas barn. Europadomstolen godtog däremot att deras situation kunde jämföras med ett ogift heterosexuellt par. Enligt österrikisk lag får visserligen ogifta heterosexuella par genomföra närståendeadoptioner, men i den österrikiska civillagen fastställs att den blivande adoptivföräldern då ersätter den biologiska föräldern av samma kön. I praktiken innebär detta att närståendeadoptioner är en juridisk omöjlighet för samkönade par. Domstolen slog fast att under dessa omständigheter hade de klagandena särbehandlats på grund av sin sexuella läggning och regeringen hade inte anfört tillräckligt tungt vägande och övertygande skäl för att motivera en överträdelse av artikel 14 jämförd med artikel 8 i Europakonventionen.

När det gäller beslutsfattande om adoption understryker Europadomstolen också betydelsen av att följa andemening och syfte med internationell rätt.

Exempel: I målet *Harroudj mot Frankrike*[248] avslog de franska myndigheterna klagandens ansökan om stark adoption av en algerisk flicka som hade övergetts vid födseln och överlämnats i klagandens vård enligt *kafala* – rätt till omhändertagande som tillerkänns enligt islamisk rätt. Skälen till avslaget var att den franska civillagen inte tillåter adoption av ett barn vars adoption skulle förbjudas enligt lagstiftningen i ursprungslandet (vilket var fallet enligt algerisk rätt) och att *kafala* redan gav klaganden föräldramyndighet, vilket innebar att hon kunde fatta beslut för barnets bästa. Ett senare överklagande avslogs med motiveringen att den nationella lagstiftningen var i linje med Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner och att artikel 20 i barnkonventionen anger *kafala* som en åtgärd likvärdig med adoption vad gäller att se till barnets bästa. Vid sin prövning av klagomålet erinrade Europadomstolen om principen att staten, så snart ett familjeband har etablerats, måste agera på ett sätt som beräknas kunna möjliggöra att detta band utvecklas, samt fastställa juridiska skyddsmekanismer som gör det möjligt för barnet att integreras i familjen. Domstolen erinrade också om att det var

248 Europadomstolens dom av den 4 oktober 2012 i mål nr 43631/09, *Harroudj mot Frankrike*.

nödvändigt att tolka Europakonventionen i enlighet med de generella principerna för internationell rätt. I sin bedömning underströk Europadomstolen att de franska domstolarna varit angelägna om att följa andemening och syfte med de internationella konventionerna, däribland FN-konventionen om barnets rättigheter. *Kafala* erkändes enligt fransk rätt och klaganden fick utöva föräldramyndighet och fatta beslut i barnets intresse. Hon kunde exempelvis utan begränsningar göra testamentariska förordnanden till förmån för barnet, vilket löste de problem som uppstod till följd av adoptionsbegränsningen. Genom att på detta sätt successivt undanröja förbudet mot adoption ville den svarande staten sammanfattningsvis främja att barn av utländskt ursprung integrerades utan att för den skull omedelbart hamna utanför ursprungslandets regelverk. På så visade man respekt för den kulturella mångfalden och gjorde en lämplig avvägning mellan allmänintresset och klagandens intresse. Europadomstolen fann därför inte att det hade skett någon kränkning av klagandens rättigheter.

7

Skydd för barn mot våld och utnyttjande

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
Direktivet om bekämpandet av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (2011/93/EU)	Våld i skolor, i hemmet och andra miljöer	Europakonventionen, artiklarna 2 (rätt till liv), 3 (omänsklig och förnedrande behandling), och 8 (fysisk integritet); protokoll nr 1 till Europakonventionen, artikel 2 (rätt till utbildning) Europadomstolens dom i mål nr 60444/08, *Kayak mot Turkiet*, 2012 (knivdåd i närheten av en skola) Europadomstolens dom i mål nr 35810/09, *O'Keeffe mot Irland* [stor avdelning], 2014 (sexuella övergrepp i skolmiljö) Europadomstolens dom i mål nr 7511/76 och 7743/76, *Campbell och Cosans mot Förenade kungariket*, 1982 (kroppslig bestraffning) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artiklarna 7.10 (rätt till särskilt skydd mot risker i fysiskt och moraliskt avseende) och 17 (rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd) ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) mot Belgien*, klagomål nr 21/2003, 2004 (förbud mot kroppslig bestraffning i Belgien) Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen) Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (Istanbulkonventionen)

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 5.2 (tvångsarbete eller påtvingat arbete) Direktivet om skydd av minderåriga i arbetslivet (94/33/EG) Direktivet om människohandel (2011/36/EU)	Tvångsarbete	Europakonventionen, artikel 4 (förbud mot slaveri och tvångsarbete) Europadomstolens dom i mål nr 67724/09, *C.N. och V. mot Frankrike*, 2012 (träldom; statens positiva skyldigheter) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel 7.10 (skydd av barn mot risker i fysiskt och moraliskt avseende) Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 5.3 (förbud mot människohandel) Direktivet om människohandel (2011/36/EU)	Handel med barn	Europakonventionen, artikel 4 (förbud mot slaveri) Europadomstolens dom i mål nr 25965/04, *Rantsev mot Cypern och Ryssland*, 2010 (statens underlåtenhet att utreda anklagelser om människohandel) Europarådets konvention om bekämpande av människohandel
Direktivet om människohandel (2011/36/EU)	Barnpornografi	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för privatlivet) Europadomstolens dom i mål nr 5786/08, *Söderman mot Sverige* [stor avdelning], 2013 (smygfilmande av ett barn) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel 7.10 (särskilt skydd mot risker i fysiskt och moraliskt avseende) Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen) Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet
	Barn som tillhör en minoritet	Europadomstolens dom i mål nr 47848/08, *Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanus räkning mot Rumänien* [stor avdelning], 2014 (en svårt funktionshindrad yngling som dog på en statlig institution)
Rådets beslut 2010/48/EG	Barn med funktionsnedsättning	Europadomstolens dom i mål nr 48609/06, *Nencheva m.fl. mot Bulgarien*, 2013 (barn som dog på en statlig institution)
Kommissionens beslut 2007/698/EG	Försvunna barn	Europadomstolens dom i mål nr 21794/08, *Zorica Jovanović mot Serbien*, 2013 (rätt till information)

Skydd för barn avser i vid bemärkelse alla åtgärder som syftar till att säkerställa att barn får utöva sina rättigheter. I snäv bemärkelse handlar det om barns rätt att inte behöva utsättas för någon form av våld. Inom internationell rätt fastställs att stater måste vidta åtgärder för att säkerställa att barn får lämpligt skydd och att deras rätt till fysisk integritet och värdighet verkligen iakttas. Staten kan fullgöra sin skyldighet att ge skydd på olika sätt, beroende på vilken risk av våld som ett barn utsätts för och vem förövaren är. Staternas skyldigheter blir mer uppenbara när barn står under statens myndighet och kontroll, till exempel när de är placerade på offentliga institutioner. Detta görs när risken för våld är hög. Statens skyldighet att ge skydd kan vara ännu svårare i de fall då barn utsätts för våld av privata aktörer, exempelvis familjemedlemmar.

EU:s huvudbehörighet inom detta område gäller gränsöverskridande brottslighet (artikel 83 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget)). Det har därför antagits särskilda juridiska instrument i fråga om barnpornografi och människohandel. EU har även lagstiftat om att medlemsstaterna måste kriminalisera flera olika former av sexuella övergrepp. När det gäller Europarådet behandlar Europakonventionen – framför allt i artiklarna 2, 3 och 8 – staternas skyldigheter i fråga om en rad olika handlingar som utgör våld mot barn. Även Europeiska kommittén för sociala rättigheter har varit verksam inom detta område, både genom sitt rapporteringsförfarande och sitt kollektiva klagomålsförfarande. Det finns nu även särskilda Europarådskonventioner om dessa frågor, framför allt Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen),[249] och övervakningsorgan som ansvarar för att se till så att de genomförs.

I detta kapitel analyserar vi specifika aspekter av våld mot barn och det internationella samfundets respons. I avsnitt 7.1 behandlas våld i hemmet, skolan och andra miljöer med särskilt fokus på frågor som kroppslig bestraffning, övergrepp och vanvård av barn samt sexuellt våld. I avsnitt 7.2 går vi in på utnyttjande av barn där det finns en tydlig gränsöverskridande dimension. Det rör sig bland annat om människohandel (för tvångsarbete eller sexuellt utnyttjande), barnpornografi och gromning. I avsnitt 7.3 behandlas slutligen misshandel av barn som befinner sig i särskilt utsatta situationer.

249 Europarådet, Konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, CETS nr 201, 2007.

7.1. Våld i hemmet, skolan eller andra miljöer

Viktiga punkter

- Stater är skyldiga att se till att barn på ett effektivt sätt skyddas mot våld och skada i alla miljöer.
- Stater är skyldiga att tillhandahålla en lämplig rättslig ram för att skydda barn.
- Stater måste genomföra effektiva utredningar om det har framförts anklagelser om att barn har utsatts för övergrepp, våld och skada.

Unionsrätten:[250] Det främsta rättsliga instrumentet inom detta område, som har sin rättsliga grund i artiklarna 82 och 83 i EUF-fördraget, är direktiv 2011/93/EU om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi.[251]

Europarådets regelverk: Europadomstolen och Europeiska kommittén för sociala rättigheter har utarbetat en omfattande rättspraxis om barns skydd mot våld i alla miljöer. Europarådet har också särskilda konventioner (till exempel Lanzarotekonventionen) som föreskriver detaljerade garantier för att skydda barn mot specifika former av våld.

7.1.1. Staternas ansvarsområde

Europarådets regelverk: Europadomstolen har analyserat de allvarligaste formerna av våld mot barn inom ramen för olika artiklar i Europakonventionen, i första hand artiklarna 2 och 3. Domstolen har fastställt att stater har tydliga skyldigheter när barn placeras på institutioner som ligger under deras ansvar.[252] Om ett visst agerande eller en viss situation är av en sådan svårighetsgrad att man kan tala om omänsklig eller förnedrande behandling enligt artikel 3, har staten ock-

250 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi, EUT L 335, 2011, s. 1.

251 *Ibid.*

252 Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 48609/06, *Nencheva m.fl. mot Bulgarien* (tillgänglig på franska).

så positiva skyldigheter att skydda barn mot övergrepp, även när de utförs av enskilda privatpersoner. Samtliga fall där barn har utsatts för långvarig vanvård av föräldrar,[253] upprepade sexuella övergrepp av lärare,[254] våldtäkt[255] eller kroppslig bestraffning[256] har ansetts falla under artikel 3 i Europakonventionen.

Vid ett dödsfall kan en stat ställas till svars enligt artikel 2 i Europakonventionen, även om dödsfallet vållades av en privatperson och inte av någon som agerade på uppdrag av staten. Staternas positiva skyldigheter varierar från fall till fall, men deras grundläggande skyldighet är att se till så att barn får ett *effektivt* skydd mot våld. Om barn utsätts för allvarliga former av misshandel omfattar de positiva skyldigheterna att införa effektiva straffrättsliga bestämmelser som stöds av rättsapparaten.[257] Stater måste även vidta särskilda åtgärder och skyddsmekanismer för att skydda barn.[258]

Europadomstolen har vid ett flertal tillfällen ställts inför fall där våldet mot barn har utförts av privatpersoner i skolor, privata hem eller andra inrättningar som har drivits av icke-statliga aktörer och där det kunde ifrågasättas om staten var ansvarig. Vad som är viktigare är att Europadomstolen slagit fast att en stat inte kan avsäga sig skyldigheten att skydda barn genom att delegera administrationen av viktiga offentliga tjänster – som utbildning – till privatpersoner.[259] I mål där det har handlat om att fastställa statens ansvar har Europadomstolen i allmänhet skilt mellan staternas allmänna skyldighet att skydda när risken inte klart gått att identifiera och deras särskilda skyldighet att skydda i de fall då offret varit klart identifierbart. I det förstnämnda fallet har Europadomstolen analyserat om statens underlåtenhet att ingripa har resulterat i en faktisk risk för att det barn som blev offer utsätts för våld.

253 Europadomstolens dom av den 10 maj 2001 i mål nr 29392/95, *Z m.fl. mot Förenade kungariket* [stor avdelning].

254 Europadomstolens dom av den 28 januari 2014 i mål nr 35810/09, *O'Keeffe mot Irland* [stor avdelning].

255 Europadomstolens dom av den 4 december 2003 i mål nr 39272/98, *M.C. mot Bulgarien*.

256 Europadomstolens dom av den 25 april 1978 i mål nr 5856/72, *Tyrer mot Förenade kungariket*.

257 Europadomstolens dom av den 4 december 2003 i mål nr 39272/98, *M.C. mot Bulgarien*, punkt 150.

258 Europadomstolens dom av den 28 januari 2014 i mål nr 35810/09, *O'Keeffe mot Irland* [stor avdelning], punkt 146.

259 *Ibid.*, *O'Keeffe mot Irland* [stor avdelning], punkt 150; Europadomstolens dom av den 25 mars 1993 i mål nr 13134/87, *Costello-Roberts mot Förenade kungariket*, punkt 27.

Exempel: Målet *Kayak mot Turkiet*[260] gällde en femtonårig pojke som hade knivhuggits till döds av en annan tonåring, alldeles i närheten av en skola. Europadomstolen konstaterade att skolor är skyldiga att skydda sina elever mot alla former av våld. I det här specifika fallet slog Europadomstolen fast att Turkiet var ansvarigt enligt artikel 2 i Europakonventionen för att inte ha skyddat rätten till liv för klagandenas son och bror, eftersom det inte fanns något fungerande övervakningssystem där vid tidpunkten i fråga. Avsaknaden av ett sådant system gjorde att en tonåring kunde ta en kniv från skolans kök och använda den för att knivhugga offret.

Exempel: Målet *O'Keeffe mot Irland*[261] gällde sexuella övergrepp begångna under 1970-talet på en skola som ingick i Irish National School-systemet. Dessa nationella skolor erkändes och finansierades vid den här tidpunkten av staten, men leddes och administrerades av kyrkan. Klaganden som då var elev utsattes för ungefär 20 sexuella övergrepp av en av lärarna på skolan. Först 1998 vände hon sig till de statliga myndigheterna för att klaga över dessa övergrepp, sedan hon hade fått höra talas om andra sexuella övergrepp som begåtts av samma lärare. Europadomstolen måste avgöra om staten kunde hållas ansvarig för övergrepp som inte hade rapporterats till myndigheterna vid den faktiska tidpunkten. Domstolen ansåg först att de sexuella övergrepp som klaganden hade utsatts för föll under artikel 3 i Europakonventionen. På grundval av olika utlåtanden fann Europadomstolen därefter att staten bör ha varit medveten om de potentiella riskerna för sexuella övergrepp i skolorna. Vid den aktuella tidpunkten fanns det inget lämpligt förfarande som ett barn eller en förälder kunde använda sig av för att lämna klagomål om övergrepp direkt till staten. Det fanns inte heller några tillsynsmekanismer för hur lärare behandlade barn. Europadomstolen slog därför fast att Irland hade underlåtit att fullgöra sina positiva skyldigheter enligt artikel 3 i Europakonventionen, eftersom landet inte hade någon effektiv skyddsmekanism för övergrepp mot underåriga i skolor.

Enligt Europadomstolen måste stater också genomföra effektiva utredningar vid misstanke om att barn har utsatts för övergrepp eller dödats, oberoende av om

260 Europadomstolens dom av den 10 juli 2012 i mål nr 60444/08, *Kayak mot Turkiet* (tillgänglig på franska).

261 Europadomstolens dom av den 28 januari 2014 i mål nr 35810/09, *O'Keeffe mot Irland* [stor avdelning].

dessa handlingar har utförts av någon som agerat på uppdrag av staten[262] eller av privatpersoner. En utredning är effektiv om staten, efter att ha fått klagomål från offer eller deras efterlevande, inleder ett förfarande som kan leda till att de som är ansvariga för våldshandlingar i strid med antingen artikel 2 eller 3 i Europakonventionen identifieras och bestraffas.

Enligt Europeiska sociala stadgan faller barns rättigheter att skyddas mot övergrepp och misshandel framför allt under artiklarna 7 och 17.

Enligt Lanzarotekonventionen måste stater också kriminalisera olika former av sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande av barn.[263] Enligt denna konvention ska stater också vidta lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att förhindra sexuella övergrepp på barn genom att anordna informationskampanjer, utbilda specialiserad personal, informera barn om riskerna för övergrepp och ge specialisthjälp till personer som löper risk att begå sexbrott mot barn. Enligt artiklarna 4 och 5 i Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (Istanbulkonventionen)[264] åtar sig staterna att besluta om särskilda lagstiftningsåtgärder samt att utreda våldshandlingar mot kvinnor. Enligt artikel 22 i Istanbulkonventionen är staterna skyldiga att se till att det finns specialiserade stödverksamheter för kvinnor och barn som har utsatts för våld i hemmet.

Inom internationell rätt är barnkonventionen det viktigaste rättsinstrumentet för att säkerställa att barn skyddas på statlig nivå. Enligt artikel 19 ska konventionsstaterna vidta lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av våld. FN-kommittén för barnets rättigheter har utfärdat ett stort antal allmänna kommentarer och rekommendationer som tolkar staternas skyldigheter enligt barnkonventionen. I allmän kommentar nr 13 beskrivs exempelvis åtgärder för att skydda barn

262 Europadomstolens dom av den 28 oktober 1998 i mål nr 24760/94, *Assenov m.fl. mot Bulgarien*.

263 Europarådet, Konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, CETS nr 201, 2007.

264 Europarådet, Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, CETS nr 210, 2011.

mot alla former av våld.[265] Allmän kommentar nr 5 handlar om åtgärder för att genomföra och övervaka barnkonventionen i nationella lagar och riktlinjer.[266]

7.1.2. Kroppslig bestraffning

Kroppslig bestraffning definieras i allmänhet som varje form av fysisk bestraffning som avser att vålla en person smärta eller obehag. Oftast handlar det om att om slå ett barn med handen eller ett föremål, men det kan också röra sig om icke-fysiska handlingar, exempelvis hot, som har samma slutresultat – att barnet förödmjukas.[267]

Europarådets regelverk: I de fall då klagomålen rör kroppslig bestraffning som en form av disciplinåtgärd har Europadomstolen i första hand analyserat dem under artikel 3 i Europakonventionen. Om behandlingen var såpass allvarlig som krävs enligt artikel 3, ansåg Europadomstolen att den utgjorde en överträdelse av denna bestämmelse.[268] Om den kroppsliga bestraffningen inte var såpass allvarlig som krävs enligt artikel 3, skulle den ändå falla under artikel 8 som en del av rätten till fysisk och moralisk integritet. I mål som gäller kroppslig bestraffning har Europadomstolen emellertid hittills inte konstaterat att det har skett någon överträdelse av artikel 8. Om kroppslig bestraffning används i statliga skolor kan det också kränka föräldrarnas rättigheter att uppfostra sina barn i överensstämmelse med sin filosofiska övertygelse, som fastställs enligt artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen.[269]

Exempel: Målen *Campbell och Cosans mot Förenade kungariket*[270] gällde två pojkar som hade stängts av från skolan för att de hade vägrat ta emot kroppslig bestraffning. Europadomstolen fann att det inte hade skett någon överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen eftersom barnen fak-

265 FN, kommittén för barnets rättigheter (2011), *Allmän kommentar nr 13*, CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

266 FN, kommittén för barnets rättigheter (2003), *Allmän kommentar nr 5*, CRC/GC/2003/5, 27 november 2003.

267 FN, kommittén för barnets rättigheter, *Allmän kommentar nr 8 (2006): Barnets rätt till skydd mot kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning* (bland annat artiklarna 19, 28.2 och 37), CRC/C/GC/8, 2 mars 2007.

268 Europadomstolens dom av den 25 april 1978 i mål nr 5856/72, *Tyrer mot Förenade kungariket*.

269 Europadomstolens dom av den 25 februari 1982 i mål nr 7511/76 och 7743/76, *Campbell och Cosans mot Förenade kungariket*, punkt 38.

270 Europadomstolens dom av den 25 februari 1982 i mål nr 7511/76 och 7743/76, *Campbell och Cosans mot Förenade kungariket*.

tiskt inte hade utsatts för fysisk bestraffning. Domstolen ansåg emellertid att det hade skett en överträdelse av artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen eftersom den svarande staten hade underlåtit att respektera föräldrarnas filosofiska övertygelse när den tillät kroppslig bestraffning. Europadomstolen fann också att den ena pojkens rätt till utbildning enligt artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen hade kränkts när han hade blivit avstängd från skolan.

Europeiska sociala stadgan innehåller inte något direkt förbud mot fysisk bestraffning. Europeiska kommittén för sociala rättigheter har emellertid läst in en sådan skyldighet i artikel 17 i Europeiska sociala stadgan.[271] Genom sitt rapporteringsförfarande och sitt kollektiva klagomålsförfarande övervakar kommittén att staterna följer artikel 17 och har då funnit att flera konventionsstater bryter mot denna bestämmelse genom att inte förbjuda alla former av fysisk bestraffning. I tre liknande klagomål som har anmälts av The Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. mot Belgien,[272] Tjeckien[273] respektive Slovenien[274] fann kommittén att det hade skett en överträdelse av artikel 17 i Europeiska sociala stadgan, eftersom dessa stater inte hade någon lagstiftning som fastställde ett uttryckligt och omfattande förbud mot alla former av kroppslig bestraffning av barn som sannolikt kan påverka deras fysiska integritet, värdighet, utveckling eller psykiska välbefinnande.[275] Kommittén har även slagit fast att lagstiftning som förbjuder kroppslig bestraffning av barn måste vara tillämplig på sådana former av alternativ omvårdnad som institutionsvård, familjehem och förskolor. Det ska här också erinras om att Europarådets parlamentariska församling 2004 utfärdade en rekommendation där alla konventionsstater uppmanades att förbjuda kroppslig bestraffning.[276]

271 Se exempelvis ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) mot Belgien*, klagomål nr 21/2003, 7 december 2004; ECSR, Conclusions XVI-2, Polen, artikel 17, s. 65.

272 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Belgien*, klagomål nr 98/2013, 29 maj 2015, punkt 49.

273 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Tjeckien*, klagomål nr 96/2013, 29 maj 2015.

274 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Slovenien*, klagomål nr 95/2013, 27 maj 2015.

275 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Slovenien*, klagomål nr 95/2013, 27 maj 2015, punkt 51.

276 Europarådet, parlamentariska församlingen (2004), Recommendation 1666 (2004) on a Europe-wide ban on corporal punishment of children, 23 juni 2004.

Inom internationell rätt anses fysisk bestraffning indirekt utgöra en form av våld mot barn som faller under artikel 19, artikel 28.2 och artikel 37 i barnkonventionen. Kommittén för barnets rättigheter har också utfärdat allmän kommentar nr 8/2006, där staterna uppmanas att vidta lämpliga åtgärder mot alla former av kroppslig bestraffning.[277]

7.1.3. Sexuella övergrepp

Människohandel och barnpornografi behandlas i avsnitt 7.2.2 respektive 7.2.3.

Det finns många olika former av sexuella övergrepp mot barn. Det kan handla om trakasserier, beröring, incest eller våldtäkt. Sexuella övergrepp av barn kan förekomma i olika miljöer, exempelvis hem, skolor, vårdinstitutioner, kyrkor osv. Barn är särskilt sårbara för sexuella övergrepp, eftersom de ofta står under vuxnas ansvar och kontroll och inte har samma tillgång till klagomålsmekanismer.

Unionsrätten: Direktiv 2011/93/EU – som till stor del avspeglar Lanzarotekonventionens synsätt – syftar till att åstadkomma en harmonisering mellan medlemsstaterna när det gäller minimistraffen för olika brott inom området övergrepp mot barn.[278] Enligt artikel 3 i detta direktiv måste medlemsstaterna vidta straffrättsliga åtgärder för att säkerställa att olika former av sexuella övergrepp straffbeläggs. Ett exempel på detta är att förmå barn att bli vittne till sexuella handlingar eller sexuella övergrepp, ett annat att ägna sig åt sexuella handlingar med ett barn. I direktivet fastställs att straffsatserna ska öka om handlingarna begås mot särskilt sårbara barn av en person i förtroendeställning och/eller om tvång används. Medlemsstaterna måste också säkerställa att personer som är misstänkta för övergrepp av barn automatiskt lagförs samt att personer som har dömts för sexuella övergrepp förhindras från att utöva yrkesverksamhet som inbegriper direkta och regelbundna kontakter med barn. Direktivet innehåller även bestämmelser om barnvänliga förfaranden och säkerställer att barn som är brottsoffer skyddas vid domstolsförhandlingar.

277 FN, kommittén för barnets rättigheter (2008), *Allmän kommentar nr 8 (2006): Barnets rätt till skydd mot kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning* (bland annat artiklarna 19, 28.2 och 37), CRC/C/GC/8, 2 mars 2007.

278 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi, EUT L 335, 2011, s. 1.

Direktiv 2011/93/EU är knutet till rambeslut 2009/315/RIF[279] om organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregistret och uppgifternas innehåll. Detta rambeslut gäller visserligen inte specifikt för barn, men fyller ändå en viktig lucka i skyddssystemet, eftersom det säkerställer att medlemsstaternas myndigheter har tillgång till dömda personers straffregister. Detta gör det lättare att identifiera personer som har dömts för sexuella övergrepp när de söker jobb på institutioner där man får arbeta med barn i andra medlemsstater.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har granskat fall av sexuella övergrepp enligt artiklarna 3 och 8 i Europakonventionen. Klagomålen gäller i allmänhet staternas underlåtenhet att vidta lämpliga åtgärder för att skydda barn mot övergrepp. Inom ramen för artikel 3 har Europadomstolen även granskat om stater har genomfört effektiva utredningar av anklagelser om sexuella övergrepp. I de fall då artikel 8 åberopas för ansökningar om övergrepp mot barn handlar det om hur dessa handlingar har påverkat offrets fysiska integritet och rätten till skydd för familjelivet. Eftersom det ibland är en ganska oklar skiljelinje mellan staternas skyldigheter enligt artiklarna 3 och 8, använder sig Europadomstolen av liknande resonemang för att konstatera överträdelser av båda dessa artiklar. I de mål där artikel 8 åberopas har det emellertid varit vanligare att det har rört sig om olovligt bortförande/omhändertagande och vilka konsekvenser som anklagelser om övergrepp av barn har fått på familjen. Den typen av situationer analyseras i kapitel 5.

Exempel: I målet *M.C. mot Bulgarien*[280] var klaganden en 14-årig flicka, som gjorde gällande att hon hade utsatts för våldtäkt av två personer när hon hade varit ute en kväll. Hennes klagomål till de nationella myndigheterna hade ogillats. Motiveringen hade främst varit att det inte hade förekommit någon form av fysiskt våld. Europadomstolen konstaterade att anklagelserna om våldtäkt föll under artikel 3 i Europakonventionen och att den svarande staten måste genomföra en effektiv utredning av dessa anklagelser. Europadomstolen konstaterade att de bulgariska myndigheterna inte hade genomfört någon sådan utredning och hade belägg för att myndigheterna normalt avslog klagomål där offret inte kunde visa att det gjorts fysiskt motstånd mot våldtäkten. Domstolen fann att en sådan bevisstandard inte var i linje med de faktiska omständigheterna för våld-

279 Rådets rambeslut 2009/315/RIF av den 26 februari 2009 om organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregistret och uppgifternas innehåll, EUT L 93, s. 23–32.

280 Europadomstolens dom av den 4 december 2003 i mål nr 39272/98, *M.C. mot Bulgarien*.

täktsoffer och kunde därför konstatera att myndigheternas utredning varit ineffektiv och utgjort en överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen.

Lanzarotekonventionen reglerar också ingående barns rätt att skyddas mot sexuella övergrepp. Denna konvention har antagits inom Europarådets regelverk och får ratificeras av stater utanför Europa. Till stöd för detta bindande instrument finns det också en rad olika instrument som inte är rättsligt bindande och syftar till att säkerställa att staterna beslutar om effektiva åtgärder mot sexuella övergrepp av barn.[281]

7.1.4. Våld i hemmet och vanvård av barn

Många mål som rör våld i hemmet omfattar anklagelser om sexuella övergrepp. Enligt internationell rätt har staterna här ungefär samma skyldigheter som anges i avsnitt 7.1.3 ovan.

Europarådets regelverk: I många fall är det mamman som har inkommit med klagomål till Europadomstolen om att staten inte på lämpligt sätt har fullgjort sin skyldighet att skydda mot skada, som fastställs genom Europakonventionen. Mål som gäller våld i hemmet har gett upphov till frågor som rör artiklarna 2, 3 och 8 i denna konvention. Staterna måste fullgöra sina positiva skyldigheter att vidta effektiva åtgärder mot våld i hemmet och genomföra en effektiv utredning om det har framförts anklagelser om våld i hemmet eller vanvård av barn.

Exempel: I målet *Kontrová mot Slovakien*[282] hade klaganden vid ett flertal tillfällen blivit fysiskt misshandlad av sin man. Hon anmälde det till polisen, men drog sedan tillbaka sin anmälan. Därefter hotade hennes man att mörda deras gemensamma barn. En släkting rapporterade detta till polisen. Men flera dagar senare sköt klagandens man ihjäl sig själv och deras två barn. Europadomstolen ansåg att en stats positiva skyldigheter avser artikel 2 i Europakonventionen så snart myndigheterna känner till eller borde känna till att det föreligger en verklig och omedelbar risk för

281 Exempel: Europarådet, ministerkommittén (2001), Recommendation Rec (2001) 16 on the protection of children against sexual exploitation, 31 oktober 2001; Europarådet, parlamentariska församlingen (1996), Resolution 1099 (1996) on the sexual exploitation of children, 25 september 1996; Europarådet, parlamentariska församlingen (2000), Resolution 1212 (2000) on rape in armed conflicts, 3 april 2000; Europarådet, parlamentariska församlingen (2002), Resolution 1307 (2002) on sexual exploitation of children: zero tolerance, 27 september 2002.

282 Europadomstolens dom av den 31 maj 2007 i mål nr 7510/04, *Kontrová mot Slovakien*.

en identifierad persons liv. I det här fallet bör de slovakiska myndigheterna ha känt till att det förelåg en sådan risk, med tanke på den kommunikation som hade förekommit mellan klaganden och polisen. Polisens positiva skyldigheter borde ha lett till att de registrerade klagandens brottsanmälan, inledde en brottsutredning och tog initiativ till straffrättsliga förfaranden, registrerade nödsamtalen och vidtog åtgärder till följd av påståendena om att klagandens man hade ett vapen. Polisen hade emellertid inte fullgjort sina skyldigheter och klagandenas båda barn hade dött som en direkt följd av denna underlåtenhet, som utgjorde en överträdelse av artikel 2 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *Eremia mot Republiken Moldavien*[283] gällde ett klagomål från en mamma och hennes båda döttrar om att myndigheterna hade underlåtit att skydda dem mot det våld och de övergrepp som maken/pappan utsatte dem för. Europadomstolen fann att myndigheterna hade underlåtit att vidta effektiva åtgärder för att skydda mamman mot ytterligare våld i hemmet, trots att de kände till övergreppen. Domstolen ansåg också att det hade vidtagits otillräckliga åtgärder eller inga åtgärder alls för att förhindra upprepade övergrepp, trots de skadliga psykologiska effekter som det hade på döttrarna att behöva se på när deras pappa brukade våld mot mamman i hemmet. Domstolen fann att de moldaviska myndigheterna inte hade fullgjort sina skyldigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen på ett korrekt sätt.

Ärenden som gäller vanvård av barn på statliga institutioner eller i hemmiljö har också tagits upp med hänvisning till Europakonventionen. Om föräldrar utsätter sina barn för vanvård har myndigheterna i princip samma skyldigheter som i de tidigare nämnda fallen. Å ena sidan ska staten införa effektiva mekanismer för att skydda barnet, å andra sidan ska statliga myndigheter vidta åtgärder för att skydda barn om fall av vanvård har rapporterats eller om det finns tillräcklig bevisning som styrker detta, och detta gäller oavsett om det sker i hemmiljö eller på privata institutioner.[284] Om vanvård förekommer på statliga institutioner är myndigheterna direkt skyldiga att skydda barn genom att säkerställa att de får

283 Europadomstolens dom av den 28 maj 2013 i mål nr 3564/11, *Eremia mot Republiken Moldavien*.

284 Europadomstolens dom av den 10 maj 2001 i mål nr 29392/95, *Z m.fl. mot Förenade kungariket* [stor avdelning].

lämplig (medicinsk) vård, att inrättningarna där de är placerade är lämpliga och/eller personalen är utbildad för att tillgodose barnens behov.[285]

Istanbulkonventionen är också relevant här.[286] Även om den inte specifikt avser barn innehåller den flera hänvisningar till barn. För det första anses flickor under 18 års ålder vara ”kvinnor” enligt artikel 3 f och samtliga bestämmelser i konventionen är därmed tillämpliga på dem. För det andra uppmanas konventionsstaterna i artikel 2.2 att tillämpa konventionen på samtliga personer som utsatts för våld i hemmet, vilket kan omfatta barn.Faktum är att i de flesta fall är barn vittnen till och drabbas svårt av våld i hemmet.[287] I konventionens barnspecifika bestämmelser anges slutligen att staterna är skyldiga att vidta åtgärder för att tillgodose behoven hos barn som är offer, öka medvetenheten bland barn samt skydda barn som är vittnen.

Enligt samma tankegång fastställs det i artikel 17 i Europeiska sociala stadgan att staterna är skyldiga att förbjuda alla former av våld mot barn samt att anta erforderlig straff- och civilrättslig lagstiftning.

Våld i hemmet och vanvård av barn är frågor som har tagits upp i olika icke-bindande instrument från Europarådet.[288]

285 Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 48609/06, *Nencheva m.fl. mot Bulgarien* (tillgänglig på franska).

286 Europarådet, Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, CETS nr 210, 2011.

287 FRA (2014c), s. 134–135. Se även UNICEF (2006).

288 Exempel: Europarådet, ministerkommittén (1985), Recommendation No. R (85) 4 on violence in the family, 26 mars 1985; Europarådet, ministerkommittén (1990), Recommendation No. R (90) 2 on social measures concerning violence in the family, 15 januari 1990; Europarådet, parlamentariska församlingen (1998), Recommendation 1371 (1998) on abuse and neglect of children, 23 april 1998.

7.2. Utnyttjande av barn, pornografi och gromning (kontakter med barn i sexuellt syfte)

Viktig punkt

- Statliga myndigheter är skyldiga att samverka och samarbeta på ett effektivt sätt för att skydda barn mot våld, bland annat under utredningsarbetet.

7.2.1. Tvångsarbete

Unionsrätten: Slaveri, träldom, tvångsarbete eller påtvingat arbete är förbjudet (artikel 5.2 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna). Barnarbete är också förbjudet (artikel 32 i stadgan). Direktiv 94/33/EG är det viktigaste rättsliga instrument som förbjuder barnarbete.[289] Endast i undantagsfall får stater fastställa en minimiålder för att ta anställning som är lägre än den ålder vid vilken skolplikten upphör (artikel 4.2). Staterna måste se till att de ungdomar som tillåts arbeta har lämpliga arbetsvillkor (artiklarna 6 och 7). Barn får också enbart anställas för viss typ av verksamhet, såsom lättare hushållsarbete eller social och kulturell verksamhet (artiklarna 2.2 och 5). I direktivet fastställs också särskilda skyddsåtgärder som ska vidtas om det förekommer barnarbete (avsnitt III).

Ärenden med barn i tvångsarbete omfattar i många fall barn som har utsatts för människohandel.[290] I direktiv 2011/36/EU om förebyggande och bekämpande av människohandel erkänns tvångsarbete som en form av utnyttjande av barn (artikel 2.3).[291] Barn som utsätts för människohandel för att utföra tvångsarbete omfattas enligt direktivet av samma skydd som andra personer som har utsatts för människohandel för andra syften (exempelvis sexuellt utnyttjande, se avsnitt 7.1.3).[292]

289 Rådets direktiv 94/33/EG av den 22 juni 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet, EGT L 216, 1994.

290 Skäl 11, Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 15 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer, EUT L101, 2011, s. 1.

291 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 15 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer, EUT L101, 2011, s. 1.

292 Se vidare FRA (2015c), s. 40–41.

Europarådets regelverk: I artikel 4 i Europakonventionen finns ett absolut förbud mot alla former av slaveri, träldom, tvångsarbete eller påtvingat arbete. Europadomstolen definierar ”tvångsarbete eller påtvingat arbete” som ”varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person icke erbjudit sig av fri vilja”.[293] Träldom omfattar dessutom att ”trälen” är skyldig att bo hos en annan person och är oförmögen att förändra sin situation.[294] Träldom utgör därför en allvarligare form av påtvingat arbete.

I mål som gäller anklagelser om tvångsarbete avgör Europadomstolen först om dessa anklagelser faller under artikel 4 i Europakonventionen.[295] Därefter analyserar domstolen om staterna har fullgjort sina positiva skyldigheter att införa lagstiftning och en administrativ ram som medför förbud, bestraffning och effektiv lagföring av tvångsarbete eller påtvingat arbete, träldom och slaveri.[296] Vad gäller den processuella aspekten av artikel 4 granskar Europadomstolen om de nationella myndigheterna har genomfört en effektiv utredning av anklagelser om tvångsarbete eller träldom.[297]

Exempel: Målet *C.N. och V. mot Frankrike*[298] gäller anmälningar om tvångsarbete som hade gjorts av två systrar av burundiskt ursprung. När båda deras föräldrar dog hade de fått komma till Frankrike för att bo med sin moster och hennes familj i Frankrike. Under fyra år hade de bott i husets källare under vad som uppgavs vara mycket dåliga förhållanden. Den äldre systern gick inte i skolan och gjorde inget annat än att utföra hushållssysslor och ta hand om mosterns funktionshindrade son. Den yngre systern gick i skolan och utförde arbeten för mostern när hon var klar med skolan och hade gjort sina hemläxor. Båda systrarna lämnade klagomål till Europadomstolen om att de hade hållits i träldom och utsatts för tvångsarbete. Europadomstolen ansåg att den första klaganden verkligen hade utsatts för tvångsarbete eftersom hon hade varit tvungen att arbeta sju dagar

293 Europadomstolens dom av den 26 juli 2005 i mål nr 73316/01, *Siliadin mot Frankrike*, punkt 116.

294 *Ibid.*, punkt 123.

295 Europadomstolens dom av den 11 oktober 2012 i mål nr 67724/09, *C.N. och V. mot Frankrike*, punkt 70.

296 *Ibid.*, punkt 104 ff.

297 Europadomstolens dom av den 13 november 2012 i mål nr 4239/08, *C.N. mot Förenade kungariket*, punkterna 70-82.

298 Europadomstolens dom av den 11 oktober 2012 i mål nr 67724/09, *C.N. och V. mot Frankrike*.

i veckan, utan ersättning eller semester. Hon hade också hållits i träldom eftersom hon hade upplevt att hennes situation var permanent och att den sannolikt inte skulle förändras. Europadomstolen ansåg vidare att staten inte hade fullgjort sina positiva skyldigheter, eftersom den befintliga rättsliga ramen inte gav något effektivt skydd för personer som utsatts för tvångsarbete. Vad gäller den processuella utredningsskyldigheten ansåg Europadomstolen att kraven i artikel 4 i Europakonventionen hade uppfyllts, eftersom myndigheterna skyndsamt hade genomfört en oberoende utredning som kunde leda till att de ansvariga identifierades och bestraffades. Europadomstolen ogillade den andra klagandens påståenden om tvångsarbete, med motiveringen att hon hade kunnat gå i skolan och fått tid att göra sina hemläxor.

Europeiska sociala stadgan garanterar barns rätt att skyddas mot risker i fysiskt och moraliskt avseende både i och utanför arbetsmiljön (artikel 7.10). Europeiska kommittén för sociala rättigheter har konstaterat att det krävs ett statligt förbud mot att barn utnyttjas i hushåll/som arbetskraft. Detta inbegriper även människohandel i syfte att få arbetskraft.[299] Konventionsstaterna till Europeiska sociala stadgan måste säkerställa inte enbart att de har den lagstiftning som krävs för att skydda barn och ungdomar och förhindra att de utnyttjas, utan även att lagstiftningen faktiskt är effektiv.[300]

I Lanzarotekonventionen fastslås också att stater bör kriminalisera alla former av sexuellt utnyttjande av barn.

7.2.2. Handel med barn

Unionsrätten: I artikel 83 i EUF-fördraget anges att EU-parlamentet och rådet har lagstiftningsbefogenhet i fråga om människohandel. Artikel 5.3 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller ett uttryckligt förbud mot människohandel. EU:s insats värdesätts här, eftersom detta är ett område med gränsöverskridande dimensioner.

Direktiv 2011/36/EU om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer är det första instrument som Europaparlamentet och

299 ECSR, slutsatser 2004, Bulgarien, s. 57.

300 ECSR, slutsatser 2006, Albanien, s. 61; ECSR, slutsatser 2006, Bulgarien, s. 113.

rådet antagit med artikel 83 i EUF-fördraget som rättslig grund.[301] Enligt artikel 2.1 i detta direktiv definieras människohandel som ”rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över dessa personer, genom hot om eller användning av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta situation eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person”. Direktivets syfte är att föreskriva minimiregler om fastställande av brottsrekvisit och påföljder på området människohandel (artikel 1). Hela detta direktiv är relevant för barn och det innehåller även flera barnspecifika bestämmelser om hjälp och stöd till barn som är offer för människohandel samt skydd under brottsutredningar (artiklarna 13–16).[302] Särskilda stödåtgärder ska vidtas efter en specialistbedömning av varje enskilt offer (artikel 14.1). Staterna ska utse en förmyndare som ska arbeta för barnets bästa (artikel 14.2) samt ge stöd till barnets familj (artikel 14.3). Under straffrättsliga förfaranden har barn rätt till ett ombud och kostnadsfri juridisk rådgivning samt rätt att bli hörd i adekvata lokaler och av yrkeskunniga personer som är särskilt utbildade för detta (artikel 15.1–15.3). Ytterligare skyddsåtgärder omfattar möjligheten att hålla förhör bakom stängda dörrar eller att höra barnet indirekt via kommunikationsteknik (artikel 15.5).[303]

Även direktiv 2004/81/EG är relevant för barn som utsatts för människohandel.[304] Enligt detta instrument kan personer som utsatts för människohandel få uppehållstillstånd av värdmedlemsstaterna om de samarbetar vid brottsutredningen. Men det är ändå medlemsstaterna som avgör i vilken omfattning som direktivet är tillämpligt på barn.[305]

Vad gäller själva tillämpningen har EU:s brottsbekämpande organ (Europol) och EU:s europeiska enhet för rättsligt samarbete (Eurojust) stor betydelse för att säkerställa samarbetet mellan medlemsstaterna i syfte att identifiera och lagföra

301 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 15 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer, EUT L101, 2011, s. 1.

302 Bestämmelserna beskrivs närmare i FRA och Europadomstolen (2014), s. 222.

303 Se FRA (2015b), s. 79.

304 Rådets direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna, EUT L 261, 2004, s. 19–23.

305 *Ibid.*, artikel 3.

organiserade nätverk för människohandel. Tillämpliga EU-bestämmelser om skydd av barn som är brottsoffer behandlas i avsnitt 11.3 i denna handbok.

Europarådets regelverk: Europakonventionen innehåller inte någon uttryckling bestämmelse om människohandel. Europadomstolen tolkar ändå artikel 4 i Europakonventionen som att den innefattar ett förbud mot människohandel.[306] Domstolen har tillämpat samma definition av människohandel som fastställs i artikel 3 a i tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (Palermoprotokollet) samt artikel 4 a i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.[307] Europadomstolen fastställer först om en viss situation medför en trovärdig anklagelse om människohandel och därmed faller under artikel 4. I så fall följer Europadomstolens analys samma principer som anges i avsnitt 7.2.1: domstolen undersöker om den svarande statens rättsliga ram ger ett effektivt skydd mot människohandel, om staten har fullgjort sina positiva skyldigheter utifrån de faktiska omständigheterna i ärendet och om myndigheterna har genomfört en effektiv utredning av misstankarna om människohandel.

Exempel: Målet *Rantsev mot Ryssland och Cypern*[308] väcktes av pappan till en ung ryska som hade dött under oklara omständigheter på Cypern. Hon hade kommit till Cypern på artistvisum. Efter vad som liknade ett flyktförsök dog hon när hon föll från balkongen till en lägenhet som tillhörde några bekanta till hennes arbetsgivare. Hennes pappa inkom med klagomål mot såväl Ryssland som Cypern och gjorde framför allt gällande att myndigheterna hade underlåtit att utreda dotterns död på lämpligt sätt. För första gången ansåg Europadomstolen här att människohandel faller under artikel 4 i Europakonventionen. Även om Cypern hade en adekvat rättslig ram för att bekämpa människohandel hade artikel 4 kränkts, eftersom det administrativa förfarandet som innebar att arbetsgivare skulle

306 Europadomstolens dom av den 7 januari 2010 i mål nr 25965/04, *Rantsev mot Cypern och Ryssland*, punkt 282.

307 FN, Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (UNCTOC), New York, 15 november 2000; Europarådet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, CETS nr 197, 2005.

308 Europadomstolens dom av den 7 januari 2010 i mål nr 25965/04, *Rantsev mot Cypern och Ryssland*. I det här fallet var det inget barn som dog, men målet är ändå intressant att nämna här eftersom Europadomstolen inte har haft några människohandelsmål som specifikt gäller barn och just barn löper särskilt stor risk att utsättas för människohandel.

lämna ekonomiska garantier för kabarédansare inte utgjorde något effektivt skydd mot människohandel och utnyttjande. Med tanke på de särskilda omständigheterna i fallet borde de cypriotiska myndigheterna också ha känt till att klagandens dotter löpte risk att utsättas för människohandel. Domstolen slog fast att polisen hade underlåtit att vidta åtgärder för att skydda O. Rantseva mot utnyttjande. Domstolen slog slutligen fast att Ryssland hade kränkt artikel 4 eftersom de ryska myndigheterna inte hade utrett anklagelserna om människohandel på lämpligt sätt.

Europeiska kommittén för sociala rättigheter anser att människohandel är en allvarlig kränkning av mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet samt utgör en ny form av slaveri.[309] Enligt artikel 7.10 måste staterna införa lagstiftning för att kriminalisera människohandel.[310] Lagstiftningen måste stödjas genom en lämplig tillsynsmekanism, sanktioner och en handlingsplan för att bekämpa handel med barn och sexuellt utnyttjande.[311]

På konventionsnivå är Europarådets konvention om bekämpande av människohandel det viktigaste instrumentet i fråga om människohandel.[312] Eftersom Europarådet har fler medlemsstater och det även är möjligt för länder utanför medlemskretsen att ansluta sig till konventionen utgör konventionen ett komplement till EU-direktiv 2011/36/EU.[313] Den är ett viktigt instrument för att bekämpa människohandel i konventionsstaterna, oavsett om de är EU-medlemmar eller ej, utifrån gemensamma normer och åtaganden. Konventionens genomförande övervakas av en grupp oberoende sakkunniga (Expertgruppen för åtgärder mot människohandel, Greta), som gör återkommande bedömningar av situationen i varje land och ger ut rapporter. Dessa rapporter ligger till grund när konventionsparternas kommitté, som utgör den politiska hörnstenen i konventionens övervakningsmekanism, sedan antar rekommendationer till konventionsstaterna om vilka åtgärder som ska vidtas för att genomföra Gretas slutsatser och följer upp de framsteg som görs.

309 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) mot Irland*, nr 89/2013, 12 september 2014, punkt 56.

310 ECSR, slutsatser XVII-2 (2005), Polen, s. 638.

311 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) mot Irland*, nr 89/2013, 12 september 2014, punkt 57.

312 Europarådet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, CETS nr 197, 2005.

313 Vitryssland anslöt sig till exempel till konventionen den 26 november 2013.

7.2.3. Barnpornografi och gromning (kontakter med barn i sexuellt syfte)

Unionsrätten: Direktiv 2011/93/EU är det rättsliga instrument som i första hand behandlar barnpornografi.[314] Pornografi definieras som ”i) allt material som avbildar ett barn som medverkar i en handling med uttrycklig eller simulerad sexuell innebörd, ii) varje avbildning av ett barns könsorgan för i första hand sexuella syften, iii) allt material som avbildar en person som framstår som ett barn som medverkar i en handling med uttrycklig eller simulerad sexuell innebörd eller varje avbildning av könsorganen på en person som framstår som ett barn för i första hand sexuella syften, eller iv) verklighetstrogna bilder av ett barn som medverkar i en handling med uttrycklig sexuell innebörd eller verklighetstrogna bilder av ett barns könsorgan för i första hand sexuella syften”.[315] Genom artikel 5 i detta direktiv åläggs EU:s medlemsstater att vidta samtliga åtgärder som krävs för att säkerställa att följande uppsåtliga handlingar är straffbelagda: produktion, förvärv, innehav, distribution, spridning, överföring, utbjudande, tillhandahållande eller tillgängliggörande av barnpornografi samt att medvetet skaffa sig tillgång till denna typ av innehåll.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har vid ett flertal tillfällen prövat fall som rör barnpornografi under artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *Söderman mot Sverige* väcktes av en flicka vars styvpappa hade försökt filma henne när hon duschade.[316] Hon gjorde gällande att den svenska rättsliga ramen inte skyddade hennes privatliv tillräckligt. Europadomstolen ansåg att staten har positiva skyldigheter att upprätta en rättslig ram som ger brottsoffer som klaganden tillräckligt skydd. Eftersom fallet endast avsåg ett försök att filma klaganden ansåg Europadomstolen att en sådan rättslig ram inte nödvändigtvis behöver omfatta straffrättsliga påföljder. De rättsmedel som erbjuds ett brottsoffer måste vara effektiva – oavsett om de är civil- eller straffrättsliga. När det gäller omständigheterna i målet ansåg Europadomstolen att klaganden inte hade kunnat använda sig av några effektiva straff- eller civilrättsliga rättsmedel

314 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi, EUT L 335, 2011, s. 1–14.

315 *Ibid.*, artikel 2 c.

316 Europadomstolens dom av den 12 november 2013 i mål nr 5786/08, *Söderman mot Sverige* [stor avdelning].

mot styvpappans försök att filma henne, vilket utgjorde en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Enligt artikel 9 i Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet[317] ska konventionsstaterna göra det straffbart att bjuda ut, tillgängliggöra, sprida, överföra, anskaffa eller inneha barnpornografi eller att framställa ett sådant material med hjälp av datorsystem. Ett viktigt krav är att det måste finnas ett uppsåt. I den förklarande rapporten till konventionen anges att begreppet ”pornografiskt material” är beroende av det nationella regelverket för material som klassificeras som obscent, oförenligt med den allmänna moralen eller på annat sätt fördärvligt.[318] Skyldigheten att kriminalisera bör emellertid inte omfatta enbart material som avbildar ett barn, utan även om materialet avbildar en person som framstår som ett barn eller om det rör sig om verklighetstrogna bilder som återger ett barn som medverkar i en handling med tydlig sexuell innebörd.[319]

Enligt artiklarna 21–23 i Lanzarotekonventionen ska staterna också vidta lagstiftningsåtgärder för att kriminalisera olika former av barnpornografi. Enligt artikel 21 ska det vara straffbart att rekrytera eller tvinga barn till pornografiska handlingar och att delta i barnpornografisk verksamhet. Enligt artikel 22 måste det också vara straffbart att tvinga barn att bevittna sexuella (övergrepps)handlingar. I artikel 23 framförs också krav på att straffrättsliga lagstiftningsåtgärder ska införas när det gäller uppsåtliga förslag från en vuxen, där man använder sig av informations- och kommunikationsteknik. När det gäller denna bestämmelse har Lanzarotekommittén antagit ett yttrande där konventionsstaterna uppmanas att överväga att utöka kriminaliseringen av uppsåtliga förslag till att även omfatta sexuella övergrepp som inte genomförs vid fysiska möten, utan via nätet.[320]

317 Europarådet, Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet, CETS nr 185, 2001.

318 Förklarande rapport till Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet, punkt 99.

319 Europarådet, Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet, CETS nr 185, 2001, artikel 9.2.

320 Lanzarotekommittén Opinion on Art. 23 of the Lanzarote Convention and its explanatory note, 17 juni 2015.

7.3. Högriskgrupper

Viktig punkt

- Barn som utsatts för tvångsförsvinnande (det som inom internationell rätt brukar kallas påtvingade försvinnanden) har rätt att antingen behålla eller återupprätta sin identitet.

7.3.1. Barn som tillhör en minoritet

Europarådets regelverk: De ärenden som Europadomstolen har tagit upp i fråga om våld mot underåriga barn – och som inte gäller människohandel och tvångsarbete – är relativt få. Dessa ärenden gäller framför allt segregering i skolor och diskriminering, vilket analyseras i avsnitt 3.2.

Exempel: I målet *Centre of Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien* lämnade en icke-statlig organisation in en ansökan för en ung romsk pojke som hade dött på en statlig institution.[321] Han var hivpositiv och led av en svår psykisk utvecklingsstörning. Förhållandena på institutionen där han bodde var förfärliga: det fanns varken värme, sängutrustning eller kläder, han fick ingen hjälp av personalen osv. Eftersom offret inte hade någon nära anhörig gick en icke-statlig organisation in för hans räkning och gjorde gällande att det hade skett en kränkning av de rättigheter som fastställs i artiklarna 2, 3, 5, 8, 13 och 14 i Europakonventionen. Mot bakgrund av de exceptionella omständigheterna i målet (den unga romens extrema utsatthet och avsaknad av kända anhöriga) beslöt domstolens stora kammare att organisationen skulle ha behörighet att företräda den avlidne klaganden. Vid bedömningen i sak fann Europadomstolen att det hade skett en överträdelse av den materiella aspekten av artikel 2 i Europakonventionen. De nationella myndigheterna ansågs vara ansvariga för Valentin Câmpeanus död eftersom de hade placerat honom på en institution där han hade dött till följd av bristen på lämplig mat, bostad och sjukvård. Europadomstolen fann också att det hade skett en överträdelse

321 Europadomstolens dom av den 17 juli 2014 i mål nr 47848/08, *Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien* [stor avdelning].

av artikel 2 eftersom de rumänska myndigheterna inte hade genomfört en effektiv utredning av Valentin Câmpeanus dödsfall.

När det gäller barn som bor på institutioner har Europarådet genom rekommendation Rec(2005)5 ställt sig bakom beslutet att ett barns placering inte ska göras på diskriminerande grunder.[322]

7.3.2. Barn med funktionsnedsättning

Unionsrätten: EU har blivit part till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Detta är den första internationella konvention inom människorättsområdet som EU har anslutit sig till.[323] Denna konvention innehåller särskilda bestämmelser för barn. EU:s medlemsstater och EU har åtagit sig att säkerställa att barn med funktionsnedsättning ska åtnjuta mänskliga rättigheter på samma villkor som andra barn. Enligt artikel 16 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning måste de vidta särskilda åtgärder för att skydda barn med funktionsnedsättning från övergrepp och utnyttjande.[324]

Europarådets regelverk: Europadomstolens mål som gäller barn med funktionsnedsättning har väckt en rad olika frågor, däribland samtycke, staternas positiva skyldigheter att skydda mot dödsfall och övergrepp, samt levnadsförhållandena på statliga institutioner.

Exempel: Målet *Nencheva m.fl. mot Bulgarien*[325] gäller 15 barn och ungdomar som hade dött på ett hem för personer med mentala och psykiska funktionsnedsättningar. Europadomstolen ansåg att barnen hade placerats på en specialiserad offentlig institution som endast kontrollerades av staten. Barnen levde under fruktansvärda förhållanden på institutionen: de saknade mat, läkemedel, kläder och värme. De behöriga myndigheterna hade vid ett flertal tillfällen uppmärksammats på situationen och var följaktligen medvetna eller borde ha varit medvetna om att det fanns en risk

322 Europarådet, ministerkommittén (2005), Recommendation Rec (2005)5 on the rights of children living in residential institutions, 16 mars 2005.

323 Europeiska unionens råd (2009), rådets beslut 2010/48/EG av den 26 november 2009 om ingående på Europeiska gemenskapens vägnar av Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, EUT L 23, 2010, s. 35.

324 Se även avsnitt 3.5.

325 Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 48609/06, *Nencheva m.fl. mot Bulgarien* (tillgänglig på franska).

att de kunde dö. Europadomstolen fann att det hade skett en överträdelse av den materiella aspekten av artikel 2 i Europakonventionen, eftersom myndigheterna inte hade vidtagit åtgärder för att skydda livet för de barn som de hade ansvaret för. De bulgariska myndigheterna hade inte heller genomfört någon effektiv utredning när de klagandes barn hade dött. Med tanke på de särskilda omständigheterna i fallet borde de bulgariska myndigheterna på eget initiativ ha inlett en brottsutredning. Denna utredning ansågs vara ineffektiv av flera olika skäl: den hade inletts två år efter det att barnen hade dött, den hade pågått under orimligt lång tid, den omfattade inte samtliga barns död och klargjorde inte samtliga relevanta faktorer i ärendet.

7.4. Försvunna barn

Unionsrätten: EU-kommissionen har infört ett journummer (116000) för försvunna barn.[326] Den här tjänsten tar emot anmälningar om försvunna barn och vidarebefordrar dem till polismyndigheterna, ger vägledning och stöd till de personer som är ansvariga för det försvunna barnet och stöder utredningen.

Europarådets regelverk: Påtvingade försvinnanden av barn har behandlats i artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *Zorica Jovanović mot Serbien*[327] gällde ett nyfött barn som uppgavs ha dött på sjukhuset strax efter födseln, men föräldrarna fick aldrig hans kropp. Mamman klagade över att staten hade underlåtit att informera henne om vad som hade hänt hennes son, till exempel om vad som hade orsakat hans påstådda dödsfall eller tid och plats för hans begravning. Europadomstolen ansåg att en stats kontinuerliga underlåtenhet att förse modern med trovärdig information om vad som hänt hennes son utgjorde en kränkning av hennes rätt till skydd för familjelivet.[328]

326 Kommissionens beslut (2007), kommissionens beslut 2007/698/EG av den 29 oktober 2007 om ändring av beslut 2007/116/EG när det gäller införande av ytterligare reserverade nummer som börjar med 116, EUT L 284, 2007, s. 31.

327 Europadomstolens dom av den 26 mars 2013 i mål nr 21794/08, *Zorica Jovanović mot Serbien*.

328 *Ibid.*, punkt 74.

Inom FN-rätten fastställs det i artikel 25.1 b i den internationella konventionen till skydd för alla människor mot påtvingade försvinnanden[329] att stater ska förhindra och bestraffa förfalskning, hemlighållande eller förstörelse av handlingar som styrker den verkliga identiteten för barn som själva har utsatts eller vars föräldrar har utsatts för påtvingat försvinnande. Stater måste även vidta de åtgärder som krävs för att söka efter dessa barn, identifiera dem och se till att de kommer tillbaka till sina ursprungsfamiljer. Mot bakgrund av dessa barns rätt att bevara eller återupprätta sin identitet, inbegripet medborgarskap, namn och släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag, behöver staterna ha rättsliga förfaranden för att pröva och ogiltigförklara varje adoption eller placering av barn som är involverat i påtvingade försvinnanden (artikel 25.4). I konventionen bekräftas två av de allmänna principerna för barns rättigheter: att barnets bästa ska sättas i främsta rummet samt att barnet har rätt att uttrycka sina åsikter (artikel 25.5). Denna konvention har visserligen ratificerats av relativt få stater i Europa, men man kan inte bortse från dess betydelse för det europeiska regelverket.[330]

329 FN, International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (internationella konventionen till skydd för alla människor mot påtvingade försvinnanden), 20 december 2006.

330 Den 19 februari 2015 ratificerade nio av EU:s 28 medlemsstater denna konvention (Belgien, Frankrike, Litauen, Nederländerna, Portugal, Slovakien, Spanien, Tyskland och Österrike). Dessutom har följande medlemsstater av Europarådet ratificerat konventionen: Albanien, Armenien, Bosnien och Hercegovina, Montenegro och Serbien.

8

Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter samt en tillfredsställande levnadsstandard

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 14 (utbildning) Skyddsdirektivet (2011/95/EU) EU-domstolens dom i mål C-413/99, *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*, REG 2002 (undervisning av migrerande barn).	Rätt till utbildning	Europakonventionen, protokoll nr 1, artikel 2 (rätt till utbildning) Europeiska sociala stadgan (reviderad), artikel 17 (rätt till utbildning) Europadomstolens dom i mål nr 43370/04, 8252/05 och 18454/06, *Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland* [stor avdelning], 2012 (språk i skolorna). Europadomstolens dom i mål nr 57325/00, 2007, *D.H. m.fl. mot Tjeckien* [stor avdelning]; Europadomstolens dom i mål nr 15766/03, 2010, *Oršuš m.fl. mot Kroatien* [stor avdelning], (diskriminering i skolor av romska barn) Europadomstolens dom i mål nr 5335/05, 2011 *Ponomaryovi mot Bulgarien*, (diskriminering på grund av immigrationsstatus) Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, artiklarna 12.3 och 14 Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 35 (tillgång till hälsovård) Skyddsdirektivet (2011/95/EU), artikel 29 (grundläggande förmåner för migrerande barn)	**Rätt till hälsa**	Europeiska sociala stadgan (reviderad), artiklarna 11 (rätt till skydd för den enskildes hälsa) och 13 (rätt till social och medicinsk hjälp) Europakonventionen, artiklarna 2 (rätt till liv) och 8 (rätt till fysisk integritet) Europadomstolens dom i mål nr 4864/05, 2010, *Oyal mot Turkiet*, (ett nyfött barns hivinfektion) Europadomstolens dom i mål nr 19202/03, 2012, *Iliya Petrov mot Bulgarien*, (skada i en transformatorstation) Europadomstolens dom i mål nr 47848/08, 2014, *Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien* [stor avdelning], (dödsfall på en institution) Europadomstolens dom i mål nr 61827/00, 2004, *Glass mot Förenade kungariket* (informerat samtycke). Europadomstolens dom i mål nr 45901/05 och 40146/06, 2010, *M.A.K och R.K. mot Förenade kungariket*, (prov som tagits utan föräldrars samtycke) ECSR, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) mot Frankrike*, klagomål nr 14/2003, 2004, (sjukvård för migrerande barn) ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Belgien*, klagomål nr 69/2011, 2012 (barn som vistas irreguljärt) Konventionen om mänskliga rättigheter och biomedicin (Oviedokonventionen), artiklarna 6 och 8
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 34.3 (rätten till socialt stöd och till stöd till boendet)	**Rätt till bostad**	Europeiska sociala stadgan (reviderad), artiklarna 16 (rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd för familjen), 17 (rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd för barn och ungdomar) och 31 (rätt till bostad) Europadomstolens dom i mål nr 56328/07, 2011, *Bah mot Förenade kungariket*. Europadomstolens dom i mål nr 66746/01, 2004, *Connors mot Förenade kungariket*.

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 34 (social trygghet och socialt stöd)	Rätt till en tillfredsställande levnadsstandard samt rätt till social trygghet	Europeiska sociala stadgan (reviderad), artiklarna 12–14 (rätt till social trygghet, social och medicinsk hjälp och att få tillgång till sociala tjänster), 16 (rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd för familjen) och 30 (rätt till skydd mot fattigdom och social utslagning) ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) mot Frankrike*, klagomål nr 82/2012, 2013 (indragning av familjeförmåner till följd av skolk) Europadomstolens dom i mål nr 30078/06, 2012, *Konstantin Markin mot Ryssland* [stor avdelning], (föräldraledighet)

Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (rättigheter som fastställs i Europeiska sociala stadgan) brukar ofta kallas socioekonomiska eller sociala rättigheter i ett europeiskt perspektiv. De omfattar arbetsrelaterade rättigheter samt rätten till utbildning, hälsa, bostad, social trygghet och en tillfredsställande levnadsstandard i största allmänhet. Inom forskning och tvistlösning är kulturella rättigheter ett område som på många sätt har fått stå tillbaka. Vissa aspekter av dessa rättigheter behandlas i avsnitt 4.6 om identiteten för barn som tillhör en minoritet samt i avsnitt 8.2 under rätt till utbildning.

Sett i ett europeiskt perspektiv återfinns explicita normer för de rättigheter som anges i Europeiska sociala stadgan framför allt i Europeiska sociala stadgan och EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, även om även Europakonventionen och protokollen till denna konvention innehåller ett antal relevanta bestämmelser, exempelvis förbudet mot tvångsarbete och rätten till utbildning. Europadomstolen har också hävdat att det inte finns någon absolut skiljelinje mellan sfären för sociala och ekonomiska rättigheter och det område som omfattas av konventionen[331] och har läst in de rättigheter som fastslås i Europeiska sociala stadgan i de civila rättigheter som garanteras genom Europakonventionen. Detta har till exempel lett till att tillgång till hälso- och sjukvård har behandlats inom ramen för förbudet mot tortyr, omänsklig eller förnedrande behandling (artikel 3 i Europakonventionen).[332]

331 Europadomstolens dom av den 9 oktober 1979 i mål nr 6289/73, *Airey mot Irland*, punkt 26.

332 Se exempelvis Europadomstolen, Factsheet on Prisoners' health-related rights, februari 2015 och Factsheet on Health, april 2015.

I detta kapitel analyseras de rättigheter enligt Europeiska sociala stadgan som är särskilt relevanta för barn: rätten till utbildning (avsnitt 8.2), rätten till hälsa (avsnitt 8.3), rätten till bostad (avsnitt 8.4) och rätten till en tillfredsställande levnadsstandard samt till social trygghet (avsnitt 8.5).

8.1. Olika synsätt på ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Viktiga punkter

- En viktig faktor för att säkerställa skyddet av sociala rättigheter är att det finns lämpliga tillgängliga resurser.
- För sociala rättigheter är aspekter som tillgång, tillgänglighet, anpassningsbarhet och acceptans absolut grundläggande.

Unionsrätten: De rättigheter som fastställs i Europeiska sociala stadgan har inkluderats i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna på samma nivå som medborgerliga och politiska rättigheter. I artikel 52 i stadgan skiljer man emellertid mellan rättigheter och principer, genom att det finns en begränsning för i vad mån principer ”får prövas i domstol”.

Europarådets regelverk: Europeiska kommittén för sociala rättigheter konstaterar att när ”det är exceptionellt komplicerat och särskilt kostsamt” att genomföra en rättighet bedömer den i stället det successiva genomförandet utifrån tre olika kriterier: åtgärderna måste vidtas för ”att uppnå målen i stadgan inom rimlig tid, så att framstegen går att mäta och så att de tillgängliga resurserna utnyttjas maximalt”.[333] Kommittén inför också en prioritering genom att erinra staterna om vilken betydelse deras val kommer att få både för mer utsatta grupper och för andra berörda personer.[334]

333 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) mot Frankrike*, klagomål nr 13/2002, 4 november 2003, punkt 53; tillämpat i ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) mot Frankrike*, klagomål nr 81/2012, 11 september 2013, punkterna 94–99.

334 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) mot Frankrike*, klagomål nr 13/2002, 4 november 2003, punkt 53.

När det gäller rätten till social trygghet hävdar kommittén visserligen att det är tillåtet att vidta retroaktiva åtgärder för att säkerställa att det befintliga systemet för social trygghet upprätthålls och är hållbart, men slår samtidigt fast att dessa åtgärder inte får äventyra grundstrukturen i ett nationellt socialt trygghetssystem eller förneka enskilda personer möjligheten att ta del av systemets skydd mot allvarliga sociala och ekonomiska risker.[335] Även Europadomstolen godtar retroaktiva åtgärder, men undersöker om den metod som har valts är rimlig och lämplig för att uppnå det legitima eftersträvade syftet.[336]

När det gäller rätten till utbildning har Europeiska kommittén för sociala rättigheter följt det synsätt som tillämpas av FN-kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och grundar sin analysram på begreppen tillgång, tillgänglighet, acceptans och anpassningsbarhet.[337] Åtskillnaden mellan tillgång och tillgänglighet förekommer även i Europadomstolens rättspraxis. Kriterierna eller grundaspekterna tillgång, tillgänglighet, acceptans och anpassningsbarhet är vägledande för följande analys, i den mån som det finns relevant rättspraxis.

8.2. Rätt till utbildning

Viktiga punkter

- Begränsningar i tillgängligheten till utbildning måste vara förutsebara, avse ett legitimt syfte samt vara berättigade och icke-diskriminerande.
- Utbildningens acceptans förutsätter att föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse respekteras, men utesluter inte religions- eller sexualundervisning i skolorna.
- Anpassningsbarhet innebär att särskilda åtgärder vidtas för barn med funktionsnedsättningar och att barn som tillhör en minoritet kan få undervisning på sitt eget språk.
- Barn har rätt till utbildning oberoende av nationalitet eller migrationsstatus.

335 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) och Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) mot Grekland*, klagomål nr 66/2011, 23 maj 2012, punkt 47.

336 Europadomstolens dom av den 24 juni 2014 i mål nr 77575/11, 19828/13 och 19829/13, *Markovics m.fl. mot Ungern, beslut att förklara ansökan otillåtlig*, punkterna 37 och 39.

337 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien*, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008, punkt 37.

Unionsrätten: Rätten till utbildning, inbegripet ”möjligheten att kostnadsfritt följa den obligatoriska undervisningen” säkerställs genom artikel 14.2 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna. I artikel 14.3 säkerställs friheten att inrätta undervisningsanstalter samt föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa, filosofiska och pedagogiska övertygelse.

Unionsrätten: Rätten till utbildning säkerställs genom artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen. Europadomstolen klargör att denna artikel inte medför någon skyldighet för staterna att erbjuda utbildning, utan att detta innebär en rätt att få tillträde till de befintliga utbildningsinstitutionerna vid en viss tidpunkt.[338] Rätten till utbildning omfattar även möjligheten att dra nytta av den utbildning som erhållits, dvs. rätten att i enlighet med gällande bestämmelser i respektive stat och i en eller annan form få ett officiellt erkännande av slutförda studier.[339] Detta är emellertid ingen absolut rättighet, men inskränkningar ska vara förutsebara för dem som är berörda och avse ett legitimt syfte. Disciplinära åtgärder, däribland avstängning eller relegering från en utbildningsinstitution, är tillåtna förutsatt att de uppfyller villkoren för tillåtna inskränkningar. När man bedömer om dessa olika former av utestängning från utbildning också resulterar i en förvägrad rätt till utbildning måste hänsyn tas till faktorer som processuella skyddsmekanismer, utestängningens varaktighet, vilka insatser som görs för att återintegrera eleverna samt den alternativa utbildningens lämplighet.[340]

Exempel: I målet *Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland*[341] granskade Europadomstolen den språkpolitik som införts i skolorna av separatistmyndigheter i Transnistrien. Syftet med denna språkpolitik var att uppnå en förryskning. Sedan moldaviskspråkiga skolor (som använder det latinska alfabetet) tvingats stänga fick föräldrarna välja mellan att låta sina barn gå i skolor där undervisningen genomfördes med en artificiell språkkombination och det kyrilliska alfabetet samt undervisningsmaterial från Sovjettiden eller att låta barnen gå i skolor som inte var lika välutrustade, som låg säm-

338 Europadomstolens dom av den 23 juli 1968 i mål nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 och 2126/64, *gällande vissa aspekter av lagar om språkanvändningen i undervisning i Belgien, mot Belgien*, punkt 4.

339 *Ibid.*

340 Europadomstolens dom av den 11 januari 2011 i mål nr 40385/06, *Ali mot Förenade kungariket*, punkt 58.

341 Europadomstolens dom av den 19 oktober 2012 i mål nr 43370/04, 8252/05 och 18454/06, *Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland* [stor avdelning].

> re till och där de utsattes för trakasserier och hot längs med skolvägen. Tvångsstängningen av skolor och de efterföljande trakasserierna ansågs vara ett oberättigat ingrepp i barnens rätt till utbildning som utgjorde en överträdelse av artikel 2 i protokoll nr 1 till Europakonventionen.[342]

I rätten till utbildning ingår också föräldrarnas rätt till att deras religiösa och filosofiska övertygelse ska respekteras. Det är emellertid staten som principiellt sett har behörighet att fastställa och planera kursplanen.[343] Stater får även integrera information eller kunskap av religiös eller filosofisk karaktär i skolornas kursplan, under förutsättning att den förmedlas på ett objektivt, kritiskt och pluralistiskt sätt.[344] För att säkerställa mångfalden måste kvantitativa och kvalitativa skillnader i undervisningen om en viss religion eller filosofi balanseras genom att föräldrarna får möjlighet att helt eller delvis undanta sina barn från undervisningen, genom att de exempelvis inte deltar i vissa lektionstimmar eller i religionsundervisningen över huvud taget.[345] När det gäller Europadomstolens sätt att hantera den här frågan utifrån ett icke-diskrimineringsperspektiv, se avsnitt 2.1.[346]

I artikel 17.2 i den reviderade europeiska sociala stadgan fastställs att staterna ska åta sig ”att […] vidta alla ändamålsenliga och nödvändiga åtgärder avsedda […] att till barn och ungdomar tillhandahålla gratis undervisning i grundskolan och gymnasieskolan samt att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan”.[347] Vad gäller denna bestämmelse har Europeiska kommittén för sociala rättigheter vidare slagit fast att barn som olagligen vistas inom staternas territorier också har rätt till utbildning.[348]

Utbildningsinstitutioner ska också vara tillgängliga för alla, utan diskriminering.[349] Europeiska kommittén för sociala rättigheter har slagit fast att integration av barn med funktionsnedsättning i vanliga skolor bör vara standard och undervisning

342 *Ibid.*, punkterna 141–144.

343 Europadomstolens dom av den 29 juni 2007 i mål nr 15472/02, *Folgerø m.fl. mot Norge* [stor avdelning], punkt 84.

344 *Ibid.*, punkt 84.

345 *Ibid.*, punkterna 85–102 och skiljaktig mening.

346 Europadomstolens dom av den 15 juni 2010 i mål nr 7710/02, *Grzelak mot Polen*.

347 Europeiska sociala stadgan från 1961 innehåller ingen bestämmelse om rätten till utbildning.

348 ECSR, *Médecins du Monde – International mot Frankrike*, klagomål nr 67/2011, 11 september 2012

349 För barn med funktionsnedsättning, se vidare kapitel 3 och 7.

i specialskolor måste vara undantag.[350] Stater har inte särskilt stort utrymme att själva avgöra vilken typ av skola som ska användas för personer med funktionsnedsättning; det ska vara en vanlig skola.[351]

Situationer där det förekommer särbehandling inom utbildning på grund av exempelvis nationalitet, migrationsstatus eller etniskt ursprung behandlas i kapitel 3.

Enligt den rättspraxis som Europeiska kommittén för sociala rättigheter har utarbetat måste undervisning om sexuell och reproduktiv hälsa ingå i den vanliga kursplanen.[352] Även om staterna har stort utrymme att själva avgöra om det utbildningsmaterial som används är lämpligt i kulturellt hänseende, måste de säkerställa att undervisningen i sexuell och reproduktiv hälsa är icke-diskriminerande och inte upprätthåller eller förstärker social utestängning och förnekar den mänskliga värdigheten. Utbildningsmaterialet får inte förstärka förnedrande stereotyper, till exempel i fråga om personer av icke-heterosexuell läggning.[353]

Utbildningens anpassningsbarhet innebär slutligen att när exempelvis barn med funktionsnedsättningar integreras i vanliga skolor ska det vidtas åtgärder för att tillgodose deras särskilda behov[354] (se även avsnitt 3.5).

Enligt artikel 12.3 i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (FCNM) åtar sig dessutom konventionsstaterna att främja lika möjligheter till tillträde till utbildning på alla nivåer för personer som tillhör nationella minoriteter (se även kapitel 3).[355] För barn som tillhör en nationell minoritet fastställs rätten att lära

350 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien*, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008, punkt 35.

351 ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) mot Frankrike*, klagomål nr 81/2012, 11 september 2013, punkt 78.

352 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) mot Kroatien*, klagomål nr 45/2007, 30 mars 2009, punkt 47.

353 *Ibid.*, punkterna 59 och 61.

354 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien*, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008, punkt 35.

355 Se vidare Europarådet, rådgivande kommittén om ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2006, ACFC/25DOC(2006)002, del 2.1.

sig och bli undervisad på sitt egen språk i artikel 14 i FCNM.[356] Europadomstolen har bekräftat att rätten till utbildning medför en rätt att bli undervisad på (något av) landets språk.[357]

8.2.1. Migrerande barns rätt till utbildning

Unionsrätten: Barns grundläggande rätt till utbildning, oberoende av migrationsstatus, erkänns i praktiskt taget alla aspekter av EU:s migrationsrätt.[358] Men EU har ingen behörighet att fastställa innehåll eller tillämpningsområde för nationella utbildningsbestämmelser. Vad EU skyddar är i stället de migrerande barnens rätt att få utbildning på samma eller (beroende på deras status) liknande grunder som landets egna medborgare. Studentdirektivet (2014/114/EG) reglerar villkoren för tredjelandsmedborgares inresa och vistelse för studier, elevutbyte, oavlönad yrkesutbildning eller volontärarbete.[359] Detta omfattar tredjelandsmedborgares inresa och vistelse för en period som överstiger tre månader. De allmänna villkoren för barns rätt till inresa och vistelse omfattar uppvisande av en giltig resehandling, ett tillstånd till den planerade vistelsen från föräldrarna, sjukförsäkring och, om medlemsstaten så begär, en avgift för att behandla ansökan.[360] Studerande ska till exempel kunna uppvisa någon handling som styrker att de deltar i ett erkänt utbytesprogram för elever som genomförs av en organisation som har erkänts av medlemsstaten.[361] Oavlönade praktikanter ska kunna uppvisa det bevis som medlemsstaten kräver på att de under vistelsen kommer att ha tillräckliga tillgångar för att bekosta sitt uppehälle, sin praktik och

356 För ytterligare klargörande, se Europarådet, rådgivande kommittén om ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (FCNM), Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2006, ACFC/25DOC(2006)002, del 2.3, och Thematic Commentary No. 3: The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention, 2012, ACFC/44DOC(2012)001 rev, del VI, språkrättigheter och utbildning.

357 Europadomstolens dom av den 19 oktober 2012 i mål nr 43370/04, 8252/05 och 18454/06, *Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland* [stor avdelning], punkt 137.

358 Exempelvis artikel 27 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet (omarbetning) (skyddsdirektivet), EUT L 337, 2011, s. 9–268.

359 Rådets direktiv 2004/114/EG om villkoren för tredjelandsmedborgares inresa och vistelse för studier, elevutbyte, oavlönad yrkesutbildning eller volontärarbete (studentdirektivet).

360 *Ibid.*, artikel 6.

361 *Ibid.*, artikel 7.

sin återresa.[362] Studerande inom högre utbildning har begränsad rätt att bedriva ekonomisk verksamhet, vilket även inbegriper att vara anställd någonstans.[363]

Störst rättigheter har här barn till EU-migranter som flyttar till en annan EU-medlemsstat i enlighet med rätten om fri rörlighet. De har rätt att få tillträde till den statens allmänna skolor, lärlingsutbildning och yrkesskolekurser enligt samma villkor som landets egna medborgare.[364] Detta omfattar både offentlig och privat, obligatorisk och frivillig utbildning. För att säkerställa lika tillgång till utbildning, men även till mer omfattande utbildningsrelaterade sociala förmåner samt till förmåner som syftar till att göra det lättare att delta i undervisningen har EU-domstolen alltid tolkat denna rättighet i vid bemärkelse. I *Casagrande*-målet fick till exempel barnet till en migrerande arbetstagare tillträde till ett behovsprövat studiestipendium inom ramen för EU:s rätt om fri rörlighet.[365]

Enligt den lagstiftning som infördes under 1970-talet ska medlemsstaterna också erbjuda kompletterande språkundervisning för barn till migrerande arbetstagare i EU, både på den mottagande statens språk och på deras eget modersmål. Syftet med detta är att underlätta deras integration både i den mottagande staten och i ursprungslandet om de senare återvänder.[366] Detta kan visserligen förefalla vara ett rätt så generöst och värdefullt kompletterande stöd för barn som har börjat på en skola i den mottagande staten, men bestämmelserna har genomförts i högst varierande grad i de olika länderna och blir allt svårare att tillämpa rent praktiskt med tanke på alla språk som nu omfattas.[367]

362 *Ibid.*, artikel 10.

363 *Ibid.*, artikel 17.

364 Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 492/2011 av den 5 april 2011 om arbetskraftens fria rörlighet inom unionen, EUT L 141, 2011, s. 1–12, artikel 10, samt Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (direktivet om fri rörlighet), EUT L158, 2004, s. 77–123, artikel 24.1.

365 EU-domstolens dom i mål C-9/74, *Donato Casagrande mot Landeshauptstadt München*, 3 juli 1974. Detta har därefter bekräftats i olika mål som EU-domstolens dom av den 26 februari 1992 i mål C-3/90, *M.J.E. Bernini mot Minister van Onderwijs en Wetenschappen*.

366 Rådets direktiv 77/486/EEG om undervisning av barn till migrerande arbetstagare, EGT L 199,1997, s. 32–33. Observera att migrerande barn till tredjelandsmedborgare inte omfattas av detta.

367 Kommissionens rapporter om genomförandet av direktiv 77/486/EEG, KOM (84) 54 slutlig och KOM (88) 787 slutlig.

Exempel: Frågan i målet *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*[368] gällde om två döttrar till en tysk migrerande arbetstagare, som hade flyttat till Storbritannien tillsammans med sin colombianska fru och döttrar, hade rätt att fortsätta gå i skolan där sedan han själv hade flyttat från Storbritannien till ett icke-EU-land medan hans fru och döttrar var kvar i landet. Frågan som ställdes till EU-domstolen var om hans fru och döttrar hade rätt att stanna kvar i den mottagande staten, oberoende av om mannen Baumbast (som familjens uppehållsrätt grundades på) faktiskt hade avsagt sig sin ställning som migrerande arbetstagare i EU. Den avgörande faktorn för EU-domstolen var att barnen var integrerade i den mottagande statens utbildningssystem. Det skulle ha varit både skadligt och oproportionerligt att rycka upp dem vid en sådan avgörande punkt i deras utbildning. Domstolen bekräftade att det är så viktigt att få kontinuitet i barnens utbildningen att det i själva verket kan ”förankra” familjens uppehållsrätt (som annars inte hade uppfyllt kraven) i den mottagande staten så länge som ett migrerande barn genomgår utbildning.

Domen i målet *Baumbast* följdes i senare mål[369] och har kodifierats i direktiv 2004/38, artikel 12.3.[370]

Barn som är tredjelandsmedborgare får i allmänhet endast tillträde till *offentligt finansierad* utbildning enligt samma villkor som landets egna medborgare, men utesluts från tillhörande förmåner som studiebidrag.[371] Vissa av EU:s immigrationsinstrument ger emellertid inte bara lika tillträde utan omfattar även krav på att medlemsstaterna ska införa mekanismer för att säkerställa att utländska

368 EU-domstolens dom i mål C-413/99, *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

369 EU-domstolens dom i mål C-480/08, *Maria Teixeira mot London Borough of Lambeth och Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010; EU-domstolens dom i mål C-310/08, *London Borough of Harrow mot Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department* [stor avdelning], 23 februari 2010.

370 Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG, EUT L 158, 30 april 2004, artikel 2.2 c och 12.3.

371 Skyddsdirektivet (2011/95/EU), artikel 11; direktivet om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgare (2003/109/EG), artikel 14; direktivet om familjeåterförening (2003/86/EG), artikel 14; direktivet om tillfälligt skydd (2001/55/EG); mottagandedirektivet (2013/33/EU), artikel 14 c; återvändandedirektivet (2008/115/EG).

kvalifikationer erkänns och överförs, även om det saknas styrkande handlingar (artikel 28 i kvalifikationsdirektivet[372]).

Rätten till utbildning är ännu svagare för asylsökande barn: de ska få tillträde till den mottagande statens utbildningssystem på *liknande* men inte nödvändigtvis *samma* villkor som landets egna medborgare.[373] Detta innebär att utbildningen kan ges på mottagningscenter i stället för i skolor och att myndigheterna kan vänta med att ge asylsökande barn fullständigt tillträde till skolan i upp till tre månader efter det att asylansökan har lämnats in. När tillträde till utbildningssystemet inte är möjligt på grund av den underåriges särskilda situation ska medlemsstaterna erbjuda annan form av undervisning (artikel 14.3 i mottagandedirektivet).[374]

Europarådets regelverk: Artikel 2 i protokoll nr 1 jämförd med artikel 14 har använts för att säkerställa migrerande barns tillgång till utbildning (se även avsnitt 3.3).

Exempel: I målet *Ponomaryovi mot Bulgarien*[375] gällde Europadomstolens granskning kravet att två ryska skolbarn som saknade permanent uppehållstillstånd hade ålagts att betala avgifter för sin gymnasieutbildning. Domstolen slog fast att införandet av avgifter för gymnasieutbildningen i deras fall hade utgjort diskriminering och att det därför stred mot artikel 14 i Europakonventionen jämförd med artikel 2 i protokoll nr 1 till denna konvention.[376]

Genom Europeiska sociala stadgan skyddas migrerande barns rätt till utbildning både direkt (artikel 17.2) och indirekt, genom att det införs begränsningar i barns rätt till anställning för att de ska kunna tillgodogöra sig den obligatoriska undervisningen fullt ut (artikel 7).

372 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet (omarbetning) (skyddsdirektivet), EUT L 337, 2011, s. 9.

373 Mottagandedirektivet (2013/33/EU). Observera att enligt skyddsdirektivet (2011/95/EU, artikel 27) kan flyktingbarn (som har fått längre uppehållsrätt) få tillträde till utbildningssystemet på samma villkor som egna medborgare.

374 Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/33/EU av den 26 juni 2013 om normer för mottagande av personer som ansöker om internationellt skydd, (omarbetning) (mottagandedirektivet), EUT L 180, 2013, s. 96–116.

375 Europadomstolens dom av den 21 juni 2011 i mål nr 5335/05, *Ponomaryovi mot Bulgarien*.

376 Se även avsnitt 3.3.

I Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning[377] bekräftas också migrerande barns rätt att få tillträde till allmänna skolor och yrkesutbildning" på samma grunder och enligt samma villkor som landets egna medborgare" (artikel 14.1).

Inom internationell rätt finner principen om migrerande barns lika tillgång till utbildning stöd i internationella konventionen om skydd för alla migrerande arbetare och deras familjemedlemmar (artikel 30).[378]

I artikel 28 i konventionen om barnets rättigheter fastställs att alla barn har rätt till kostnadsfri obligatorisk utbildning. Enligt artikel 29.1 c omfattar denna rätt betydligt mer än bara lika tillgång till utbildning och omfattar även bestämmelser som rör utveckling av barnets kulturella identitet, språk samt ursprungslandets värden.

8.3. Rätt till hälsa

Viktiga punkter

- Stater har positiva skyldigheter att vidta åtgärder för att förhindra livshotande hälsorisker som myndigheterna är eller borde vara medvetna om.
- Om en person dör måste statliga myndigheter genomföra en effektiv utredning.
- Enligt Europeiska sociala stadgan har barn som vistas olagligt i ett land rätt till sjukvård utöver akut medicinsk hjälp.
- För att hälso- och sjukvårdsåtgärder ska godtas krävs informerat samtycke eller särskilt godkännande.
- Enligt unionsrätten och Europeiska sociala stadgan har migrerande barn rätt att få social hjälp samt hälso- och sjukvård, men här gäller ett flertal begränsningar.

Unionsrätten: Rätten att få tillgång till hälso- och sjukvård säkerställs genom artikel 35 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna.

377 Europarådet, Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, CETS nr 93, 1977.

378 FN, Konvention om skydd för alla migrerande arbetare och deras familjemedlemmar, 18 december 1990.

Barn till migrerande EU-medborgare kan få tillgång till stöd från socialtjänsten och hälso- och sjukvården enligt samma villkor som landets egna medborgare, men i så fall måste de ha vistats i den mottagande staten i tre månader.[379] Liknande rättigheter gäller för barn till tredjelandsmedborgare som har fått permanent uppehållstillstånd i en medlemsstat, men i så fall begränsas de till så kallade grundläggande förmåner.[380] Vad gäller flyktingbarn och asylsökande barn måste medlemsstaterna erbjuda tillgång till lämpligt socialt stöd på samma villkor som för det mottagande landets egna medborgare, men detta kan återigen begränsas till ”grundläggande förmåner” (artikel 29 i skyddsdirektivet). Enligt lagstiftningen ska medlemsstaterna ge utsatta migrerande barn tillgång till tillräcklig hälso- och sjukvård. Barn som har utsatts för våld eller tortyr måste exempelvis få tillräckligt stöd med tanke på sina fysiska och psykiska behov (kapitel 4 i det omarbetade mottagandedirektivet, artiklarna 21, 23.4 och 25). Skyddsdirektivet innehåller liknande bestämmelser för utsatta migrerande barn.

Europarådets regelverk: Rätten till hälso- och sjukvård eller rätten till hälsa säkerställs inte uttryckligen genom Europakonventionen. Europadomstolen har emellertid behandlat ett antal hälsorelaterade ärenden som gäller en rad olika omständigheter. Domstolen har för det första granskat ärenden som rör livshotande hälsotillstånd för barn. Domstolen fastställer här att staten har positiva skyldigheter att vidta förebyggande åtgärder mot livshotande hälsorisker som den känner till eller borde känna till.

Exempel: I målet *Oyal mot Turkiet* hade staten underlåtit att vidta förebyggande åtgärder mot hivspridning genom blodtransfusioner. Till följd av detta smittades ett nyfött spädbarn med hivvirus genom blodtransfusion på ett statligt sjukhus. Viss ersättning hade visserligen erbjudits, men Europadomstolen ansåg att eftersom staten inte beviljat något fullständigt medicinskt skydd för behandling och läkemedel under hela barnets liv, hade staten inte erbjudit tillfredsställande ersättning och därmed kränkt rätten till liv (artikel 2 i Europakonventionen).[381] Den turkiska staten uppmanades dessutom att kostnadsfritt tillhandahålla ett fullständigt medicinskt skydd under hela offrets liv.

379 Artikel 24 i direktivet om fri rörlighet.

380 Rådets direktiv 2003/109/EG av den 25 november 2003 om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning, EUT L 16, 23.1.2004, artikel 10.4.

381 Europadomstolens dom av den 23 mars 2010 i mål nr 4864/05, *Oyal mot Turkiet*, punkterna 71–72.

Exempel: I målet *Iliya Petrov mot Bulgarien*[382] hade en tolvårig pojke blivit allvarligt skadad inne i en transformatorstation. Denna transformatorstation låg i en park där barn och ungdomar ofta träffades, och dörren hade inte varit låst. Europadomstolen ansåg att driften av ett elnät är en verksamhet som medför en förhöjd risk för de personer som befinner sig i närheten av anläggningarna. Staten var skyldig att införa ett lämpligt regelverk, inklusive ett system för att kontrollera att säkerhetsföreskrifterna tillämpades på rätt sätt. Domstolen slog fast att statens underlåtenhet att säkerställa att transformatorstationen var låst, trots att man kände till säkerhetsproblemen, utgjorde en kränkning av rätten till liv (artikel 2 i Europakonventionen).[383]

Stater har även positiva skyldigheter att ansvara för behandlingen av barn som omhändertas av statliga myndigheter och som befinner sig i en utsatt situation (se även kapitel 6 och avsnitt 7.3).

Exempel: Målet *Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien*[384] gällde en hivpositiv romsk tonåring som hade en svår intellektuell funktionsnedsättning och även led av tuberkulos, lunginflammation och hepatit. När han dog vid 18 års ålder hade han varit i statlig vård i hela sitt liv. Europadomstolen fann att det hade förekommit allvarliga brister i beslutsprocessen kring medicinering och omvårdnad och att sjukvårdspersonalen konsekvent hade underlåtit att ge honom lämplig vård och behandling. Det hade därför skett en överträdelse av artikel 2 i Europakonventionen.[385]

Eftersom det inte hade förelegat någon nödsituation ansåg Europadomstolen också att den medicinska behandlingen utan föräldrarnas samtycke utgjorde en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

382 Europadomstolens dom av den 24 april 2012 i mål nr 19202/03, *Iliya Petrov mot Bulgarien* (tillgänglig på franska).

383 *Ibid*.

384 Europadomstolens dom av den 17 juli 2014 i mål nr 47848/08, *Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien* [stor avdelning]. Se vidare beskrivningen av detta avgörande från Europadomstolen i kapitel 7.

385 Se även avsnitt 7.

Exempel: I målet *Glass mot Förenade kungariket*[386] hade ett barn med allvarlig funktionsnedsättning fått diamorfin, trots att hans mamma bestämt hade motsatt sig detta. Europadomstolen ansåg att det utgjorde en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen när sjukhusmyndigheterna hade beslutat sig för att inte bry sig om mammans invändning mot den föreslagna behandlingen, trots att ingen domstol hade gett sitt godkännande.[387]

Exempel: I målet *M.A.K. och R.K. mot Förenade kungariket*[388] fick en nioårig flicka ta blodprov och bli fotograferad utan att föräldrarna gett sitt samtycke, trots att hennes pappa uttryckligen hade sagt att inga ytterligare prov skulle tas när flickan var ensam på sjukhuset. Eftersom det inte förelåg någon medicinsk nödsituation ansågs dessa medicinska ingrepp utan föräldrarnas samtycke vara en kränkning av hennes rätt till fysisk integritet enligt artikel 8 i Europakonventionen.[389]

Om en underårig enligt lag saknar förmåga att ge sitt samtycke till ett medicinskt ingrepp får detta ingrepp enligt artiklarna 6 och 8 i konventionen om mänskliga rättigheter och biomedicin[390] endast genomföras med bemyndigande av hans eller hennes ställföreträdare, förutsatt att det inte rör sig om en nödsituation. Enligt denna konvention krävs visserligen inte barnets samtycke om barnet saknar förmåga att ge det, men det stämmer att barnets uppfattning ”skall ges större tyngd i takt med den underåriges stigande ålder och mognadsgrad” (artikel 6.2).

Enligt artikel 11 i Europeiska sociala stadgan åtar sig parterna att vidta ändamålsenliga åtgärder för att lämna råd och upplysningar för befrämjande av god hälsa och uppmuntran till personligt ansvarstagande i hälsofrågor.[391] För dem som saknar tillräckliga medel och inte heller kan få sådana medel genom egna ansträngningar eller på annat sätt garanteras medicinsk hjälp och omvårdnad

386 Europadomstolens dom av den 9 mars 2004 i mål nr 61827/00, *Glass mot Förenade kungariket*.

387 *Ibid.*, punkt 83.

388 Europadomstolens dom av den 23 mars 2010 i mål nr 45901/05 och 40146/06, *M.A.K. och R.K. mot Förenade kungariket*.

389 *Ibid.*, punkt 79.

390 Europarådet, Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (konvention om skydd av mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet vid biologisk och medicinsk tillämpning: konventionen om mänskliga rättigheter och biomedicin), CETS nr 164, 1997.

391 Vad gäller utbildning om sexuell och reproduktiv hälsa, se även under utbildning (avsnitt 8.2).

genom artikel 13 i Europeiska sociala stadgan. År 2011 antog ministerkommittén slutligen barnspecifika riktlinjer för en barnvänlig hälso- och sjukvård.[392]

Som framgår av nedanstående exempel anser Europeiska kommittén för sociala rättigheter att migrerande barn som vistas irreguljärt i ett land har rätt till sjukvård utöver akut medicinsk hjälp. Europeiska sociala stadgan innehåller många hänvisningar till barns rättigheter i fråga om social omsorg och hälso- och sjukvård (artiklarna 11, 12, 13, 14, 16 och 17), som gäller oberoende av deras migrationsstatus.

Exempel: Efter klagomålet *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) mot Frankrike*[393] beslutade Europeiska kommittén för sociala rättigheter att den nya lag som Frankrike som röstat igenom inte längre skulle omfatta ett undantag som innebar att irreguljära immigranter med mycket låga inkomster måste betala för medicinsk behandling, med avgifter för hälso- och sjukvård. Kommittén slog fast att personer som ännu inte blivit myndiga, däribland ensamkommande barn, måste få fri sjukvård.

Exempel: I klagomålet *Defence for Children International (DCI) mot Belgien*[394] fann Europeiska kommittén för sociala rättigheter att det hade skett en överträdelse av artikel 17 i Europeiska sociala stadgan på grund av restriktionerna i fråga om medicinsk hjälp till papperslösa migrerande barn. Kommittén bekräftade att migrerande barn som olagligen vistas i ett land har rätt till hälso- och sjukvård som går utöver akut medicinsk hjälp och omfattar primär- och sekundärvård samt psykologiskt stöd.[395] Kommittén konstaterade även att bristen på anläggningar för att ta emot utländska barn som olagligen vistas i landet var en faktor som försvårade tillgången till hälso- och sjukvård. Den fann också att orsakerna till ohälsa endast kan åtgärdas om barn får tillgång till bostäder och familjehem. Till följd av bristen på bostäder och familjehem ansåg därför kommittén att

392 Europarådet, ministerkommittén (2011), *Guidelines on child-friendly health care*, 21 september 2011.

393 ECSR, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) mot Frankrike*, klagomål nr 14/2003, 8 september 2004, punkterna 35–37.

394 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Belgien*, klagomål nr 69/2011, 23 oktober 2012.

395 *Ibid.*, punkt 128.

det hade skett en överträdelse av artikel 11.1 och 11.3 i Europeiska sociala stadgan.[396]

I Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning[397] fastställs också att migrerande arbetstagare som är lagligen anställda inom en annan stats territorium liksom deras familjemedlemmar bör få lika tillgång till social och medicinsk hjälp (artikel 19).

Inom internationell rätt finns det mer omfattande bestämmelser om rätten till hälsa i artikel 12 i Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR)[398] samt i artikel 24 i barnkonventionen. I dessa instrument understryks vikten av förebyggande arbete och behandling. FN:s kommitté för barnets rättigheter framhåller hur viktigt det är att få tillgång till hälso- och sjukvård och kost av högsta uppnåeliga standard under den tidiga barndomen[399] samt att ungdomar får tillgång till sexuell och reproduktiv information.[400] Kommittén har även förtydligat att barns rätt till hälsa omfattar ”rätten att bestämma över den egna hälsan och kroppen, inklusive den sexuella och reproduktiva friheten att göra ansvarsfulla val”.[401] Kommittén uppmanar stater att ”överväga att låta barn samtycka till vissa medicinska behandlingar och ingrepp utan förälderns eller vårdnadshavarens tillstånd. Detta kan handla om hivtest eller annan hälso- och sjukvård på det sexuella och reproduktiva området, inklusive utbildning och vägledning om sexuell hälsa, preventivmedel och säkra aborter”.[402]

396 *Ibid.*, punkterna 116–118.

397 Europarådet, Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, CETS nr 93, 1977.

398 FN, generalförsamlingen, Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, 16 december 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993, s. 3.

399 FN, kommittén för barnets rättigheter (2006), *Allmän kommentar nr 7 (2005): Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.1, punkt 27.

400 FN, kommittén för barnets rättigheter (2003), *Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter*, UN Doc. CRC/GC/2003/4, punkt 28.

401 FN, kommittén för barnets rättigheter (2013), *Allmän kommentar nr 15: Barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (artikel 24)*, UN Doc. CRC/C/GC/15, punkt 24.

402 *Ibid.*, punkt 31.

8.4. Rätt till bostad

Viktiga punkter

- Rätten till lämplig bostad garanteras genom artikel 31 i Europeiska sociala stadgan.
- Europeiska kommittén för sociala rättigheter anser att lämpliga tillfälliga boenden måste erbjudas barn som vistas irreguljärt i ett land och att levnadsförhållandena i dessa boenden måste upprätthålla mänsklig värdighet.
- Olämplig bostad motiverar enligt Europadomstolen inte till placering i offentlig vård.

Unionsrätten: Artikel 34.3 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller en hänvisning till rätten till stöd till boende som ett led i kampen mot social utslagning och fattigdom. I direktivet om likabehandling oavsett ras framhålls att bostäder hör till de allmänt tillgängliga varor och tjänster där tillgång och tillhandahållande ska ske utan diskriminering.[403] För varaktigt bosatta ska det inte förekomma någon särbehandling i fråga om bostadsförmåner. När det gäller exempelvis familjeåterförening har man emellertid genom EU-lagstiftningen försökt säkerställa att anhöriga inte ska utgöra en belastning för medlemsstaternas sociala trygghetssystem.[404] Enligt direktivet om familjeåterförening får det krävas att ansökningar om familjeåterförening ska innehålla bevis för att en giltig referensperson för familjeåterförening (dvs. en tredjelandsmedborgare som har uppehållstillstånd på minst ett år och som har välgrundade utsikter att få ett varaktigt uppehållstillstånd) har en bostad som anses normal för en jämförbar familj i samma region. Denna bostad ska uppfylla den berörda medlemsstatens allmänna bestämmelser om säkerhet och sanitära förhållanden.[405]

Europarådets regelverk: Enligt Europakonventionen finns det ingen rätt att få en bostad, men om en stat beslutar att erbjuda bostad får det inte förekomma någon diskriminering.

403 Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung, artikel 3.

404 Se vidare FRA och Europadomstolen (2014), s. 201.

405 Rådets direktiv 2003/86/EG av den 22 september 2003 om rätt till familjeåterförening (direktivet om familjeåterförening), artikel 7.1 a.

Exempel: I målet *Bah mot Förenade kungariket*[406] var klaganden lagligen bosatt i Storbritannien. Hennes son fick också komma till landet på villkor att han inte utnyttjade offentligt understöd. En kort tid efter det att sonen kommit sökte klaganden hjälp att hitta bostad. Men eftersom hennes son omfattades av inresekontroll nekades hon den företrädesrätt som hon annars skulle ha fått i egenskap av ofrivilligt hemlös med ett underårigt barn. Myndigheterna hjälpte henne senare att hitta nytt boende och erbjöd henne senare en subventionerad bostad. Hennes klagomål gällde att hon hade diskriminerats eftersom hon inte hade beviljats företrädesrätt. Europadomstolen ansåg att det var berättigat att införa kriterier för att tilldela begränsade resurser som subventionerade bostäder, förutsatt att dessa villkor inte var godtyckliga eller diskriminerande. Beslutet att neka klaganden företrädesrätt hade varit allt annat än godtyckligt. Klaganden hade fört in sin son i landet fullt medveten om att hans uppehållstillstånd var förknippat med villkor. Klaganden hade heller aldrig varit hemlös och det fanns andra lagstadgade skyldigheter som medförde att den lokala myndigheten skulle ha hjälpt henne och hennes son om det hade funnits ett reellt hot att de blev hemlösa. Det hade därför inte skett någon överträdelse av artikel 14 jämförd med artikel 8 i Europakonventionen.

Europadomstolen har också prövat ärenden som rör avvisning av romska familjer från campingplatser.[407] Europadomstolen har indirekt tagit upp frågan om bostäders kvalitet genom att konstatera att olämpliga bostäder inte motiverar till att barn placeras i offentlig vård[408] (se även avsnitt 5.2. och 6.2.).

Rätten till lämplig bostad garanteras genom artikel 31 i Europeiska sociala stadgan. Europeiska kommittén för sociala rättigheter anser att lämplig bostad enligt artikel 31.1 avser en bostad som är säker ur sanitets- och hälsosynpunkt, vilket innebär att den ska ha samtliga grundläggande faciliteter, såsom vatten, uppvärmning, avfallshantering, sanitetsinrättningar och elektricitet och måste även vara strukturellt säker, inte överbefolkad och med starkt besittningsskydd som stöds

406 Europadomstolens dom av den 27 september 2011 i mål nr 56328/07, *Bah mot Förenade kungariket*.

407 Europadomstolens dom av den 27 maj 2004 i mål nr 66746/01, *Connors mot Förenade kungariket*.

408 Europadomstolens dom av den 26 oktober 2004 i mål nr 23848/04, *Wallová och Walla mot Tjeckien*, punkterna 73–74 (tillgänglig på franska); Europadomstolens dom av den 21 juni 2007 i mål nr 23499/06, *Havelka m.fl. mot Tjeckien*, punkterna 57–59 (tillgänglig på franska).

i lagen.[409] Avhysningar är tillåtna i motiverade fall, förutsatt att de utförs under värdiga förhållanden och alternativt boende tillhandahålls.[410] Levnadsförhållandena på ett tillfälligt boende ska vara sådana att man kan leva med mänsklig värdighet där: de bör uppfylla säkerhets-, hälso- och hygienkraven, och omfatta grundläggande faciliteter, dvs. rent vatten, tillräcklig belysning och värme. Till grundkraven för tillfälliga bostäder hör också att den omedelbara omgivningen ska vara säker.[411]

När det gäller bostäder för utländska barn som vistas irreguljärt anser Europeiska kommittén för sociala rättigheter att såväl underlåtenheten att tillhandahålla någon form av boende som tillhandahållandet av olämpligt boende på hotell utgör en överträdelse av artikel 17.1 i Europeiska sociala stadgan.[412] I enlighet med artikel 31.2 i Europeiska sociala stadgan om förebyggande av hemlöshet ska stater erbjuda lämpligt tillfälligt boende för barn som vistas irreguljärt utan att detta ska medföra frihetsberövande.[413]

409 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna*, klagomål nr 47/2008, 20 oktober 2009, punkt 43.

410 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) mot Italien*, klagomål nr 27/2004, 7 december 2005, punkt 41; ECSR, *Médecins du Monde – International mot Frankrike*, klagomål nr 67/2011, 11 september 2012, punkterna 74–75 och 80.

411 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna*, klagomål nr 47/2008, 20 oktober 2009, punkt 62.

412 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Belgien*, klagomål nr 69/2011, 23 oktober 2012, punkterna 82–83. Se även FRA (2010), s. 30.

413 ECSR, *Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna*, klagomål nr 47/2008, 20 oktober 2009, punkt 64.

8.5. Rätt till en tillfredsställande levnadsstandard samt rätt till social trygghet

Viktiga punkter

- Tillgången till barnbidrag och föräldraledighet ska gälla utan diskriminering.
- Enligt unionsrätten får unga arbetstagare med lärlingskontrakt inte ha ett så dåligt socialt skydd att de hamnar utanför det allmänna skyddsområdet.
- Enligt Europeiska sociala stadgan utgör det en oproportionerlig begränsning av familjens rätt till ekonomiskt, socialt och rättsligt skydd om familjeförmåner dras in på grund av skolk.

Unionsrätten: I artikel 34.1 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna fastställs att ”unionen erkänner och respekterar rätten till tillgång till social trygghet och sociala förmåner” i sådana fall som motsvarar de traditionella grenarna av social trygghet (moderskap, sjukdom, olyckor i arbetet, omsorgsbehov eller ålderdom, och arbetslöshet). Denna rätt gäller för alla som är bosatta och förflyttar sig lagligt inom unionen. Rätten till socialt stöd är avsedd för att trygga en värdig tillvaro för dem som saknar tillräckliga medel samt för att bekämpa social uteslutning och fattigdom. Samtliga dessa aspekter kvalificeras genom ”bestämmelser i unionsrätten samt nationell lagstiftning och praxis” (artikel 34.1 i EU-stadgan).

EU-domstolen anser att då en medlemsstats egna medborgare endast behöver vara bosatta i medlemsstaten för att få vårdnadsbidrag, kan inte andra EU-medlemsstaters medborgare tvingas uppvisa ett formellt utfärdat uppehållstillstånd för att få samma förmån.[414] Det utgör diskriminering om föräldraledighet inte beviljas vissa kategorier av personer, såsom beställande mödrar som har fått barn genom ett surrogatavtal.[415] Samma sak gäller om en offentliganställd tjänsteman nekas föräldraledighet om hans hustru inte arbetar eller utövar något yrke, såvida inte hustrun anses vara oförmögen att ta hand om barnets

414 EU-domstolens dom av den 12 maj 1998 i mål C-85/96, *María Martínez Sala mot Freistaat Bayern*, punkterna 60–65.

415 EU-domstolens dom av den 18 mars 2014 i mål C-363/12, *Z mot A Government Department, The Board of Management of a Community School* [stor avdelning].

uppfostran på grund av allvarlig sjukdom eller skada.[416] Medlemsstaterna måste också upprätta ett särskilt regelverk för föräldraledighet som ska tillämpas vid tvillingfödslar för att säkerställa att dessa föräldrar behandlas utifrån sina särskilda behov. Detta kan uppnås genom att föräldraledighetens längd beräknas utifrån antalet födda barn, och kan även omfatta andra åtgärder, till exempel materiellt eller ekonomiskt stöd.[417]

Europarådets regelverk: Europadomstolen har granskat påstådd diskriminering i samband med beviljande av föräldraledighet och föräldraförmåner i Ryssland.

Exempel: I målet *Konstantin Markin mot Ryssland*[418] nekades en man som var militär i den ryska armén föräldraledighet, samtidigt som kvinnliga militäranställda var berättigade till sådan ledighet. Enligt domstolen kunde det inte på ett rimligt sätt motiveras att manliga militäranställda uteslöts från rätten till föräldraledighet. Varken de väpnade specialstyrkornas förutsättningar och påståenden om att den operativa effektiviteten skulle äventyras, argumenten om kvinnans särskilda roll vid barnuppfostran eller de rådande traditionerna i landet ansågs motivera en sådan särbehandling. Domstolen slog fast att det hade skett en överträdelse av artikel 14 jämförd med artikel 8 i Europakonventionen.

Mer detaljerade bestämmelser om rätten till social trygghet, rätten till social och medicinsk hjälp samt rätten att få tillgång till sociala tjänster finns i artiklarna 12–14 i Europeiska sociala stadgan. I artikel 16 i Europeiska sociala stadgan anges uttryckligen att sociala förmåner och familjebidrag är ett sätt att främja familjelivet i ekonomiskt, rättsligt och socialt hänseende. I artikel 30 i Europeiska sociala stadgan fastställs en rätt till skydd mot fattigdom och social utslagning. Vissa fordringar som rör social trygghet kan omfattas av artikel 1 i protokoll nr 1 till Europakonventionen, förutsatt att den nationella rätten genererar ett ägandeintresse genom att utbetalningen tillhandahålls som en rätt till socialförmån, oavsett om det ställs krav på att avgifter ska förhandsbetalas eller ej.[419]

416 EU-domstolens dom av den 16 juli 2015 i mål C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis mot Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, punkt 53.

417 EU-domstolens dom av den 16 september 2010 i mål C-149/10, *Zoi Chatzi mot Ypourgos Oikonomikon*, punkterna 72–75.

418 Europadomstolens dom av den 22 mars 2012 i mål nr 30078/06, *Konstantin Markin mot Ryssland* [stor avdelning].

419 Europadomstolens dom av den 7 juli 2011 i mål nr 37452/02, *Stummer mot Österrike* [stor avdelning], punkt 82.

Enligt artikel 12 i Europeiska sociala stadgan ska staterna inrätta eller upprätthålla ett system för social trygghet samt sträva efter att fortlöpande förbättra detta system.

I artikel 16 i Europeiska sociala stadgan fastställs att staterna genom lämpliga medel ska främja familjelivet i ekonomiskt, rättsligt och socialt hänseende. Dessa medel bör i första hand utgöras av familje- eller barnförmåner, som tillhandahålls som en del av den sociala tryggheten och är tillgängliga antingen för alla eller också efter behovsprövning. Dessa förmåner ska utgöra ett lämpligt inkomsttillägg för ett betydande antal familjer. Kommittén bedömer om familjeförmåner (föräldraförmåner) ligger på en lämplig nivå utifrån den ekvivalerade medianinkomsten (Eurostat).[420] Om det inte finns något allmänt system för familjeförmåner, anser kommittén att detta strider mot Europeiska sociala stadgan.[421]

Kommittén godtar emellertid att barnförmåner ska betalas ut beroende på var barnet har sin hemvist.[422] Kommittén anser att införandet av ett ytterst begränsat skydd mot sociala och ekonomiska risker för barn (som är 15–18 år) som omfattas av särskilda lärlingskontrakt (som endast gav rätt till sjukförmåner in natura samt till 1 procents ersättning vid arbetsolyckor) på ett effektivt sätt utesluter en viss grupp (underåriga) arbetstagare från att omfattas av det allmänna skydd som generellt sett erbjuds genom systemet för social trygghet. Detta strider därmed mot statens skyldighet att successivt utöka systemet för social trygghet.[423]

Det utgör en oproportionerlig begränsning av familjens rätt till ekonomiskt, socialt och rättsligt skydd om familjeförmåner dras in på grund av skolk.

Exempel: I ett klagomål mot Frankrike gjorde Europeiska kommittén för hembaserade prioriterade insatser för barn och familjer (Eurocef) gällande att det utgjorde en kränkning av familjernas rätt till socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd enligt artikel 16 i Europeiska sociala stadgan när familjeförmåner drogs in som ett sätt att komma till rätta med skolk. Kommittén ansåg att åtgärden var oproportionerlig i förhållande till det mål som

420 ECSR, slutsatser 2006, Estland, s. 215.

421 ECSR, slutsatser 2011, Turkiet, artikel 16.

422 ECSR (2007), slutsatser XVIII-1 – allmän inledning, s. 11.

423 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) och Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) mot Grekland*, klagomål nr 66/2011, 23 maj 2012, punkt 48.

> skulle uppnås och konstaterade att den ifrågasatta åtgärden, som består i att tillfälligt och eventuellt definitivt dra in familjeförmånerna, innebär att föräldrarna blir exklusivt ansvariga för att se till så att skolkandet minskar och ökar de berörda familjernas ekonomiska och sociala utsatthet.[424]

I Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning[425] fastställs att migrerande arbetstagare som är lagligen anställda inom en annan stats territorium liksom deras familjemedlemmar bör få lika tillgång till social trygghet (artikel 18) samt andra ”sociala tjänster” som främjar deras mottagande i den mottagande staten (artikel 10). Genom Europeiska konventionen om social trygghet skyddas också flyktingars och statslösa personers rätt att ta del av den sociala tryggheten i den mottagande staten (inklusive familjeförmåner för barn).[426]

Inom internationell rätt säkerställs rätten till en tillfredsställande levnadsstandard genom artikel 11 i Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR) och artikel 27 i barnkonventionen.

424 ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) mot Frankrike*, klagomål nr 82/2012, 19 mars 2013, punkt 42.

425 Europarådet, Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, CETS nr 93, 1977.

426 Europarådet, European Convention on Social Security (europeiska konventionen om social trygghet), CETS nr 78, 1972.

9 Migration och asyl

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EUF-fördraget, artikel 21 EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 45 (rörelsefrihet) Mottagandedirektivet (2013/33/EU) Återvändandedirektivet (2008/115/EG) Direktivet om asylförfaranden (2013/32/EU) Dublinförordningen (nr 604/2013). Skyddsdirektivet (2011/95/EU) Direktivet om fri rörlighet (2004/38/EG) EU-domstolens dom av den 6 juni 2013, C-648/11, *The Queen, på begäran av MA m.fl. mot Secretary of State for the Home Department,* REU 2013 (Dublinöverföringar). Förordning om kodex om Schengengränserna (562/2006), bilaga VII, 6	Inresa och vistelse	Europakonventionen, artikel 8 (familjeliv)
Direktivet om asylförfaranden (2013/32/EU), artikel 25.5	Åldersbedömning	

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EUF-fördraget, artiklarna 67, 73 och 79.2 a Direktivet om familjeåterförening (2003/86/EG) Skyddsdirektivet (2011/95/EU), artikel 31 Mottagandedirektivet (2013/33/EU) Direktivet om tillfälligt skydd (2001/55/EG) Dublinförordningen (nr 604/2013) Återvändandedirektivet (2008/115/EG), artikel 13	**Familjeåterförening och barn som skilts från sina föräldrar**	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för privat- och familjelivet) Europadomstolens dom i mål nr 31465/96, 2001, *Şen mot Nederländerna* (avvägning av rättigheter) Europadomstolens dom i mål nr 12738/10, 2014, *Jeunesse mot Nederländerna* [stor avdelning], (familjeliv, barnets bästa)
Direktivet om mottagningsvillkor (2013/33/EU), artikel 11 Återvändandedirektivet (2008/115/EG), artikel 17	**Frihetsberövande av barn**	Europadomstolens dom i mål nr 13178/03, 2006, *Mubilanzila Mayeka och Kaniki Mitunga mot Belgien*, (frihetsberövande inför utvisning) Europadomstolens dom i mål nr 39472/07 och 39474/07, 2012, *Popov mot Frankrike*, (frihetsberövande inför utvisning) Europadomstolens dom i mål nr 15297/09, 2011, *Kanagaratnam mot Belgien*, (frihetsberövande inför utvisning)
Direktivet om fri rörlighet (2004/38/EG), ingress (punkt 24), artiklarna 7, 12, 13 och 28.3 b	**Utvisning**	Europadomstolens dom i mål nr 23218/94, 1996, *Gül mot Schweiz*, (utvisning av familj) Europadomstolens dom i mål nr 54273/00, 2001, *Boultif mot Schweiz*, (utvisning av barn) Europadomstolens dom i mål nr 29217/12, 2014, *Tarakhel mot Schweiz* [stor avdelning], (utvisning av barn)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 47–48 (rätten till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol, presumtion för oskuld och rätten till försvar) Direktivet om asylförfaranden (2013/32/EU), artiklarna 7 och 25 Brottsofferdirektivet (2012/29/EU), artikel 8	**Tillgång till rättslig prövning**	Europakonventionen, artikel 13 (rätten till ett effektivt rättsmedel). Europadomstolens dom i mål nr 8687/08, 2011, *Rahimi mot Grekland*, (effektiva rättsmedel för att bestrida villkoren för frihetsberövande)

EU har en klar behörighet att lagstifta när det gäller migrations- och asylfrågor. Åtgärderna för migrerande barn reglerar en rad olika migrationssituationer – däribland långvarig arbetsrelaterad migration, asyl och subsidiärt skydd – och omfattar därför även migranter som vistas irreguljärt i ett land. Utöver det skydd som migrerande barn har rätt till enligt artikel 24 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, tar artiklarna 18 och 19 i stadgan även upp rätten till asyl och skydd vid avlägsnande, utvisning och utlämning. EU har också uppmärksammat ensamkommande barns särskilda behov, bland annat när det gäller rättsliga aspekter som vårdnadshavarskap och legalt ställföreträdarskap, åldersbedömning, spårning av familjer och familjeåterförening, asylförfaranden, frihetsberövande och utvisning samt olika aspekter som rör barns levnadsförhållanden, däribland boende, hälso- och sjukvård, undervisning och yrkesutbildning, religion, kulturella normer och värderingar, rekreation och fritidsverksamhet samt social interaktion och upplevelser av rasism.[427]

Inom Europarådets system är det framför allt fyra konventioner som stöder migrerande barns rättigheter i olika sammanhang: Europakonventionen, Europeiska sociala stadgan, den europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning och den europeiska konventionen om medborgarskap. I detta kapitel fokuserar vi framför allt på genomförandet av bestämmelserna i Europakonventionen, särskilt artikel 3 (skydd mot omänsklig och förnedrande behandling), artikel 5 (frihetsberövande) och artikel 8 (rätt till skydd för privat- och familjeliv), både sedda för sig och jämförda med artikel 14 (icke-diskriminering). Dessa bestämmelser används som stöd för migrerande barns, flyktingbarns och asylsökande barns och deras familjemedlemmars rätt till familjeåterförening, tillgång till rättslig prövning och permanenta uppehållsrätt i den mottagande staten.

På internationell nivå finns det ett antal bestämmelser i barnkonventionen som upprätthåller barns rättigheter i samband med migration och asyl och har bidragit till utvecklingen av rättsliga åtgärder på europeisk nivå. För att nämna några exempel: artikel 7 skyddar barns rätt till registrering av födelse, medborgarskap och föräldrars omvårdnad; artikel 8 skyddar barns rätt till identitet, inklusive medborgarskap, namn och familjerelationer; artikel 9 säkerställer att barn som skilts från sina föräldrar upprätthåller kontakten med båda föräldrarna om det är för barnets bästa och artikel 22 ger flyktingbarn rätt till särskilt skydd

427 Se vidare FRA (2010); FRA (2011a), s. 27–38; FRA (2011b), s. 26–30.

och stöd. FN:s konvention om flyktingars rättsliga ställning[428] och det åtföljande protokollet från 1967 anses dessutom allmänt ha en central betydelse inom internationellt flyktingskydd.

I följande avsnitt behandlas inresa och vistelse (avsnitt 9.1), åldersbedömning (avsnitt 9.2), familjeåterförening för barn som skilts från sina föräldrar (avsnitt 9.3), frihetsberövande (avsnitt 9.4), utvisning (avsnitt 9.5) samt tillgång till rättslig prövning (avsnitt 9.6).

9.1. Inresa och vistelse

Viktiga punkter

- EU-medborgare har rätt att röra sig fritt inom EU.
- Beslut om barns inresa och vistelse bör fattas inom ramen för lämpliga mekanismer och förfaranden samt sett till barnets bästa.

Unionsrätten: Vilka rättigheter barn har och i vilken omfattning varierar till stor del beroende på vilken nationalitet barnet och barnets föräldrar har och om barnet migrerar med sina föräldrar eller på egen hand.

EU-medborgares migration regleras genom ett antal rättsliga instrument. Rättigheterna för EU-medborgare är omfattande och syftar till att främja optimal rörlighet inom EU. För det första fastställs det i artikel 21 i EUF-fördraget att EU-medborgare och deras familjemedlemmar har rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom alla EU-medlemsstaters territorier. Så snart de kommer till den mottagande staten har de också rätt att behandlas på samma sätt som landets egna medborgare när det gäller tillgång till och villkor för arbete, sociala förmåner, skola, hälso- och sjukvård osv.[429] EU-medborgarnas rätt till fri rörlighet garanteras också genom artikel 45 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna.

428 FN:s generalförsamling, konvention om flyktingars rättsliga ställning, 28 juli 1951, Förenta nationerna, Treaty Series, vol. 189, s. 137.

429 Under en övergångsperiod fram till juni 2015 har vissa restriktioner införts för migranter från Kroatien, det land som senast anslöt sig till EU, och medlemsstaterna har möjlighet att förlänga denna period fram till 2020.

Vilka rättigheter som gäller för medflyttande barn till föräldrar/vårdnadshavare som är EU-medborgare regleras också genom direktivet om fri rörlighet.[430] I detta direktiv fastställs att familjemedlemmar har rätt att resa in och uppehålla sig i den mottagande medlemsstaten, oavsett om detta sker i samband med eller efter EU-medborgarens flytt dit (artikel 5.1). Med familjemedlemmar avses i denna rättsakt alla biologiska barn till antingen EU-migranten själv eller också till dennes make/maka eller partner, förutsatt att de är under 21 år eller är ”beroende för sin försörjning” (artikel 2.2). De behöver inte nödvändigtvis vara EU-medborgare, men det krävs att den person de först flyttade dit med är EU-medborgare. Under de första tre månaderna efter flytten har familjen en villkorslös uppehållsrätt, men därefter måste EU-medborgare som vill att deras barn ska stanna hos dem i den mottagande staten visa att de har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring för att kunna försörja dem (artikel 7). Barn och andra familjemedlemmar får automatiskt permanent uppehållstillstånd om de har bott i den mottagande staten tillsammans med EU-medborgaren i fem år i följd (artiklarna 16.2 och 18). De omfattas då inte längre av några särskilda villkor som rör tillgångar/sjukförsäkring.

När det gäller tredjelandsmedborgare som inte ingår i någon EU-migrants familj är den fria rörligheten mer begränsad. Detta område regleras dels genom unionsrätten, dels genom den nationella utlänningsrätten.

I samband med internationella skyddsförfaranden anses barn höra till gruppen ”sårbara personer” och medlemsstaterna måste därför ta hänsyn till deras specifika situation när de genomför unionsrätten.[431] Detta innebär att stater ska fastställa och anpassa varje specialåtgärd som framför allt asylsökande barn kan behöva i samband med inresan till den mottagande staten. Artikel 24 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna är tillämplig på de krav för inresa och vistelse som fastställs i EU:s asylregelverk i fråga om barn. Här fastställs att EU:s medlemsstater ska säkerställa att barns bästa kommer i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner. Principen om barnets bästa ligger också till grund för

430 Observera att tillämpliga bestämmelser i direktivet även är tillämpliga inom EES-området. Se vidare avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet, 2 maj 1992, del III, fri rörlighet för personer, tjänster och kapital samt avtal mellan Europeiska gemenskapen och dess medlemsstater, å ena sidan, och Schweiziska edsförbundet, å andra sidan om fri rörlighet för personer, som undertecknats i Luxemburg den 21 juni 1999 och trädde i kraft den 1 juni 2002, EGT L 114, 2002, s. 6.

431 Se särskilt artikel 21 i mottagandedirektivet 2013/33/EU och artikel 3.9 i återvändandedirektivet 2008/115/EG.

genomförandet av direktiv 2013/32/EU om gemensamma förfaranden för att bevilja och återkalla internationellt skydd (direktivet om asylförfaranden)[432] och förordningen om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat (Dublinförordningen), eftersom dessa rättsakter gäller barn.[433] Båda dessa rättsakter innehåller också särskilda garantier för ensamkommande barn, inklusive deras legala ställföreträdarskap. Enligt förordning nr 562/2006 om kodexen om Schengengränserna ska gränskontrollanter kontrollera om vuxna har föräldraansvar för de barn de reser tillsammans med. Detta gäller särskilt om barnet endast åtföljs av en vuxen och det finns en grundad anledning att misstänka att barnet olagligen har förts bort från den eller de personer som har det lagliga föräldraansvaret. I så fall ska gränskontrollanten göra ytterligare utredningar för att undersöka om det finns eventuella inkonsekvenser eller motsägelser i den information som lämnats. Om barn reser utan en medföljande vuxen, ska gränskontrollanter noggrant kontrollera resehandlingar och verifikationer för att försäkra sig om att barnen inte lämnar territoriet mot de föräldraansvarigas vilja.[434]

Europarådets regelverk: Stater har rätt att i överensstämmelse med väletablerad internationell rätt och sina fördragsskyldigheter, inklusive Europakonventionen, kontrollera utlänningars inresa, vistelse och utvisning. Rätten till skydd för privat- och familjeliv i artikel 8 i Europakonventionen åberopas ofta som en skyddsmekanism mot utvisning av barn som annars inte har bedömts vara i behov av internationellt skydd, däribland subsidiärt skydd. Överträdelser av artikel 8 har konstaterats i sådana fall där barn är involverade, eftersom en påtvingad separation från nära familjemedlemmar sannolikt kan få allvarliga konsekvenser för deras utbildning, sociala och känslomässiga stabilitet samt identitet.[435]

---

432 Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/32/EU av den 26 juni 2013 om gemensamma förfaranden för att bevilja och återkalla internationellt skydd (omarbetning), 29 juni 2013, L 180, s. 60, artikel 25.6.

433 Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat (omarbetning), EUT L 180, 2013, s. 31–59, artikel 6.

434 Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 562/2006 av den 15 mars 2006 om en gemenskapskodex om gränspassage för personer (kodex om Schengengränserna) bilaga VII, 6.

435 Europadomstolens dom av den 21 december 2001 i mål nr 31465/96, *Şen mot Nederländerna*, (tillgänglig på franska); Europadomstolens dom av den 1 december 2005 i mål nr 60665/00, *Tuquabo-Tekle m.fl. mot Nederländerna*.

9.2. Åldersbedömning[436]

Viktiga punkter

- När metoder för åldersbedömning tillämpas måste hänsyn tas till barns rättigheter.
- Åldersbedömning avser sådana metoder som myndigheterna använder sig av för att fastställa en migrants ålder i syfte att bestämma vilka immigrationsförfaranden och regler som ska följas.

Unionsrätten: Enligt artikel 25.5 i direktivet om asylförfaranden får staterna använda sig av läkarundersökningar, men dessa ska ske ”med full respekt för den personliga värdigheten varvid den minst invasiva typen av undersökning bör föredras och utföras av kvalificerade medicinska yrkesutövare”. Denna bestämmelse innehåller också ett krav om att de personer detta gäller ska bli informerade på ett språk de kan förstå om att en sådan undersökning kan komma att genomföras samt att de ska ge sitt samtycke till en sådan undersökning. En vägran att genomgå åldersbedömning får inte leda till att ansökan om internationellt skydd avslås.

Det förekommer stora skillnader mellan de metoder för åldersbedömning som tillämpas i EU, både sett till innehåll och omfattning.[437] I Storbritannien har exempelvis domstolsväsendet granskat nationella förfaranden för åldersbedömning, och i målet *Merton* fastställdes de processuella minimikraven för åldersbedömning när en person gör gällande att han eller hon är ett ensamkommande barn.[438] Till dessa krav hör bland annat att den asylsökande har rätt att bli informerad om skälen för avslag eller förhörsledarens invändningar.[439] I samband med åldersbedömningsärenden har nationella domstolar också hävdat att det finns ett behov av att tillämpa *in dubio pro reo*-principen (dvs. att man hellre ska fria än

436 Se även FRA och Europadomstolen (2014), avsnitt 9.1.2.

437 För en översikt över de olika metoder som tillämpas i respektive land, se Guidelines on Age Assessment Practice in Europe, Luxemburg, 2014, från Europeiska stödkontoret för asylfrågor. Se vidare FRA (2010), s. 53–55.

438 *Förenade kungariket, Court of Appeal, R (på begäran av B) mot The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689, 14 juli 2003.

439 Se FRA (2010), s. 61–66.

fälla), även om vissa domstolar har tolkat detta enbart som en ”välvillig bevisvärdering” snarare än en formell *in dubio pro reo*-princip.[440]

Europarådets regelverk: Det finns ingen särskild bestämmelse eller rättspraxis från Europadomstolen som rör barns rättigheter i samband med åldersbedömningsmetoder. Men om kränkande metoder används i samband med detta kan det ge upphov till frågor rörande artikel 3 eller 8 i Europakonventionen. Artikel 3 har tolkats så att den omfattar ett brett spektrum av olika scenarier som skulle kunna anses vara omänskliga eller förnedrande, däribland kränkande kroppsundersökningar av barn.[441] Sett ur ett immigrationsperspektiv skulle myndigheterna enligt artikel 8 helt legitimt kunna ingripa i ett barns rätt till privatliv och genomföra åldersbedömningar om det sker med stöd av lag och är nödvändigt för att skydda något av de legitima syften som anges i artikel 8.2 i Europakonventionen.

Inom internationell rätt åläggs staterna att respektera barnets rätt till identitet genom artikel 8 i barnkonventionen. Detta medför en skyldighet att hjälpa ett barn att styrka sin identitet, vilket kan inbegripa att styrka barnets ålder. Åldersbedömning bör emellertid betraktas som en sista utväg.

Principen om barnets bästa bör under alla förhållanden tillämpas vid de nationella metoderna för åldersbedömning. FN:s kommitté för barnets rättigheter bekräftar att barnets fysiska utseende och psykiska mognad bör beaktas i samband med åldersbedömning. Bedömningen ska genomföras på ett vetenskapligt, säkert och barnvänligt sätt, med hänsyn till om det rör sig om en pojke eller flicka, och genomföras rättvist, där man undviker alla risker för att barnets fysiska integritet kränks och visar vederbörlig respekt för den mänskliga värdigheten.[442]

440 *Förenade kungariket, Court of Appeal, R (på begäran av CJ) mot Cardiff County Council* [2011] EWCA Civ 1590, 20 december 2011, på nytt fastställd i *Förenade kungariket, Upper Tribunal, R (på begäran av MK) mot Wolverhampton City Council* [2013] UKUT 00177 (IAC), 26 mars 2013.

441 Europadomstolens dom av den 1 februari 2011 i mål nr 36369/06, *Yazgül Yilmaz mot Turkiet* (tillgänglig på franska).

442 Allmän kommentar nr 6 (2005) om Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet, (V)(a)(31)(A).

9.3. Familjeåterförening för barn som skilts från sina föräldrar[443]

Viktiga punkter

- På Europanivå inriktas bestämmelserna i första hand på att barn ska återförenas på ett säkert sätt med sina föräldrar, antingen i det mottagande landet eller också i deras ursprungsland.
- När det avgörs vilka familjemedlemmar som ska återförenas med familjen ska barnets föräldrar och/eller primära vårdnadshavare prioriteras.
- Barnets bästa måste vara vägledande för ärenden som rör familjeåterförening.

Unionsrätten: Det mest betydelsefulla instrumentet är direktivet om familjeåterförening. Enligt detta direktiv ska medlemsstaterna tillåta inresa och vistelse för det ensamkommande barnets föräldrar om dessa är tredjelandsmedborgare (dvs. medborgare i ett land utanför EU) – om det inte är till barnets bästa att återförenas med sina föräldrar utomlands i stället. Om det inte finns någon förälder har medlemsstaterna möjlighet att välja att tillåta inresa och vistelse för ett barns vårdnadshavare eller någon annan familjemedlem.[444] När det gäller ensamkommande barn är definition och rättigheter i fråga om ”familj” därför mer omfattande än för de flesta andra kategorier av migrerande barn.

I skyddsdirektivet framhålls särskilt att asylsökande barn om möjligt bör placeras hos vuxna släktingar i den mottagande staten, att syskon bör hållas samman samt att frånvarande familjemedlemmar ska spåras upp på ett förnuftigt och säkert sätt så snart detta är praktiskt genomförbart (artikel 31). Mottagandedirektivet innehåller liknande bestämmelser för ensamkommande barn som ännu inte har fått flyktingstatus (artikel 24).

Rådets direktiv 2001/55/EG om miniminormer för att ge tillfälligt skydd vid massiv tillströmning av fördrivna personer och om åtgärder för att främja en balans mellan medlemsstaternas insatser för att ta emot dessa personer och bära följderna av detta (direktivet om tillfälligt skydd) syftar också till att påskynda återföreningen av familjemedlemmar (inklusive barn) som har hamnat på olika håll

443 Se även FRA och Europadomstolen (2014), avsnitt 5.3 om familjeåterförening.

444 Artikel 10.3 a respektive 10.3 b.

efter en plötslig evakuering från deras ursprungsland (artikel 15).[445] Hittills har emellertid det här direktivet aldrig tillämpats. För att det ska ”utlösas” måste rådet först fatta beslut om detta – och något sådant beslut har ännu inte tagits.

Enligt artikel 24.3 i mottagandedirektivet (omarbetning) ska medlemsstaterna, där så krävs, också börja spåra familjemedlemmar till ensamkommande barn. Detta ska göras med hjälp av internationella eller andra berörda organisationer så snart som möjligt sedan en ansökan om internationellt skydd har gjorts, samtidigt som det värnas om barnets bästa. Om barnets eller dess nära anhörigas liv eller fysiska säkerhet är hotade, särskilt om familjen har stannat i ursprungslandet, är det viktigt att se till att insamling, behandling och spridning av information om dessa personer sker konfidentiellt, för att inte riskera deras säkerhet. I enlighet med artikel 31.5 i skyddsdirektivet (omarbetning) ska arbetet med att påbörja eller fortsätta spårningsprocessen inte påverkas av att barnet har beviljats internationellt skydd.

I Dublinförordningen fastställs dessutom att om ett ensamkommande barn har en eller flera släktingar som bor i en annan medlemsstat och som kan ta hand om detta barn, ska den medlemsstaten sammanföra den underårige med släktingen och vara ansvarig medlemsstat, förutsatt att det är för den underåriges bästa (artikel 8). I förordningen föreskrivs också en skyldighet att identifiera anhöriga som finns på medlemsstaternas territorium, samtidigt som man värnar om barnets bästa (artikel 6). Enligt mottagandedirektivet är man också skyldig att börja spåra familjemedlemmar till ensamkommande barn, där så krävs med hjälp av internationella eller andra berörda organisationer (artikel 24). Den sistnämnda typen av stöd föreskrivs också i Dublinförordningen (artikel 6).

Principen om barnets bästa ska alltid tillämpas när man överväger ett beslut om familjeåterförening. Föräldrar måste exempelvis kunna visa att de kan utöva sin föräldraskyldighet för barnets bästa. Nationella domstolar ska slå fast att det är olagligt för ett barn att återvända till sitt ursprungsland om myndigheterna inte har försäkrat sig om att det finns lämpliga arrangemang för att ta emot och omhänderta barnet i landet i fråga (återvändandedirektivet artikel 10.2).

445 Rådets direktiv 2001/55/EG av den 20 juli 2001 om miniminormer för att ge tillfälligt skydd vid massiv tillströmning av fördrivna personer och om åtgärder för att främja en balans mellan medlemsstaternas insatser för att ta emot dessa personer och bära följderna av detta, EUT L 212, 2001.

Europarådets regelverk: Artikel 8 i Europakonventionen innebär inte att migrerande föräldrar och deras barn har en absolut rätt att välja var de vill bo. Nationella myndigheter har laglig rätt att utvisa familjemedlemmar eller neka dem inresa, förutsatt att det inte finns oöverstigliga hinder för att upprätta familjeliv någon annanstans.[446] Sådana beslut ska alltid vara en proportionerlig reaktion på mer omfattande överväganden som grundar sig på allmänintresset. Om en förälder har begått brottsliga handlingar kan det till exempel vara önskvärt med utvisning eller nekad inresa.

Exempel: I målet *Şen mot Nederländerna* bekräftade Europadomstolen att tre huvudfaktorer måste beaktas för att skapa en balans mellan barnets/familjens rättigheter och mer omfattande allmänintressen: barnens ålder, deras situation i ursprungslandet och i vilken omfattning de faktiskt är försörjningsberoende av sina föräldrar.

Exempel: Målet *Jeunesse mot Nederländerna*[447] gällde de nederländska myndigheternas vägran att låta en surinamesisk kvinna bosätta sig i Nederländerna på grund av hennes familjeliv i landet. Kvinnan var gift med en nederländsk medborgare och hade tre barn med honom. Europadomstolen ansåg att myndigheterna inte hade lagt tillräcklig vikt vid avslagets konsekvenser för klagandens barn och deras bästa. Europadomstolen fann att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen eftersom det inte hade gjorts en rimlig avvägning mellan klagandens och hennes familjs personliga intressen att upprätthålla familjelivet i Nederländerna och regeringens intressen av att kontrollera invandringen.

Enligt internationell rätt har ett barn rätt att inte skiljas från sina familj, om inte ett sådant åtskiljande anses vara för barnets bästa (artikel 9.1 i barnkonventionen). I artikel 10 i barnkonventionen fastställs att ett barn vars föräldrar är bosatta i olika länder bör tillåtas flytta mellan dessa länder för att kunna hålla kontakt med eller återförenas med båda föräldrarna, med förbehåll för den nationella immigrationsrätten. Principen om barnets bästa, som är förankrad i artikel 3

446 Europadomstolens dom av den 12 juni 2012 i mål nr 54131/10, *Bajsultanov mot Österrike*; Europadomstolens dom av den 5 april 2005 i mål nr 43786/04, *Latifa Benamar m.fl. mot Nederländerna*, beslut att förklara ansökan otillåtlig.

447 Europadomstolens dom av den 3 oktober 2014 i mål nr 12738/10, *Jeunesse mot Nederländerna* [stor avdelning].

i barnkonventionen, utgör grunden för samtliga beslut som rör familjeåterförening med ett barn eller ett ensamkommande barn.[448]

9.4. Frihetsberövande

Viktiga punkter

- Enligt Europarätten ska det vara en sista utväg att barn sätts i förvar i samband med immigrationsärenden.
- De nationella myndigheterna måste placera barnen på ett annat lämpligt boende.

Unionsrätten: Enligt artikel 11 i mottagandedirektivet (omarbetning) får barn endast tas i förvar som en sista utväg och endast om mindre ingripande åtgärder inte kan tillämpas verkningsfullt. Detta frihetsberövande ska begränsas till en så kort tid som möjligt, och alla åtgärder ska vidtas för att barn som hålls i förvar ska kunna friges och placeras i inkvartering som är lämplig för dem. Barn som hålls i förvar ska ha möjlighet att delta i fritidsverksamhet, inbegripet lekar, och fritidsaktiviteter som lämpar sig för deras ålder. Enligt samma artikel får ensamkommande barn enbart tas i förvar under exceptionella omständigheter och alla åtgärder ska vidtas för att frige dessa barn så snart som möjligt. De får aldrig hållas i förvar i fängelseanläggningar, utan ska i första hand inkvarteras i anläggningar med personal och utrustning som är anpassade till behoven hos personer i deras ålder. De bör inkvarteras åtskilt från vuxna.

Enligt artikel 17 i återvändandedirektivet får barn och familjer som har fått avslag på sin asylansökan hållas i förvar under vissa förutsättningar. Ensamkommande barn måste emellertid placeras i anläggningar där det finns personal och faciliteter som lämpar sig för barn i deras ålder. EU-domstolen har hittills ingen specifik rättspraxis för frihetsberövande av barn.

Europarådets regelverk: Frihetsberövande av migrerande barn har behandlats i samband med artiklarna 3 och 5 i Europakonventionen.

448 Enligt UNICEF måste de nationella domstolarna också säkerställa att föräldrar inte utnyttjar sina barn för att få uppehållstillstånd i det mottagande landet när de begär att barnet ska återförenas med sin familj. Se UNICEF, Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe, s. 104. Se även UNHCR, *Guidelines on Determining the Best Interests of the Child*, maj 2008.

Exempel: *Mubilanzila Mayeka och Kaniki Mitunga mot Belgien*[449] gäller ett ensamkommande barn som placerats i förvar. En femårig flicka var i två månader placerad på ett transitförvar för vuxna utan lämpligt stöd. Flickan hade rest från Demokratiska republiken Kongo utan nödvändiga resehandlingar i hopp om att kunna återförenas med sin mamma, som hade fått flyktingstatus i Kanada. Flickan fördes senare tillbaka till Demokratiska republiken Kongo, trots att det inte fanns någon släkting som väntade på henne där. Europadomstolen slog fast att eftersom det inte fanns någon risk att barnet skulle försöka undandra sig de belgiska myndigheternas tillsyn, hade placeringen i ett slutet förvar för vuxna inte tjänat något syfte. Europadomstolen konstaterade även att andra åtgärder kunde ha vidtagits – som att placera henne på ett specialiserat center eller tillsammans med fosterföräldrar – som sannolikt skulle ha bidragit mer till barnets bästa, en princip som är förankrad i artikel 3 i barnkonventionen. Europadomstolen fann att det hade skett en överträdelse av artiklarna 3, 5 och 8 i Europakonventionen.

I andra mål har det framkommit att frihetsberövandet varit olagligt, även om barnet hade en förälder med sig.

Exempel: I målet *Muskhadzhiyeva m.fl. mot Belgien*[450] slog Europadomstolen fast att det månadslånga frihetsberövandet av en mamma och hennes fyra barn (i åldern sju månader till sju år) som placerats i ett slutet transitcenter, utgjorde en överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen. Domstolen grundade bland annat sina slutsatser på att centret var ”olämpligt för barn”, vilket fick allvarliga konsekvenser för deras psykiska hälsa.

Exempel: Denna dom bekräftas av målet *Popov mot Frankrike*[451], som gällde två veckors frihetsberövande av en familj i administrativt syfte i väntan på deras utvisning till Kazakstan. Europadomstolen fann att det hade skett en överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen eftersom de franska myndigheterna inte hade tagit någon hänsyn till att placeringen på en förvarsenhet, med förhållanden som var ”olämpliga för barn”, utan

449 Europadomstolens dom av den 12 oktober 2006, i mål nr 13178/03, *Mubilanzila Mayeka och Kaniki Mitunga mot Belgien*.

450 Europadomstolens dom av den 19 januari 2010 i mål nr 41442/07, *Muskhadzhiyeva m.fl. mot Belgien* (tillgänglig på franska).

451 Europadomstolens dom av den 19 januari 2012 i mål nr 39472/07 och 39474/07, *Popov mot Frankrike*.

tvekan skulle få negativa konsekvenser för de båda barnen (som var fem månader respektive tre år gamla).[452] Domstolen slog också fast att det hade skett en överträdelse av artiklarna 5 och 8 i fråga om hela familjen och hänvisade till artikel 37 i barnkonventionen, där det fastställs att ”varje frihetsberövat barn skall behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder”.[453]

Exempel: Även i målet *Kanagaratnam mot Belgien*[454] hade artiklarna 3 och 5 i Europakonventionen kränkts när en asylsökande mamma och hennes tre barn hade placerats på ett slutet center för utlänningar i en irreguljär situation i fyra månaders tid. Barnen var visserligen tillsammans med sin mamma, men domstolen ansåg ändå att de belgiska myndigheterna, genom att placera dem på ett slutet center, hade utsatt dem för känslor av ångest och underlägsenhet, och hade tagit en medveten risk att deras utveckling kunde äventyras, eftersom de var fullt medvetna om hur det förhöll sig där. [455]

Inom internationell rätt föreskriver artikel 9.4 i barnkonventionen att statliga myndigheter måste informera ett frihetsberövat barns föräldrar om barnets vistelseort.[456]

452 *Ibid.*, punkt 95.

453 *Ibid.*, punkt 90.

454 Europadomstolens dom av den 13 december 2011 i mål nr 15297/09, *Kanagaratnam mot Belgien*, (tillgänglig på franska).

455 I sin nittonde allmänna rapport har Europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning beskrivit olika skyddsmekanismer för frihetsberövade irreguljära migranter samt ytterligare skyddsmekanismer för barn, se vidare *20 years of combating torture, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, 1 augusti 2008–31 juli 2009.

456 När det gäller internationella skyddsmekanismer för frihetsberövade barn, se *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 5 mars 2015, A/HRC/28/68.

9.5. Utvisning[457]

Viktiga punkter

- Risken att migrerande barn drabbas av utvisning har ett nära samband med föräldrarnas uppehållsstatus i den mottagande staten.
- Principen om barnets bästa bör vara vägledande för alla beslut som rör utvisning av immigrantbarn och deras familj/primära vårdnadshavare.
- Enligt unionsrätten finns det omständigheter då migrerande barn får stanna i den mottagande staten oberoende av föräldrarnas rättsliga status. Syftet är då framför allt att slutföra en utbildning eller upprätta familjeliv som annars inte hade varit möjligt.

Unionsrätten: Liksom inom andra delar av EU:s migrationsrätt kan reglerna för utvisning av barn variera beroende på deras nationalitet, föräldrarnas nationalitet och omständigheterna kring migrationen. När ett barn får tillträde till en medlemsstat i enlighet med EU-rätten om fri rörlighet, kommer det sannolikt också att kunna stanna där, även om den EU-migrerande förälder som barnet ursprungligen flyttade dit med inte längre uppfyller kraven för permanent uppehållstillstånd eller bestämmer sig för att lämna landet.

I direktivet om fri rörlighet fastställs att barn, liksom andra familjemedlemmar, får stanna i den mottagande staten om de har flyttat till det land med en förälder som är EU-medborgare och som senare avlider (artikel 12.2), förutsatt att dessa barn har bott i den mottagande staten i minst 12 månader innan föräldern avled. De får också i princip stanna kvar i den mottagande staten även om föräldern inte längre befinner sig där. I både fallen gäller emellertid att barn/familjemedlemmar som är tredjelandsmedborgare måste kunna visa att de har tillräckligt med pengar för att försörja sig själva för att få permanent uppehållsrätt. De måste också ha en sjukförsäkring (artikel 7).

För barn som är inskrivna vid en skola i den mottagande staten är bestämmelserna ännu mer tillåtande. I så fall har barn och den förälder eller vårdnadshavare

457 Kallas även återvändande, avlägsnande, repatriering, utlämning eller förvisning, beroende på det rättsliga sammanhanget. I detta kapitel kommer begreppet utvisning att användas för att definiera ett lagligt bortförande av en utlänning eller en annan person från en stat. Se även FRA och Europadomstolen (2014), avsnitt 5.4 om bevarande av familjen – skydd mot utvisning.

som har den faktiska vårdnaden rätt att stanna kvar i den mottagande staten även efter det att den EU-medborgare som först migrerade har avlidit eller avrest, och detta gäller oberoende av barnets nationalitet (artikel 12.3). Undantaget för utbildning ansågs först endast omfatta barn vars familj hade tillräckliga tillgångar för att klara försörjningen,[458] men senare rättspraxis har bekräftat att det även omfattar barn som genomgår utbildning och kan vara beroende av stöd från socialtjänsten.[459]

Familjemedlemmar och framför allt föräldrar som inte är medborgare i en medlemsstat har också rätt att stanna kvar i den mottagande staten efter skilsmässa från en EU-medborgare, om de har den primära vårdnaden av parets barn eller har beviljats umgängesrätt med barnen som måste utövas i den mottagande staten (artikel 13.2 b och 13.2 d).

EU-domstolen har motiverat att arbets- och uppehållstillstånd får beviljas föräldrar som inte är EU-medborgare i den EU-medlemsstat där barnet är medborgare, med hänvisning till barnets ställning som EU-medborgare enligt artikel 20 i EUF-fördraget. Det innebär att barnet får åtnjuta de rättigheter som följer av dess ställning som EU-medborgare, eftersom barnet annars skulle ha behövt lämna EU för att följa med sina föräldrar.[460] Senare rättspraxis från EU-domstolen anger emellertid följande: "Att en medborgare i en medlemsstat kan finna det önskvärt – av ekonomiska skäl eller för fortsatt familjesammanhållning – att medlemmar av hans familj, som inte är medborgare i någon medlemsstat, kan bosätta sig tillsammans med honom eller henne i unionen, räcker inte i sig för att unionsmedborgaren ska anses tvungen att lämna unionen om en sådan rätt inte beviljas".[461]

I direktivet om fri rörlighet fastställs uttryckligen att om det i undantagsfall genomförs en utvisning av barn bör detta ske i enlighet med barnkonventionens

458 EU-domstolens dom i mål C-413/99, *Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

459 EU-domstolens dom av den 23 februari 2010 i mål C-480/08, *Maria Teixeira mot London Borough of Lambeth och Secretary of State for the Home Department*; EU-domstolens dom av den 23 februari 2010 i mål C-310/08, *London Borough of Harrow mot Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department* [stor avdelning]. Migrerande barns utbildning behandlas mer ingående i avsnitt 8.2.

460 EU-domstolens dom av den 8 mars 2011 i mål C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano mot Office National de l'Emploi (ONEm)*.

461 EU-domstolens dom av den 15 november 2011 i mål C-256/11, *Murat Dereci m.fl. mot Bundesministerium für Inneres*, punkt 68. Se även EU-domstolens dom av den 8 november 2012 i mål C-40/11, *Yoshikazu Iida mot Stadt Ulm*. Se vidare FRA och Europadomstolen (2014), s. 125–127.

bestämmelser (skäl 24). I artikel 28.3 b bekräftas också att barn ska skyddas mot utvisning om denna åtgärd inte anses vara till deras bästa och sker i enlighet med barnkonventionen.

För asylsökande barn som har fått avslag på sin ansökan föreskriver återvändandedirektivet att beslut om att ensamkommande barn ska återvända ska fattas med hänsyn till barnets bästa (artikel 10). Innan myndigheterna i en medlemsstat avlägsnar ett ensamkommande barn från en medlemsstat ska de försäkra sig om att barnet kommer att överlämnas till en familjemedlem, en utsedd förmyndare eller en lämplig mottagningsenhet i återvändandelandet (artikel 10.2).

Om asylsökande barn återsänds till en annan medlemsstat för att få sin asylansökan bedömd där, fastställs det i Dublinförordningen att principen om barnets bästa ska vara vägledande när dessa beslut tillämpas (artikel 6). Förordningen innehåller också en checklista över faktorer som ska hjälpa myndigheterna att bedöma vad som är barnets bästa. Vederbörlig hänsyn ska bland annat tas till barnets möjligheter till familjeåterförening, barnets välbefinnande och sociala utveckling, säkerhets- och trygghetshänsyn, särskilt om det finns en risk för att den underårige är offer för människohandel, samt barnets egna synpunkter, beroende på hans eller hennes ålder och mognad.

Exempel: I målet *The Queen, på begäran av MA m.fl. mot Secretary of State for the Home Department*[462] skulle EU-domstolen pröva vilken stat som var ansvarig i ett ärende där ett ensamkommande barn som saknade familjemedlemmar eller anhöriga i andra EU-medlemsstater hade lämnat in asylansökningar i olika EU-medlemsstater. EU-domstolen klargjorde att om det inte fanns någon lagligen närvarande familjemedlem i en medlemsstat, ansvarar den stat där den underåriga personen fysiskt befinner sig för prövningen av en sådan ansökan. Domstolen åberopade artikel 24.2 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna som föreskriver att barnets bästa ska vara den främsta prioriteringen.

Europarådets regelverk: Stater har i princip rätt att ingripa i rätten till skydd för familjeliv enligt artikel 8.2 i Europakonventionen.

462 EU-domstolens dom av den 6 juni 2013, C-648/11, *The Queen, på begäran av MA m.fl. mot Secretary of State for the Home Department*.

Exempel: Målet *Gül mot Schweiz*[463] gällde klaganden Gül som bodde i Schweiz tillsammans med sin fru och dotter. De hade alla beviljats uppehållstillstånd av humanitära skäl. Till Schweiz ville han också ta deras underåriga son, som fanns kvar i Turkiet, men de schweiziska myndigheterna avslog denna begäran, med den huvudsakliga motiveringen att han saknade tillräckliga medel att försörja sin familj. Europadomstolen ansåg att klaganden själv hade förorsakat separationen från sonen genom att lämna Turkiet. Han hade nyligen varit på ett flertal besök i Turkiet, vilket visade att de grunder som han först anfört för att söka politisk asyl i Schweiz inte längre var aktuella. Det fanns inget som hindrade familjen från att etablera sig i sitt ursprungsland, där den underårige sonen alltid hade bott. Domstolen medgav att familjens situation var mycket svår från en humanitär synpunkt, men fann inte att det hade skett någon överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *Üner mot Nederländerna*[464] bekräftade att man bör överväga vilka konsekvenser som en utvisning skulle få på barnen i en familj när det avgjordes om utvisningen var en proportionerlig åtgärd. Bland annat skulle man överväga barnens bästa och välbefinnande, särskilt graden av svårigheter som barn kan förväntas möta i det land dit utvisningen ska ske samt styrkan i sociala, kulturella och familjerelaterade band till värdlandet jämfört med destinationslandet.

Exempel: Målet *Tarakhel mot Schweiz*[465] gäller de schweiziska myndigheternas vägran att pröva en asylansökan från ett afghanskt par och deras sex barn samt myndigheternas beslut att sända dem tillbaka till Italien. Med tanke på det rådande läget i mottagningssystemet i Italien och bristen på detaljerad och tillförlitlig information om den specifika destinationsanläggningen fann Europadomstolen att de schweiziska myndigheterna inte tillräckligt hade försäkrat sig om att klagandena skulle bli mottagna på ett sätt som var anpassat till barnens ålder om de sändes tillbaka till Italien. Europadomstolen fann därför att det skulle vara en överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen om de schweiziska myndigheterna sände tillbaka de klagande till Italien i enlighet med Dublin II-förordningen utan

463 Europadomstolens dom av den 19 februari 1996 i mål nr 23218/94, *Gül mot Schweiz*.

464 Europadomstolens dom av den 18 oktober 2006 i mål nr 46410/99, *Üner mot Nederländerna*, punkterna 57–58. Se även *Boultif mot Schweiz*, nr 54273/00, 2 augusti 2001.

465 Europadomstolens dom av den 4 november 2014 i mål nr 29217/12, *Tarakhel mot Schweiz* [stor avdelning].

att först ha fått individuella garantier från de italienska myndigheterna om att klagandena skulle bli mottagna på ett sätt som var anpassat till barnens ålder och att familjen skulle hållas samman som enhet.

Inom internationell rätt har det fastställts att en stat på begäran ska ge föräldrarna eller barnet de väsentliga upplysningarna om var den/de frånvarande familjemedlemmarna befinner sig i samband med frihetsberövande, fängslande, exil, utvisning eller dödsfall, såvida inte dessa upplysningar skulle vara till skada för barnet (artikel 9.4 i barnkonventionen).

9.6. Tillgång till rättslig prövning[466]

Viktig punkt

- Migrerande barn har rätt till ett effektivt rättsmedel.

Unionsrätten: Barns rätt att få tillgång till rättslig prövning vid immigrationsärenden fastställs i en rad olika instrument. Rätten till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol fastställs för det första i artikel 47 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna. Detta omfattar rätten att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång, inför en oavhängig och opartisk domstol, inklusive möjligheten att få rådgivning, försvar och ett rättsligt ombud enligt artikel 48. För migrerande barn stärks detta genom en rad olika bestämmelser i sekundärlagstiftningen. Framför allt i Dublinförordningen fastställs att medlemsstaterna ska säkerställa att ett ensamkommande barn ska ha en företrädare som har de kvalifikationer och den sakkunskap som behövs och som har tillgång till allt relevant information i barnets akt (artikel 6). Parallella bestämmelser finns i skyddsdirektivet (artikel 31) samt i direktivet om asylförfaranden (artikel 25). Barns rätt till rättsligt ombud stöds också genom deras rätt till hjälp från stödverksamheter för brottsoffer och särskilda konfidentiella stödverksamheter enligt artikel 8 i direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem (Brottsofferdirektivet).[467]

466 Se även FRA och Europadomstolen (2014), avsnitt 4.5 om rättslig hjälp vid asyl- och återvändandeförfaranden.

467 Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem, EUT L 315, 2012, s. 55.

De rättigheter som är knutna till möjligheten att få tillgång till rättslig prövning kan emellertid omfattas av vissa begränsningar och åldersvillkor. Enligt direktivet om asylförfaranden får medlemsstaterna ”avstå från att utse någon företrädare om det ensamkommande barnet med största sannolikhet kommer att fylla 18 innan ett beslut fattas i första instans” (artikel 25.2).

Europarådets regelverk: Enligt Europadomstolen är det uteslutet att artikel 6 (rätten till en rättvis rättegång) skulle kunna tillämpas i ärenden som rör beslut om utlänningars inresa, vistelse och utvisning.[468] Däremot kan artikel 13 i Europakonventionen (rätten till ett effektivt rättsmedel) åberopas under vissa omständigheter.

Exempel: Målet *Rahimi mot Grekland*[469] gällde förhållandena i samband med att ett migrerande barn från Afghanistan, som illegalt hade tagit sig in i Grekland, placerats på en förvarsenhet och senare frigavs för utvisning. Europadomstolen fann att det hade skett en överträdelse av artikel 13 i Europakonventionen och konstaterade att klaganden hade fått en informationsbroschyr där det inte angavs hur man skulle gå tillväga om man ville lämna ett klagomål till polischefen. Klaganden fick inte heller information på ett språk som han förstod om vilka rättsmedel som han skulle kunna använda sig av för att klaga över förhållandena i förvaret. Europadomstolen hänvisade till rapporterna från Europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT) och konstaterade att det i Grekland inte fanns någon oberoende myndighet som inspekterade de rättsvårdande organens förvarsanläggningar. Det konstaterades även att det saknades en oberoende myndighet som kunde göra rättsmedlet effektivt. Domstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av artiklarna 3, 5.1, 5.4 och 13 i Europakonventionen.

I Europeiska sociala stadgan fastställs att staterna ska främja familjens rättsliga (liksom dess sociala och ekonomiska) utveckling (artikel 16). Enligt artikel 19.1 ska staterna också inrätta ”fullgod och kostnadsfri hjälp” samt säkerställa att migrerande arbetstagare och deras familjer får vederhäftig information om emigration och immigration. Ett liknande ”informationskrav” (som är av central betydelse för

468 Europadomstolens dom av den 5 oktober 2000 i mål nr 39652/98, *Maaouia mot Frankrike* [stor avdelning].

469 Europadomstolens dom av den 5 april 2011 i mål nr 8687/08, *Rahimi mot Grekland*, (tillgänglig på franska).

migranters tillgång till rättslig prövning) finns i artikel 6 i Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, men de mer omfattande bestämmelserna som reglerar ”tillträde till domstolar och rättsliga myndigheter” (artikel 26) gäller enbart migrerande arbetstagare och inte deras familjemedlemmar.[470]

Europarådet har också tagit fram mycket omfattande riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende som anger hur samtliga rättsliga och administrativa förfaranden, inklusive immigrationsförfaranden, bör anpassas utifrån barns behov.[471]

Inom internationell rätt är artikel 37 i barnkonventionen särskilt relevant för frihetsberövade migrerande, eftersom denna artikel säkerställer att frihetsberövade barn ska ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde och annan lämplig hjälp som rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken.

470 Europarådet, Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, CETS nr 93, 1977.

471 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010.

10 Konsument- och dataskydd

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 38 EUF-fördraget, artikel 169 Direktivet om konsumenträttigheter (2011/83/EU) Direktivet om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter (2005/29/EG) Direktivet om allmän produktsäkerhet (2001/95/EG) Direktivet om kliniska prövningar (2001/20/EG) EU-domstolens dom i mål C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH mot Avides Media AG*, 2008, (internetförsäljning av DVD-skivor) EU-domstolens dom i mål C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH mot Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 2004 (tillstånd för att spela ett spel) Förordning (EU) nr 536/2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel Direktivet om livsmedel för särskilda näringsändamål (2009/39/EG)	Barns skydd som konsumenter	Europeiska konventionen om gränsöverskridande television

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
Direktivet om leksakers säkerhet (2009/48/EG) Direktivet om produkter som, på grund av sina yttre egenskaper, kan förväxlas med andra produkter och härigenom utgöra en risk för konsumenternas hälsa och säkerhet (87/357/EEG) Direktivet om television utan gränser (89/552/EEG) Direktivet om audiovisuella medietjänster (2010/13/EU)		
Richtlinie über die Ausübung der Fernsehtätigkeit (89/552/EWG) Richtlinie über die Bereitstellung audiovisueller Mediendienste (2010/13/EU)		
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 7 (respekt för privat- och familjelivet), 8 (skydd av personuppgifter) och 52 (rättigheternas och principernas räckvidd och tolkning) EUF-fördraget, artikel 16 Dataskyddsdirektivet (95/46/EG)	Barn och uppgiftsskydd	Europakonventionen, artikel 8 (rätten till skydd för privat- och familjelivet) Europadomstolens dom i mål nr 2872/02, 2008, *K.U. mot Finland*, (annons på internet) Europadomstolens dom i mål nr 1585/09, 2013, *Avilkina m.fl. mot Ryssland*, (utlämnande av medicinska journaler) Konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter

I detta kapitel behandlas europeisk lag och rättspraxis som gäller konsument- och dataskydd. Här finns det en mängd lagstiftning och rättspraxis på EU-nivå, eftersom fördraget om Europeiska unionens funktionssätt uttryckligen anger att EU har behörighet för dessa områden. Europarådets har haft ett mer begränsat inflytande inom det här området, men det finns två viktiga konventioner som behandlar medier och dataskydd. Europadomstolen har även fattat beslut i ett antal mål som rör enskilda personers dataskydd.

I följande avsnitt fokuserar vi på specifika aspekter av konsumenträtten som rör barn (avsnitt 10.1) och dataskydd (avsnitt 10.2). För vart och ett av dessa områden

analyseras den allmänna rättsliga ramen och dess tillämplighet för barn samt eventuella särskilda normer för att skydda barn.

10.1. Barns skydd som konsumenter

Viktiga punkter

- Barns bästa och skyddet av barns rättigheter ska enligt EU-domstolen väga tyngre än allmänintresset när barn agerar som konsumenter. Detta motiverar till inskränkningar i den fria rörligheten för varor, personer, tjänster och kapital.
- När barn agerar som konsumenter bör de få tillgång till relevant information så att de kan överväga alla relevanta fakta och fatta ett välgrundat beslut.
- Otillbörliga affärsmetoder följer inte principen om god yrkessed och kan påverka både barn- och vuxenkonsumenters köpbeslut.
- Barn får endast ingå i kliniska prövningar om det läkemedel de får förväntas vara till direkt nytta så att detta uppväger riskerna.
- EU-rätten och Europarådets regelverk begränsar hur mycket reklam som barn får utsättas för, men innehåller inget reklamförbud.
- Barn omfattas av särskilt skydd. De ska bland annat skyddas mot all reklam samt teleshoppingprogram som kan skada dem moraliskt eller fysiskt.
- Barnprogram får inte innehålla någon produktplacering.

10.1.1. Konsumenträttigheter

Unionsrätten: Konsumentskyddets huvudpelare fastställs i artikel 169.1 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt och i artikel 38 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna. EU-domstolen har slagit fast att barnets bästa väger tyngre än de krav som kan ställas med hänsyn till allmänintresset, vilket gör det berättigat att begränsa den inre marknadens friheter.

Exempel: Målet *Dynamic Medien*[472] gällde DVD-skivor med japanska tecknade serier som såldes via internet i Tyskland. I Storbritannien hade dessa

472 EU-domstolens dom av den 14 februari 2008 i mål C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH mot Avides Media AG*.

tecknade serier godkänts för ungdomar över 15 år, men den berörda tyska myndigheten bedömde inte att de var lämpliga. Huvudfrågan som hänsköts till EU-domstolen var om förbudet i Tyskland stred mot principen om den fria rörligheten. EU-domstolen fann att huvudsyftet med den tyska lagstiftningen var att skydda barn mot information som skulle vara skadlig för dem. Domstolen slog fast att restriktionen av den fria rörligheten inte var oproportionerlig så länge den inte gick utöver det som var nödvändigt för att uppnå den berörda medlemsstatens mål, dvs. att skydda barnen.

Exempel: Målet *Omega*[473] gällde driften av en så kallad lasersportanläggning i Tyskland. Spelet i denna anläggning gick bland annat ut på att träffa sensorer som var fästa på spelarnas jackor. Spelutrustningen levererades av ett brittiskt företag och såväl spel som utrustning hade lagligen saluförts i Storbritannien. I Tyskland förbjöds däremot spelet med motiveringen att det inte var förenligt med grundläggande värderingar som människans värdighet. EU-domstolen fann att den begränsning som de tyska myndigheterna infört inte stred mot EU-rätten, eftersom den hade motiverats med hänsyn till den allmänna ordningen.

Den senaste översynen av EU:s konsumenträtt resulterade i att direktiv 2011/83/EU om konsumenträttigheter antogs. Syftet med detta direktiv är att uppnå en fullständig harmonisering av den nationella lagstiftningen om distansavtal, avtal utanför fasta affärslokaler samt andra typer av konsumentavtal.[474] Tanken är att uppnå en balans mellan en hög konsumentskyddsnivå och konkurrenskraftiga företag. Som fastställs i artikel 3.3 a ska direktivet inte tillämpas på avtal om sociala tjänster, inklusive subventionerat boende, barnomsorg och stöd till permanent eller tillfälligt behövande familjer och enskilda personer, inbegripet långtidsvård. Sociala tjänster omfattar tjänster för barn och ungdomar, biståndstjänster för familjer, ensamstående föräldrar och äldre människor samt tjänster för migranter. I direktivet behandlas framför allt den information som ska ges innan avtal ingås. ”Informationskraven” bygger på antagandet att om konsumenter, inklusive barn, får lämplig information, kommer de att kunna överväga alla relevanta fakta och fatta ett välgrundat beslut.

473 EU-domstolens dom av den 14 oktober 2004 i mål C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH mot Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*.

474 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU av den 25 oktober 2011 om konsumenträttigheter och om ändring av rådets direktiv 93/13/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 1999/44/EG och om upphävande av rådets direktiv 85/577/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 97/7/EG, EUT L 304, 2011, s. 64 (ska vara genomfört senast den 13 december 2013).

10.1.2. Otillbörliga affärsmetoder gentemot barn

Unionsrätten: Direktiv 2005/29/EG om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter på den inre marknaden[475] omfattar samtliga transaktioner från företag till konsument (oavsett om de genomförs offline eller online och om de inbegriper varor eller tjänster). I direktivet om otillbörliga affärsmetoder anses barn höra till kategorin ”konsumenter som är särskilt känsliga” (artikel 5.3). Affärsbeslut får inte fattas efter trakasseri, tvång, otillbörlig påverkan eller vilseledande information, och barn som agerar som konsumenter har rätt att fatta dessa beslut på egen hand. Genom direktivet förbjuds marknadsföring och reklam som leder till att en produkt lätt förväxlas med en annan produkt eller med en konkurrents varumärke. Konsumenterna ska på ett klart och begripligt sätt få tillgång till all den information de behöver samt vid en lämplig tidpunkt för att de ska kunna fatta ett affärsbeslut (artiklarna 6 och 7).

10.1.3. Produktsäkerhet

Unionsrätten: Det finns ett övergripande regelverk för att säkerställa att endast produkter som är säkra och på annat sätt uppfyller kraven kommer ut på marknaden. Barns säkerhet behandlas särskilt i direktiv 2001/95/EG om allmän produktsäkerhet, där det fastställs att barn ingår i de kategorier av konsumenter som kan vara särskilt utsatta för de risker som de berörda produkterna medför (skäl 8 i direktivet). Produktens säkerhet bör därför bedömas med hänsyn till alla relevanta aspekter, särskilt de kategorier av konsumenter som produkten är avsedd för.

Rådets direktiv 87/357/EEG är ett särskilt produktsäkerhetsdirektiv som behandlar tillnärmningen av medlemsstaternas lagstiftning om produkter som på grund av sina yttre egenskaper kan förväxlas med andra produkter och härigenom utgöra en risk för konsumenternas hälsa och säkerhet.[476] Genom detta direktiv förbjuds marknadsföring, import och tillverkning av produkter som ser ut som matvaror men inte går att äta. Medlemsstaterna måste kontrollera så att inga

475 Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/29/EG av den 11 maj 2005 om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter på den inre marknaden och om ändring av rådets direktiv 84/450/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 97/7/EG, 98/27/EG och 2002/65/EG samt Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 2006/2004, EUT L 149, 2005, s. 22.

476 Rådets direktiv 87/357/EEG av den 25 juni 1987 om tillnärmningen av medlemsstaternas lagstiftning om produkter som, på grund av sina yttre egenskaper, kan förväxlas med andra produkter och härigenom utgöra en risk för konsumenternas hälsa och säkerhet, EGT L 192, 1987, s. 49.

sådana produkter marknadsförs. Om en medlemsstat förbjuder en produkt i enlighet med detta direktiv, ska den underrätta kommissionen och lämna en närmare beskrivning för att informera övriga medlemsstater. Leksakers säkerhet behandlas mer ingående under avsnitt 10.1.6.

10.1.4. Kliniska prövningar på barn

Unionsrätten: I direktiv 2001/20/EG[477] om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar rörande tillämpning av god klinisk sed vid kliniska prövningar av humanläkemedel räknas barn till gruppen sårbara personer som inte med rättsligt bindande verkan kan ge sitt samtycke till att medverka i kliniska prövningar (skäl 3). Barn får endast medverka i kliniska prövningar om medicineringen medför en direkt nytta som uppväger riskerna (skäl 3). Kliniska prövningar bör genomföras på ett sådant sätt att det ger bästa möjliga skydd (artikel 4).

Även förordning (EU) nr 536/2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel innehåller särskilda bestämmelser för barn som anses höra till kategorin sårbara personer (artikel 10.1). Denna förordning ska successivt ersätta direktiv 2001/20/EG.[478] I förordningen fastställs att det ska göras en särskilt noggrann bedömning av ansökningar om beviljande av tillstånd för kliniska prövningar där barn ska delta. Ett barns lagligen utsedda ställföreträdare måste ge sitt samtycke till att en klinisk prövning genomförs, liksom barnet om han/hon har förmåga att inta en ståndpunkt (artikel 29.1 och 29.8). I förordningen fastställs särskilda villkor för att genomföra kliniska prövningar på barn och säkerställa att de har gett sitt informerade samtycke (artikel 32). Enligt dessa villkor får inga incitament ges till försökspersonen (med undantag för ersättning för utgifter och inkomstförluster som direkt hänger samman med försökspersonens deltagande i den kliniska prövningen), den kliniska prövningen ska syfta till att undersöka behandlingar för ett medicinskt tillstånd som endast förekommer bland barn och det ska finnas vetenskapliga skäl att anta att deltagandet i den kliniska prövningen medför en direkt nytta som uppväger riskerna och nackdelarna, eller är av viss nytta för den population som den berörda underåriga personen representerar. En sådan klinisk prövning ska i så fall enbart innebära minimala risker och nackdelar för

477 Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/20/EG av den 4 april 2001 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar rörande tillämpning av god klinisk sed vid kliniska prövningar av humanläkemedel, EGT L 121, 2001, s. 34.

478 Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 536/2014 av den 16 april 2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel och om upphävande av direktiv 2001/20/EG, EUT L 158, 2014, s. 1.

den underåriga jämfört med standardbehandlingen av det tillstånd som han eller hon lider av. Endast om det rör sig om en nödsituation får kliniska prövningar utföras på barn, utan att de eller deras lagligen utsedda ställföreträdare har gett sitt samtycke (artikel 35.1).

10.1.5. Livsmedel för spädbarn och småbarn

Unionsrätten: I direktiv 2009/39/EG om livsmedel för särskilda näringsändamål[479] behandlas näringssammansättning och säkerhet i fråga om livsmedel som framställs speciellt för spädbarn och småbarn under 12 månaders ålder. Bestämmelserna omfattar modersmjölksersättning och tillskottsnäring, spannmålsbaserade livsmedel och barnmat för spädbarn och småbarn samt tillsatser i livsmedel för spädbarn och småbarn. Direktivet syftar till att säkerställa produktsäkerhet och förse konsumenten med lämpliga produkter samt lämplig information. Här fastställs bland annat att ett livsmedel för särskilda näringsändamål ska uppfylla de särskilda näringsbehoven hos vissa kategorier av personer, däribland friska spädbarn och småbarn (artikel 1.3 c).

10.1.6. Leksakers säkerhet

Unionsrätten: I artikel 2 i direktiv 2009/48/EG om leksakers säkerhet (leksaksdirektivet)[480] definieras leksaker som ”produkter som utformats eller är avsedda som leksaker för barn under 14 år, oavsett om det är produktens enda syfte eller inte”.[481] Bilaga I innehåller en uppräkning med exempel på produkter som inte ska betraktas som leksaker, men som kan blandas ihop med leksaker. I artikel 2.2 anges också vissa leksaker som direktivet inte gäller för. Leksaksdirektivet bidrar även till att höja hälso- och säkerhetsstandarderna genom att begränsa halten av vissa kemikalier i leksaksmaterial (artikel 10).[482]

479 Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/39/EG av den 6 maj 2009 om livsmedel för särskilda näringsändamål, EUT L 124, 2009, s. 21.

480 Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/48/EG av den 18 juni 2009 om leksakers säkerhet, EUT L 170, 2009.

481 *Ibid.*, artikel 2.1.

482 Kommissionen har även ingått ”frivilliga avtal” med leksaksindustrin/näringsidkare i Europa för att göra leksaker säkrare. Se även http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

10.1.7. Barn och reklam

Unionsrätten: Genom direktiv 2010/13/EU om audiovisuella medietjänster[483] utvidgades tillämpningsområdet för regelverket enligt direktiv 89/552/EEG om samordning av vissa bestämmelser som fastställs i medlemsstaternas lagar och andra författningar om tillhandahållande av audiovisuella medietjänster till att även omfatta utförande av TV-sändningsverksamhet (direktivet "Television utan gränser"). I direktivet om audiovisuella medietjänster behandlas begränsningar i fråga om hur mycket reklam barn får utsättas för samt reklamens kvalitet och innehåll, genom att reglera reklamens längd (artiklarna 20, 24 och 27). Direktivet innehåller ett förbud mot produktplacering i barnprogram (artikel 11) och tillåter medlemsstaterna att förbjuda att sponsorns logo visas under barnprogram (artikel 10.4).[484] I direktivet om audiovisuella medietjänster görs en avvägning mellan skyddet av barn och andra viktiga demokratiska värderingar, såsom yttrandefrihet, vilket stöder tanken att föräldrarna också måste medverka till att detta skydd ska kunna uppnås (skäl 48 och 59).

Det faktiska genomförandet av direktivet om audiovisuella medietjänster kompletteras av 1998[485] och 2006[486] års rekommendationer om skydd av barn och människans värdighet.

483 Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/13/EU av den 10 mars 2010 om samordning av vissa bestämmelser som fastställs i medlemsstaternas lagar och andra författningar om tillhandahållande av audiovisuella medietjänster (direktiv om audiovisuella medietjänster), EUT L 95, 2010, s. 1.

484 För en mer generell översikt över hur direktivet om audiovisuella tjänster fungerar, se: COM(2012) 203 final, Kommissionens första rapport till Europaparlamentet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén om tillämpningen av direktiv 2010/13/EU om audiovisuella medietjänster (direktivet om audiovisuella medietjänster), Bryssel, 4 maj 2012, och SWD(2012) 125 final, arbetsdokument från kommissionens avdelningar som åtföljer kommissionens första rapport till Europaparlamentet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén om tillämpningen av direktiv 2010/13/EU om audiovisuella medietjänster (direktivet om audiovisuella medietjänster), Bryssel, 4 maj 2012.

485 Rådets rekommendation 98/560/EG av den 24 september 1998 om utvecklingen av konkurrenskraften hos den europeiska industrin för audiovisuella tjänster och informationstjänster genom främjande av nationella system för att uppnå en jämförbar och effektiv skyddsnivå för minderåriga och för den mänskliga värdigheten, EGT L 270, 1998.

486 Europaparlamentets och rådets rekommendation 2006/952/EG av den 20 december 2006 om skyddet av minderåriga och människans värdighet och om rätten till genmäle med avseende på konkurrenskraften hos den europeiska industrin för audiovisuella tjänster och nätverksbaserade informationstjänster, EUT L 378, 2006.

Europarådets regelverk: Europeiska konventionen om gränsöverskridande television[487] var den första internationella konventionen där man skapade en rättslig ram för att uppnå fri rörlighet för gränsöverskridande TV-program i Europa. Denna konvention ger barn och ungdomar ett särskilt skydd (artikel 7.2) och innehåller till exempel ett förbud mot visning av pornografiskt och våldsamt material samt av program som uppmanar till rashat. I konventionen fastställs reklamnormer och regler för reklamtid och reklampauser.

10.2. Barn och skyddet av personuppgifter

Viktiga punkter

- Enligt unionsrätten och Europarådets regelverk har skyddet av personuppgifter erkänts som en grundläggande rättighet.
- Rätten till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens (artikel 8 i Europakonventionen) omfattar även rätten till skydd av personuppgifter.
- Barns rättigheter i fråga om personuppgifter omfattar bland annat rätten att motsätta sig att deras uppgifter behandlas, om det inte finns avgörande och berättigade skäl för behandlingen.

10.2.1. Europeiskt dataskydd

Unionsrätten: EU har behörighet att lagstifta i dataskyddsfrågor (artikel 16 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt).[488] Artikel 8.2 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna fastslår viktiga dataskyddsprinciper (lagenlig behandling, samtycke eller legitim och lagenlig grund, rätt till tillgång och rättelse), medan artikel 8.3 innehåller krav på att en oberoende myndighet ska kontrollera att dataskyddsreglerna efterlevs. Rätten till skydd av personuppgifter enligt artikel 8 kan begränsas förutsatt att detta är föreskrivet i lag och förenligt med

487 Europarådet, European Convention on Transfrontier Television (europeisk konvention om gränsöverskridande television), CETS nr 132, 1989. Ändrad enligt bestämmelserna i protokollet, CETS nr 171, 2002.

488 För en allmän översikt över det europeiska dataskyddet, se: FRA och Europarådet (2014).

principerna för ett demokratiskt samhälle såsom andra människors rättigheter och friheter (artikel 52 i stadgan).[489]

Skyddet av personuppgifter har blivit ett viktigt område inom den europeiska rätten som rör privatlivet. Direktiv 95/46/EG om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter (dataskyddsdirektivet)[490] är huvudinstrumentet inom detta område.

Eftersom databehandlingen genomförs i slutna miljöer som inte är tillgängliga för allmänheten, känner barn och andra registrerade personer ofta inte till att deras personuppgifter behandlas. För att minska de registrerades sårbarhet tilldelar den europeiska rätten barn (och andra registrerade personer) särskilda individuella rättigheter, exempelvis rätten att bli informerad om att ens uppgifter samlas in, rätten att få tillgång till lagrade uppgifter och att få mer detaljerad information om behandlingen, rätten att invända mot otillåten behandling samt rätten att få rättelse, utplåning eller blockering av uppgifter.

De som är registeransvariga för behandlingen måste ge lämplig information om databehandlingen (artiklarna 10 och 11 i dataskyddsdirektivet). Tolkat i ett barnvänligt perspektiv innebär det att informationen måste få en språklig och annan utformning som är anpassad till barns mognad och förståelsenivå. Informationen ska som minimum omfatta ändamålet med behandlingen samt den registeransvariges identitet och kontaktuppgifter (artikel 10 a och 10 b i dataskyddsdirektivet).

I dataskyddsdirektivet fastställs att de registrerade ska ge sitt samtycke, oberoende av känslighetsgraden för de uppgifter som behandlas (artiklarna 7, 8 och 14). Ett barnvänligt samtyckesförfarande skulle innebära att hänsyn togs till barnets fortlöpande utveckling och att barnet involverades alltmer efterhand. Det första steget skulle vara att barnet tillfrågades av sin lagligen utsedda ställföreträdare innan samtycke gavs, därefter skulle barnet och hans/hennes lagligen utsedda ställföreträdare ge parallellt samtycke och slutligen skulle ett barn i tonåren ge samtycke på egen hand.

489 EU-domstolens dom 24 november 2011 i de förenade målen C-468/10 och C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) och Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) mot Administración del Estado*, punkt 48; EU-domstolens dom av den 29 januari 2008 i mål C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) mot Telefónica de España SAU* [stor avdelning], punkt 68.

490 Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG av den 24 oktober 1995 om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter (dataskyddsdirektivet), EGT L 281, 1995.

Registrerade personer har rätt att få sina uppgifter raderade, vilket innebär att de kan få sina personuppgifter flyttade eller strukna på begäran. De har också rätt att invända mot att deras personuppgifter behandlas. I barns fall har den sistnämnda möjligheten blivit allt viktigare, eftersom det finns många personuppgifter om barn som sprids och tillhandahålls via sociala nätverk. Hittills har EU-domstolen visserligen inte behandlat några mål som gäller barn, men i ett aktuellt mål där den klagande var vuxen slog domstolen fast att rätten att invända gäller uppgifter och information ”bland annat […] när de inte är adekvata, inte relevanta eller inte längre är relevanta eller är för omfattande med hänsyn till dessa ändamål och den tid som gått”.[491] EU-domstolen ansåg också att det måste göras en avvägning mellan tillämpligheten för rätten att invända och andra grundläggande rättigheter.

Europarådets regelverk: Enligt Europadomstolens tolkning framgår rätten till skydd av personuppgifter av artikel 8 i Europakonventionen. Domstolen har granskat olika situationer där frågan om dataskydd aktualiseras, däribland avlyssning,[492] olika former av övervakning[493] samt skydd mot offentliga myndigheters lagring av personuppgifter.[494] Europadomstolen slog även fast att det i nationell lagstiftning måste fastställas lämpliga åtgärder för att säkerställa rättsliga medel mot överträdelser av dataskyddsrättigheter.

Exempel: I målet *K.U. mot Finland*[495] klagade en pojke över att en annons av sexuell karaktär hade lagts ut i hans namn på en dejtingsajt på internet. Den som tillhandahöll tjänsten vägrade att avslöja vem som hade lagt ut informationen och motiverade det med sekretesskraven enligt finländsk lagstiftning. Klaganden gjorde gällande att den nationella lagstiftningen inte gav tillräckligt skydd när en privatperson lade ut kompromette-

491 EU-domstolens dom i mål C-131/12, *Google Spain SL och Google Inc. mot Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) och Mario Costeja González* [stor avdelning], 13 maj 2014, punkt 93.

492 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 2 augusti 1984 i mål nr 8691/79, *Malone mot Förenade kungariket*; Europadomstolens dom av den 3 april 2007 i mål nr 62617/00, *Copland mot Förenade kungariket*.

493 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 6 september 1978 i mål nr 5029/71, *Klass m.fl. mot Tyskland*; Europadomstolens dom av den 2 september 2010 i mål nr 35623/05, *Uzun mot Tyskland*.

494 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 26 mars 1987 i mål nr 9248/81, *Leander mot Sverige*; Europadomstolens dom av den 4 december 2008 i mål nr 30562/04 och 30566/04, *S. och Marper mot Förenade kungariket* [stor avdelning].

495 Europadomstolens dom av den 2 december 2008 i mål nr 2872/02, *K.U. mot Finland*. Se vidare kapitel 4.

rande uppgifter om honom på internet. Europadomstolen ansåg att stater har vissa positiva skyldigheter, däribland att anta åtgärder som syftar till att säkerställa att privatlivet skyddas även när det handlar om relationer mellan privatpersoner. Om klaganden skulle få ett skydd som fungerade praktiskt och effektivt, måste effektiva åtgärder vidtas för att identifiera och lagföra förövaren. Något sådant skydd hade staten inte kunnat erbjuda och domstolen slog fast att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.[496]

Exempel: Målet *Avilkina m.fl. mot Ryssland*[497] gällde utlämnandet av en tvåårig flickas medicinska journaler till åklagarmyndigheten sedan myndigheten hade begärt att få in information om samtliga fall där Jehovas vittnen vägrat ta emot blodtransfusioner. Domstolen bekräftade att en patients och hela samhällets intressen av att sekretessen upprätthålls för medicinska uppgifter skulle kunna stå tillbaka för brottsutredande intressen, men konstaterade att klaganden varken var misstänkt eller åtalad vid straffrättsliga förfaranden. Om sjukvårdspersonalen som behandlade klaganden hade bedömt att hon befann sig i en livshotande situation, kunde de dessutom ha ansökt om att få domstolsgodkännande för en blodtransfusion. Eftersom det inte fanns några tvingande sociala hänsyn för att begära ut konfidentiell medicinsk information om klaganden, fann Europadomstolen att det hade skett en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *S. och Marper mot Förenade kungariket*[498] gällde en elvaåring som hade fått lämna fingeravtryck och DNA-prov i samband med att han misstänktes för försök till rån. Dessa prov bevarades på obestämd tid, trots att han senare frikändes. Med tanke på den typ och mängd av personlig information som cellprov och DNA-profiler innehåller skulle det innebära ett ingrepp i den första klagandens rätt till skydd för privatlivet om de bevarades. Enligt grundprinciperna i Europarådets relevanta instrument och övriga konventionsstaters lagstiftning och praxis får uppgifter lagras om det står i proportion till ändamålet med att uppgifterna samlas in och endast om det är på bestämd tid, särskilt inom det polisiära om-

496 FRA och Europarådet (2014), s. 122.

497 Europadomstolens dom av den 6 juni 2013 i mål nr 1585/09, *Avilkina m.fl. mot Ryssland*.

498 Europadomstolens dom av den 4 december 2008 i mål nr 30562/04 och 30566/04, *S. och Marper mot Förenade kungariket* [stor avdelning].

rådet. Skyddet enligt artikel 8 i Europakonventionen skulle urholkas på ett oacceptabelt sätt om moderna vetenskapliga metoder fick användas inom det straffrättsliga systemet utan att det togs någon hänsyn till kostnader eller att det gjordes en noggrann avvägning mellan potentiella fördelar och tungt vägande intressen som rör privatlivet. I det hänseendet var den generella och godtyckliga lagringsrätt som tillämpades i England och Wales särskilt iögonfallande, eftersom uppgifterna fick bevaras under obestämd tid, oavsett vilket brott det rörde sig om och oavsett den misstänktes ålder. Om sådana uppgifter bevaras skulle det kunna vara särskilt skadligt för underåriga, med tanke på deras särskilda situation och vikten av att de utvecklas och integreras i samhället. Sammanfattningsvis utgjorde det ett oproportionerligt ingrepp i klagandens rätt till skydd för privatlivet om uppgifterna bevarades.

Europarådets konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter[499] (konvention 108) gäller för all databehandling som utförs inom privat och offentlig sektor och skyddar enskilda personer, inklusive barn, mot missbruk som kan förekomma i samband med behandling av personuppgifter. Till konvention 108 finns det ett tilläggsprotokoll som fastställer hur tillsynsmyndigheter inrättas och vilka regler som gäller för gränsöverskridande flöden av personuppgifter till länder som inte är parter till konventionen.[500]

I konvention 108 fastställs olika principer för hur personuppgifter ska behandlas: insamling och automatisk behandling av uppgifter ska genomföras korrekt och lagligt, uppgifterna ska lagras för angivna legitima ändamål och inte användas för syften som är oförenliga med dessa ändamål eller bevaras längre än nödvändigt. Principerna gäller även uppgifternas kvalitet. I brist på lagliga skyddsmekanismer är det förbjudet att behandla ”känsliga” uppgifter om till exempel en persons ras, politiska inställning, hälsa, religion, sexualliv eller straffregister. I konventionen förankras även principen att enskilda, inbegripet barn, har rätt att få kännedom om vilka uppgifter som finns lagrade om dem samt att få rättelse vid behov. De rättigheter som fastställs i konventionen får endast inskränkas om andra tyngre vägande intressen, såsom statens säkerhet eller försvaret, skulle äventyras.

499 Europarådet, Konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter, CETS nr 108, 1981.

500 Europarådet, Tilläggsprotokoll till konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter om tillsynsmyndigheter och gränsöverskridande flöden av personuppgifter, CETS nr 181, 2001.

Inom internationell rätt utgör rätten till dataskydd en del av barnets rätt till privatliv enligt artikel 16 i barnkonventionen. I denna artikel fastställs att inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende. Denna rätt måste respekteras av alla, inklusive barnets lagligen utsedda ställföreträdare.

11

Barns rättigheter inom straffrättsliga och alternativa förfaranden (utanför domstol)

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 47 (rätten till ett effektivt rättsmedel och en opartisk domstol), 48 (presumtion för oskuld och rätten till försvar) och 49 (principerna om laglighet och proportionalitet i fråga om brott och straff) Direktivet om rätten till tolkning och översättning (2010/64/EU) Direktivet om rätten till information (2012/13/EU) Direktivet om rätt till tillgång till försvarare (2013/48/EU)	Garantier om en rättvis rättegång	Europakonventionen, artikel 6 (rättvis rättegång) Europadomstolens dom i mål nr 24724/94, 1999, *T. mot Förenade kungariket* [stor avdelning], (barn i domstol). Europadomstolens dom i mål nr 4268/04, 2008, *Panovits mot Cypern*, (tillgång till försvarare)
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, artiklarna 4 (tortyr, omänsklig och förnedrande behandling) och 6 (rätt till frihet)	Frihetsberövande	Europakonventionen, artiklarna 3 (tortyr, omänsklig och förnedrande behandling) och 5 (rätt till frihet) Europadomstolens dom i mål nr 9106/80, 1988, *Bouamar mot Belgien*, (frihetsberövande för skyddsuppfostran) Europadomstolens dom i mål nr 39474/98, 2002, *D.G. mot Irland*, (frihetsberövande för skyddsuppfostran) Europadomstolens dom i mål nr 20817/04, 2008, *Nart mot Turkiet*, (frihetsberövande före rättegång) Europadomstolens dom i mål nr 70337/01, 2009, *Güveç mot Turkiet*, (villkor för frihetsberövande)

EU	Frågor som omfattas	Europarådet
Direktivet om brottsoffers rättigheter (2012/29/EU) EU-domstolens dom i mål C-105/03, *Brottmål mot Maria Pupino* [stor avdelning], 2005 (barns ställning som vittne i domstol)	Barn som är vittnen och brottsoffer	Europakonventionen, artiklarna 3 (tortyr, omänsklig och förnedrande behandling) och 8 (privatliv) Europadomstolens dom i mål nr 503/05, 2007, *Kovač mot Kroatien*, (barn som är vittne) Europadomstolens dom i mål nr 34209/96, 2002, *S.N. mot Sverige*, (barn som är vittne) Europadomstolens dom i mål nr 19400/11, 2012, *R.R. m.fl. mot Ungern*, (uteslutande av en familj från vittnesskyddsprogram)

Barns rättigheter vid ungdomsrättsliga förfaranden omfattar både barn som anklagas, lagförs eller döms för att ha begått brott och barn som medverkar i rättsliga eller relaterade förfaranden som brottsoffer och/eller vittnen. Barns ställning inom ungdomsrätten regleras genom allmänna bestämmelser om mänskliga rättigheter som gäller för både vuxna och barn.

Detta kapitel innehåller en översikt över det europeiska regelverket för barn i domstolsförfaranden och alternativa förfaranden. Här behandlas garantier om en rättvis rättegång, däribland effektiv medverkan och tillgången till en försvarare, unga förövares rättigheter i samband med frihetsberövande, däribland frihetsberövande före rättegång (materiella och processuella skyddsmekanismer), villkor för frihetsberövande och skydd mot misshandel samt skydd av barn som är vittnen och brottsoffer. Skyddsaspekterna är särskilt relevanta för frivilliga, alternativa förfaranden, som bör användas när de anses vara till barnets bästa.[501] När det gäller barn är de straffrättsliga syftena – såsom social integration, utbildning och förhindrande av återfall – grundläggande principer som värdesätts.[502]

501 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010, punkt 24.

502 Se vidare Europarådet, ministerkommittén (2008), Recommendation CM/Rec (2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, 5 november 2008, del I.A.2.

11.1. Garantier om en rättvis rättegång

Viktiga punkter

- Barn i straffrättsliga förfaranden har rätt att behandlas rättvist och barnvänligt.
- Domstolsförfaranden bör anpassas till barns behov för att säkerställa barnens effektiva medverkan i processen.
- Barn har rätt att få tillgång till en advokat från de inledande stadierna av straffrättsliga förfaranden samt från det första polisförhöret.

Även om det här avsnittet innehåller en kort översikt över de allmänna krav för en rättvis rättegång som har fastställts av EU och Europarådet, ligger tyngdpunkten här på garantierna om en rättvis rättegång.

Rätten till en rättvis rättegång är en av hörnstenarna i ett demokratiskt samhälle. Barn som misstänks eller åtalas för brott har rätt till en rättvis rättegång och omfattas av samma garantier som alla andra som är i konflikt med lagen. Garantierna om en rättvis rättegång gäller från och med barnets första förhör och gäller under hela rättegången. Barn som är i konflikt med lagen är emellertid särskilt sårbara och kan därför behöva ytterligare skydd. De europeiska organen har utarbetat särskilda krav för att säkerställa att dessa barns behov tillgodoses på ett effektivt sätt.

Unionsrätten: EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller flera bestämmelser som fastställer de grundläggande rättigheterna i fråga om tillgång till rättslig prövning, med garantier om en rättvis rättegång för både vuxna och barn. I artikel 47 behandlas specifikt rätten till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol. Här fastställs olika krav som är särskilt relevanta för barn, exempelvis rätten att inom rimlig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång, att låta sig försvaras och företrädas samt få rådgivning och rättshjälp. Principerna om laglighet och proportionalitet i fråga om brott och straff, som fastställs i artikel 49, är också särskilt relevanta för barn. Det finns dessutom flera EU-direktiv som föreskriver särskilda garantier om en rättvis rättegång i samband med straffrättsliga förfaranden: direktivet om rätt till tolkning

och översättning,[503] direktivet om rätt till information[504] och direktivet om rätt till tillgång till försvarare.[505] De första båda direktiven innehåller inga garantier specifikt för barn, även om direktivet om rätt till information har bestämmelser där man behandlar situationen för utsatta misstänkta eller tilltalade personer på ett mer generellt plan De barnrelaterade bestämmelserna i direktivet om rätt till tillgång till försvarare behandlas närmare i avsnitt 11.2.2.

Även när det inte finns några bestämmelser som specifikt gäller barn måste medlemsstaterna följa EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna när de tolkar bestämmelserna i dessa direktiv. Principer som till exempel den om barnets bästa, som är förankrad i artikel 24, bör därför tillmätas betydelse i ärenden där barn omfattas av någon av bestämmelserna i dessa direktiv. Hittills har det inte hänskjutits några mål till EU-domstolen som gäller hur artikel 24 i stadgan ska tolkas i förhållande till något av dessa direktiv.[506]

Särskilt betydelsefullt är kommissionens förslag till direktiv om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden,[507] som syftar till att ge barn obligatorisk tillgång till försvarare under alla stadier av straffrättsliga förfaranden. Här fastställs också att barn snabbt ska informeras om sina rättigheter, att de kan få stöd från föräldrar (eller andra lämpliga personer) samt att förhör ska hållas bakom stängda dörrar. Frihetsberövade barn bör dessutom ha rätt att få lämplig utbildning, vägledning, fostran och medicinsk vård samt att hållas åtskilda från vuxna.[508]

503 Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU av den 20 oktober 2010 om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden, EUT L 280, 2010, s. 1.

504 Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden, EUT L 142, 2012, s. 1.

505 Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet, EUT L 294, 2013, s. 1.

506 EU-domstolen har behandlat hur artikel 24 ska tolkas i förfaranden som rör internationella bortföranden av barn (se avsnitt 5.4).

507 Europeiska kommissionen (2013), förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, COM(2013) 822 final, Bryssel, 27 november 2013.

508 Se vidare avsnitt 11.2. Även detta kan vara relevant för barnets skydd: Europeiska kommissionen (2013), Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om provisorisk rättshjälp för frihetsberövade misstänkta eller tilltalade och om rättshjälp inom ramen för förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder, COM(2013) 824 final, Bryssel, 27 november 2013.

Europarådets regelverk: Europakonventionens garantier om en rättvis rättegång fastställs i artikel 6, som har resulterat i Europadomstolens mest omfattande rättspraxis. Artikel 6.1 i Europakonventionen innehåller vissa uttryckliga garantier för en rättvis rättegång: rätten till en rättvis och offentlig förhandling/avkunnande av dom (om detta inte är i strid med, bland annat, andra ungdomars intressen), rätten till en rättegång inom skälig tid, rätten till en rättegång inför en oavhängig och opartisk rättegång[509] och rätten till en rättegång av en domstol som upprättats enligt lag. Begreppet om en rättvis rättegång omfattar olika garantier som Europadomstolen har utarbetat: principen om jämlikhet i medel och kontradiktoriska förfaranden, rätten att tiga, tillgång till försvarare, effektiv medverkan, närvaro vid förhandlingen och motiverade beslut. Utöver detta ska var och en som blivit anklagad för brott betraktas som oskyldig till dess att hans/hennes skuld lagligen fastställts (artikel 6.2 i Europakonventionen).

Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter: att utan dröjsmål och på ett språk som hon/han förstår underrättas om anklagelsen mot henne/honom (artikel 6.3 a i Europakonventionen), rätten att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar (artikel 6.3 b i Europakonventionen), rätten att försvara sig genom rättegångsbiträde som hon/han själv utsett (artikel 6.3 c i Europakonventionen), rätten att förhöra eller låta förhöra vittnen (artikel 6.3 d i Europakonventionen) samt rätten att utan kostnad bistås av en tolk (artikel 6.3 e i Europakonventionen). Dessa garantier gäller både för vuxna och barn. Några aspekter som är särskilt viktiga för barn och som har resulterat i att det har utvecklats barnspecifik rättspraxis är bland annat rätten till effektiv medverkan samt rätten till försvarare. Dessa båda garantier om en rättvis rättegång kommer därför att behandlas mer ingående i det här kapitlet.

Något som är särskilt viktigt för misstänkta/tilltalade barn är Europarådets *riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*.[510] Även om riktlinjerna inte är juridiskt bindande, är de ett steg i rätt riktning för se till så att barns särskilda behov beaktas vid rättsliga förfaranden, bland annat inom det straffrättsliga systemet. De bygger på Europadomstolens befintliga rättspraxis och andra europeiska och internationella rättsnormer, såsom FN-konventionen om barnets rättigheter. De är ett värdefullt verktyg för yrkesutövare som arbetar med barn. Enligt punkt I.1 gäller dessa riktlinjer för barn i rättsliga förfaranden (straffrättsliga såväl som

509 Europadomstolens dom av den 24 augusti 1993 i mål nr 13924/88, *Nortier mot Nederländerna*; Europadomstolens dom av den 2 mars 2010 i mål nr 54729/00, *Adamkiewicz mot Polen*.

510 Europarådet, ministerkommittén (2010), Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende, 17 november 2010.

icke-straffrättsliga förfaranden) eller alternativa förfaranden. Något som är särskilt relevant för barn i straffrättsliga förfaranden är rätten att få information om eventuella anklagelser, som ska förklaras för såväl barnet som dess föräldrar på ett sådant sätt att de förstår den exakta omfattningen av anklagelserna (punkt IV.A.1.5), rätten att endast förhöras i närvaro av ett biträde/föräldrar eller någon annan person som barnet litar på (punkt C.30), rätten till skyndsamma förfaranden (punkt D.4) och rätten till barnvänliga förhör eller förhandlingar (punkt D.5).

I juni 2014 antog Europarådets parlamentariska församling (PACE) en resolution om barnvänlig ungdomsrätt, där kommittén särskilt påtalar behovet av att barn som är i konflikt med lagen behandlas barnspecifikt utifrån sina rättigheter.[511] PACE uppmanar medlemsstaterna att genomföra de internationella människorättsstandarderna för ungdomsrätt, däribland Europarådets riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende, samt att se till så att nationell lagstiftning och praxis följer dessa standarder. PACE föreslår att frihetsberövande endast ska användas som en sista utväg och under så kort tid som möjligt samt att den lägsta straffbarhetsåldern ska fastställas till 14 år, utan möjlighet till undantag vid allvarliga brott, samt att det ska upprättas ett specialiserat rättsväsende för ungdomar, som omfattar diversionsmedel, icke-frihetsberövande åtgärder och specialiserade yrkesverksamma.

Inom internationell rätt bekräftar artikel 40 i barnkonventionen att varje barn som misstänks eller åtalas för eller ha befunnits skyldigt att ha begått brott har rätt att behandlas rättvist och på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder. Enligt artikel 40 i barnkonventionen är huvudsyftet med rättskipning rörande ungdomsbrottslighet att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället. I artikel 40.2 i barnkonventionen erkänns barns rätt till en rättvis rättegång. Här fastställs också att barn har några ytterligare rättigheter, däribland rätten att få hjälp av sina föräldrar, rätten att överklaga och rätten att få sitt privatliv helt skyddat under alla stadier av förfarandet.

Det finns även andra instrument där man har utvecklat barnkonventionens principer om en rättvis rättegång och rätten att få en barnspecifik behandling, vilket bland annat handlar om att frihetsberövande endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid (se artikel 37 b i barnkonventionen). Särskilt

511 Europarådets parlamentariska församling, Resolution 2010 (2014), "Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality".

viktiga är FN:s minimistandardregler för rättskipning rörande ungdomsbrottslighet (Pekingreglerna),[512] FN:s riktlinjer för förhindrande av ungdomsbrottslighet (Riyadriktlinjerna)[513] och FN:s regler för skydd av frihetsberövade ungdomar (även kallade Havannareglerna).[514] Pekingreglerna ger detaljerad vägledning om hur kraven på en rättvis rättegång och barnspecifik behandling enligt artikel 40 i barnkonventionen ska genomföras. Här behandlas bland annat ungdomsrätt, skydd av privatlivet, utredning och lagföring, frihetsberövande före rättegång, avgörande och åtgärder samt behandling på och utanför institutioner. I Havannareglerna anges hur frihetsberövade ungdomar ska behandlas. Här finns bland annat regler om definitionen av frihetsberövande, polisförvar och häktning, förhållandena vid ungdomsinstitutioner, disciplinförfaranden, screeningmetoder och utövande av makt eller tvång, klagomålsmekanismer, tillsyns- och kontrollmekanismer samt återanpassning av ungdomar. Riyadriktlinjerna innehåller slutligen detaljerade riktlinjer om strategier för att förhindra ungdomsbrottslighet.

FN-kommittén för barnets rättigheter har utfärdat en allmän kommentar (nr 10[515]) om barn- och ungdomsrätten, som ger detaljerad vägledning om hur barnkonventionen ska tolkas och genomföras vad gäller ungdomsrätt. I denna kommentar behandlas viktiga ungdomsrättsliga principer, till exempel att rätten till en effektiv medverkan utgör en del av rätten till en rättvis rättegång (se vidare i avsnitt 11.1.1), att frihetsberövande endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid, hur diversionsmedel och förebyggande åtgärder kan användas mot ungdomsbrottslighet, hur principen om barnets bästa och icke-diskriminering integreras i det ungdomsrättsliga systemet samt vilka åldersgränser som ska tillämpas. FN-kommittén för barnets rättigheter rekommenderar att den lägsta straffbarhetsåldern ska fastställas till 12 år, men helst ännu högre. Den rekommenderar också att alla barn ska ha rätt att behandlas inom rättsväsendet för ungdomar och förbjuder att sexton- och sjuttonåringar överförs till det straffrättsliga systemet för vuxna vid allvarliga brott. Andra allmänna kommentarer, till exempel om rätten att bli hörd (som hänger samman

512 FN, generalförsamlingen (GA) (1985), *UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*, UN Doc. GA Res. 4033,19 november 1985.

513 FN, generalförsamlingen (GA) (1990), *UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency*, UN Doc. GA Res. 45/112, 14 december 1990.

514 FN, generalförsamlingen (GA) (1990), *UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*, UN Doc. GA Res. 45/113, 14 december 1990.

515 FN, kommittén för barnets rättigheter (2007), *Allmän kommentar nr 10: Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare*, CRC/C/GC/07, 25 april 2007.

med rätten till effektiv medverkan i rättsliga förfaranden) och om skyddet mot alla former av våld, är också relevanta för ungdomsrätten.[516]

11.1.1. Effektiv medverkan

Unionsrätten: I artikel 47 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna föreskrivs ungefär samma garantier som i artikel 6 i Europakonventionen, däribland rätten att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång och inför en oavhängig och opartisk domstol, rätten att företrädas av ett juridiskt biträde och rätten till effektiva rättsmedel. Direktivförslaget om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden omfattar även rätten till en effektiv medverkan samt rätten att företrädas av ett juridiskt biträde.[517]

Europarådets regelverk: Inom ramen för artikel 6 har Europadomstolen tagit fram särskilda krav för att säkerställa barns effektiva medverkan vid brottmålsförfaranden. Generellt sett bör förfarandena utformas på ett sådant sätt att hänsyn tas till barnets ålder, mognadsnivå och emotionella kapacitet.[518] Konkreta exempel på hur kraven på ”effektiv medverkan” kan utformas är att barnet ska vara närvarande under förhandlingarna, att förhandlingarna ska hållas bakom stängda dörrar, att det är begränsad publicitet, att se till så att barnet förstår vad det handlar om och att domstolsförhandlingarna inte ska vara mer formella än nödvändigt. Hittills har Europadomstolen inte ansett att en alltför låg straffbarhetsålder i sig utgör en överträdelse av artikel 6 i Europakonventionen. När Europadomstolen ska avgöra om ett barn har kunnat medverka effektivt i de nationella förfarandena prövar Europadomstolen de faktiska omständigheterna i varje enskilt mål.

516 FN, kommittén för barnets rättigheter (2009), *Allmän kommentar nr 12 (2009): Barnets rätt att bli hörd*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009; FN, kommittén för barnets rättigheter (2011), *Allmän kommentar nr 13 (2011): Barnets rätt till frihet från alla former av våld,* CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

517 Europeiska kommissionen (2013), förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, COM(2013) 822 final, Bryssel, 27 november 2013.

518 Europadomstolens dom av den 16 december 1999 i mål nr 24724/94, *T. mot Förenade kungariket* [stor avdelning], punkt 61.

Exempel: Målet *T. mot Förenade kungariket*[519] gällde ett mord på en tvååring som begicks av två tioåringar. Rättegången var offentlig och blev mycket uppmärksammad i medierna. Domstolsförfarandet ändrades till viss del. Bland annat hölls det kortare förhandlingar, klagandens föräldrar fick sitta i närheten och han fick tillgång till ett lekområde under pauserna osv. Men klaganden och hans medtilltalade åtalades ändå i en vuxendomstol, med nästan samtliga hårda villkor som gäller för ett straffrättsligt förfarande. På grund av de öppna förhandlingarna, den stora medieuppmärksamheten och hans begränsade förmåga att instruera sina försvarare och avlägga adekvata vittnesmål ansåg Europadomstolen att klaganden inte hade kunnat medverka effektivt i rättegången. Detta utgjorde därför en kränkning av hans rättigheter enligt artikel 6 i Europakonventionen.

Erkännandet av rätten till en effektiv medverkan utgör också en grundprincip i Europarådets riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende. Rättsväsendet för barn, inbegripet för ungdomar, bör utformas så att det är tillgängligt, åldersanpassat, agerar skyndsamt och ansvarsfullt, är anpassat till och fokuserar på barnets behov och rättigheter, respekterar barnets rättigheter inklusive rätten till ett korrekt rättsförfarande, rätten att delta i och förstå förfarandet, rätten till respekt för privat- och familjeliv samt rätten till integritet och värdighet.[520] Riktlinjerna ger särskild vägledning om hur barn ska behandlas under ungdomsrättsliga eller andra rättsliga förfaranden. Barn ska ha tillgång till rättslig prövning och det juridiska förfarandet, ha rätt till juridisk rådgivning och biträde samt ha rätt att höras och uttrycka åsikter. Onödiga dröjsmål ska undvikas, förfarandet ska organiseras på ett barnvänligt sätt (vilket påverkar miljön och språket) och särskilda skyddsmekanismer införas för att inhämta och bemöta vittnesmål/utsagor från barn.[521]

519 Europadomstolens dom av den 16 december 1999 i mål nr 24724/94, *T. mot Förenade kungariket* [stor avdelning].

520 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010, punkt II. C.

521 *Ibid.*, avsnitt D.

11.1.2. Tillgång till försvarare

Unionsrätten: Direktiv 2013/48/EU om rätten till tillgång till försvarare[522] – vilket ska genomföras senast den 27 november 2016 – innehåller direkta hänvisningar till barn i skäl 52 och 55 i ingressen samt i artiklarna 5.2–5.4. Om ett barn frihetsberövas ska vårdnadshavaren enligt skäl 55 och artikel 5.2 underrättas så snart som möjligt samt underrättas om skälen till detta, förutsatt att det inte strider mot barnets bästa. I så fall ska en annan lämplig vuxen informeras i stället. Enligt artikel 2 ska direktivet tillämpas från det att personerna i fråga har underrättats om att de är misstänkta eller tilltalade för att ha begått ett brott fram till dess att förfarandena har avslutats med ett slutgiltigt fastställande av skuld eller oskuld. I artikel 3.3 fastställs vidare att rätten till försvarare bland annat ska omfatta att de misstänkta eller tilltalade har rätt att i enrum träffa och tala med den försvarare som företräder dem, även före det första förhöret, att ha sin försvarare närvarande och faktiskt medverkande när de förhörs samt att ha sin försvarare närvarande vid ett flertal utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder.

Europarådets regelverk: Europadomstolen anser att tillgången till försvarare utgör en av hörnstenarna för rätten till en rättvis rättegång.[523] Enskilda personer som anklagas för ett brott har rätt till försvarare från de första stadierna av polisutredningen. Denna rätt får inskränkas i undantagsfall, förutsatt att inskränkningen inte på ett ovederbörligt sätt påverkar den tilltalades rättigheter. Europadomstolen anser att detta skulle kunna hända när utsagor som har lämnats utan någon försvarare närvarande används som bevisning för en fällande dom.[524] När det gäller frågan om klaganden har haft faktisk tillgång till en försvarare gör Europadomstolen en striktare bedömning i de fall där barn är involverade.[525]

Exempel: Målet *Panovits mot Cypern*[526] gällde en sjuttonåring som åtalats för mord och rån. Han fördes till polisstationen, tillsammans med sin pappa. Där arresterades han och togs till ett separat rum för förhör, där

522 Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet, EUT L 294, 2013, s. 1.

523 Europadomstolens dom av den 27 november 2008 i mål nr 36391/02, *Salduz mot Turkiet* [stor avdelning], punkt 51.

524 *Ibid.*, punkt 62.

525 *Ibid.*, punkt 60.

526 Europadomstolens dom av den 11 december 2008 i mål nr 4268/04, *Panovits mot Cypern*.

varken pappan eller någon advokat närvarade. Samtidigt som klaganden förhördes blev hans pappa informerad om att klaganden hade rätt att kontakta en advokat. Flera minuter senare fick pappan veta att hans son hade hunnit erkänna sig skyldig. Med tanke på klagandens ålder ansåg Europadomstolen att han inte kunde anses ha varit medveten om sin rätt att företrädas av ett juridiskt biträde innan han lämnade sin utsaga. Det var också osannolikt att han rimligtvis hade kunnat förstå konsekvenserna av att bli förhörd utan juridiskt biträde i straffrättsliga förfaranden gällande ett mord. Även om myndigheterna hela tiden föreföll ha varit villiga att låta klaganden få juridiskt biträde om han hade begärt detta, hade de underlåtit att informera om hans rätt att kostnadsfritt begära juridiskt biträde vid behov. Det fanns inget som tydde på att klaganden eller hans pappa uttryckligen och enhälligt hade avstått från rätten till rättsligt biträde. Domstolen slog därför fast att det hade skett en överträdelse av artikel 6.3 c jämförd med artikel 6.1 i Europakonventionen.

11.2. Unga förövares rättigheter i samband med frihetsberövande

Viktiga punkter

- Barn får endast frihetsberövas som en sista utväg och under en så kort tid som möjligt.
- Om barn frihetsberövas måste de behandlas på ett sätt som lämpar sig för deras ålder och så att deras värdighet respekteras.
- Barn ska inte frihetsberövas tillsammans med vuxna.

Alla personer har rätt till frihet. Frihetsberövande utgör därför ett undantag och omfattar varje form av placering på institution som genomförs efter beslut av en rättsvårdande eller administrativ myndighet, där ungdomar inte får lämna institutionen i fråga av egen fri vilja.[527] Med tanke på hur viktigt det är att värna barnets rättigheter, inklusive deras bästa, bör situationer som rör frihetsberövande bedömas ur just detta perspektiv när det handlar om barn.

527 Europarådets ministerkommitté (2008), regel 21.5 i Recommendation CM/Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, 5 november 2008.

Frihetsberövande sker under olika omständigheter, men i det här avsnittet fokuserar vi på barn som kommer i kontakt med de straffrättsliga systemen.

I de internationella instrumenten bekräftas det enhälligt att frihetsberövande måste ses som en sista utväg. Detta innebär att så snart statliga myndigheter ställs inför frågan om ett barn ska frihetsberövas bör de först överväga om det finns några alternativ för att värna barnets bästa samt främja att barnet återanpassas (artikel 40.1 i barnkonventionen). Sådana alternativ kan exempelvis vara ”vård, ledning och föreskrifter som t.ex. rådgivning, övervakning, vård i fosterhem, program för allmän utbildning och yrkesutbildning” (artikel 40.4 i barnkonventionen). Frihetsberövande får endast övervägas om det inte finns några tänkbara alternativ. Beslut om frihetsberövande ska dessutom endast avse så kort tid som möjligt och omfatta lämpliga materiella och processuella garantier. Frihetsberövade barn har särskilda rättigheter och garantier med tanke på deras ålder och utsatthet.

11.2.1. Olika former av frihetsberövande (materiella och processuella garantier)

Unionsrätten: Den nuvarande rättsliga ramen för straffrättsliga förfaranden innefattar inget bindande instrument för frihetsberövande av barn.

Europarådets regelverk: I artikel 5 i Europakonventionen fastställs att var och en har rätt till frihet. Frihetsberövande är ett undantag som ska föreskrivas genom nationell lagstiftning och får inte ske godtyckligt. Dessutom måste frihetsberövande kunna motiveras enligt något av de sex uttömmande fallen som anges i artiklarna 5.1 a–f. För barn som är i kontakt med det straffrättsliga systemet kan frihetsberövande motiveras enligt punkterna a) frihetsberövande efter fällande dom av behörig domstol, c) frihetsberövande före rättegång eller d) frihetsberövande med det särskilda syftet att barnet ska undergå skyddsuppfostran. De båda sistnämnda alternativen ska analyseras här eftersom de har medfört särskilda skyldigheter för de statliga myndigheterna.

Frihetsberövande före rättegång

Frihetsberövande före rättegång avser situationer då personer kvarhålls eller häktas för att det finns en misstanke om att de har begått ett brott. Frihetsberövande inleds när en person grips och avslutas då en domstol i första instans fattar beslut

i sakfrågan.[528] Barn omfattas visserligen av samma garantier som vuxna, men Europadomstolen har fastställt flera ytterligare principer för att stärka barns ställning vid nationella straffrättsliga förfaranden.

Europadomstolen har i allmänhet tolkat artikel 5.1 c och artikel 5.3 som ett krav på att personer endast får frihetsberövas före rättegång om det finns en skälig misstanke om att de har begått ett brott. Frihetsberövande före rättegång får inte överstiga skälig tid och ska omprövas med lämpliga mellanrum. Ju längre frihetsberövandet varar, desto starkare skäl måste myndigheterna kunna åberopa. Enligt Europadomstolens rättspraxis ska en person som anklagas för ett brott alltid friges i avvaktan på rättegång, om inte staten kan visa att det finns relevanta och tillräckliga skäl som motiverar till fortsatt frihetsberövande.[529]

Europadomstolen har slagit fast att det i princip finns fyra grundläggande godtagbara skäl för att inte försätta frihetsberövade personer på fri fot i samband med häktning i väntan på rättegång: det handlar om att eliminera risken för att de inte infinner sig till rättegången, agerar på ett sätt som skadar rättskipningen, begår ytterligare brott eller stör den allmänna ordningen. Det ska dessutom vara strikt nödvändigt med ett fortsatt frihetsberövande i väntan på rättegång, och staten måste granska alla faktiska omständigheter som talar för eller emot att det finns ett genuint krav av allmänintresse som motiverar till fortsatt frihetsberövande.[530]

I mål som rör barn förordar Europadomstolen att statliga myndigheter ska lägga särskild vikt vid barnets ålder när de väger relevanta argument för och emot ett frihetsberövande i väntan på rättegång. Detta är en åtgärd som ska användas som en sista utväg och under så kort tid som möjligt.[531] Detta innebär att myndigheterna bör överväga alternativ till frihetsberövande före rättegång.[532]Vida-

528 Europadomstolens dom av den 22 maj 2012 i mål nr 5826/03, *Idalov mot Ryssland*, punkt 112.

529 Europadomstolens dom av den 24 juli 2003 i mål nr 46133/99 och 48183/99, *Smirnova mot Ryssland,* punkt 58.

530 *Ibid.*, punkterna 58–59; Europadomstolens dom av den 18 mars 2008 i mål nr 11036/03, *Ladent mot Polen*, punkt 55.

531 Europadomstolens dom av den 19 januari 2012 i mål nr 39884/05, *Korneykova mot Ukraina*, punkterna 43–44. Se även Europadomstolens dom av den 10 januari 2006 i mål nr 21768/02, *Selçuk mot Turkiet*, punkterna 35–36; Europadomstolens dom av den 13 november 2012 i mål nr 34421/09, *J.M. mot Danmark*, punkt 63.

532 Europadomstolens dom av den 9 juli 2013 i mål nr 66066/09, *Dinç och Çakır mot Turkiet*, punkt 63 (tillgänglig på franska); Europadomstolens dom av den 20 januari 2009 i mål nr 70337/01, *Güveç mot Turkiet*, punkt 108.

re bör statliga myndigheter göra sitt yttersta för att barn ska få sin sak prövad inom skälig tid.[533]

Exempel: I målet *Nart mot Turkiet*[534] greps den sjuttonårige klaganden, misstänkt för att ha rånat en mataffär. Han frihetsberövades före rättegången och placerades i ett fängelse för vuxna i 48 dagar. Med särskild hänvisning till att klaganden var ett barn konstaterade Europadomstolen att frihetsberövande av underåriga före rättegång endast bör användas som en sista utväg; frihetsberövandet bör vara så kort som möjligt och om frihetsberövande är strikt nödvändigt, bör underåriga hållas åtskilda från vuxna.[535] I det aktuella fallet försökte myndigheterna motivera frihetsberövandet före rättegången med ”bevisläget”, men Europadomstolen fann att enbart detta inte kunde åberopas som skäl för klagandens frihetsberövande. Europadomstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av artikel 5.3 i Europakonventionen.

Frihetsberövande för skyddsuppfostran

Denna form av frihetsberövande har beslutats i situationer då barnet har ett särskilt behov av skyddsuppfostran på grund av personlighetsstörning och våldsamt beteende. Artikel 5.1 d i Europakonventionen inriktas i första hand på olika former av frihetsberövande utanför rättsväsendet för ungdomar.

Exempel: Målet *Bouamar mot Belgien*[536] gällde ett barn som placerats i rannsakningshäkte vid nio olika tillfällen, ungefär 15 dagar åt gången. Klaganden var en tonåring som ansågs ha personlighetsstörning och ett våldsamt beteende. Den belgiska regeringen hävdade att han hade placerats i rannsakningshäkte för att genomgå skyddsuppfostran. Europadomstolen konstaterade att tillfälliga placeringar på rannsakningshäkte inte i sig strider mot artikel 5.1 d, så länge myndigheterna fullföljer syftet att låta den unga personen genomgå skyddsuppfostran. Men i klagandens fall ansåg inte Europadomstolen att myndigheterna hade visat att de hade någon avsikt eller möjlighet att placera honom på en institution där han

533 Europadomstolens dom av den 3 mars 2011 i mål nr 6110/03, *Kuptsov och Kuptsova mot Ryssland*, punkt 91.

534 Europadomstolens dom av den 6 maj 2008 i mål nr 20817/04, *Nart mot Turkiet*.

535 *Ibid.*, punkt 31.

536 Europadomstolens dom av den 29 februari 1988 i mål nr 9106/80, *Bouamar mot Belgien*.

kunde genomgå skyddsuppfostran. Europadomstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av artikel 5.1 d i Europakonventionen.

Exempel: Målet *D.G. mot Irland*[537] gällde ett våldsbenäget barn som placerats på fångvårdsanstalt. Europadomstolen ansåg att begreppet ”skyddsuppfostran” inte var att likställa med klassrumsundervisning. Genom skyddsuppfostran ska den lokala myndigheten utöva många olika aspekter av föräldraansvar som ska gynna och skydda den berörda personen. Europadomstolen ansåg att nationella myndigheter som tillfällig åtgärd fick placera ungdomar på fångvårdsanstalter fram till dess att ett lämpligt boende hade hittats, under förutsättning att det sker skyndsamt. I klagandens fall hade skyndsamhetskravet inte uppfyllts eftersom det dröjde mer än sex månader innan han placerades på lämpligt boende efter det att han varit frihetsberövad. Europadomstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av artikel 5.1 d i Europakonventionen.

Överklagande av frihetsberövande, skyndsam omprövning och tillgång till försvarare

När det gäller fall som involverar frihetsberövade barn ställer Europadomstolen extra höga krav på de nationella myndigheterna. Utöver de garantier som tidigare har nämnts måste de statliga myndigheterna säkerställa att barn har rätt att ifrågasätta om frihetsberövandet varit lagenligt inom rimlig tid samt ha tillgång till försvarare under de förfaranden där det avgörs om frihetsberövandet varit lagenligt. De nationella domstolarna behöver också skyndsamt fatta beslut i dessa rättsliga förfaranden. Europadomstolen härleder dessa processuella garantier från artikel 5.4 i Europakonventionen.

Exempel: I målet *Bouamar mot Belgien*[538] slog Europadomstolen fast att det hade skett en överträdelse av artikel 5.4 eftersom förhandlingarna för att besluta om klagandens frihetsberövande ägde rum utan att hans försvarare var närvarande, besluten inte fattades skyndsamt, det aldrig fattades något beslut om frihetsberövandets lagenlighet, eftersom de nationella domstolarna slagit fast att klagandens överklaganden saknade verkan och inte skulle prövas.

537 Europadomstolens dom av den 16 maj 2002 i mål nr 39474/98, *D.G. mot Irland*.

538 Europadomstolens dom av den 29 februari 1988 i mål nr 9106/80, *Bouamar mot Belgien*.

11.2.2. Villkor för frihetsberövande

Unionsrätten: Artikel 4 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller ett förbud mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling. Men eftersom stadgan endast får tillämpas inom unionsrättens område, måste denna bestämmelse kopplas till något annat av EU:s rättsliga instrument som gäller frihetsberövande för att bestämmelsen ska vara bindande för medlemsstaterna i detta avseende. Hittills har det inte tagits upp några fall vid EU-domstolen som gäller artikel 4 i stadgan.

Europarådets regelverk: Europadomstolen har slagit fast att frihetsberövande av barn tillsammans med vuxna skulle kunna utgöra en överträdelse av artikel 3[539] eller 5 i Europakonventionen.[540] Att det inte finns tillgång till lämplig sjukvård under frihetsberövandet skulle också kunna ge upphov till frågor rörande artikel 3.[541] Andra aspekter som skulle kunna ge upphov till frågor rörande artikel 3 är till exempel tillgängligt cellutrymme, belysning och fritidsaktiviteter.[542] När Europadomstolen ska bedöma om frihetsberövandet uppfyller de krav som fastställs i artikel 3 i Europakonventionen utgår domstolen ofta från de standarder som har tagits fram av Europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT), som inom ramen för Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning övervakar fängelseförhållandena genom att genomföra inspektioner på plats i Europarådets medlemsstater.[543]

Exempel: I målet *Güveç mot Turkiet*[544] greps en femtonårig pojke, misstänkt för att vara medlem i PKK (Kurdistans arbetarparti). Han frihetsberövades av domstolen för statens säkerhet och fick sitta i ett fängelse för vuxna i fem år. Europadomstolen konstaterade att detta frihetsberövande stred mot turkiska bestämmelser och skyldigheter enligt internationella

539 Europadomstolens dom av den 20 januari 2009 i mål nr 70337/01, *Güveç mot Turkiet*.

540 Europadomstolens dom av den 6 maj 2008 i mål nr 20817/04, *Nart mot Turkiet*.

541 Europadomstolens dom av den 20 januari 2009 i mål nr 70337/01, *Güveç mot Turkiet*; Europadomstolens dom av den 14 november 2013 i mål nr 47152/06, *Blokhin mot Ryssland*, (hänskjutet till stora avdelningen den 24 mars 2014).

542 Europadomstolens dom av den 3 mars 2011 i mål nr 6110/03, *Kuptsov och Kuptsova mot Ryssland*, punkt 70.

543 Se exempelvis Europadomstolens dom av den 20 januari 2009 i mål nr 70337/01, *Güveç mot Turkiet*.

544 *Ibid.*

konventioner, däribland artikel 37 c i barnkonventionen, som kräver att barn ska hållas åtskilda från vuxna. Domstolen påpekade även att klaganden började få psykiska besvär i fängelset, vilket hade lett till upprepade självmordsförsök. Myndigheterna hade dessutom underlåtit att ge klaganden lämplig medicinsk vård. Med tanke på klagandens ålder, hur länge han suttit frihetsberövad i fängelse tillsammans med vuxna, myndigheternas underlåtenhet att ge honom lämplig medicinsk vård för hans psykiska besvär samt deras underlåtenhet att vidta åtgärder för att förhindra hans upprepade självmordsförsök ansåg Europadomstolen därför att det inte rådde någon tvekan om att klaganden utsatts för omänsklig och förnedrande behandling. Följaktligen hade det skett en överträdelse av artikel 3 i Europakonventionen.

Europeiska kommittén för sociala rättigheter har konsekvent tolkat artikel 17 i Europeiska sociala stadgan som att frihetsberövade eller fängslade barn bör hållas åtskilda från vuxna.

I Europarådets regler för unga förövare som omfattas av påföljder eller åtgärder finns det detaljerad vägledning om villkoren för frihetsberövande. I dessa regler fastställs också att ungdomar inte ska vara på institutioner för vuxna, utan på särskilda ungdomsinstitutioner.[545]

Vad gäller internationell rätt innehåller barnkonventionen en särskild bestämmelse om frihetsberövande av barn, där det fastställs att barn ska hållas åtskilda från vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa att inte göra detta (artikel 37 c i barnkonventionen). I denna artikel slås det även fast att barn i princip ska ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök.

11.2.3. Skydd mot övergrepp och misshandel

Europarådets regelverk: Europadomstolen har upprepade gånger slagit fast att de nationella myndigheterna är ansvariga för att skydda frihetsberövade personer mot att dödas eller utsättas för övergrepp eller misshandel av andra fångar eller myndigheterna själva. Stater har särskilt omfattande skyldigheter här, eftersom frihetsberövade personer står under statens myndighet och kontroll.[546] Statliga

545 Europarådets ministerkommitté (2008), Recommendation CM/Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, 5 november 2008, regel 59.1.

546 Europadomstolens dom av den 13 juni 2002 i mål nr 38361/97, *Anguelova mot Bulgarien*; Europadomstolens dom av den 6 oktober 2005 i mål nr 40262/98, *H.Y. och Hü.Y. mot Turkiet*.

myndigheter ska inte bara vidta rimliga åtgärder för att skydda de intagna, utan även genomföra effektiva utredningar om det har framförts anklagelser om misshandel eller dödsfall.

Exempel: Målet *Çoşelav mot Turkiet* gäller en ung människa,son till klagandena, som begick självmord i fängelset[547] efter att tidigare ha försökt begå självmord vid ett flertal tillfällen. Efter dessa försök flyttade myndigheterna honom från en särskild avdelning för ungdomar till en fångvårdsanstalt för vuxna. Domstolen slog först fast att myndigheterna kände till eller borde ha känt till att det förelåg en verklig och omedelbar risk för sonens liv och konstaterade därefter att myndigheterna hade underlåtit att vidta rimliga åtgärder för att förhindra risken för självmord. Europadomstolen lade stor vikt vid den avlidnes ålder och det faktum att han hade frihetsberövats tillsammans med vuxna. Europadomstolen fann därför att det hade skett en överträdelse av den materiella aspekten av artikel 2 i Europakonventionen. Europadomstolen fann dessutom att det hade skett en överträdelse av den processuella aspekten av artikel 2, eftersom myndigheterna hade underlåtit att genomföra en effektiv utredning av dödsfallet av klagandenas son. De underliggande skälen till detta var bland annat: myndigheternas underlåtenhet att skyndsamt underrätta de klagande om att deras son hade dött, åklagarmyndighetens underlåtenhet att utreda de påstådda försummelserna när det gäller att förhindra självmordet, och det efterföljande utdragna administrativa förfarandet.

11.3. Skydd av barn som är brottsoffer och vittnen

Viktig punkt

- Barn som är brottsoffer och vittnen har rätt till skydd mot ytterligare viktimisering, till återhämtning och återanpassning samt till en effektiv medverkan i straffrättsliga och alternativa förfaranden.

547 Europadomstolens dom av den 9 oktober 2012 i mål nr 1413/07, *Çoşelav mot Turkiet*.

Unionsrätten och Europarådets regelverk: Barnets ställning som brottsoffer respektive vittne har erkänts.

Unionsrätten: I direktiv 2012/29/EU[548] om brottsoffers rättigheter erkänns uttryckligen barns ställning som brottsoffer. När brottsoffret är ett barn måste det enligt direktivet säkerställas att barnets bästa kommer i främsta rummet och bedöms individuellt. Dessutom måste det tillämpas ett barnorienterat förhållningssätt där hänsyn tas till barnets ålder, mognad, synpunkter, behov och problem. Genom direktivet ska det också säkerställas att barnet och dess vårdnadshavare (eller annat juridiskt ombud) informeras om alla åtgärder eller rättigheter med särskild inriktning på barnet (artikel 1.2). Barn som är brottsoffer har också rätt att höras under straffrättsliga förfaranden och medlemsstaterna måste se till att de även får lägga fram bevisning. Vederbörlig hänsyn måste tas till barnets ålder och mognad (artikel 10.1). Direktivet syftar även till att skydda barnets privatliv och identitet under straffrättsliga förfaranden, bland annat för att förhindra sekundär viktimisering (artikel 21.1, se även artikel 26). Genom direktivet införs det också en specialbestämmelse om barns rätt till skydd som brottsoffer under straffrättsliga förfaranden (artikel 24). Här behandlas audiovisuella upptagningar av förhör med barn som är brottsoffer och hur dessa upptagningar ska användas som bevisning vid straffrättsliga förfaranden, tillvägagångssättet för att utse särskilda företrädare samt barnets rätt att företrädas av ett eget juridiskt biträde i sitt eget namn i förfaranden där det finns en intressekonflikt mellan barnet i egenskap av brottsoffer och vårdnadshavarna. Direktivet innehåller också olika bestämmelser som gäller det allmänna vittnesskyddet, exempelvis tillgången till stödverksamheter för brottsoffer. När det gäller barn eller andra utsatta grupper bör specialiserade stödverksamheter tillhandahållas (se avsnitt 38 i resolutionen som åtföljer direktivet).[549]

Brottsofferdirektivet ersatte rambeslut 2001/220/RIF om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden. I detta beslut behandlades bland annat brottsoffrens medverkan, rättigheter och rättvisa behandling. Rambeslutet bekräftade att utsatta brottsoffer har en särskild ställning, men innehöll inga uttryckliga hänvisningar till barn. I enlighet med detta rambeslut har EU-domstolen slagit fast att när det ska fastställas om barn har varit utsatta brottsoffer måste särskild hänsyn tas till deras ålder och till de brott de anser sig ha blivit utsatta för. Detta

548 Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem, EUT L 315, 2012, s. 55.

549 Se FRA (2014b), s. 36.

ger dem följaktligen rätt till särskilda skyddsåtgärder, till exempel att bli förhörd utanför brottmålsdomstolen och innan rättegången äger rum.[550] EU-domstolen har även slagit fast att samtliga åtgärder som vidtas för att skydda brottsoffer måste utformas på ett sådant sätt att den tilltalade alltjämt får en rättvis rättegång. Skyddet av brottsoffer och vittnen får med andra ord inte äventyra den tilltalades rätt till en rättvis rättegång (se även exempel från Europadomstolens rättspraxis).[551]

Exempel: I målet *Pupino*[552] åtalades en italiensk lärare för misshandel av en elev. Enligt den italienska straffprocesslagen ska vittnen normalt sett avge sin utsaga i domstol under rättegången. Under vissa omständigheter kan emellertid en domare ta upp bevis från vittnen före rättegången genom ett särskilt förfarande (*incidente probatorio*). I det här målet hade åklagaren inkommit med en begäran till den nationella domstolen om att de vittnesmål som i förväg inhämtats från de yngre barnen skulle godkännas som bevisning, men den nationella domstolen avslog begäran. För första gången tolkade EU-domstolen här vissa av de bestämmelser som gäller barns ställning som brottsoffer och vittnen vid straffrättsliga förfaranden. Domstolen framhöll att enligt rambeslut 2001/220/RIF ska medlemsstaterna säkerställa ett särskilt skydd för utsatta brottsoffer, vilket innebär att den nationella domstolen måste kunna tillåta att utsatta brottsoffer får vittna under former som garanterar dem skydd, exempelvis utanför huvudförhandlingen och före själva rättegången. EU-domstolen konstaterade följande: ”I sådana fall som det i målet vid den nationella domstolen, där barn i låg ålder påstår sig ha blivit utsatta för misshandel, därtill av en lärarinna, kan det emellertid inte bestridas att dessa barn kan klassificeras som särskilt utsatta i den mening som avses i rambeslutet med hänsyn särskilt till deras ålder och till arten och följderna av de brott de anser sig ha blivit utsatta för […]. Detta gäller oberoende av frågan huruvida det förhållandet att ett brottsoffer är underårigt som regel är tillräckligt för att anse att brottsoffret är särskilt utsatt.”[553] EU-domstolen slog även fast att samtliga åtgärder som syftar till att skydda mot och förhindra en sekundär

550 EU-domstolens dom av den 16 juni 2005 i mål C-105/03, *Brottmål mot Maria Pupino,* [stor avdelning], punkt 53.

551 EU-domstolens dom av den 16 juni 2005 i mål C-105/03, *Brottmål mot Maria Pupino*, [stor avdelning]. Se även EU-domstolens dom av den 21 december 2011 i mål C-507/10, *Brottmål mot X*.

552 EU-domstolens dom av den 16 juni 2005 i mål C-105/03, *Brottmål mot Maria Pupino*, [stor avdelning].

553 *Ibid.*, punkt 53.

viktimisering måste utformas på ett sådant sätt att svaranden alltjämt får en rättvis rättegång.[554]

Europarådets regelverk: Europadomstolen har slagit fast att staten är skyldig att skydda brottsoffrens intressen. Detta gäller för brottsoffer som deltar som vittnen i straffrättsliga förfaranden. Deras intressen i enlighet med bestämmelserna i Europakonventionen, såsom artiklarna 2 och 8, måste vägas mot försvarets intressen.[555] Europadomstolen har kommit med ett antal avgöranden som rör sexualbrott där barn har vittnat mot utpekade förövare. Denna rättspraxis visar att domstolen har bekräftat att straffrättsliga förfaranden som rör sexualbrott ofta uppfattas som en prövning av brottsoffret, särskilt när han eller hon inte vill konfronteras med den tilltalade, och att detta är ännu mer påtagligt när det handlar om barn.[556] Domstolen har därför godtagit att man i vissa fall kan behöva vidta vissa åtgärder för att skydda barn som är brottsoffer. Den har emellertid också konstaterat att sådana åtgärder inte får äventyra ett adekvat och effektivt utövande av försvarets rättigheter och att de rättsvårdande myndigheterna därför kan behöva vidta åtgärder för att väga upp de svårigheter som detta medför för försvaret.[557]

Exempel: I målet *Kovač mot Kroatien*[558] hade en tolvårig flicka vittnat inför en undersökningsdomare om att klaganden hade utfört sexuella handlingar mot henne. Klaganden hade inte varit närvarande eller företrädd under vittnesmålet och hade inte heller haft möjlighet att bestrida brottsoffrets utsaga. Europadomstolen erinrade om att bevisning generellt sett måste lämnas vid en offentlig förhandling när den tilltalade är närvarande för att invändningar ska kunna göras. Om utsagor från polisutredningen eller domstolsutredningen används som bevisning strider detta inte i sig mot artikel 6 i Europakonventionen, förutsatt att svaranden får en lämplig och korrekt möjlighet att ifrågasätta och ställa frågor till det berörda vittnet, antingen när vittnesmålet lämnas eller senare under förhandlingarna. I klagandens fall var brottsoffrets utsagor den enda direkta bevis-

554 *Ibid.*, punkt 59.

555 Europadomstolens dom av den 26 mars 1996 i mål nr 20524/92, *Doorson mot Nederländerna*,.

556 Europadomstolens dom av den 2 juli 2002 i mål nr 34209/96, *S.N. mot Sverige*, punkt 47.

557 Europadomstolens dom av den 10 november 2005 i mål nr 54789/00, *Bocos-Cuesta mot Nederländerna*; Europadomstolens dom av den 27 januari 2009 i mål nr 23220/04, *A.L. mot Finland*; Europadomstolens dom av den 24 april 2014 i mål nr 14151/02, *W. mot Finland*; Europadomstolens dom av den 12 juli 2007 i mål nr 503/05, *Kovač mot Kroatien*.

558 Europadomstolens dom av den 12 juli 2007 i mål nr 503/05, *Kovač mot Kroatien*.

ningen mot honom, och denna bevisning blev avgörande för domstolens beslut att utfärda en fällande dom. Klaganden hade emellertid inte kunnat bestrida eller få ett svar från de nationella domstolarna i detta hänseende. Dessutom hade brottmålsdomstolen aldrig tagit del av brottsoffrets faktiska utsaga. Domaren hade endast konstaterat att brottsoffret stod fast vid den utsaga som hon hade lämnat inför undersökningsdomaren. Europadomstolen slog därför fast att klaganden inte hade fått en rättvis rättegång, vilket utgör en överträdelse av artikel 6.1 jämförd med artikel 6.3 d i Europakonventionen.

Exempel: I målet *S.N. mot Sverige*[559] vittnade en tioårig pojke för polisen att han hade blivit sexuellt utnyttjad av klaganden. Pojken hade förhörts två gånger av en polisinspektör som hade omfattande erfarenhet av mål som rör övergrepp mot barn. Det första förhöret spelades in på video, det andra på ljudband. Klagandens försvarare närvarade inte vid det andra förhöret, men kom överens med polisinspektören om vilka frågor som behövde tas upp. Under rättegången spelade tingsrätten upp inspelningarna med barnet, men förhörde honom inte personligen. Domstolen dömde till slut klaganden och utgick nästan helt från barnets vittnesmål. Hovrätten fastställde domen. Denna domstol ansåg att polisförhören var tillräcklig bevisning för att fastställa att klaganden var skyldig, även om det medgavs att det saknades teknisk bevisning som styrkte barnets anklagelser, som ibland var lite vaga. Europadomstolen godtog att det inte alltid är möjligt att korsförhöra ett vittne i mål som gäller sexualbrott och att vittnesmål i så fall måste behandlas med största varsamhet. Även om barnets utsagor var i princip den enda bevisningen mot den tilltalade bedömdes förfarandena i sin helhet som rättvisa. Videobandet visades under rättegången och förhandlingarna i samband med överklagandet och utskriften av det andra förhöret lästes upp vid tingsrätten; ljudbandet spelades även upp inför hovrätten. Därmed fick klaganden tillräcklig möjlighet att ifrågasätta barnets vittnesmål och trovärdighet under de straffrättsliga förfarandena. Det hade därför inte skett någon överträdelse av artikel 6.3 d i Europakonventionen.

Som framgår av följande exempel handlar Europadomstolens rättspraxis inte enbart om att väga skyddet av barn som är offer mot klagandens rätt till en rättvis

559 Europadomstolens dom av den 2 juli 2002 i mål nr 34209/96, *S.N. mot Sverige*.

rättegång, utan även om att skydda rätten till liv för vittnen och deras familjer, inklusive barn, i enlighet med artikel 2 i Europakonventionen.

Exempel: Målet *R.R. m.fl. mot Ungern*[560] gällde en fånge som hade vittnat om sin narkotikahandel under en offentlig förhandling och som tillsammans med sin fru och två barn sattes i det officiella vittnesskyddsprogrammet som används när det finns risk för hämndaktioner. När myndigheterna insåg att fången fortfarande hade kontakt med kriminella kretsar togs han och hans familj ur vittnesskyddsprogrammet eftersom han inte hade följt villkoren. Med hänvisning till artikel 2 i Europakonventionen hävdade familjen att de svävade i livsfara nu när de hade uteslutits från vittnesskyddsprogrammet eftersom maffian skulle vilja hämnas. Domstolen godtog argumentet att klagandenas deltagande i vittnesskyddsprogrammet och pappans samarbete med myndigheterna innebar att de hade svävat i livsfara när åtgärden först sattes in. Beslutet om att inte längre ge dem något skydd via programmet motiverades inte av att risken i sig hade minskat, utan av att programmets villkor inte hade följts. Mot denna bakgrund var domstolen inte övertygad om att myndigheten hade styrkt att en sådan risk inte längre förelåg. Det var inte heller orimligt att anta att familjens identiteter och vistelseort skulle bli allmänt kända för vem som än ville skada dem när familjens täckidentiteter dragits tillbaka. Detta innebar därför att myndigheterna skulle kunna utsätta familjen för livsfara, vilket utgjorde en överträdelse av artikel 2 i Europakonventionen.

I artikel 31 i Lanzarotekonventionen anges vilka allmänna skyddsåtgärder som medlemsstaterna bör vidta för att skydda brottsoffers rättigheter och intressen, inklusive deras särskilda behov som vittnen, under alla stadier i utredningar och straffrättsliga förfaranden (artikel 31.1). Till dessa åtgärder hör bland annat att informera dem om deras rättigheter som brottsoffer, de tjänster som står till deras förfogande och de allmänna framstegen i utredningen eller förfarandet, skydda deras integritet och säkerhet (inbegripet att informera om att den åtalade eller dömde har blivit frigiven) samt att undvika kontakt mellan brottsoffer och förövare i domstolens och polismyndighetens lokaler. Enligt artikel 31 ska brottsoffer också ha tillgång till juridiskt biträde (artikel 31.3). Den information som tillhandahålls måste vara anpassad till barns ålder och mognad och på ett språk de förstår (artikel 31.6).

560 Europadomstolens dom av den 4 december 2012 i mål nr 19400/11, *R.R. m.fl. mot Ungern*.

I Europarådets *riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*[561] uppmärksammas också den ställning som barn har som brottsoffer och vittne, särskilt när de vittnar vid domstolsförhandlingar. I riktlinjerna uppmanas medlemsstaterna att göra alla ansträngningar för att barn ska kunna avge vittnesmål i så gynnsamma miljöer och under så lämpliga förhållanden som möjligt med beaktande av deras ålder, mognad, nivå av förståelse och eventuella kommunikationssvårigheter.[562] Yrkesverksamma med utbildning på området bör därför delta och förmedling av utsagor via audiovisuella hjälpmedel uppmuntras. I brottmål bör barn ges möjlighet att vittna utan att den utpekade gärningsmannen är närvarande. I riktlinjerna medges också att denna barnvänliga strategi ändå ska innebära att övriga parters rätt att bestrida innehållet i barnets utsagor respekteras. För barn som är vittnen föreskriver riktlinjerna också att deras privat- och familjeliv ska skyddas (avsnitt IV, punkt a.9) samt att förfaranden helst bör ske bakom stängda dörrar.

Inom internationell rätt har barnets ställning som brottsoffer uttryckligen erkänts i artikel 39 i barnkonventionen. I denna bestämmelse fastställs att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för brott. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning ska äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Det ska även noteras att FN har antagit riktlinjer för rättskipning i ärenden som rör barn som blivit offer för eller vittnen till brott.[563] Enligt dessa riktlinjer ska barn som blivit offer för eller vittnen till brott behandlas ”med hänsyn till barn”, vilket syftar på ”tillvägagångssätt där barnets rätt till skydd beaktas och där man tar hänsyn till barnets individuella behov och synpunkter”.[564] Riktlinjerna ger en mycket detaljerad vägledning om hur dessa aspekter ska genomföras. FN-kommittén för barnets rättigheter har även understrukit hur relevanta dessa FN-riktlinjer är för tillämpningen av artikel 12 i barnkonventionen (rätten att bli hörd) i sin allmänna kommentar.[565] Enligt kommittén måste barn som är brottsof-

561 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010. Se även FRA (2015b).

562 Europarådet, ministerkommittén (2010), *Riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende*, 17 november 2010, punkt 64.

563 FN, Ekonomiska och sociala rådet (Ecosoc), Resolution 2005/20, *Riktlinjer om rättskipning i ärenden som rör barn som blivit offer för eller vittnen till brott*, 22 juli 2005.

564 *Ibid.*, punkt 9 d.

565 FN, kommittén för barnets rättigheter (2009), *Allmän kommentar nr 12 (2009): Barnets rätt att bli hörd*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, punkterna 62–64.

fer och/eller vittnen ges möjlighet att utöva sin rätt att fritt uttrycka sina åsikter, vilket i synnerhet innebär att ”allt måste göras för att säkerställa att barn som är brottsoffer och/eller vittnen blir hörda om de relevanta frågorna, med hänsyn till inblandningen i det aktuella fallet, fritt och på sitt eget sätt kan uttrycka sina åsikter och sin oro angående sitt deltagande i domstolsprocessen”[566]. Kommittén hävdar också att ”[b]arnets rättighet som brottsoffer och vittne är […] kopplad till rätten att bli informerad om frågor som exempelvis tillgång till hälso- och sjukvård, psykolog och socialtjänst, vilken roll ett barn har som är brottsoffer och/eller vittne, hur ‘förhör’ genomförs, vilka stödmekanismer som finns när barnet lämnar in ett klagomål och deltar i utredningar och domstolsförfaranden, var och när barnet ska höras, vilka skyddsåtgärder som är tillgängliga, möjlighet att få skadestånd och bestämmelser för överklagande”[567].

566 *Ibid.*, punkt 63.

567 *Ibid.*, punkt 64.

Vidare läsning

Kapitel 1
Introduktion till den europeiska rätten om barnets rättigheter: bakgrund och grundprinciper

Breen, C. (2002), ”The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights”, Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H. (2004), ”Children’s rights”, Peers, S. och Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Oxford, Hart Publishing, s. 323–348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. och Forner Delaygua, J. (2010), *La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño*, Marcial Pons.

Kilkelly, U. (1999), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate.

Kilkelly, U. (2014), ”The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC”, Liefaard, T. och Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, s. 193–209.

Lamont, R. (2014), ”Article 24”, Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. och Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Oxford, Hart Publishing, s. 209–215.

Liefaard, T. och Doek, J. (2015), ”Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief”, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), s. 82–87.

McGlynn, C. (2002), ”Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights”, *European Public Law*, vol. 8, nr 3, s. 387–400.

Pulles, G. (2013), ”Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind”, Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. och Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, s. 109-138.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Stalford, H. (2014), ”Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law”, Liefaard, T. och Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, s. 1–11.

Stalford, H. och Schuurman, M. (2011), ”Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children’s Rights Agenda”, *International Journal of Children’s Rights*, vol. 19, nr 3, s. 381–403.

Trinidad Núñez, P. (2003), ”¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público”, *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), nr 9, s. 13–48.

Trinidad Núñez, P. (2002), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2009), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *In difesa dei diritti dell’infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l’infanzia – Relacione di sintesi*, UNICEF.

Verheyde, M. (2004), ”Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens”, Verhellen, E., Cappelaere, G. och Decock, G. (red.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Gent, Mys en Breesch, s. 1–76.

Villagrasa Alcaide, C. och Ravetllat Ballesté, I. (2009), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., s. 55–80.

Kapitel 2
Grundläggande medborgerliga rättigheter och friheter

Brems, E. (2006), ”Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, s. 7–40.

Daly, A., Eurobarometer (2011), ”The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights” *The International Journal of Human Rights,* vol. 15, nr 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. och Zutpen, M. (2010) ”De autonomie van het kind in de rechtszaal”, Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van och Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Europeiska kommissionen (2014), *Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luxemburg, Europeiska unionens publikationsbyrå (Publikationsbyrån).

FRA (2010a), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA och Europadomstolen (2011c), *Handbook on European non-discrimination law*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Koeren, M. (2013), ”Recht op informatie?”, Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. och Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L. (2007), ”’Voice is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child”, *British Educational Research Journal*, vol. 33, nr 6, s. 927–942.

Mazey, S. (2002), ”Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda”, *Feminist Legal Studies*, vol. 10, nr 3–4, s. 227–240.

Nowak, M. (2005), *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, andra reviderade upplagan, Kehl, Strasbourg and Arlington: N.P. Engel Publisher.

Partsch, K. J. (1981), ”Freedom of conscience and expression, and political freedoms”, Henkin, L. (red.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, New York, Columbia University Press.

Schutter, O. de, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field (2011), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Europeiska kommissionens generaldirektorat för rättsliga frågor, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Tomuschat, C. (1993), ”Freedom of association”, Macdonald, R. St. J., Matscher, F. och Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S. (2011), ”Article 17: Access to a diversity of mass media sources”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Woodward, A. E. (2008), ”Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels”, *Journal of European Social Policy*, vol. 18, s. 289–302.

Kapitel 3
Jämlikhet och icke-diskriminering

Breen, C. (2006), *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M. (2003), "La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño", *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, vol. 4, s. 173–188.

FRA (2010b) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA och Europadomstolen (2011c), *Handbook on European non-discrimination law*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Karagiorgi, C. (2014), "The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States", *European Anti-Discrimination Law Review*, vol. 18, s. 25–36.

Toggenburg, G. (2008), "Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?", *European Law Reporter*, vol. 3, s. 82–87.

Kapitel 4
Frågor som rör personlig identitet

Doek, J. (2006a), ”The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality”, *Refugee Survey Quarterly*, vol. 25, nr 3, s. 26–32.

Doek, J. (2006b), ”Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2015a), *The fundamental rights situation of intersex people,* FRA Focus, Wien, 2015.

Mak, C. (2008), ”Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten”, Graaf, J. H. de, Mak, C. och Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid,* Nijmegen.

Vonk, M. (2010), ”De autonomie van het kind in het afstammingsrecht”, Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van och Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van (2008), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Antwerpen, Intersentia.

Ziemele, I. (2007), ”Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Kapitel 5
Familjeliv

Bueren, G. van (2007), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Kilkelly, U. (2010a), ”Protecting children’s rights under the ECHR: The role of positive obligations”, *NILQ,* vol. 61, nr 3, s. 245–261.

Kilkelly, U. (2010b), ”Relocation: A children’s rights perspective”, *Journal of Family Law and Practice*, vol. 1, nr 1, s. 23–35.

Lázaro González, I. (2011), ”Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo”, *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, nrº83–84, s. 255–290.

Kapitel 6
Alternativ omvårdnad i stället för omvårdnad i familj och adoption

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

O’Halloran, K. (2009), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Dordrecht, Springer.

Vité, S. och Boéchat, H. (2008), ”Article 21 – Adoption”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Kapitel 7
Skydd för barn mot våld och utnyttjande

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. och Hilton, Z. (2007), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, London, NSPCC.

Forder, C. (2007), "Child protection in accordance with human rights and children's rights", Meuwese, S. m.fl. (red.), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims,* Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2014c), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results,* Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA och Europadomstolen (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Fredette, K. (2009), "International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation", *Boston College International and Comparative Law Review*, vol. 32, nr 1, s. 1–43.

Hartwig, M. (2008), ”The elimination of child labour and the EU”, Nesi, G., Nogler, L. och Pertile, M. (red.), *Child labour in a globalized world:A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. och McElvaney, R. (2010), ”Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe”, *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Europarådet, Strasbourg, Council of Europe Publishing, s. 13–36.

Liefaard, T. och Doek, J. (2013), ”Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht”, Deetman, W. m.fl. (red.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, s. 247–282.

Ruelle, E. (2010), ”Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy”, *Protecting children from sexual violence:A comprehensive approach*, Europarådet, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Staiger, I. (2005), ”Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 13, nr 4, s. 603–624.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2010), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen*, UNICEF.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

Vrancken, P. (2007), ”Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions”, *South African Yearbook of International Law*, vol. 32, s. 285–510.

Kapitel 8
Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter samt en tillfredsställande levnadsstandard

Eide, A. (2006), ”Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living”, Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. och Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. och Eide, W. B. (2006), ”Article 24 – The Right to Health”, Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA och Europadomstolen (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Koch, I. E. (2009), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011), *Children’s socio-economic rights, democracy and the courts,* Oxford, Hart Publishing.

Stoecklin, D. (2012), *Droits et capabilité des enfants. L’enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l’enfant*, Meyer-Bisch, P. (red.), Genève-Zürich-Basel, Schultess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, s. 123–146.

Vandenhole, W. (2007), ”Article 26 – The Right to Benefit from Social Security”, Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M. (2006), ”Article 28 –The Right to Education’, Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. och Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Kapitel 9
Migration och asyl

Europarådet, parlamentariska församlingen (2011), rekommendation 1969 (2010) om ensamkommande barn i Europa: frågor som rör ankomst, vistelse och återvändande, 15 april 2011.

Europaparlamentets utskott för medborgerliga fri- och rättigheter samt rättsliga och inrikes frågor (2013), rapport om situationen för ensamkommande minderåriga i EU (2012/2263(INI)), 26 augusti 2013.

Eurydice, Europeiska kommissionen (generaldirektoratet för utbildning och kultur) (2004), *Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning*.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA och Europadomstolen (2013), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Ktistakis, Y. (2014), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. och Moroy Arambarri, B. (2010), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. och Rodrigues, P (red.) (2012), *Het kind in het immigratierecht*, Haag.

McBride, J., European Committee on Legal Co-operation (2009), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Spijkerboer, T (2009), ”Structural instability: Strasbourg case law on children’s family reunion”, *European Journal of Migration and Law*, vol. 11, nr 3, s. 271–293.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Kapitel 10
Konsument- och dataskydd

Bergkamp, L. (2002), ”EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe’s data protection policy in an information driven economy”, *Computer Law & Security Review,* vol. 18, nr 1, s. 31–47.

Buckingham, D. (2011), *The Material Child*, Cambridge, Polity.

Cook, D. T. (2008), ”The missing child in consumption theory”, *Journal of Consumer Culture,* vol. 8, nr 2, s. 219–243.

Cook, D. T. (2013), ”Taking exception with the child consumer”, *Childhood,* vol. 20, nr 4, s. 423–428.

De Hert, P. och Papakonstantinou, V. (2012), ”The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals”, *Computer Law & Security Review*, vol. 28, nr 2, s. 130–142.

Garde, A. (2012), ”The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?”, Devenney, J. och Kenny, M. (red.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 164–201.

FRA, Europadomstolen och Europarådet (2014), *Handbook on European data protection law*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Hughes, K. (2012), ”The child’s right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights”, Freeman, M. (red.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies,* vol. 14, s. 456–486.

Kunnecke, A. (2014), ”New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU”, *European Scientific Journal*, vol. 1, s. 426–437.

Marsh, J. (red.) (2005), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, London, Routledge Falmer.

Tonner, K. och Fangerow, K. (2012), ”Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in European consumer law?”, *EUVR*, vol. 2, s. 74.

Wuermeling, U. (2012), ”Modernization of European data protection law at a turning point”, *Computer Law & Security Review,* vol. 28, nr 28, s. 587–588.

Kapitel 11
Barns rättigheter inom straffrättsliga och alternativa förfaranden (utanför domstol)

Bartels, H (2013), ”De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor”, Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. och Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y.van den och Liefaard, T. (2014),”Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland”, *Strafblad*, vol. 12, nr 1, s. 44–55.

Doek, J. (2008), ”Juvenile justice: International rights and standards”, R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der och Hoeve, M. (red.), *Tomorrow’s criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, s. 229–246.

Dünkel, F.(2009), ”Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems”, Junger-Tas, J. och Dünkel, F. (red.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F. (2010), ”Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe”, Bellis, M. m.fl. (red.)*, Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Apeldoorn och Antwerpen och Portland, Maklu, s. 49–62.

Dünkel, F. (2014), ”Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’”, *Kriminologijos Studijos*, vol. 1.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims,* Luxemburg, Publikationsbyrån.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxemburg, Publikationsbyrån.

Goldson, B. och Kilkelly, U. (2013), ”International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations”, *International Journal of Children’s Rights,* vol. 21, nr 2, s. 345–371.

Jonge, G de, och Linden, A van der (2013), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefaard, T. (2007), ”The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention”, Calafat, A. m.fl. (red.), *The UN Children’s Rights Convention: Theory meets practice*, Antwerpen och Oxford, Intersentia Publishing.

Liefaard, T. (2008), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Antwerpen, Oxford och Portland, Intersentia Publishing.

Newell, P. (2008), ”The principles of child-friendly justice at international level”, *International justice for children*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, s. 129–132.

Rättspraxis

Rättspraxis från Europeiska unionens domstol

Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) och Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) mot Administración del Estado, förenade målen C-468/10 och C-469/10, 24 november 2011 200

Barbara Mercredi mot Richard Chaffe, C-497/10 PPU, 22 december 2010 85

Baumbast och R mot Secretary of State for the Home Department, C-413/99, 17 september 2002 ..... 16, 30, 143, 153, 184

Brottmål mot Maria Pupino [stor avdelning], C-105/03, 16 juni 2005 ..... 206, 224

Brottmål mot X, C-507/10, 21 december 2011 224

Carlos Garcia Avello mot Belgiska staten, C-148/02, 2 oktober 2003 ..... 16, 30, 65

Donato Casagrande mot Landeshauptstadt München, C-9/74, 3 juli 1974 152

Doris Povse mot Mauro Alpago, C-211/10 PPU, 1 juli 2010 ..... 78, 93

Dynamic Medien Vertriebs GmbH mot Avides Media AG, C-244/06, 14 februari 2008 ..... 30, 191, 193

E. mot B., C-436/13, 1 oktober 2014 84

Europaparlamentet mot Europeiska unionens råd [stor avdelning], C-540/03, 27 juni 2006 ..... 29, 31

Gerardo Ruiz Zambrano mot Office National de l'Emploi (ONEm), C-34/09, 8 mars 2011 ..... 64, 184

Google Spain SL och Google Inc. mot Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) och Mario Costeja González [stor avdelning], C-131/12, 13 maj 2014 201

J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung mot Europeiska gemenskapernas kommission, C-4/73, 14 maj 1974 27
J. McB. mot L. E., C-400/10 PPU, 5 oktober 2010 80
Jasna Detiček mot Maurizio Sgueglia, C-403/09 PPU, 23 december 2009 84
Joseba Andoni Aguirre Zarraga mot Simone Pelz, C-491/10 PPU, 22 december 2010 ..... 30, 36, 44, 93
Konstantinos Maïstrellis mot Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton, C-222/14, 16 juli 2015 165
Kunqian Catherine Zhu och Man Lavette Chen mot Secretary of State for the Home Department, C-200/02, 19 oktober 2004 ..... 16, 30, 50, 56, 64, 73
London Borough of Harrow mot Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department [stor avdelning], C-310/08, 23 februari 2010 ..... 17, 30, 153, 184
M.J.E. Bernini mot Minister van Onderwijs en Wetenschappen, C-3/90, 26 februari 1992 152
María Martínez Sala mot Freistaat Bayern, C-85/96, 12 maj 1998 164
Maria Teixeira mot London Borough of Lambeth och Secretary of State for the Home Department, C-480/08, 23 februari 2010 ..... 17, 30, 153, 184
Murat Dereci m.fl. mot Bundesministerium für Inneres, C-256/11, 15 november 2011 184
Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH mot Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, C-36/02, 14 oktober 2004 ... 191, 194
Productores de Música de España (Promusicae) mot Telefónica de España SAU [stor avdelning], C-275/06, 29 januari 2008 200
S. Coleman mot Attridge Law och Steve Law [stor avdelning], C-303/06, 17 juli 2008 ..... 50, 60
Stefan Grunkin och Dorothee Regina Paul [stor avdelning], C-353/06, 14 oktober 2008 65
The Queen, på begäran av MA m.fl. mot Secretary of State for the Home Department, C-648/11, 6 juni 2013 ..... 169, 185
Yoshikazu Iida mot Stadt Ulm, C-40/11, 8 november 2012 184
Z mot A Government Department, The Board of Management of a Community School [stor avdelning], C-363/12, 18 mars 2014 164
Zoi Chatzi mot Ypourgos Oikonomikon, C-149/10, 16 september 2010 165

Rättspraxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

A.L. mot Finland, nr 23220/04, 27 januari 2009 225
A.M.M. mot Rumänien, nr 2151/10, 14 februari 2012 70
Adamkiewicz mot Polen, nr 54729/00, 2 mars 2010 209
Airey mot Irland, nr 6289/73, 9 oktober 1979 145
Ali mot Förenade kungariket, nr 40385/06, 11 januari 2011 148
Anayo mot Tyskland, nr 20578/07, 21 december 2010 87
Anguelova mot Bulgarien, nr 38361/97, 13 juni 2002 221
Assenov m.fl. mot Bulgarien, nr 24760/94, 28 oktober 1998 123
Avilkina m.fl. mot Ryssland, nr 1585/09, 6 juni 2013 ..... 192, 202
B. mot Rumänien (nr 2), nr 1285/03, 19 februari 2013 ..... 97, 106
B.B. och F.B. mot Tyskland, nr 18734/09 och 9424/11, 14 mars 2013 ..... 97, 106
Bah mot Förenade kungariket, nr 56328/07, 27 september 2011 ..... 144, 162
Bajsultanov mot Österrike, nr 54131/10, 12 juni 2012 179
Blokhin mot Ryssland, nr 47152/06, 14 november 2013 220
Bocos-Cuesta mot Nederländerna, nr 54789/00, 10 november 2005 225
Bouamar mot Belgien, nr 9106/80, 29 februari 1988 ..... 59, 205, 218, 219
Boultif mot Schweiz, nr 54273/00, 2 augusti 2001 ..... 170, 186
C.N. mot Förenade kungariket, nr 4239/08, 13 november 2012 132
C.N. och V. mot Frankrike, nr 67724/09, 11 oktober 2012 ..... 118, 132
Campbell och Cosans mot Förenade kungariket,
nr 7511/76 och 7743/76, 25 februari 1982 ..... 117, 124
Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland [stor avdelning],
nr 43370/04, 8252/05 och 18454/06, 19 oktober 2012 ..... 143, 148, 151
Centre for Legal Resources för Valentin Câmpeanu mot Rumänien
[stor avdelning], nr 47848/08, 17 juli 2014 ..... 118, 139, 144, 157
Christian Democratic People's Party mot Moldavien,
nr 28793/02, 14 februari 2006 ..... 36, 47
Connors mot Förenade kungariket, nr 66746/01, 27 maj 2004 ..... 144, 162
Copland mot Förenade kungariket, nr 62617/00, 3 april 2007 201
Çoşelav mot Turkiet, nr 1413/07, 9 oktober 2012 ..... 19, 222
Costello-Roberts mot Förenade kungariket, nr 13134/87, 25 mars 1993 121
Cusan och Fazzo mot Italien, nr 77/07, 7 januari 2014 ..... 66, 67
D.G. mot Irland, nr 39474/98, 16 maj 2002 ..... 59, 205, 219

D.H. m.fl. mot Tjeckien [stor avdelning], nr 57325/00, 13 november 2007 ..... 49, 54, 143
Darby mot Sverige, nr 11581/85, 23 oktober 1990 37
Dinç och Çakır mot Turkiet, nr 66066/09, 9 juli 2013 217
Dogru mot Frankrike, nr 27058/05, 4 december 2008 ..... 35, 38
Doorson mot Nederländerna, nr 20524/92, 26 mars 1996 225
E.B. mot Frankrike [stor avdelning], nr 43546/02, 22 januari 2008 ..... 98, 112
Eremia mot Republiken Moldavien, nr 3564/11, 28 maj 2013 129
Eriksson mot Sverige, nr 11373/85, 22 juni 1989 107
Fabris mot Frankrike [stor avdelning], nr 16574/08, 7 februari 2013 ..... 50, 60, 61
Folgerø m.fl. mot Norge [stor avdelning], nr 15472/02, 29 juni 2007 ..... 39, 149
Gas och Dubois mot Frankrike, nr 25951/07, 15 mars 2012 ..... 98, 113
Gaskin mot Förenade kungariket, nr 10454/83, 7 juli 1989 ..... 35, 42, 63, 68
Genovese mot Malta, nr 53124/09, 11 oktober 2011 ..... 64, 74
Glass mot Förenade kungariket, nr 61827/00, 9 mars 2004 ..... 144, 158
Godelli mot Italien, nr 33783/09, 25 september 2012 ..... 63, 71
Grzelak mot Polen, nr 7710/02, 15 juni 2010 ..... 35, 38, 149
Guillot mot Frankrike, nr 22500/93, 24 oktober 1993 66
Gül mot Schweiz, nr 23218/94, 19 februari 1996 ..... 170, 186
Güveç mot Turkiet, nr 70337/01, 20 januari 2009 ..... 19, 205, 217, 220
H.Y. och Hü.Y. mot Turkiet, nr 40262/98, 6 oktober 2005 221
Handyside mot Förenade kungariket, nr 5493/72, 7 december 1976 ..... 35, 41
Harroudj mot Frankrike, nr 43631/09, 4 oktober 2012 ..... 28, 98, 114
Hasan och Eylem Zengin mot Turkiet, nr 1448/04, 9 oktober 2007 39
Havelka m.fl. mot Tjeckien, nr 23499/06, 21 juni 2007 162
Horych mot Polen, nr 13621/08, 17 april 2012 90
Idalov mot Ryssland, nr 5826/03, 22 maj 2012 217
Ignaccolo-Zenide mot Rumänien, nr 31679/96, 25 januari 2000 80
Iliya Petrov mot Bulgarien, nr 19202/03, 24 april 2012 ..... 144, 157
J.M. mot Danmark, nr 34421/09, 13 november 2012 217
Jeunesse mot Nederländerna [stor avdelning], nr 12738/10, 3 oktober 2014 ..... 170, 179
Johansson mot Finland, nr 10163/02, 6 september 2007 ..... 63, 66
K. och T. mot Finland [stor avdelning], nr 25702/94, 12 juli 2001 ..... 81, 86, 87
K.A. mot Finland, nr 27751/95, 14 januari 2003 ..... 102, 108
K.U. mot Finland, nr 2872/02, 2 december 2008 ..... 64, 72, 192, 201

Kanagaratnam mot Belgien, nr 15297/09, 13 december 2011 ..... 170, 182
Kayak mot Turkiet, nr 60444/08, 10 juli 2012 ..... 117, 122
Kearns mot Frankrike, nr 35991/04, 10 januari 2008 ..... 98, 111
Kervanci mot Frankrike, nr 31645/04, 4 december 2008 ..... 35, 38
Kjeldsen, Busk Madsen och Pedersen mot Danmark, nr 5095/71, 5920/72 och 5926/72, 7 december 1976 39
Klass m.fl. mot Tyskland, nr 5029/71, 6 september 1978 201
Konstantin Markin mot Ryssland [stor avdelning], nr 30078/06, 22 mars 2012 ..... 145, 165
Kontrová mot Slovakien, nr 7510/04, 31 maj 2007 128
Korneykova mot Ukraina, nr 39884/05, 19 januari 2012 217
Kovač mot Kroatien, nr 503/05, 12 juli 2007 ..... 206, 225
Krušković mot Kroatien, nr 46185/08, 21 juni 2011 69
Kuptsov och Kuptsova mot Ryssland, nr 6110/03, 3 mars 2011 ..... 218, 220
Labassee mot Frankrike, nr 65941/11, 26 juni 2014 70
Ladent mot Polen, nr 11036/03, 18 mars 2008 217
Latifa Benamar m.fl. mot Nederländerna, beslut att förklara ansökan otillåtlig, nr 43786/04, 5 april 2005 179
Lautsi m.fl. mot Italien [stor avdelning], nr 30814/06, 18 mars 2011 ..... 35, 39, 40
Lavida m.fl. mot Grekland, nr 7973/10, 30 maj 2013 54
Leander mot Sverige, nr 9248/81, 26 mars 1987 201
Levin mot Sverige, nr 35141/06, 15 mars 2012 ..... 78, 87
M.A.K. och R.K. mot Förenade kungariket, nr 45901/05 och 40146/06, 23 mars 2010 ..... 144, 158
M.C. mot Bulgarien, nr 39272/98, 4 december 2003 ..... 121, 127
Maaouia mot Frankrike [stor avdelning], nr 39652/98, 5 oktober 2000 188
Mål gällande vissa aspekter av lagar om språkanvändningen i undervisning i Belgien, mot Belgien, nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 och 2126/64, 23 juli 1968 ..... 60, 148
Malone mot Förenade kungariket, nr 8691/79, 2 augusti 1984 201
Marckx mot Belgien, nr 6833/74, 13 juni 1979 ..... 15, 19
Markovics m.fl. mot Ungern, beslut att förklara ansökan otillåtlig, nr 77575/11, 19828/13 och 19829/13, 24 juni 2014 147
Maslov mot Österrike [stor avdelning], nr 1638/0323, 23 juni 2008 ..... 16, 32
Mazurek mot Frankrike, nr 34406/97, 1 februari 2000 61
McMichael mot Förenade kungariket, nr 16424/90, 24 februari 1995 106

Mennesson mot Frankrike, nr 65192/11, 26 juni 2014 ..... 63, 68, 70
Mikulić mot Kroatien, nr 53176/99, 7 februari 2002 68
Mizzi mot Malta, nr 26111/02, 12 januari 2006 ..... 63, 69
Mubilanzila Mayeka och Kaniki Mitunga mot Belgien, nr 13178/03, 12 oktober 2006 ..... 170, 181
Muskhadzhiyeva m.fl. mot Belgien, nr 41442/07, 19 januari 2010 181
Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet, nr 4694/03, 6 april 2010 ..... 78, 88
Nart mot Turkiet, nr 20817/04, 6 maj 2008 ..... 205, 218, 220
Nencheva m.fl. mot Bulgarien, nr 48609/06, 18 juni 2013 ..... 118, 120, 130, 140
Neulinger och Shuruk mot Schweiz [stor avdelning], nr 41615/07, 6 juli 2010 ..... 78, 95
Nortier mot Nederländerna, nr 13924/88, 24 augusti 1993 209
O'Keeffe mot Irland [stor avdelning], nr 35810/09, 28 januari 2014 ..... 117, 121, 122
Odièvre mot Frankrike [stor avdelning], nr 42326/98, 13 februari 2003 ..... 68, 71
Olsson mot Sverige (nr 1), nr 10465/83, 24 mars 1988 ..... 97, 103, 107
Oršuš m.fl. mot Kroatien [stor avdelning], nr 15766/03, 16 mars 2010 ..... 49, 55, 143
Oyal mot Turkiet, nr 4864/05, 23 mars 2010 ..... 144, 156
P.V. mot Spanien, nr 35159/09, 30 november 2010 88
Panovits mot Cypern, nr 4268/04, 11 december 2008 ..... 205, 214
Pini m.fl. mot Rumänien, nr 78028/01 och 78030/01, 22 juni 2004 ..... 98, 110
Ponomaryovi mot Bulgarien, nr 5335/05, 21 juni 2011 ..... 50, 57, 143, 154
Popov mot Frankrike, nr 39472/07 och 39474/07, 19 januari 2012 ..... 170, 181
Povse mot Österrike, beslut att förklara ansökan otillåtlig, nr 3890/11, 18 juni 2013 94
R.M.S. mot Spanien, nr 28775/12, 18 juni 2013 ..... 77, 81, 82
R.R. m.fl. mot Ungern, nr 19400/11, 4 december 2012 ..... 206, 227
Rahimi mot Grekland, nr 8687/08, 5 april 2011 ..... 170, 188
Rantsev mot Cypern och Ryssland, nr 25965/04, 7 januari 2010 ..... 118, 135
S. och Marper mot Förenade kungariket [stor avdelning], nr 30562/04 och 30566/04, 4 december 2008 ..... 201, 202
S.N. mot Sverige, nr 34209/96, 2 juli 2002 ..... 206, 225, 226
Sahin mot Tyskland [stor avdelning], nr 30943/96, 8 juli 2003 ..... 36, 45
Salduz mot Turkiet [stor avdelning], nr 36391/02, 27 november 2008 214
Salgueiro da Silva Mouta mot Portugal, nr 33290/96, 21 december 1999 89
Saviny mot Ukraina, nr 39948/06, 18 december 2008 ..... 97, 105
Schneider mot Tyskland, nr 17080/07, 15 september 2011 ..... 78, 87
Schwizgebel mot Schweiz, nr 25762/07, 10 juni 2010 ..... 19, 112

Selçuk mot Turkiet, nr 21768/02, 10 januari 2006 217
Şen mot Nederländerna, nr 31465/96, 21 december 2001 ..... 170, 174
Siliadin mot Frankrike, nr 73316/01, 26 juli 2005 132
Slivenko m.fl. mot Lettland [stor avdelning], beslut att förklara ansökan tillåtlig, nr 48321/99, 23 januari 2002 74
Smirnova mot Ryssland, nr 46133/99 och 48183/99, 24 juli 2003 217
Söderman mot Sverige [stor avdelning], nr 5786/08, 12 november 2013 ..... 118, 137
Sommerfeld mot Tyskland [stor avdelning], nr 31871/96, 8 juli 2003 ..... 45, 78, 88
Stummer mot Österrike [stor avdelning], nr 37452/02, 7 juli 2011 165
T. mot Förenade kungariket [stor avdelning], nr 24724/94, 16 december 1999 ..... 205, 212, 213
T. mot Tjeckien, nr 19315/11, 17 juli 2014 ..... 97, 107
Tarakhel mot Schweiz [stor avdelning], nr 29217/12, 4 november 2014 ..... 170, 186
Tuquabo-Tekle m.fl. mot Nederländerna, nr 60665/00, 1 december 2005 174
Tyrer mot Förenade kungariket, nr 5856/72, 25 april 1978 ..... 121, 124
Üner mot Nederländerna, nr 46410/99, 18 oktober 2006 186
Uzun mot Tyskland, nr 35623/05, 2 september 2010 201
Valsamis mot Grekland, nr 21787/93, 18 december 1996 39
Vidal mot Belgien, nr 12351/86, 22 april 1992 45
Vojnity mot Ungern, nr 29617/07, 12 februari 2013 ..... 78, 88
W. mot Finland, nr 14151/02, 24 april 2007 225
W. mot Förenade kungariket, nr 9749/82, 8 juli 1987 105
Wallová och Walla mot Tjeckien, nr 23848/04, 26 oktober 2006 ..... 97, 104, 162
X m.fl. mot Österrike [stor avdelning], nr 19010/07, 19 februari 2013 ..... 98, 113
X mot Lettland [stor avdelning], nr 27853/09, 26 november 2013 ..... 78, 96
Y.C. mot Förenade kungariket, nr 4547/10, 13 mars 2012 ..... 81, 82
Yazgül Yilmaz mot Turkiet, nr 36369/06, 1 februari 2011 176
Z m.fl. mot Förenade kungariket [stor avdelning], nr 29392/95, 10 maj 2001 ..... 121, 129
Zorica Jovanović mot Serbien, nr 21794/08, 26 mars 2013 ..... 118, 141

Rättspraxis från Europeiska kommittén för sociala rättigheter

Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Belgien, klagomål nr 98/2013, 29 maj 2015 125
Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Slovenien, klagomål nr 95/2013, 27 maj 2015 125

Association for the Protection of All Children (APPROACH) mot Tjeckien, klagomål nr 96/2013, 29 maj 2015 125
Defence for Children International (DCI) mot Belgien, klagomål nr 69/2011, 23 oktober 2012 ..... 32, 144, 159, 163
Defence for Children International (DCI) mot Nederländerna, klagomål nr 47/2008, 20 oktober 2009 ..... 19, 28, 163
European Action of the Disabled (AEH) mot Frankrike, klagomål nr 81/2012, 11 september 2013 ..... 146, 150
European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) mot Frankrike, klagomål nr 82/2012, 19 mars 2013 ..... 145, 167
European Roma Rights Centre (ERRC) mot Italien, klagomål nr 27/2004, 7 december 2005 163
Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) mot Irland, klagomål nr 89/2013, 12 september 2014 136
General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) och Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) mot Grekland, klagomål nr 66/2011, 23 maj 2012 ..... 147, 166
International Association Autism Europe (IAAE) mot Frankrike, klagomål nr 13/2002, 4 november 2003 ..... 61, 146
International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) mot Kroatien, klagomål nr 45/2007, 30 mars 2009 150
International Commission of Jurists (ICJ) mot Portugal, klagomål nr 1/1998, 9 september 1999 ..... 32, 33
International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) mot Frankrike, klagomål nr 14/2003, 8 september 2004 ..... 144, 159
Médecins du Monde – International mot Frankrike, klagomål nr 67/2011, 11 september 2012 ..... 149, 163
Mental Disability Advocacy Center (MDAC) mot Bulgarien, klagomål nr 41/2007, 3 juni 2008 ..... 32, 61, 147, 150
Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) mot Frankrike, klagomål nr 26/2004, 15 juni 2005 50
World Organisation against Torture (OMCT) mot Belgien, klagomål nr 21/2003, 7 december 2004 ..... 117, 125
World Organisation Against Torture (OMCT) mot Grekland, klagomål nr 17/2003, 7 december 2004 32
World Organisation against Torture (OMCT) mot Irland, klagomål nr 18/2003, 7 december 2004 28

Rättspraxis från nationella domstolar

Förenade kungariket, Court of Appeal, *R (på begäran av B) mot The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689, 14 juli 2003 175

Förenade kungariket, Court of Appeal, *R (på begäran av CJ) mot Cardiff County Council* [2011] EWCA Civ 1590, 20 december 2011 176

Förenade kungariket, Upper Tribunal, *R (på begäran av MK) mot Wolverhampton City Council* [2013] UKUT 00177 (IAC), 26 mars 2013 176

Hur man hittar rättspraxis från de europeiska domstolarna

Europadomstolen: HUDOC-databasen

HUDOC-databasen ger kostnadsfri tillgång till Europadomstolens rättspraxis: http:// HUDOC.echr.coe.int.

Databasen finns på engelska och franska och har en användarvänlig sökmotor som gör det enkelt att söka efter rättspraxis.

Videohandledningar och användarmanualer är tillgängliga på databasens **hjälpsida**. Genom att placera muspekaren på till höger om respektive sökverktyg i Hudoc-gränssnittet kan användaren få mer information och exempel på hur filter och sökfält ska användas.

Hänvisningarna till rättspraxis i denna handbok ger läsarna utförlig information så att de enkelt ska kunna hitta den fullständiga texten av den citerade domen eller beslutet.

Vänligen notera att databasens standardinställningar visar domarna från Europadomstolens stora avdelning och övriga kamrar med den senast publicerade domen först. För att söka i andra samlingar som t.ex. beslut ska användaren klicka i lämplig ruta i fältet **Document Collections** på skärmens övre vänstra sida.

Det enklaste sättet att hitta rättsfall är genom att ange ansökningsnumret i fältet **Application Number** under **Advanced Search** på skärmens övre högra sida och sedan klicka på den blå knappen 'Search'.

För att komma åt ytterligare rättspraxis om andra frågor, exempelvis barnrelaterade frågor, kan användaren använda **sökfältet**. Det har ett förstoringsglas som ikon och finns på skärmens övre högra del. I sökfältet kan användaren söka i en text genom att ange:

- ett enstaka ord (t.ex. child)
- en fras (t.ex. migrant children)
- titeln på ett rättsfall
- en stat
- en boolesk sökfras (t.ex. child IN alternative care)

För att underlätta textsökning kan man använda **Simple Boolean search** genom att klicka på pilen i **sökfältet**. I den enkla booleska sökningen finns det sex sökmöjligheter: exakt ord eller fras (this exact word or phrase), alla sökord (all of these words), något av sökorden (any of these words), inget av sökorden (none of these words), intill sökorden (near these words), fri sökning (free Boolean search).

När sökresultaten visas kan användaren begränsa dem genom att använda filtren (t.ex. Language eller State) i fältet **Filters** på vänster sida av skärmen. Filtren kan användas var för sig eller i kombination för att ytterligare begränsa resultaten. Filtret "Keywords" kan vara ett användbart verktyg, eftersom nyckelorden ofta består av termer som extraherats från texten i Europakonventionen och sedan länkats direkt till domstolens argumentering och slutsatser.

Exempel: Hitta domstolens rättspraxis om avvisning av asylsökande som medför att de riskerar att utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning enligt artikel 3 i Europakonventionen

1) Användaren anger först frasen "asylum seekers" i fältet **Search** och klickar på den blå knappen **Search**.

2) När sökresultaten visas väljer användaren 3 under **Violation filter** i fältet **Filters** för att begränsa resultaten till dem som är relaterade till en kränkning av artikel 3.

3) Användaren kan sedan välja relevanta nyckelord under **Keywords filter** för att begränsa resultaten till dem som är relevanta för artikel 3, t.ex. nyckelordet "(Art. 3) Förbud mot tortyr".

För de mest betydelsefulla rättsfallen finns det en rättslig sammanfattning i HUDOC. Sammanfattningen består av en beskrivande huvudtitel och en kortfattad presentation av de faktiska och rättsliga omständigheterna, med tonvikt på punkter av rättsligt intresse. Om det finns en sammanfattning visas länken **Legal Summaries** i resultaten tillsammans med länken till domtexten eller beslutet. Användaren kan även söka efter enbart rättsliga sammanfattningar genom att markera rutan "Legal Summaries" i fältet **Document Collections**.

Om inofficiella översättningar har publicerats för ett visst rättsfall visas länken **Language versions** vid resultaten tillsammans med länken till domtexten eller beslutet. HUDOC tillhandahåller även länkar till externa internetsidor där det finns andra översättningar av Europadomstolens rättspraxis. För mer information, se "Language versions" i HUDOC-avsnittet "Help".

Europeiska unionens domstol: CURIA-databasen

CURIA-databasen ger kostnadsfri åtkomst till EG-/EU-domstolens rättspraxis: http://curia.europa.eu.

Sökmotorn finns på alla officiella EU-språk.[568] **Språket** väljs i den övre högra delen av skärmen. Sökmotorn kan användas för att söka efter information i alla dokument som är relaterade till avslutade och pågående mål i domstolen, tribunalen och personaldomstolen.

Ett **hjälpavsnitt** finns tillgängligt på http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf. Det finns en hjälpsida till varje sökruta. Hjälpsidan öppnas när användaren klickar på ikonen och innehåller användbar information som hjälper användaren att använda verktyget på bästa möjliga sätt.

Det enklaste sättet att hitta ett visst mål är att ange hela målnumret i sökrutan **Målnummer** och sedan klicka på den gröna knappen Sök. Det går också att söka genom att ange en del av ett målnummer. Exempel: Om 122 anges i fältet

568 Tillgänglig sedan den 30 april 2004: spanska, danska, tyska, grekiska, engelska, franska, italienska, nederländska, portugisiska, finska och svenska. Sedan den 1 maj 2004: tjeckiska, estniska, lettiska, litauiska, ungerska, polska, slovakiska och slovenska. Sedan den 1 januari 2007: bulgariska och rumänska. Sedan den 30 april 2007: maltesiska. Sedan den 31 december 2011: iriska. Tillfälliga undantag har fastställts genom förordning (EG) nr 920/2005 och förordning (EU) nr 1257/2010. Sekundär lagstiftning som är i kraft på anslutningsdagen översätts till kroatiska och kommer successivt att offentliggöras i Specialutgåvan av Europeiska unionens officiella tidning.

”Målnummer” hittas mål nr 122 från vilket år som helst och vilken som helst av de tre domstolarna: Domstolen, tribunalen och/eller personaldomstolen.

Det går också att använda fältet **Parternas namn** för att söka efter målets namn. Det brukar vara en förenklad form av namnen på parterna i målet.

Det finns sammanlagt 16 sökfält med flera funktioner för att underlätta begränsning av sökresultaten. De olika sökfälten är användarvänliga och kan användas i olika kombinationer. Fälten har ofta söklistor som blir tillgängliga när användaren klickar på ikonen, och därefter kan användaren välja bland de tillgängliga söktermerna.

För mer allmänna sökningar ger användning av fältet **Text** resultat som baseras på nyckelordssökningar i alla dokument som offentliggjorts i rättsfallssamlingen sedan 1954, och sedan 1994 för rättsfallssamlingens personaldel (REUP).

För mer ämnesspecifika sökningar kan fältet **Ämnesområde** användas. Det kräver att användaren klickar på ikonen till höger om fältet och väljer från ämneslistan. Sökresultaten ger sedan en lista i alfabetisk ordning över valda dokument som är relaterade till de rättsliga frågorna som behandlats av domstolen, tribunalen, personaldomstolen och i generaladvokaternas yttranden.

Det finns även fler rättspraxisverktyg på CURIA-webbplatsen:

Tillgång till rättspraxis via målnummer: Avsnittet innehåller en samling information om varje mål som anhängiggjorts vid någon av de tre domstolarna. Målen förtecknas efter sitt målnummer och i den ordning som de fördes in i registret. Målen kan visas genom att klicka på målnumret. Avsnittet ’Tillgång till rättspraxis via målnummer’ är tillgängligt på: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Systematisk förteckning över rättsfall: Detta avsnitt innehåller en systematisk klassificering av sammanfattningar av rättspraxis som rör de väsentliga rättsliga frågorna i respektive beslut. Sammanfattningarna följer så långt som möjligt de faktiska formuleringarna i beslutet. Avsnittet ’Systematisk förteckning’ är tillgängligt på: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Hänvisningar till kommentarer i doktrinen: Avsnittet innehåller hänvisningar till kommentarer från jurister om de domar som de tre domstolarna har meddelat sedan de inrättades. Domarna förtecknas separat för respektive domstol

i kronologisk ordning efter sitt målnummer. Kommentarerna förtecknas i kronologisk ordning efter när de offentliggjorts. Hänvisningarna visas på sitt ursprungliga språk. Avsnittet 'Hänvisningar till kommentarer i doktrinen' är tillgängligt på: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/ Jo2_7083/.

Databas över nationell rättspraxis: Denna externa databas är tillgänglig via CURIA-webbplatsen. Den ger tillgång till relevant nationell rättspraxis som rör unionsrätten. Databasen erbjuder en samling rättspraxis från EU-medlemsstaternas nationella domstolar. Informationen har samlats in genom en selektiv genomgång av juridiska tidskrifter och direktkontakter med ett stort antal nationella domstolar. Databasen över nationell rättspraxis finns endast på engelska och franska och är tillgänglig på http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Rättsliga instrument som det hänvisas till i handboken

FN:s rättsliga instrument

Här finns information om viktiga FN-konventioner, däribland barnkonventionen, och deras övervakningsorgan: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Här finns information om Haagkonferensen för internationell privaträtt och dess konventioner om internationellt skydd av barn, familj och ägandeförhållanden: https://www.hcch.net/en/instruments/conventions.

Europarådets rättsliga instrument

Alla Europarådets rättsliga instrument finns på nätet http://conventions.coe.int/Treaty/. Information om vilka av Europarådets rättsliga instrument som har godtagits av EU:s medlemsstater finns på FRA:s webbplats under ”International obligations”: http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations.

	Titel
Barns rättigheter/civila rättigheter	
Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, ändrad genom protokoll nr 11 och 14, CETS nr 005 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1952:35), Rom, 4.11.1950, s. 1–15.
Tilläggsprotokoll till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	Protokoll till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, ändrat genom protokoll nr 11, CETS nr 009 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1953:26), Paris, 20.3.1952, s. 1–3.
Protokoll nr 12 till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	Protokoll nr 12 till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, CETS nr 177, Rom, 4.11.2000, s. 1–3.
Europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter	European Convention on the Exercise of Children's Rights (europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter), CETS nr 160, Strasbourg, 25.1.1996, s. 1–10.
Europeiska konventionen om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning	Europeiska konventionen om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning, CETS nr 085 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1976:29), Strasbourg, 15.10.1975, s. 1–5.
Konventionen om mänskliga rättigheter och biomedicin	Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Konventionen om skydd av mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet vid biologisk och medicinsk tillämpning: konventionen om mänskliga rättigheter och biomedicin), CETS nr 164, Oviedo, 4.4.1997, s. 1–12.
Frågor som rör personlig identitet	
Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter	Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, CETS nr 157 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 2000:2), Strasbourg, 1.2.1995, s. 1–10.
Europeiska konventionen om medborgarskap	Europeiska konventionen om medborgarskap, CETS nr 166 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 2001:20), Strasbourg, 6.11.1997, s. 1–13.
Europarådets konvention om undvikande av statslöshet i samband med statssuccession	Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (Europarådets konvention om undvikande av statslöshet i samband med statssuccession), CETS nr 200, Strasbourg, 19.5.2006, s. 1–7.
Familjeliv och föräldraansvar	
Konventionen om kontakt med barn	Convention on Contact concerning Children (europeiska konventionen om kontakt med barn), CETS nr 192, Strasbourg, 15.5.2003, s. 1–13.

Europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad)	European Convention on the Adoption of Children (revised) (europeiska konventionen om adoption av barn (reviderad)), CETS nr 202, Strasbourg, 27.11.2008, s. 1–11.
Europeiska konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn	Europeiska konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, CETS nr 105 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1989:8), Luxemburg, 20.5.1980, s. 1–12.
Skydd för barn mot våld och utnyttjande	
Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp	Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen), CETS nr 201 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 2013:16), Lanzarote, 25 oktober 2007, s. 1–21.
Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning	Europeisk konvention till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, CETS nr 126 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1988:37), Strasbourg, 26.11.1987, s. 1–9.
Konventionen om it-relaterad brottslighet	Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet, CETS nr 185 (på engelska; svensk översättning, se SOU 2013:39), Budapest, 23.11.2001, s. 1–27.
Europarådets konvention om bekämpande av människohandel	Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, CETS nr 197 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 2010:8), Warszawa, 16.5.2005, s. 1–21.
Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet	Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet), CETS nr 210, Istanbul, 11.5.2011, s. 1–31.
Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter	
Europeiska sociala stadgan	Europeiska sociala stadgan, CETS nr 035 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1962:57), Turin, 18.10.1961, s. 1–18.
Europeiska sociala stadgan (reviderad)	Europeiska sociala stadgan (reviderad), CETS nr 163 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1998:35), Strasbourg, 3.5.1996, s. 1–29.
Migrations- och asylfrågor	
Europeiska konventionen om repatriering av minderåriga	European Convention on the Repatriation of Minors (europeiska konventionen om repatriering av minderåriga), CETS nr 071, Haag, 28.5.1970, s. 1–9.

Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning	Europeiska konventionen om migrerande arbetstagares rättsställning, CETS nr 093 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1978:5), Strasbourg, 24.11.1977, s. 1–14.
Europeiska konventionen om social trygghet	European Convention on Social Security (europeiska konventionen om social trygghet), CETS nr 078, Paris, 14.12.1972, s. 1–42.
Europeiska balken om social trygghet	Europeiska balken om social trygghet, CETS nr 048 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1965:17), Strasbourg, 16.4.1964, s. 1–33.
Konsument- och dataskydd	
Konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter	Konvention om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter, CETS nr 108 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1982:50), Strasbourg, 28.1.1981, s. 1–10.
Europeiska konventionen om gränsöverskridande television	Europeiska konventionen om gränsöverskridande television, CETS nr 132 (på engelska; svensk översättning, se SÖ 1985:66), Strasbourg, 5.5.1989, s. 1–20.

EU:s rättsliga instrument

Alla EU:s rättsliga instrument finns på nätet: http://eur-lex.europa.eu.

	Titel
Icke-diskriminering	
Direktivet om likabehandling oavsett ras (2000/43/EG)	Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung, EGT L 180, 19.7.2000, s. 22–26.
Direktivet om likabehandling i arbetslivet (2000/78/EG)	Rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet, EGT L 303, 02.12.2000, s. 16-22.
Likabehandlingsdirektivet (2004/113/EG)	Rådets direktiv 2004/113/EG av den 13 december 2004 om genomförande av principen om likabehandling av kvinnor och män när det gäller tillgång till och tillhandahållande av varor och tjänster, EUT L 373, 21.12.2004, s. 37–43.
Familjeliv och föräldraansvar	
Bryssel IIa-förordningen (EG) nr 2201/2003	Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000, EUT L 338, 23.12.2003, s. 1–29.

Underhållsförordningen (EG) nr 4/2009	Rådets förordning (EG) nr 4/2009 av den 18 december 2008 om domstols behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt samarbete i fråga om underhållsskyldighet, EUT L 7, 10.1.2009, s. 1–79.
Medlingsdirektivet (2008/52/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/52/EG av den 21 maj 2008 om vissa aspekter på medling på privaträttens område, EUT L 136, 24.5.2008, s. 3–8.
Direktivet om möjligheterna till rättslig prövning (2002/8/EG)	Rådets direktiv 2002/8/EG av den 27 januari 2003 om förbättring av möjligheterna till rättslig prövning i gränsöverskridande tvister genom fastställande av gemensamma minimiregler för rättshjälp i sådana tvister, EGT L 26, 31.1.2003, s. 41–47.
Skydd för barn mot våld och utnyttjande	
Direktivet om skydd av minderåriga i arbetslivet (94/33/EG)	Rådets direktiv 94/33/EG av den 22 juni 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet, EGT L 216, 20.8.1994, s. 12–20.
Direktivet om människohandel (2011/36/EU).	Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF, EUT L 101, 15.4.2011, s. 1–11.
Direktivet om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (2011/93/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, EUT L 335, 17.12.2011, s. 1–14.
Brottsofferdirektivet (2012/29/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, EUT L 315, 14.11.2012, s. 57–73.
Direktivet om uppehållstillstånd för offer för människohandel (2004/81/EG)	Rådets direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna, EUT L 261, 6.8.2004, s. 19–23.
Kommissionens direktiv (2007/698/EG)	Kommissionens beslut av den 29 oktober 2007 om ändring av beslut 2007/116/EG när det gäller införande av ytterligare reserverade nummer som börjar med 116 [delgivet med nr K(2007) 5139] (Text av betydelse för EES), EUT L 284, 30.10.2007, s. 31–32.
Migration och asyl, inklusive migrerande barns sociala rättigheter	
Direktivet om asylförfaranden (2013/32/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/32/EU av den 26 juni 2013 om gemensamma förfaranden för att bevilja och återkalla internationellt skydd, EUT L 180, 29.6.2013, s. 60–95.

Dublinförordningen (EU) nr 604/2013	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat, EUT L 180, 29.6.2013, s. 31–59.
Skyddsdirektivet (2011/95/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet, EUT L 337, 20.12.2011, s. 9–26.
Förordning (EU) nr 492/2011	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 492/2011 av den 5 april 2011 om arbetskraftens fria rörlighet inom unionen (Text av betydelse för EES), EUT L 141, 27.5.2011, s. 1–12.
Direktivet om fri rörlighet (2004/38/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (Text av betydelse för EES), EUT L 158, 30.4.2004, s. 77–123.
Rådets direktiv 77/486/EEG om undervisning av barn till migrerande arbetstagare	Rådets direktiv 77/486/EEG av den 25 juli 1977 om undervisning av barn till migrerande arbetstagare, EGT L 199, 6.8.1977, s. 32–33.
Direktivet om familjeåterförening (2003/86/EG)	Rådets direktiv 2003/86/EG av den 22 september 2003 om rätt till familjeåterförening, EUT L 251, 3.10.2003, s. 12–18.
Direktivet om tillfälligt skydd (2001/55/EG)	Rådets direktiv 2001/55/EG av den 20 juli 2001 om miniminormer för att ge tillfälligt skydd vid massiv tillströmning av fördrivna personer och om åtgärder för att främja en balans mellan medlemsstaternas insatser för att ta emot dessa personer och bära följderna av detta, EGT L 212, 7.8.2001, s. 12–23.
Direktivet om mottagningsvillkor (2013/33/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/33/EU av den 26 juni 2013 om normer för mottagande av personer som ansöker om internationellt skydd, EUT L 180, 29.6.2013, s. 96–116.
Återvändandedirektivet (2008/115/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/115/EG av den 16 december 2008 om gemensamma normer och förfaranden för återvändande av tredjelandsmedborgare som vistas olagligt i medlemsstaterna, EUT L 348, 24.12.2008, s. 98–107.

Direktivet-om varaktigt bosatta (2003/109/EG)	Rådets direktiv 2003/109/EG av den 25 november 2003 om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning, EUT L 16, 23.1.2004, s. 44–53.
Kodexen om Schengengränserna, förordning (EG) nr 562/2006	Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 562/2006 av den 15 mars 2006 om en gemenskapskodex om gränspassage för personer (kodex om Schengengränserna), EUT L 105, 13.4.2006, s. 1–32.
Konsument- och dataskydd	
Direktivet om konsumenträttigheter (2011/83/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU av den 25 oktober 2011 om konsumenträttigheter och om ändring av rådets direktiv 93/13/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 1999/44/EG och om upphävande av rådets direktiv 85/577/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 97/7/EG (Text av betydelse för EES), EUT L 304, 22.11.2011, s. 64–88.
Direktiv 87/357/EEG om produkter som, på grund av sina yttre egenskaper, kan förväxlas med andra produkter och härigenom utgöra en risk för konsumenternas hälsa och säkerhet	Rådets direktiv 87/357/EEG av den 25 juni 1987 om tillnärmningen av medlemsstaternas lagstiftning om produkter som, på grund av sina yttre egenskaper, kan förväxlas med andra produkter och härigenom utgöra en risk för konsumenternas hälsa och säkerhet, EGT L 192, 11.7.87, s. 49–50.
Distansförsäljningsdirektivet (97/7/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 97/7/EG av den 20 maj 1997 om konsumentskydd vid distansavtal – Rådets och parlamentets uttalande till artikel 6.1 – Kommissionens uttalande till artikel 3.1 första strecksatsen, EGT L 144, 4.6.1997, s. 19–27.
Direktivet om allmän produktsäkerhet (2001/95/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/95/EG av den 3 december 2001 om allmän produktsäkerhet (Text av betydelse för EES), EGT L 11, 15.1.2002, s. 4–17.
Direktiv 2009/39/EG om livsmedel för särskilda näringsändamål	Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/39/EG av den 6 maj 2009 om livsmedel för särskilda näringsändamål (omarbetning) (Text av betydelse för EES), EUT L 124, 20.5.2009, s. 21–29.
Direktivet om leksakers säkerhet (2009/48/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/48/EG av den 18 juni 2009 om leksakers säkerhet (Text av betydelse för EES), EUT L 170, 30.6.2009, s. 1–37.
Direktivet om television utan gränser (89/552/EEG)	Rådets direktiv 89/552/EEG av den 3 oktober 1989 om samordning av vissa bestämmelser som fastställts i medlemsstaternas lagar och andra författningar om utförandet av sändningsverksamhet för television, EGT L 298, 17.10.1989, s. 23–30.

Direktivet om audiovisuella medietjänster (2010/13/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/13/EU av den 10 mars 2010 om samordning av vissa bestämmelser som fastställs i medlemsstaternas lagar och andra författningar om tillhandahållande av audiovisuella medietjänster (Text av betydelse för EES), EUT L 95, 15.4.2010, s. 1–24.
Dataskyddsdirektivet (95/46/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG av den 24 oktober 1995 om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter, EGT L 281, 23.11.95, s. 31–50.
Direktiv 2002/58/EG om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation	Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation (direktiv om integritet och elektronisk kommunikation), EGT L 201, 31.7.2002, s. 37–47.
Direktivet om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter (2005/29/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/29/EG av den 11 maj 2005 om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter på den inre marknaden och om ändring av rådets direktiv 84/450/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 97/7/EG, 98/27/EG och 2002/65/EG samt Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 2006/2004 (direktiv om otillbörliga affärsmetoder) (Text av betydelse för EES), EUT L 149, 11.6.2005, s. 22–39.
Direktivet om kliniska prövningar (2001/20/EG)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/20/EG av den 4 april 2001 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar rörande tillämpning av god klinisk sed vid kliniska prövningar av humanläkemedel, EGT L 121, 1.5.2001, s. 34–44.
Förordning (EU) nr 536/2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 536/2014 av den 16 april 2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel och om upphävande av direktiv 2001/20/EG (Text av betydelse för EES), EUT L 158, 27.5.2014, s. 1–76.
Straffrättsliga och alternativa förfaranden	
Direktivet om rätt till tolkning och översättning (2010/64/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU av den 20 oktober 2010 om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden, EUT L 280, 26.10.2010, s. 1–7.

Direktivet om rätten till information (2012/13/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden, EUT L 142, 1.6.2012, s. 1–10.
Direktivet om rätt till tillgång till försvarare (2013/48/EU)	Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet, EUT L 294, 6.11.2013, s. 1–12.
EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EUT C 326, 26.10.2012, s. 391–407.
Barn med funktionsnedsättning	
Rådets beslut 2010/48/EG	Rådets beslut 2010/48/EG av den 26 november 2009 om ingående från Europeiska gemenskapens sida av Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, EUT L 23, 27.1.2010, s. 35–61.

En stor mängd övrig information om Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter är tillgänglig på internet via FRA:s hemsida (fra.europa.eu).

Ytterligare information om rättspraxis från Europadomstolen fås på dess hemsida: echr.coe.int. Sökportalen HUDOC innehåller domar och beslut på engelska och/eller franska, översättningar till andra språk, månadsblad med nyheter om de senaste avgörandena, presskommunikéer samt andra upplysningar om Europadomstolens aktiviteter.

HUR HITTAR MAN EU:s PUBLIKATIONER?

Gratispublikationer

- Ett enskilt exemplar
  genom EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu).
- Flera exemplar/affischer/kartor
  hos Europeiska unionens representationer (http://ec.europa.eu/represent_sv.htm),
  hos delegationer i länder utanför EU (http://eeas.europa.eu/delegations/index_sv.htm),
  genom att kontakta nätverket Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_sv.htm)
  eller ringa 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis inom hela EU) (*).

(*) Varken informationen eller samtalen kostar i regel något (men vissa operatörer, telefonkiosker och hotell kan ta betalt för samtalen).

Avgiftsbelagda publikationer

- Genom EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu).

Hur hittar man Europarådets publikationer?

Europarådets publikationsavdelning ger ut verk om Europarådets olika aktivitetsområden såsom mänskliga rättigheter, rättsutveckling, hälsa, etik, sociala frågor, miljö, utbildning, kultur, sport, ungdomsfrågor och arkitekturarv. Internetbokhandeln http://book.coe.int/ har ett omfattande sortiment och förmedlar både tryckta och e-böcker.

Besökare på webbplatsen kan kostnadsfritt läsa utdrag ur nyligen utgivna publikationer samt vissa officiella dokument i fulltext.

Europarådets konventioner i fulltext samt andra upplysningar om dessa fås på traktatenhetens webbplats: http://conventions.coe.int/.

doi:10.2811/48407 TK-04-15-510-SV-N

Barn har alldeles egna rättigheter. De är berättigade till alla mänskliga och grundläggande rättigheter och omfattas av ett särskilt regelverk med tanke på deras särskilda egenskaper. Syftet med denna handbok är att visa hur europeisk lagstiftning och rättspraxis tar till vara barns särskilda intressen och behov. Den beskriver också föräldrars, vårdnadshavares eller andra juridiska företrädares betydelse och anger i tillämpliga fall var rättigheter och ansvar i första hand innehas av barnens vårdnadshavare. Denna handbok syftar till att öka medvetenheten och förbättra kunskapen om de rättsnormer som skyddar och främjar barns rättigheter i Europa. Den är en första referenspunkt för både unionsrätten och Europarådets regelverk avseende dessa ämnesområden och förklarar hur varje fråga regleras enligt unionsrätten och enligt EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna, Europakonventionen, den europeiska sociala stadgan och Europarådets övriga instrument. Handboken är utformad för icke specialister som är jurister, domare, åklagare, myndigheter som arbetar med att skydda barn samt andra yrkesutövare och organisationer som ansvarar för att säkerställa att barnets rättigheter får rättsligt skydd. Den förklarar viktig rättspraxis och sammanfattar betydelsefulla avgöranden från såväl Europeiska unionens domstol (EU-domstolen) som Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen).

EUROPEISKA UNIONENS BYRÅ FÖR GRUNDLÄGGANDE RÄTTIGHETER
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wien – Österrike
Tfn +43 (1) 580 30-60 – Fax +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROPARÅDET
67075 Strasbourg Cedex – Frankrike

EUROPEISKA DOMSTOLEN FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA
Tfn +33 (0) 3 88 41 20 18 – Fax +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

DIVISIONEN FÖR BARNS RÄTTIGHETER
Tfn +33 (0) 388 41 25 07 – Fax +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Publikationsbyrån

ISBN 978-92-871-9896-9 (Europarådet)
ISBN 978-92-9239-813-9 (FRA)